



Secolul 20

**PREZENTAREA ARTISTICĂ:
GETA BRĂTESCU**

Coperta:
MARC CHAGALL
Saltimbanci în noapte



Revistă de literatură universală

editată de **Uniunea Scriitorilor**
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ
REDACTOR-ȘEF, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

9

1967

SUMAR

FANTASTICUL ȘI MAGIA IDEILOR

MIRCEA ELIADE

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *Un filozof al miturilor* • 4

MIRCEA ELIADE: *Aspecte ale mitului*, fragmente, în românește de Sanda Răpeanu • 6

ȘTEFAN BĂNULESCU: *Pe dimensiunea timpului interior*, o nuvelă de Mircea Eliade • 22

MIRCEA ELIADE: *La țigănci*, nuvelă • 25

JORGE LUIS BORGES

Nemuritorul, nuvelă, în românește de Florian Potra; *Căutările lui Averroes*; *Povestea războinicului și a captivei*; *Ruinele circulare*; *Mortul*; *Biografia lui Tadeo Isidoro Cruz*, nuvele, în românește de Cristina Isbășescu; *Scriptura zeului*, nuvelă, în românește de Florian Potra; *Borges și eu*, nuvelă, în românește de Cristina Isbășescu • 58

GEORGES CHARBONNIER : *Convorbiri cu Borges*, fragmente, în românește de Alexandru Baciuc • 98

VICTORIA OCAMPO : *Viziunea lui Jorge Luis Borges*, în românește de I. Igrișianu • 104

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ : *Borges sau gălceava cărturarului cu lumea* • 110

DYLAN THOMAS

Fern-Hill; Dragoste într-un azil; A trecut o durere, versuri, în românește de Matei Călinescu, Miron Chiropol și I. Dragomir
Vizitatorul; Harta dragostei; Livezile, schițe, în românește de Simona Drăghici • 118

SIMONA DRĂGHICI : *Mit și viziune* • 135

MIHAIL BULGAKOV

K. SIMONOV : *O revelație a prozei fantastice*, în românește de Dan Demetrescu • 139

MIHAIL BULGAKOV : *Magul Negru*, roman, fragmente, în românește de Natalia Radovici • 143

•

VIRGIL NEMOIANU : *Swift printre stiluri* • 195

•

ARTE

JACQUES LASSAIGNE : *Chagall sau lirismul scenei*, în românește de Lida Igrișianu • 200

•

EVOCĂRI

Acad. G. OPRESCU : *Domnișoara Elena Văcărescu* • 206

Fantasticul

și

magia

ideilor



MIRCEA ELIADE

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Un filozof al miturilor

Savanții secolului XX s-au aruncat asupra mitului cel puțin cu tot atâtea sete ca și romanticii, dar din rațiuni diferite. Aceștia căutau în mit puterea nouă a inspirației, frumusețea neatinată, neuzată a Izvorului peren, cu magice virtuți pentru poezie, adăpîndu-se din straturile cele mai vechi ale copilăriei omenirii. Aceia, adică folcloriștii, etnografii, antropologii, psihologii, filosofil culturii, sociologii s-au îndreptat înspre mit cu alte mijloace de cercetare decît acelea ale inspirației revelatoare, investigîndu-le în scopurile cunoașterii social-istorice — filosofice, pentru înțelegerea originilor complexe ale psihicului uman, pentru punerea bazelor unor studii comparate asupra începuturilor societății omenești, pentru dezlegarea sensurilor științifico-religioase mplicate în mit. De la Frazer, la Young, Bachelard și Caillouis, calea cercetării mitului e tot mai bătută de filosofi și savanți comparatiști ca și de esești. Mircea Eliade se integrează strălucit acestor pleiade fixîndu-și un loc foarte personal între figurile pomenite. Prin formația sa filosofică și prin studiile speciale pe tărîmul orientalistice care l-au făcut cunoscut în toată lumea, gînditorul român s-a oprit adesea asupra «originilor» umanității arhaice și ca atare asupra unei componente esențiale: mitul. În repetate rînduri, de la *Mitul reintegrării la Méphistophélis et l'Androgyne*, la *Le sacré et le profane* și la *Aspects du mythe*, Mircea Eliade a pătruns în închisa lumea a gîndirii

mitice. A făcut-o cu pasiune stăpinită de rigoarea științifică a cercetătorului. Așa încît, ce te izbește în lucrările sale față de colegii de preocupări este totala absență a speculației. Strălucirea de suprafață lipsește operei lui Mircea Eliade care construiește demonstrațiile sale cu seriozitatea și chiar cu gravitatea savantului care oficiază în incinta sacră a lucrurilor fundamentale.

Comparatistul alege, aseamănă, clasifică elementele cercetării sale, pînă ce se articulează prezența în Cosmos a omului societăților arhaice, împreună cu tot sistemul de mituri și simboluri care-l înconjoară. Diferențiat după tipul de societate în care a apărut, urmărit în evoluția lui, mitul se arată, și la Eliade ca și la Bronislaw Malinowski și alți alți savanți ai problemelor lumii arhaice, ca un factor esențial al civilizației omenești, avînd o funcțiune indispensabilă în societățile primitive. Pentru gînditorul român evenimentele mitice sînt acelea care l-au determinat pe omul arhaic. Omul modern se consideră constituit de către Istoric, omul societăților arhaice se declară rezultatul unui număr oarecare de evenimente mitice. (*Aspects du mythe*, p. 23). De aceea caracterul ireversibil al Istoriei la omul modern nu joacă pentru omul vechilor societăți, pentru care toate se repetă prin forța riturilor. De aceea pentru el este esențială cunoașterea miturilor din care substanța lui ontologică se hrănește.

Pe Mircea Eliade mitul îl interesează atîta vreme cît e viu, «furnizînd modele pentru conduita umană și conferind prin aceasta însăși semnificație și valoare existenței» (*Aspects du mythe*, p. 10) Înțelegerea structurii și funcțiunii miturilor în societățile tradiționale înseamnă, din această pricină, elucidarea unei etape din istoria gîndirii umane, dar și pătrunderea mai adîncă în mentalitatea unei categorii dintre contemporanii noștri din societățile mai puțin dezvoltate, la care comportamentul ar putea părea, modern vorbind, mai puțin explicabil. În realitate nu e vorba decît de prelungi ale unui mod de gîndire care se încadra în contextul social-religios al originilor. Timp și spațiu, cosmogonie și eschatologie, simbolistică a elementelor, nenumărate motive religioase, culturale, sînt integrate într-o viziune globală a sacrului și diferențiate după particularitățile celor mai variate populații ale globului, în spațiu, ca și după modificările suferite de evoluția gîndirii mitice în timp.

De aceea, în ciuda afirmațiilor autorului care susține că investigarea sa nu ține decît de specialitatea strictă a Istoriei religiilor (în finalul la *Le sacré et le profane*, el face o invitație către filosof și psiholog de a-l urma în descifrarea materialului strîns și prezentat), opera de cercetător și gînditor a lui Mircea Eliade așa cum se înfățișează astăzi, la împlinirea a 60 de ani, este în realitate o vastă încercare de cunoaștere filosofică a omului, o contribuție prețioasă a secolului XX la determinarea sensurilor mitice și istorice ale gîndirii omenești.

Aspecte ale mitului

Mitologia Memoriei și a Uitării

CÎND UN IOGHI SE ÎNDRĂGOSTEȘTE DE O REGINĂ...

Matsyendranâth și Gorakhnâth sînt socotiți printre Maeștrii ioghi cei mai populari al evului mediu indian. Isprăvile lor magice au dat naștere unei foarte bogate literaturi epice. Unul din episoadele centrale ale acestui folclor mitologic este constituit de amnezia lui Matsyendranâth. După una din versiunile cele mai cunoscute, acest maestru ioghi, în vreme ce se afla la Ceylon, se îndrăgosti de Regina și se instalează în palatul ei, uitîndu-și cu totul identitatea. După o variantă nepaleză, Matsyendranâth căzu în ispită în următoarele condiții: corpul lui rămînînd în grija discipolului său, spiritul lui pătrunse în cadavru al unui rege care tocmai murise și-l însușești. Este miracolul ioghin bine cunoscut al « trecerii în corpul altuia »; sfinții au recurs citeodată la acest procedeu pentru a cunoaște voluptatea fără a se pîngări. În sfîrșit, după poemul *Gorakshavijaya*, Matsyendranâth căzu prizonierul femeilor în Țara lui Kadali.

Aflînd de captivitatea lui Matsyendranâth, Gorakhnâth înțelege că maestrul lui este făgăduit morții. El coboară atunci în regatul lui Yama, examinează cartea destinului, găsește foaia privitoare la destinul guru-ului său, o corectează și șterge numele lui din lista morților. El și se înfățișează apoi lui Matsyendranâth, la Kadali, sub forma unei dansatoare și începe să danseze cîntînd cîntece enigmatice. Puțin cite puțin Matsyendranâth își amintește adevărata lui identitate: înțelege că de fapt « calea carnală » duce la moarte, că « uitarea » lui înseamnă în fond uitarea naturii sale adevărate și nemuritoare și că « farmecele din Kadali » reprezintă mirajul vieții profane¹.

¹. Mircea Eliade, *Le Yoga, Immortalité et Liberté* (Paris, 1954), p. 311.

Gorakhnâth îl grăbește să se reintegreze pe calea ioga și să-și facă trupul « perfect ». El îi explică cum că Durgă este acela care a provocat « uitarea » ce era să-l coste nemurirea. Această vrăjitorie, adaugă Gorakhnâth, simbolizează eternul blestem al ignoranței azvirlite de către « Natură » (adică de către Durgă) asupra ființei omenești¹.

Această temă mitică se reduce la elementele următoare: 1° un Maestru spiritual se îndrăgostește de o Regină sau e făcut prizonier de către femei; 2° în amândouă cazurile, o dragoste fizică antrenează imediat amnezia Maestrului; 3° discipolul său îl găsește și cu ajutorul diferitelor simboluri (dansuri, semne secrete, limbaj enigmatic), îl ajută să-și recapete memoria, ceea ce înseamnă conștiința identității sale; 4° « uitarea » Maestrului este asimilată cu moartea și, invers, « deșteptarea », *anamnesis*, apare ca o condiție a nemuririi.

Motivul central — amnezia-captivitate provocată de o scufundare în Viață și *anamnesis*-ul operat prin semne și cuvinte enigmatice de către un discipol — amintește într-o anumită măsură celebrul mit gnostic al « Salvatorului salvat » așa cum îl prezintă *Imnul Perlei*. Cum vom vedea mai departe, există alte analogii între anumite aspecte ale gândirii indiene și gnosticism. Dar nu este necesar să se presupună, în cazul de față, o influență gnostică. Captivitatea și uitarea lui Matsyendranâth constituie un motiv pan-indian. Cele două întâmplări exprimă în mod plastic căderea spiritului (Sinele²; *âtman*, *purusha*) în circuitul existențelor și, prin urmare, pierderea conștiinței de Sine. Literatura indiană folosește în aceeași măsură imaginile de legătură, de înlănțuire, de captivitate sau de uitare, de neștiință, de somn, pentru a desemna condiția umană; și, dimpotrivă, imaginile de ruperea legăturilor și ruperea vâlului (sau ridicarea unei legături care acoperea ochii) sau de memorie, rememorare, deșteptare, trezire, etc. pentru a exprima abolirea (sau transcendenta) condiției umane, libertatea, eliberarea (*moksa*, *mukti*, *nirvâna*, etc.)

SIMBOLISMUL INDIAN AL UITĂRII ȘI AL REMEMORĂRII

Dîghanikaya (I, 19—22) afirmă că Zeii cad din cer atunci când « memoria le lipsește și când memoria li se încețoșează »; dimpotrivă, acele divinități care nu uită sînt imuabile, eterne, de o natură care nu cunoaște schimbarea. « Uitarea » echivalează cu « Somnul », dar și cu pierderea eului, adică cu dezorientarea, cu « orbirea » (cu ochii legați). *Chandogya-Upanișad* (VI, 14, 1—2) vorbește despre un om dus de către bandiți departe de orașul său cu ochii legați și părăsit într-un loc singuratic. Omul începe să strige: « Am fost adus aici cu ochii legați ! » Cineva îi scoate atunci vâlul și-i arată direcția orașului său. Întrebînd drumul de la un sat la altul, omul izbutește să ajungă acasă la el. Tot așa, adaugă textul, acela care are un Maestru competent izbutește să scape de vâlurile ignoranței și atinge în cele din urmă perfecțiunea.

Șankara a comentat acest pasaj din *Chandogya-Upanișad* în câteva pagini celebre. Așa se petrec lucrurile, explică Șankara, cu omul răpit de hoți departe de Ființă (departe de *âtman-Brahman*) și prins în cursa trupului. Hoții sînt ideile false de « merit, nemerit » și altele. Ochii lui sînt legați cu vâlul iluziei, iar omul este împiedicat de doriința pe care o încearcă față de soția sa, fiul său, prietenul său, turmele sale etc. « Sînt fiul cutăruia, sînt fericit, sau nefericit, sînt inteligent sau prost, sînt cucernic, etc. Cum trebuie să trăiesc ? unde există o cale de scăpare ? unde este mîntuirea mea ? » Așa judecă el, prins într-o plasă îngrozitoare, pînă în clipa cînd îl întilnește pe acela care este conștient de adevărata Ființă (*Brahman-âtman*), ce s-a eliberat de sclavie, feri-

¹ Le Yoga, p. 321.

² Aci și poate tot unde se întilnește acest cuvînt, în original este *le Soi*. (N. tr.).

cit și, pe deasupra, plin de simpatie față de ceilalți. El află de la acesta calea cunoașterii și deșertăciunea lumii. În felul acesta, omul, care era prizonierul propriilor sale iluzii, este eliberat de dependența față de lucrurile mondene. El își recunoaște atunci adevărata ființă, recunoaște că nu este dintr-un vagabond dezorientat, așa cum își închipuia. Dimpotrivă, înțelege că ceea ce este ființa aceea este și el. Astfel, ochii lui au scăpat de vălul iluziei creat de ignoranță (*avidyā*) și este asemeni omului din Gandhāra întorcându-se acasă, adică regăsindu-l pe *ātman*, plin de bucurie și de seninătate¹.

Se recunosc clișeele cu ajutorul cărora speculația indiană încearcă să facă ușor de înțeles situația paradoxală a Eului: incurcat în iluziile create și hrănite de existența sa trecătoare Sinele (*ātman*) suferă de pe urma consecințelor acestei «ignorări» pînă în ziua în care descoperă că nu era decît aparent angajat în Lume. Sāmkhya și Yoga prezintă o interpretare asemănătoare: Sinele (*puruṣa*) nu este decît în aparență aservit, iar eliberarea (*mukti*) nu este decît o luare de conștiință a libertății sale eterne. «Cred că sufăr, cred că sînt aservit, doresc eliberarea. În momentul în care înțeleg — deoarece m-am «trezit» — că acest «eu» este un produs al «Materiei» (*prakṛti*), înțeleg în același timp că întreaga existență n-a fost decît un lanț de momente dureroase și că adevăratul spirit «contempla impasibil» drama «personalității»².

Trebuie să subliniem că, pentru Sāmkhya-Yoga, ca și pentru Vedānta, eliberarea poate fi comparată cu o «deșteptare» sau cu luarea de conștiință a unei situații care există încă de la început dar care nu poate fi realizată. În anumite privințe se poate face apropierea între «ignorare» — care, în ultimă instanță, este o ignorare de sine însuși — și între «uitarea» adevăratului Sine (*ātman*, *puruṣa*). «Înțelepciunea» (*jñāna*, *vidyā* etc.) care, sfîșind vălul *māya* sau suprimînd ignoranța face posibilă eliberarea, este o «deșteptare». Cel treaz prin excelență, Buddha, posedă omnisciența absolută. Am văzut într-un capitol precedent: la fel ca alți înțelepți și ioghi, Buddha își amintea existențele sale anterioare. Dar, precizează textele budiste, în timp ce înțelepții și ioghi ajung să cunoască un anumit număr, uneori considerabil, de existențe, Buddha a fost singurul care să le cunoască pe toate. Este un fel de a spune că numai Buddha era omniscient.

«UITARE» ȘI «MEMORIE» ÎN GRECIA ANTICĂ

«Amintirea este pentru cei care au uitat», scria Plotin (*Enneade* 4,6,7). Doctrina este platoniciană. «Pentru cei care au uitat, rememorarea este o virtute; dar cei desăvîrșiți nu pierd niciodată viziunea adevărului și n-au nevoie să și-o rememoreze» (*Phaidon*, 249 c,d). Există deci o diferență între memorie (*mnēmē*) și amintire (*anāmnēsis*). Zeii despre care vorbea Buddha în *Dighanyāyā* și care au căzut din cer cînd memoria li s-a tulburat, s-au reîncarnat ca oameni. Unii dintre ei au practicat asceza și meditația și, grație disciplinei lor ioghice, au izbutit să și amintească existențele lor anterioare. O memorie perfectă este așadar superioară facultății de a-și rememora. Într-un fel sau altul amintirea implică o «uitare» și aceasta, cum am văzut, echivalează în India, cu ignoranța, cu sclavia (= captivitatea) și cu moartea.

O situație asemănătoare se întîlnește în Grecia. Nu trebuie să prezentăm aici toate faptele avînd legătură cu «uitarea» și cu *anāmnēsis* în credințele și speculațiile grecești. Ne propunem să urmărim diferitele modificări ale «mitologiei memoriei și uitării», al cărei rol capital în societățile de proto-agricultori l-am văzut în capitolul precedent. În India ca și în Grecia, credințele mai mult sau mai puțin analoage cu cele

¹ Śāṅkara, comentariu la *Chandogya-Upaniṣad*, VI, 14, 1—2.

² M. Eliade, *Le Yoga*, p. 44.

ale proto-agricultorilor au fost analizate, reinterpretate și revalorizate de către poeți, contemplativi și de primii filozofi. S-ar părea că în India ca și în Grecia nu mai avem de-a face în mod exclusiv cu comportamente religioase și cu expresii mitologice, ci mai ales cu rudimentele de psihologie și de metafizică. Totuși, există o continuitate între credințele « populare » și speculațiile « filozofice ». Și mai ales această continuitate ne interesează.

Zeita Mnemosyne, personificare a „Memoriei“, soră a lui Kronos și Okéanos este mama Muzelor. Ea este omniscentă: după Hesiod (*Théogonie*, 32, 38), ea știe « tot ce a fost, tot ce este, tot ce va fi ». Când poetul este posedat de Muze, el se adapă direct la știința Mnemosynei, adică mai ales la cunoașterea « originilor », a « începuturilor », a genealogiilor. « Muzele cîntă într-adevăr, începînd cu începutul — ex arkhes (*Théogonie*, 45, 115) — apariția lumii, geneza zeilor, nașterea umanității. Trecutul astfel dezvăluit este mai mult decît antecedentul prezentului: este sursa acestuia din urmă. Întorcîndu-se pînă la el, rememorarea caută nu să situeze evenimentele într-un cadru temporal, ci să atingă fondul ființei, să descopere originalul, realitatea primordială din care a ieșit cosmosul și care permite să se înțeleagă devenirea în ansamblul ei¹. »

Grație memoriei primordiale pe care e susceptibil s-o recupereze, poetul inspirat de Muze ajunge la realitățile originare. Aceste realități s-au manifestat în timpurile mitice ale începutului și constituie temeiul acestei Lumi. Dar tocmai pentru că au apărut *ab origine*, aceste realități nu mai sînt sesizabile în experiența curentă. Pe drept cuvînt, J.-P. Vernant compară inspirația poetului cu « evocarea » unui mort din lumea infernală sau cu un *descensus ad inferos* întreprins de un om viu ca să afle ceea ce vrea să cunoască. « Privilegiul pe care Mnemosyne îl conferă aedului este acela al unui contract cu lumea cealaltă, posibilitatea de a intra în ea și de a reveni slobod pe pămînt. Trecutul apare ca o dimensiune de dincolo². »

De aceea, în măsura în care este « uitat », « trecutul » — istoric sau primordial — este omologat cu moartea. Fîntina *Léthé*, « uitare », face parte integrantă din domeniul Morții. Defuncții sînt aceia care și-au pierdut memoria. Dimpotrivă, anumiți privilegiați, ca Tiresias sau Amphiaraos, își păstrează memoria după moarte. Pentru a-l face nemuritor pe fiul său Ethalide, Hermes îi acordă « o memorie inalterabilă ». Cum scrie Apollonios din Rhodes, « chiar cînd traversează Acheronul, uitarea nu-i pătrunde sufletul; și cu toate că locuiește cînd în lumea umbrelor, cînd în cea a luminii soarelui, el păstrează mereu amintirea a ceea ce a văzut³. »

Dar « mitologia Memoriei și Uitării » se modifică îmbogățindu-se cu o semnificație eshatologică, atunci cînd se desenează o doctrină a transmigrației. Nu trecutul primordial e important să fie cunoscut, ci seria de existențe *anterioare personale*. Funcțiunea lui *Léthé* este răsturnată: apele sale nu mai primesc sufletul care a părăsit de curînd trupul, ca să-l facă să uite existența pămîntească. Dimpotrivă, *Léthé* șterge amintirea lumii celeste din sufletul care se întoarce pe pămînt pentru a se reîncarna. « Uitarea » nu mai simbolizează moartea, ci întoarcerea la viață. Sufletul care a avut imprudența să bea din fîntina lui *Léthé* (« înghițitură de uitare și de răutate », cum o descrie Platon, *Fedra*, 248 c) se reîncarnează și este proiectat din nou în ciclul devenirii. În tabletele de aur purtate de către inițiații confreriei orfico-pitagoreice, sufletul e sfătuit să nu se apropie de izvorul *Léthé* pe drumul din stînga, ci să ia, pe dreapta,

¹ J.-P. Vernant: „Aspects mythesques de la mémoire en Grèce“ (*Journal de Psychologie*, 1959 pp. 1-29), p. 7. Vezi și Ananda K. Coomaraswamy, „Recollection, Indian and Platonic“ (*Supplement to the Journal of the American Oriental Society*, nr. 3, aprilie-Iunie, 1944).

² J.-P. Vernant, *op. cit.*, p. 8.

³ *Argonautiques*, I, 463, citat de Vernant, *op. cit.*, p. 10.

drumul pe care va întâlni izvorul ieșit din lacul Mnemosynei. Sufletul este sfătuit să-și implore astfel pe paznicii izvorului: « Dă-mi repede apă proaspătă din cea care curge din lacul Memoriei. » « Și de bună voie ei îți vor da să bei din izvorul sfânt, iar după aceea, printre ceilalți eroi, tu vei fi stăpînul ¹ ».

Pitagora, Empedocle, și încă alții, credeau în metempsichoză și pretindeau că-și amintesc existențele lor anterioare. « Vagabond exilat din lăcașul divin », se prezenta Empedocle, « am fost odinioară bălat și fată, tufiș și pasăre, pește mut în apele mărilor » (*Purificările*, fr. 117). El mai spunea: « Sint eliberat pentru totdeauna de moarte » (*Ibid.*, fr. 112). Vorbind despre Pitagora, Empedocle îl descria ca pe « un om de o stîlniță extraordinară », căci « acolo unde ajungea cu toată puterea spiritului său, el vedea cu ușurință ceea ce fusese în zece, douăzeci de existențe omenești » (*Ibid.*, fr. 129). Pe de altă parte, exercițiul și cultivarea memoriilor jucau un rol foarte important în confrările pitagoreice (Diodor, X, 5; Jamblic, *Vita Pyth.* 78 și urm.). Acest antrenament amintește tehnica loghină a « revenirii îndărăt ». Să adăugăm că șamanii pretind să-și amintească existențele lor anterioare ², ceea ce indică arhaismul practicii.

MEMORIA « PRIMORDIALĂ » ȘI MEMORIA « ISTORICĂ »

Așadar, în Grecia, memoria are două valori: 1^o aceea care se referă la evenimentele primordiale (cosmogonie, teogonie, genealogie) și 2^o memoria existențelor anterioare, adică a evenimentelor istorice și personale. Lélhê, « Uitarea », se opune cu o egală eficacitate celor două feluri de memorie. Dar Lélhê este neputincioasă în privința cîtorva privilegiați: 1^o acela care, inspirat de către Muze, sau datorită unui « profetism de-a-ndoașelea », izbutesc să redobîndească memoria evenimentelor primordiale; 2^o acela care, asemenea lui Pitagora sau Empedocle, ajung să-și amintească existențele anterioare. Aceste două categorii de privilegiați înving « Uitarea » și deci, într-un anumit fel, moartea. Unii ajung la cunoașterea « originilor » (originea Cosmosului, Zeilor, popoarelor, dinastiilor). Cei alții își amintesc de « istoria », adică de transmigrațiile lor. Pentru unii, important este ceea ce s-a petrecut *ab origine*. Sint evenimente primordiale, în care n-au fost implicați personal. Dar aceste evenimente — cosmogonia, teogonia, genealogia — i-au plăsmuit într-un fel: ei sint ceea ce sint pentru că aceste evenimente au avut loc. E de prisos să arătăm în ce măsură această atitudine amintește pe aceea a omului din societățile arhaice, care se recunoaște ca plăsmuit printr-o serie de evenimente primordiale relatate, așa cum se cuvine, în mituri.

Dimpotrivă, acel care izbutesc să-și amintească existențele lor anterioare, se preocupă în primul rînd să descopere propria lor « istorie », dispersată de-a lungul nenumăratelor lor încarnări. Ei se străduiesc să unifice aceste fragmente izolate, să le integreze într-o singură urzeală pentru a-și dezvălui sensul destinului lor. Căci unificarea, prin *anámnesis*, a unor fragmente de istorie fără nici o legătură între ele ajungea deopotrivă să lege începutul cu sfîrșitul; cu alte cuvinte, era interesant să se descopere cum prima existență terestră a declanșat procesul transmigrării. O asemenea preocupare și o asemenea disciplină amintesc tehnicile indiene ale « revenirii îndărăt » și a rememorării existențelor anterioare.

¹ Tabletele lui Petelia și Eloutarne. În legătură cu lamelele orifice, vezi Jane Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion* (Cambridge, 1903), pp. 573 și urm.; F. Cumont, *Lux perpetua* (Paris, 1949), pp. 248, 406; W. K. Guthrie, *Orpheus and the Greek Religion* (Londres, 1935, ed. II, 1952), pp. 171 și urm.

² Vezi M. Eliade, *Mythes, rêves et mystères*, p. 21. În legătură cu existențele anterioare ale lui Pitagora, vezi textele grupate de E. Rohde, *Psyche* (traducere de W. B. Hillis, New York, 1925) pp. 598 și urm.

Platon cunoaște și folosește aceste două tradiții privind uitarea și memoria. Dar el le transformă și le reinterpretează, pentru a le articula în sistemul său filozofic. Pentru Platon a învăța înseamnă, la urma urmelor, a-ți rememora (vezi mai sus *Menon*, 81 c, d). Între două existențe pămîntești, sufletul contemplă ideile: el împărtășește cunoașterea pură și desăvîrșită. Dar, reîncarnîndu-se, sufletul se adapă la izvorul *Léché* și uită cunoașterea obținută prin contemplarea directă a ideilor. Totuși, această cunoaștere este latentă în omul încarnat și, grație muncii filozofice, ea este susceptibilă de a fi actualizată. Obiectele fizice ajută sufletul să se replieze asupra lui însuși și, printr-un fel de « revenire îndărăt », să-și regăsească și să recupereze cunoașterea originală pe care o posedă în condiția sa extra-terestră. Moartea este, prin urmare, întoarcerea la o stare primordială și perfectă, pierdută periodic prin reîncarnarea sufletului.

Am avut prilejul să apropiem filozofia lui Platon de ceea ce s-ar putea numi « ontologia arhaică »¹. Trebuie să arătăm acum în ce sens teoria ideilor și *anámnesis*-ul platonician se pot apropia de comportamentul omului din societățile arhaice și tradiționale. Acesta găsește în mituri modelele exemplare ale tuturor actelor sale. Miturile îl asigură că tot ce face sau are de gînd să facă a mai fost făcut la începutul Timpului, *in illo tempore*. Miturile constituie deci suma cunoștințelor folositoare. O existență individuală devine, și se menține, o existență pe deplin omenească, răspunzătoare și semnificativă, în măsura în care se inspiră din acest rezervor de acte deja împlinite și de gînduri deja formulate. A ignora sau a uita conținutul acestei « memorii colective » plămuită de tradiție, echivalează cu o regresie față de starea « naturală » (condiția aculturală a copilului) sau cu un « păcat », sau cu un dezastru.

Pentru Platon, a trăi în mod inteligent, adică a învăța și a înțelege ceea ce e adevărat, frumos și bun, înseamnă înainte de toate, să-ți reamîntești o existență dezincarnată, pur spirituală. « Uitarea » acestei condiții pleromatie nu este în mod necesar un « păcat », ci o consecință a procesului de reîncarnare. Este de remarcat că nici pentru Platon « uitarea » nu face parte integrantă din faptul morții ci, dimpotrivă, este pusă în raport cu viața, cu reîncarnarea. Întorcîndu-se la viața terestră, sufletul « uită » Ideile. Nu este vorba de o uitare a existențelor anterioare — adică a sumei experiențelor personale, a « istoriei » — ci de uitarea adevărilor transpersonale și eterne care sînt ideile. *Anámnesis*-ul filozofic nu recuperează amintirea evenimentelor făcînd parte din existențele precedente, ci a adevărilor, a structurilor realului. Această poziție filozofică se poate apropia de aceea a societăților tradiționale: miturile reprezintă modele paradigmatiche întemeiate de Ființe supranaturale, și nu o serie de experiențe personale ale cutărui sau cutărui individ².

SOMNUL ȘI MOARTEA

În mitologia greacă, Somnul și Moartea, *Hypnos* și *Thanatos*, sînt doi frați gemeni. Să amintim că și pentru evrei, cel puțin începînd cu timpurile post-exilice, moartea era comparabilă cu Somnul. Somnul în mormînt (Job, III, 13—15; III, 17), în *Sheol* (Eccl., IX, 3; IX, 10) sau în ambele locuri în același timp (Psalmul LXXXVIII, 87). Creștinii au acceptat și elaborat omologia moarte-somn: *in pace bene dormit, dormi*

¹ Vezi *Le Mythe de l'Éternel Retour*, pp. 63 și urm.

² Vezi *Mythes, rêves et mystères*, pp. 56—57. Și pentru C. G. Jung « inconștientul colectiv » precede sufletul (*psyché*) individual. Lumea arhetipilor lui Jung seamănă într-un anumit fel cu Lumea Ideilor platonice: arhetipii sînt transpersonalii și nu participă la Timpul istoric al individului, ci la Timpul speciei, adică al Vieții organice.

in somno pacis, in pace somni, in pace Domini dormias¹, figurează printre formulele cele mai populare ale epigrafiei funerare².

De vreme ce Hypnos este fratele lui Thanatos, se înțelege de ce, în Grecia, ca și în India și în gnosticism, acțiunea de a «deștepta» avea o semnificație «soteriologică» (în sensul larg al termenului). Socrate își trezea interlocutorii, uneori împotriva voinței lor. «Cît ești de violent, Socrate!» exclamă Callicles (*Gorgias*, 508 d). Dar Socrate este perfect conștient că misiunea sa de a deștepta oamenii este de ordin divin. Nu încetează să amintească mereu că el se află în serviciul lui Dumnezeu (*Apolonia*, 23 c; vezi și 30 e; 31 o; 33 c). «Unul ascemenea mie, Atenieni, nu veți găsi ușor și, dacă vreți să mă credeți, mă veți păstra. Dar, nerăbdători ca niște oameni adormiți care sînt deșteptați, mă veți lovi poate, ascultîndu-l pe Anytos și mă veți omori ca niște zăpăciți; iar apoi veți dormi tot timpul vieții, numai dacă Dumnezeu din dragoste pentru voi, n-o să vă trimeată pe altul» (*Apol.*, 30 e).

Să reținem ideea că Dumnezeu este acela care, din dragoste pentru oameni, le trimite un Maestru pentru a-i «deștepta» din somnul care înseamnă ignoranță, uitare și «moarte» în același timp. Acest motiv se regăsește în gnosticism dar, bine înțeles, considerabil elaborat și reinterpretat. Mitul gnostic central, așa cum ni-l înfățișează *Imnul Perlei* păstrat în *Faptele lui Toma*, se articulează în jurul temei amneziei și *andmnensis*-ului. Un Prinț sosește din Orient pentru a căuta în Egipt «perla unică aflată în mijlocul mării înconjurată de șarpele cu șuleratul sonor». În Egipt, este prins de oamenii din partea locului. Ii dau mîncăruri de-ale lor și Prințul își uită identitatea. «Am uitat că eram fiu de rege și l-am slujit pe regele lor, și am uitat de perla pentru care mă trimiseseră părinții mei, și din apăsarea pricinuită de hrana lor am căzut într-un somn adînc». Dar părinții aflară ce l-a întâmpinat și-l scriseră o scrisoare. «Din partea tatălui tău, regele regilor, și a mamei tale, suverană a Orientului și din partea fratelui tău, al doilea copil al nostru, o ție, fiul nostru, salut! Trezește-te și ridică-te din somnul tău, și ascultă cuvintele din scrisoarea noastră. Adu-ți aminte că ești fiu de rege. Privește în ce sclavie ai căzut. Amintește-ți de perla pentru care ai fost trimis în Egipt». Scrisoarea zbură ca un vultur, coboară asupra lui și deveni cuvînt. «La vocea și la fișitul ei, mă trezii și ieșii din somnul meu. O luai, o sărutai, îi rupsei pecetea, și citii, iar cuvintele scrisorii se potriveau cu ceea ce era întipărit în inima mea. Îmi amintii că mă trăgeam din părinți regești și faptul că eram de neam mare afirma natura ei. Îmi amintii de perla pentru care fusesem trimis în Egipt și începutul să vrăjesc șarpele cu fluierături puternice. L-am adormit vrăjindu-l, apoi am rostit deasupra lui numele tatălui meu, am luat perla și am pornit spre casa tatălui meu³».

Imnul Perlei are o urmare («veșmîntul luminos» pe care prințul îl părăsise înainte de plecare și pe care-l găsește la întoarcere) care nu privește direct subiectul nostru. Să adăugăm că temele exilului, captivitatea într-o țară străină, trimisul care trezește prizonierul și-l poartă pe șarpească la drum, se regăsește într-un opuscul de Sohrawardî, *Povestire din exilul la Soare-apune*⁴. Oricare ar fi originea mitului, probabil iraniană, meritul *Imnului Perlei* este acela că înfățișează, într-o formă dramatică, unele

¹ Doarme cu bino în pace, doarme în somnul păcii, în pacea somnului, dormi în pacea Domnului. (N. tr.).

² Vezi F. Cumont, *Lux perpetua*, p. 450.

³ H. Leisegang, *Lo Gnosto* (traducere de Jean Gouillard, Paris, 1951), pp. 247—248; Robert M. Grant *Gnosticism. A Source Book of Heretical Writings from the Early Christian Period* (New-York, 1961), pp. 116 și urm.; G. Widgren, «Der Iranische Hintergrund der Gnosis» (*Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, IV, 1952, pp. 97—114), pp. 111 și urm. susțin originea iraniană, după cît se pare parț., a acestui mit.

⁴ Henri Corbin, «L'Homme de Lumière dans le Soufisme Iranien» (în volumul colectiv *Ombre et Lumière*, Paris, 1961, pp. 137—257), pp. 154 și urm., cu referințe bibliografice la lucrările sale anterioare.

motive gnostice dintre cele mai populare. Analizînd într-o serie recentă simbolurile și imaginile specific gnostice, Hans Jonas a insistat asupra importanței motivelor «căderii, capturării, părăsirii, dorului de țară, toropelii, somnului, beției¹». Nu e cazul să reluăm aici acest dosar considerabil. Să cităm totuși câteva exemple deosebit de sugestive.

Întorcîndu-se către Materie «și arzînd de dorința de a face cunoștința trupului», sufletul ultă propria sa identitate. «El a uitat lăcașul dinții, adevăratul său centru, ființa-i eternă». Aceștia sînt termenii în care El Châtibi prezintă credința centrală (cea mai de seamă) a Haranîților². După gnostici, oamenii nu numai că dorm, dar le și place să doarmă. «De ce vă place întotdeauna somnul și vă poticniți cu cei care se poticnesc?» întreabă Glnza³. «Acel care aude să se trezească din somnul său apăsător», stă scris în *Apocrifele lui Ioan*⁴. Același motiv se regăsește în cosmogonia manichelstă, așa cum ne-o păstrează Théodore Bar Khonai: «Isus cel Luminos se coborî către Adam și-l trezi dintr-un somn de moarte pentru ca să-l elibereze⁵...» Neștiința și somnul se mai află exprimate în termenii de «beție». *Evangelia Adevărului* îl compară pe acela «care posedă gnosis-ul» cu «o persoană care, după ce s-a îmbătat, revine la trezie și, venindu-și în fire, afirmă din nou ceea ce este prin esență al său⁶». Iar Glnza povestește cum Adam «s-a trezit din somnul său și a ridicat ochii spre locul luminii⁷».

Pe bună dreptate observă Jonas că, pe de-o parte, existența pămîntescă este definită ca «părăsire», «teamă», «dor de țară» și, pe de altă parte, este descrisă ca «somn», «beție» și «uitare»: «adică, a luat (dacă exceptăm beția) toate caracterelor care, într-o epocă mai veche, se atribuiau condiției morților în lumea subpămînteană⁸». «Mesagerul» care «trezește» omul din somnul său aduce totodată «Viața» și «mîntuirea». «Eu sînt vocea care trezește din somn în Eonul nopții», astfel începe un fragment gnostic conservat de către Hipolyt (*Refut.*, V, 14, 1). «Trezeirea» implică *anamnesis*, recunoașterea adevăratei identități a sufletului, adică re-cunoașterea originii sale cerești. Numai după ce l-a trezit, «mesagerul» dezvăluie omului promisiunea de mîntuire și în cele din urmă îl învață cum trebuie să se comporte în Lume⁹. «Scutură-te de beția în care ai adormit, trezește-te și contemplă-mă!», stă scris într-un text manicheist din Turfan¹⁰. Și într-un altul: «Trezește-te, suflet minunat, din somnul de beție în care ai căzut (...), urmează-mă în locul exaltat în care sălășluiai la început¹¹». Un text mandeean povestește cum Mesagerul cerească l-a trezit pe Adam și continuă în acești termeni: «Am venit ca să te instruiesc, Adame, și să te eliberez de lumea aceasta. Fii atent, ascultă și instrulește-te și ridică-te victorios pe locul luminii¹²». Instruirea cuprinde și înjoncțiunea de a nu se mai lăsa învins de somn. «Nu mai moșăi și nici nu mai dormi, nu uita cu ce te-a însărcinat Domnul¹³».

Fără îndoială, aceste formule nu sînt monopolul gnosticilor. *Epistola către efesieni* V, 14, conține acest citat anonim: «Trezește-te, tu, care dormi, scoală-te dintre cei morți, și asupra ta va străluci Christos». Motivul somnului și al trezirii se regăsește în literatura ermetică. În *Poimandres* se citește: «O voi, cei născuți din pămînt, care

¹ Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (Boston, 1958), pp. 62 și urm.

² H. Jonas, op. cit., p. 63.

³ Citat de Jonas, p. 70.

⁴ Jean Dorso, *Les Livres secrets des Gnostiques d'Egypte*, vol. I (Paris, 1958), p. 227.

⁵ F. Cumont, *Recherches sur le monichisme: I. La cosmogonie manichéenne d'après Théodore Bar Khonai* (Bruxelles, 1908), pp. 46 și urm.; J. Dorso, I. pp. 235 și urm.

⁶ H. Jonas, op. cit., p. 71.

⁷ H. Jonas, op. cit., p. 74.

⁸ *Ibid.*, p. 68.

⁹ *Ibid.*, p. 23.

¹⁰ *Ibid.*, p. 83.

¹¹ *Ibid.*, p. 83.

¹² *Ibid.*, p. 84.

¹³ *Ibid.*, p. 84.

v-ați lăsat în voia beției, și a somnului, și a necunoașterii lui Dumnezeu — treziți-l-vă ! renunțați la beție, la vraja somnului vostru nesocotit¹ !»

Să amintim că victoria asupra somnului și veghea prelungită constituie o probă inițiativă destul de tipică, ce se întâlnește și în studiile arhaice ale culturii. La anumite triburi australiene, novicii pe cale de a fi inițiați nu trebuie să doarmă timp de trei zile, sau iarăși li se interzice să se culce înainte de zorii zilei². Plecat în căutarea nemuririi, eroul mesopotamian Gilgameș sosește în insula Strămoșului mitic Ut-napishtin. Acolo trebuie să vegheze șase zile și șase nopți, dar nu izbutește să treacă această probă inițiativă și pierde șansa de a câștiga nemurirea. Într-un mit nord-american de tipul Orfeu și Euridice, un om care și-a pierdut de curind soția izbutește să coboare în Infern și s-o găsească. Stăpînul Infernului îi promite că va putea să-și ia soția pe pămînt dacă este în stare să vegheze toată noaptea. Dar omul adoarme chiar înainte de zorii zilei. Stăpînul Infernului îi mai oferă o șansă și, pentru a nu fi obosit noaptea următoare, omul doarme toată ziua. Cu toate acestea, nu izbutește să vegheze pînă în zori și e silit să se întoarcă singur pe Pămînt³.

Se vede așadar că a nu dormi nu înseamnă numai triumful asupra oboselei fizice, ci mai ales să dai dovadă de forță spirituală. A rămîne « treaz », a fi cu desăvîrșire conștient, a fi prezent în lumea spiritului. Isus nu înceta să predice discipolilor săi veghea (vezi de ex. Matt., XXIV, 42). Iar Noaptea din Getsimani apare deosebit de tragică datorită neputinței discipolilor de a veghea împreună cu Isus. « Sufletul meu este trist de moarte, rămîneți aici și vegheați cu mine » (Matt., XXVI, 38). Dar cînd s-a întors, i-a găsit dormind. Și i-a spus lui Petru : « Așadar, n-ai avut noaptea să vegheați o oră cu mine » (XXVI, 40). Veniți și vă rugați, le recomandă el din nou. Dar în zadar; întorcîndu-se, « îl găsi iarăși dormind; căci ochii lor erau grei ca plumbul » (XXVI, 41—43; vezi Marcu XIV, 34 și urm.; Luca XXII, 46).

Și de data aceasta, « veghea inițiativă » s-a dovedit deasupra puterilor omenești.

GNOSTICISMUL ȘI FILOZOFIA INDIANĂ

Nu intră în economia acestei lucrări de proporții reduse să discute problema gnosticismului în ansamblu. Intenția noastră era să urmărim dezvoltarea « mitologiei Uitării și Amintirii » în cîteva culturi superioare. Textele gnostice pe care le-am citat insistă, pe de-o parte, asupra căderii sufletului în materie (Viața) și în « somnul » de moarte care urmează și, pe de altă parte, asupra originii extra-terestre a sufletului. Căderea sufletului în materie nu este rezultatul unui păcat anterior, așa cum speculația filozofică greacă explica uneori transmigrația. Gnosticii lasă a se înțelege că păcatul aparține altcuiva⁴. Ca ființe spirituale de origină extraterestră, gnosticii nu se recunosc ca fiind de « aici », din lumea aceasta. Cum observă H.-Ch. Puech, cuvîntul cheie al limbajului tehnic al gnosticilor este « celălalt », « străinul »⁵. Revelația capitală constă în faptul că, « deși este pe lume, în lume, el (gnosticul) nu este al lumii, nu-i aparține, ci vine, este din altă parte »⁶. Gînda mandeeană de dreapta îi dezvăluie : « Tu nu ești de aici, rădăcina ta nu se trage din lume » (XV, 20). Iar Gînda de stînga (III, 4) : Tu nu vii de aici, matca ta nu-i de aici : locul tău este locul Vieții. » În Cartea lui Ioan (p. 67) se citește : Sînt un om de pe Cealaltă lume⁷.

¹ Corpus Hermeticum, I, 27 și urm. ; H. Jonas, p. 86.

² Vezi M. Eliade, *Naissances mystiques*, pp. 44.

³ Vezi M. Eliade, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, pp. 281 și urm.

⁴ Vezi R. M. Grant, *Gnosticism and Early Christianity* (New York, 1959), pp. 188, n. 16.

⁵ H.-Ch. Puech, în *Annuaire du Collège de France*, 56 année (1956), pp. 186—209, p. 194.

⁶ H.-Ch. Puech, în *Annuaire du Collège de France*, 56 année (1956), p. 198.

⁷ H.-Ch. Puech, *Ibid.*, p. 198.

Cum am văzut, speculația filozofică indiană, mai ales Sāmkhya-Yoga, prezintă o poziție similară. Sinele (*purusha*) este prin excelență un «străin», el n-are nimic de-a face cu Lumea (*prakṛti*). Așa cum scrie Isvara Krishna (*Sāmkhya-kārikā*, 19), Sinele (Spiritul) este izolat, indiferent, simplu spectator inactiv» în drama Vieții și a istoriei. Mai mult încă: dacă e adevărat că ciclul transmigrării se prelungește prin neștiință și prin ignoranță, iar «păcatele», cauza «căderii Sinelui» în viață, originea relației (iluzorie de altfel) între Sine (*purusha*) și Materie (*prakṛti*), sînt probleme fără soluție; și mai exact, fără soluție în actuala condiție umană. În orice caz, ca și la gnostici, nu un păcat originar (adică omenesc) este acela care a precipitat Sinele în roata existențelor.

Pentru folosul cercetării noastre, importanța mitului gnostic, ca și a speculației filozofice indiene, ține mai ales de faptul că acestea două reinterpretează raportul de la om la drama primordială care l-a plămuit. La fel ca și în religiile arhaice studiate în capitolele precedente, pentru gnostici era important și să cunoască — sau mai degrabă să-și rememoreze — drama care a avut loc în Timpurile mitice. Dar, contrar unui om din societățile arhaice care, descoperind miturile, își asumă consecințele care derivă din aceste evenimente primordiale — gnosticul descoperă mitul pentru a se desolidariza de rezultatele sale. O dată trezit din somnul său de muritor, gnosticul (ca și discipolul lui Sāmkyha-Yoga) înțelege că n-are nici o răspundere în catastrofa primordială de care-i vorbește mitul, că, prin urmare, el n-are o legătură reală cu Viața, Lumea și Istoria.

Gnosticul, ca și discipolul lui Sāmkhya-Yoga, a fost deja pedepsit pentru «păcatul» de a-și fi uitat adevărul său Sine. Suferințele care alcătuiesc orice existență omenească dispar în momentul trezirii. Trezirea care este în același timp un *anámnesis* se traduce printr-o indiferență cu privire la Istorie, mai ales cu privire la Istoria contemporană. Numai mitul primordial este important. Numai evenimentele care au avut loc în trecutul fabulos merită să fie cunoscute; căci, descoperindu-le, omul ia cunoștință de natura sa adevărată — și se trezește. Evenimentele istorice propriu zise (de exemplu războiul Troiei, campaniile lui Alexandru cel Mare, asasinatul lui Iulius Cezar) n-au nici o semnificație, deoarece nu conțin nici un mesaj soteriologic

ANAMNESIS ȘI ISTORIOGRAFIE

Nici la greci, evenimentele istorice nu conțineau mesaje soteriologice. Și cu toate acestea, istoriografia începe în Grecia cu Herodot. Herodot ne mărturisește de ce și-a dat osteneala să scrie *Istoriile* sale: pentru ca faptele oamenilor să nu se piardă în cursul timpurilor. El vrea să păstreze memoria faptelor grecilor și barbarilor. Alți istorici ai antichității își vor scrie operele pentru rațiuni diferite: Tucidide, de exemplu, ca să illustreze lupta pentru putere, trăsătură caracteristică, după el, a naturii omenești; Polib, pentru a arăta că toată istoria lumii converge către Imperiul roman și de asemenea pentru că experiența căpătată prin studiul Istoriei constituie cea mai bună introducere în viață; Tit-Liviu, pentru a descoperi în Istorie «modele pentru noi și pentru țara noastră» — și așa mai departe⁸.

Nici unul din acești autori — nici chiar Herodot, pasionat de zei și de teologiile exotice — nu și-a scris *Istoriile* ca autorii celor mai vechi narațiuni istorice din Israel, pentru a dovedi existența unui plan divin și intervenția Zeului Suprem în viața unui popor. Asta nu înseamnă că istoricii greci și latini au fost neapărat lipsiți de sentimente religioase. Dar concepția lor religioasă nu prevedea intervenția unui Zeu unic

⁸ Vezi Karl Löwith, *Meaning in History* (Chicago, 1939), pp. 6 și urm.

și personal în istorie; așadar ei nu acordau evenimentelor istorice semnificația religioasă pe care aceste evenimente o aveau pentru Israelii. De altfel, la Greci, Istoria era numai un aspect al procesului cosmic, condiționat de legea devenirii. Ca orice fenomen cosmic, Istoria arăta că societățile omenesti se nasc, se dezvoltă, decad și pier. Pentru acest motiv Istoria nu putea constitui un obiect de cunoaștere. Istoriografia însă nu era mai puțin utilă, de vreme ce ilustra procesul de devenire continuă (transformare veșnică, eternă) în viața națiunilor și mai ales de vreme ce păstra memoria faptelor diferitelor popoare, și numele, și faptele unor personaje excepționale.

Scopul acestui eseu nu este să examineze diferitele filozofii ale istoriei, începând cu Augustin și Ioachim de Fiore până la Vico, Hegel, Marx și istoricii contemporani. Toate aceste sisteme își propun să găsească sensul și direcția Istoriei universale. Nu asta e problema care ne-o punem. Nu semnificația pe care o poate avea Istoria Interesează cercetarea noastră, ci *istoriografia*: cu alte cuvinte, efortul de a păstra memoria evenimentelor contemporane și dorința de a cunoaște cât mai exact cu putință trecutul omenirii.

O curiozitate asemănătoare s-a dezvoltat în mod progresiv începând cu Evul Mediu și mai ales cu Renașterea. Desigur, în epoca Renașterii, în istoria antică se căutau în primul rând modele pentru comportarea « omului perfect ». S-ar putea spune că Tit-Liviu și Plutarh, furnizând modele exemplare pentru viața cetățenească și morală, îndeplineau, în educația elitelor europene, rolul miturilor în societățile tradiționale. Dar abia din secolul al XIX-lea istoriografia a ajuns să joace un rol de prim ordin. Cultura occidentală desfășoară cum s-ar spune, un efort prodigios de *anamnesis* istoriografic. Ea se străduiește să descopere, să « trezească » și să recupereze trecutul societăților cele mai exotice și cele mai periferice, preistoria Orientului apropiat, tot zăa de bine ca și culturile « primitivelor » pe cale să se stingă. Se încearcă reînvierea trecutului *total al omenirii*. Asistăm la o lărgire vertiginoasă a orizontului istoric.

Este unul din rarele sindromuri incurajatoare ale lumii moderne. Provincialismul cultural occidental — care începea Istoria cu Egiptul, literatura cu Homer și filozofia cu Tales — este pe cale să fie depășit. Mai mult chiar : prin *anamnesis-ul* istoriografic se pătrunde adânc în sine însuși. Reușind să înțelegem un australian din zilele noastre sau pe omologul său, un vânător paleolitic, reușim să « trezim » în noi înșine situația existențială a unei umanități preistorice și comportamentele ce derivă de aici. Nu este vorba de o simplă cunoaștere « exterioară », cit de a învăța și de a reține numele capitalei unei țări sau data căderii Constantinopolului. Un adevărat *anamnesis* istoriografic se traduce prin descoperirea unei solidarități cu aceste popoare dispărute sau periferice. Există o adevărată recuperare a trecutului, chiar a trecutului « primordial » dezvăluit prin săpăturile preistorice sau prin cercetările etnologice. În aceste din urmă cazuri, sintem confrunțați cu « forme de viață », comportamente, tipuri de cultură, adică, într-un cuvânt, cu structurile existenței arhaice.

De-a lungul mileniilor, omul a muncit în mod ritual și a gândit în chip mitic asupra analogiilor între macrocosmos și microcosmos. Este una din posibilitățile de a se « deschide » către Lume și, prin aceasta, de a participa la sacralitatea Cosmosului. Odată cu Renașterea, când Universul s-a dovedit infinit, această dimensiune cosmică pe care omul a adăugat-o în mod ritual existenței sale ne este interzisă. E normal ca omul modern, căzut sub puterea Timpului și obsedat de propria sa istoricitate, să se străduiască să se « deschidă » către Lume, căpătînd o nouă dimensiune în profunzimile temporale. În mod inconștient, el se apără împotriva apăsării Istoriei contemporane printr-un *anamnesis* istoriografic care-l deschide niște perspective imposibile de bănuț și, urmînd exemplul lui Hegel, se limitează să « comunice cu Spiritul Universal » citîndu-și în fiecare dimineață Jurnalul.

Desigur, nu trebuie să ne închipuim că am făcut cine știe ce descoperire : din antichitate, omul se consola de teroarea Istoriei citindu-i pe istoricii timpurilor apuse. Dar la omul modern, există ceva mai mult : orizontul său istoriografic fiind considerabil, i se întâmplă să descopere, prin *andmnesis*, niște culturi care, chiar dacă au « sabotat Istoria » au fost prodigios de creatoare. Care va fi reacția vitală a unui Occidental modern aflând, de exemplu că, deși a fost învadată și ocupată de Alexandru cel Mare și deși această cucerire a avut o influență asupra istoriei sale ulterioare, India nici n-a reținut măcar numele marelui cuceritor? Ca și alte culturi tradiționale, India se interesează de modelele exemplare și de evenimentele paradigmatiche și nu de particular și de individual.

Andmnesis-ul istoriografic al lumii occidentale este abia la început. Trebuie să așteptăm cel puțin câteva generații pentru a judeca repercusiunile sale culturale. Dar s-ar putea spune că acest *andmnesis* prelungeste, deși pe un alt plan, valorificarea religioasă a memoriilor și a amintirilor. Nu mai este vorba de mituri nici de exerciții religioase. Dar subsistă acest element comun : importanța rememorării exacte și totale a trecutului. Rememorarea *evenimentelor mitice* în societățile tradiționale; rememorarea a tot ceea ce s-a petrecut în *timpul istoric*, în Occidentul modern. Diferența este prea evidentă pentru a fi nevoie să insistăm. Dar cele două tipuri de *andmnesis* proiectează omul în afara « momentului său istoric ». Iar adevăratul *andmnesis* istoriografic corespunde și el unui Timp primordial, Timpul în care oamenii puneau temelul comportamentelor lor culturale, închipuindu-și că aceste comportamente le erau dezvăluite de către Ființele Supranaturale.

Supraviețuirea și camuflarea miturilor

MITURILE ȘI MASS-MEDIA ¹

Cercetări recente au pus în lumină structurile mitice ale imaginilor și comportamentelor impuse colectivităților pe calea *mass-media*. Acest fenomen se constată mai ales în Statele-Unite ². Personajele unor « *comic strips* » ³ prezintă versiunea modernă a eroilor mitologici sau folclorici. Ei încarnează într-o asemenea măsură idealul unei mari părți a societății încât eventualele retușuri aduse conduitelor lor sau, mai rău încă, moartea lor, provoacă adevărate crize printre cititori; aceștia reacționează violent și protestează, trimițând telegrame cu mille autorilor acestor *comic strips* și directorilor de ziare. Un personaj fantastic, Superman, a devenit extrem de popular grație mai ales dublei sale identități : coborât dintr-o planetă dispărută în urma unei

¹ Mijloace de masă (pentru difuzarea cunoștințelor) (N.tr.).

² Vezi de ex. Coulton Waugh, *The Comics* (New York, 1947); Stephen Becker, *Comic Art in America* (New York, 1960); Umberto Eco, « Il Mito di Superman » (In *Demitizzazione e Immagine* a cura di Enrico Castelli, Padova, 1962, pp. 131—148).

³ Povestiri ilustrate pentru copii și tineret (N.tr.).

catastrofe și înzestrat cu puteri miraculoase, Superman trăiește pe pământ sub aparența modestă a unui ziarist, Clark Kent; el se arată timid, șters, dominat de colega lui, Lois Lane. Acest camuflaj umilitor al unui erou cu puteri literalmente nelimitate rela o temă mitică bine cunoscută. Dacă mergem în adâncul lucrurilor, mitul lui Superman satisface nostalgiile ascunse ale omului modern care, știindu-se decăzut și limitat, visează să se dovedească într-o zi un « personaj excepțional », un « erou ».

Romanul polițist s-ar preta unor observații analoage: pe de o parte asistăm la lupta exemplară între Bine și Rău, între Erou (= detectivul) și criminal (= incarnarea modernă a Demonului). Pe de altă parte, printr-un proces inconștient de proiectare și identificare, cititorul participă la mister și la dramă, el încearcă sentimentul de a fi personal antrenat într-o acțiune paradigmatică, adică periculoasă și « eroică ».

S-a demonstrat de asemenea mitizarea personalităților cu ajutorul acestor *mass-media*, transformarea lor în imagine exemplară. « Lloyd Warner ne povestește, în prima secțiune a cărții sale, *The Living and the Dead*¹, crearea unui personaj de genul acesta. Biggy Muldoon, un politician din Yankee City, devenise erou național datorită opoziției sale pitorești față de aristocrația de pe Hill Street, în așa măsură încât presa și radioul i-au fabricat un portret popular de semi-zeu. Era arătat ca un cruciat din popor pornit la asaltul bogăției. Apoi, publicul plictisindu-se de această imagine, *mass-media* îl transformă cu ușurință pe Biggy într-un ticălos, un politician corupt, exploatarea în folosul său mizeria poporului. Werner arată că adevăratul Biggy se deosebea considerabil de amândouă aceste imagini, dar fapt este că el fu silit să-și modifice comportamentul pentru a se conforma unei imagini înlăturind-o pe cealaltă². »

S-ar putea descoperi comportamente mitice în obsesia « succesului », atât de caracteristică pentru societatea modernă și care traduce dorința obscură de a transcende limitele condiției umane; în exodul către « Suburbia », în care se poate descifra nostalgia « perfecțiunii primordiale »; în dezlănțuirea afectivă a ceea ce s-a numit « cultul automobilului sacru ». Așa cum observă Andrew Greeley, « e de ajuns să vizitezi salonul anual al automobilului pentru a recunoaște acolo o manifestare religioasă profund ritualizată. Culorile, luminile, muzica, reverența adoratorilor, prezența preoțeselor templului (manechinele), pompa și luxul, risipa de bani, mulțimea compactă — toate acestea ar constitui într-o altă cultură o ofieră într-adevăr liturgică (...). Cultul automobilului sacru își are credincioșii și inițiații săi. Gnosticul nu aștepta cu mai multă nerăbdare revelația oraculară decât adoratorul automobilului, primele zvonuri despre noile modele. Acesta este tocmai momentul din ciclul anual în care pontifii cultului — negustorii de automobile — capătă o nouă importanță în timp ce o mulțime nerăbdătoare așteaptă cu sufletul la gură desfășurarea unei noi forme de mîntuire³. »

Mai puțin s-a insistat asupra a ceea ce s-ar numi miturile elitei, care se cristalizează cu deosebire în jurul creației artistice și răsunetului său cultural și social. Să precizăm de îndată că aceste mituri au izbutit să se impună dincolo de cercurile închise ale inițiaților, grație mai ales complexului de inferioritate al publicului și al instanțelor artistice oficiale. Neînțelegerea agresivă a publicului, a criticilor și a reprezentanților oficiali ai artei față de un Rimbaud sau un Van Gogh, consecințele dezastuoase pe care le-a avut, cu deosebire pentru colecționari și muzee, indiferența față de mișcările nova-

¹ *Viii și morții* (N.tr.).

² Andrew Greeley, „Myths, Symbols and Rituals in the Modern World” (*The Critic*, dec. 1961, ian. 1962, vol. XX, nr. 3, pp. 18—25), p. 19.

³ *Ibid.*, p. 24.

toare, de la impresionism la cubism și suprarealism, au constituit lecții aspre atât pentru critici și public cât și pentru negustorii de tablouri, administratorii de muzee și colecționari. Astăzi, singura lor spalmă este de a nu fi suficient de avansați, de a nu ghici la timp geniul unei opere la prima vedere inteligibilă. Niciodată poate în istorie artistul n-a fost mai sigur decît astăzi că, în măsură în care este mai îndrăzneț, iconoclast, absurd, inaccesibil, în aceeași măsură va fi recunoscut, lăudat, răsfațat, idolatrizat. În anumite țări s-a ajuns la un academism pe dos, academismul «avangardei»; încît orice experiență artistică ce nu ține seama de acest nou conformism riscă să fie înăbușită sau să treacă neobservată.

Mitul artistului damnat, care a obsedat secolul al XIX-lea, este astăzi perimat. În Statele Unite mai ales, dar și în Europa occidentală, excesul și provocarea au încetat de multă vreme să deservească artistul. I se cere mai ales să se conformeze imaginii sale mitice, să fie straniu, ireductibil și să «pară nou». Acesta este, în artă, triumful absolut al revoluției permanente. Nici măcar nu se mai poate spune că totul e permis: orice inovație este decretată dinainte genială și egalată cu inovațiile unui Van Gogh sau ale unui Picasso, fie că e vorba de un afiș sfișiat sau de o cutie de sardele semnată de artist.

Semnificația acestui fenomen cultural este cu atât mai considerabilă cu cît, poate pentru prima oară în istoria artei, nu mai există tensiune între artiști, critici, colecționari și public. Toți sînt de acord, astăzi, și cu mult înainte ca o operă să fie creată sau ca un artist necunoscut să fie descoperit. Un singur lucru contează: să nu trebulască să mărturisești într-o zi că n-ai înțeles importanța unei noi experiențe artistice.

În legătură cu această mitologie a elitelor moderne, ne vom limita la cîteva observații. Să semnalăm mai întîi funcția izbăvitoare a «dificultății», așa cum o întîlnim mai ales în operele de artă modernă. Dacă elita se pasionează de *Finnegan's Wake*¹, de muzica atonală sau de tahism, acest lucru se întîmplă și pentru că asemenea opere reprezintă lumi închise, universuri ermetice, unde nu se pătrunde decît cu prețul unor imense dificultăți, ce pot fi omologate cu probele inițiatice din societățile arhaice și tradiționale. Există, pe de-o parte sentimentul unei «inițieri», inițiere aproape dispărută din lumea modernă; pe de altă parte se afișează, în ochii «celorlalți», ai «maselor», apartenența la o minoritate secretă; nu la o «aristocrație» (elitele moderne se orientează spre stînga), ci la o gnoză, care are meritul de a fi spirituală și seculară totodată, opunîndu-se în aceeași măsură valorilor oficiale ca și Bisericilor tradiționale. Prin cultul originalității extravagante, al dificultății, al incomprehensibilității, elitele marchează detașarea lor față de universul banal al părinților, răzvrătindu-se în același timp împotriva anumitor filozofii contemporane ale disperării.

În fond, fascinația prin dificultate, adică incomprehensibilitatea operelor de artă, trădează dorința de a descoperi un nou sens, secret, necunoscut pînă atunci, al Lumii și al existenței omenești. Toți visează să devină niște «inițiați», să ajungă a străpunge sensul ocult al tuturor acestor distrugerii a limbajelor artistice, a tuturor acestor experiențe «originale» ce par, la prima vedere, să nu aibă nimic comun cu arta. Afișele rupte, pînzele goale, arse și sfișiate cu cuțitul, «obiectele de artă» care explodează în timpul vernisajului, spectacolele improvizate în care se trag la sorți replicile actorilor, toate acestea trebuie să aibă o semnificație, după cum unele cuvinte de neînțeles din *Finnegan's Wake* se dovedesc, pentru inițiați, încărcate de multiple valori și de o frumusețe stranie atunci cînd se constată că ele derivă din vocabule neo-gre-

¹ Roman de James Joyce (N. tr.).

cești sau svahili, desfigurate de consoane aberante și îmbogățite de aluzii secrete la unele calambururi posibile atunci când sînt pronunțate repede cu voce tare.

Desigur, toate experiențele revoluționare autentice ale artei moderne reflectă anumite aspecte ale crizei spirituale sau pur și simplu ale crizei cunoașterii și creației artistice. Dar ceea ce ne interesează aici este faptul că « elitele » găsesc în extravaganță și ininteligibilitatea operelor moderne posibilitatea unei gnoze inițiatice. Este vorba de o « nouă lume », pe cale să fie construită din ruine și enigme, o lume aproape intimă pe care fiecare ar dori-o pentru sine și pentru cîțiva rari inițiați. Dar prestigiul dificultății și al incomprehensibilității este atît de mare încît, foarte repede, « publicul » este cucerit la rîndul său și-și proclamă adeziunea totală la descoperirile elitei.

Distrugerea limbajelor artistice a fost săvîrșită de către cubism, dadaism și supra-realism, de către dodecafonism și « muzica concretă », de către James Joyce, Beckett și Ionescu. Nu numai epigonii sînt aceia care se încapăținează să dărîme ceea ce a căzut deja în ruină. Așa cum aminteam într-un capitol precedent, creatorii autentici nu acceptă să se instaleze printre dărîmături. Totul ne face să credem că reducerea « Universurilor artistice » la starea primordială de *materia prima* nu este decît un moment într-un proces mai complex; după cum în concepțiile ciclice ale societăților arhaice și tradiționale, « haosul », regresia tuturor formelor în confuzia *materiei prime*, este urmat de o nouă creație, omologabilă unei cosmogonii.

Criza artelor moderne nu interesează decît în subsidiar lucrarea noastră. Trebuie cu toate acestea să ne oprim o clipă asupra situației și rolului literaturii, mai ales al literaturii epice, care nu este fără raport cu mitologia și comportamentele mitice. Se știe că povestirea epică și romanul, ca și alte genuri literare, prelungesc pe alt plan și în alte scopuri, narațiunea mitologică. În ambele cazuri, este vorba să povestim o istorie semnificativă, să relatăm o serie de evenimente dramatice care au avut loc într-un trecut mai mult sau mai puțin fabulos. Înutil să amintim procesul lung și complex care a transformat o « materie mitologică » într-un « subiect » de narațiune epică. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că proza narativă, romanul în mod special, a luat, în societățile moderne, locul ocupat de recitarea miturilor și a poveștilor în societățile tradiționale și populare. Mai mult, se poate chiar desprinde structura « mitică » a anumitor romane moderne, se poate demonstra supraviețuirea literară a marilor teme și personaje mitologice. (Acest lucru se verifică mai ales în cazul temei inițiatice, tema încercărilor Eroului-Izbăvitor și a luptelor sale împotriva monștrilor, mitologiile Femeii și Bogăției.) În această perspectivă, s-ar putea spune deci că pasiunea modernă pentru romane trădează dorința de a asculta cel mai mare număr posibil de « istorii mitologice » desacralizate sau pur și simplu camuflate sub forme « profane ».

Alt fapt semnificativ: nevoia de a citi « povestiri » și narațiuni care s-ar putea numi paradigmatic, deoarece se desfășoară după modelul tradițional. Oricare ar fi gravitatea crizei actuale a romanului, rămîne faptul că nevoia de a se introduce în universul « străine » și de a urmări peripețiile unei « povestiri » pare consubstanțială condiției umane și, prin urmare, ireductibilă. Există sale împotriva exigenței greu de definit, în același timp dorința de a comunica cu « ceilalți », « necunoscuții » și de a împărtăși dramele și speranțele lor, și nevoia de a afla ceea ce *a putut să se petreacă*. Se concepe cu greutate o ființă umană care să nu fie fascinată de « povestire », de narațiunea evenimentelor semnificative, de ceea ce s-a întîmplat unor oameni înzestrați cu « dubla realitate » a personajelor literare (care în același timp reflectă realitatea istorică și psihologică a membrilor unei societăți moderne și dispun de puterea magică a unei creații imaginare).

Dar « ieșirea din Tîmp » operată de lectură — mai cu seamă lectura romanelor — este ceea ce apropie cel mai mult funcția literaturii și cea a mitologiilor. Tîmpul pe

care-l « trăim » citind un roman nu este, fără îndoială, acela care se reintegrează într-o societate tradițională, ascultind un mit. Dar, și într-un caz și în altul, omul « lese » din timpul istoric și personal, cufundindu-se într-un timp fabulos, trans-istoric. Cititorul este confruntat cu un timp străin, imaginar, ale cărui ritmuri variază la infinit, căci fiecare poveste are propriul său timp, specific și exclusiv. Romanul nu are acces la timpul primordial al miturilor, dar, în măsura în care povestește o narațiune verosimilă, romancierul utilizează un timp *aparent istoric* și cu toate acestea condensat sau dilatat, un timp care dispune deci de toate libertățile lumii imaginare.

Se ghicește în literatură, într-o manieră mai puternică încă decît în celelalte arte, o revoltă împotriva timpului istoric, dorința de a pătrunde în alte ritmuri temporale decît acela în care omul este obligat să trăiască și să lucreze. Ne putem întreba dacă această dorință de a transcende propriul său timp, personal și istoric și de a se cufunda într-un timp « străin », fie el extatic sau imaginar, va fi extirpat vreodată. Atîta vreme cît persistă această dorință, se poate spune că omul modern mai păstrează încă cel puțin anumite reziduri ale unui « comportament mitologic ». Urmele unui asemenea comportament mitologic se află și în dorința de a regăsi intensitatea cu care cineva a trăit, sau cunoscut, un lucru *pentru prima oară*; de a recupera trecutul îndepărtat, epoca fericită a « începuturilor ».

Cum trebuia să ne așteptăm, este vorba mereu de aceeași luptă împotriva Timpului, aceeași speranță de a se elibera de greutatea « Timpului mort », de Timpul care strivește și omoară.

În românește de SANDA RÂPEANU

Pe dimensiunea timpului interior

o novellă de Mircea Eliade

Revista «Secolul 20» mi-a adresat câteva întrebări, relative la convorbirile scriitoricești prilejuite de unele întâlniri literare internaționale care au avut loc în ultimul timp și unde am luat parte ca invitat, alături de colegi de generație. Să amintesc întâlnirile din localitatea fineză, Lahti, din vara anului trecut, pe cea de la Paris, din februarie anul acesta, amîndouă dedicate problemelor scriitorilor tineri, dar și discuțiile literare purtate în ambianța universitară foarte originală a orașelului Italian Urbino. Desigur, aspectele convorbirilor au fost foarte diverse. Întrebările revistei «Secolul 20» solicită cu inteligență și subtilitate chestiuni care ar depăși cadrul unui simplu interviu. Aș fi preferat să răspund succint la una din ele, anume la aceea privind sensibilitățile contemporane, la raportul modern literatură-mit, și m-aș fi oprit la schimbul de păreri avut cu scriitorii tineri străini și cu studenții filologi în jurul particularității uneia din direcțiile literaturii române, direcție cu solide tradiții, aceea în care poezia mitului a atins remarcabilele elevații. Dar, voi evoca aici numai pe scurt discuțiile cu acest obiect, scriind cu acest prilej un fel de cuvînt înainte la publicarea novelei *La țigănci*, pe care ne-a încredințat-o Mircea Eliade.

Avem favoarea unui folclor mare și bogat care n-a devenit muzeistic ca în alte părți, cu prospețimi interioare de fină nuanțare și mobilitate, deținînd receptivități surprinzătoare în captarea motivelor de întinsă circulație, putere rară de sinteză și de renaștere a confluențelor într-o expresie particulară, organică, de gîndire artistică. Mitul, vorbind despre moștenirea noastră folclorică, n-a rămas, n-a fost prins definitiv în captivitatea practicilor străvechi, pierdute și pulverizate în timp, s-a convertit în bună parte în poezie, în condiția ei elementară; poezia, basmul, satira populară în partea ei de vis și de fantastic, vorbirea orală chiar, cu fugile ei spre pluralități de sensuri, cu înțelepciuni decantate de vremi lungi, au un spirit care, departe de a fi conservator, urcă spre rafinatele ce pot întîlni și pot transmite pe planurile modernității gîndirii

contemporane, resurse și posibilități artistice efervescente. O convorbire cu asemenea obiect, prelungită în raporturile comparative cu alte literaturi ale folclorului nostru și ale literaturii noastre culte în direcția ei de poezie a mitului, revenea în convorbirile purtate cu scriitorii tineri și cu studenții Universității din Urbino. Aici, la Urbino, colegii străini, interesați de aspectul modern al tratării miturilor, legaseră o astfel de discuție, mai ales că așteptau cu febrilitate prelegerea profesorului de mituri de la Universitatea americană din Chicago, Mircea Eliade, care fusese invitat de către rectorul Carlo Bo, alături de alți alți reputați profesori, filozofi, critici, să vorbească studenților literați strânsi din peste 20 de țări. Numele lui Mircea Eliade, care la noi, în ceea ce privește studiul miturilor, fusese cunoscut între cele două războaie mai ales ca indianist, este legat astăzi în Occident de o școală largă, creată în ultimele două decenii, în jurul filozofiei miturilor, iar cărțile lui privind acest vast domeniu al vechilor culturi ale omenirii, al evoluției mitului în gândirea și creația artistică a timpurilor, au pătruns cu atita autoritate în fenomenul curent al dezbaterilor de abordare modernă a tezaurilor culturale, încât autorul a trebuit să recurgă și la scoaterea unor ediții pentru marele public; în Franța, asemenea ediții sînt tipărite în prezent în format « poche »; cărți ca *Aspects du mythe* sau ca *Le sacré et le profane*, semnate de Mircea Eliade, circulă alături de cele mai populare și mai reputeate cărți de literatură, de critică, de idei etc. Am înțeles deosebitul interes cu care profesorul Mircea Eliade era așteptat de studenți aflați la Urbino; numele său avusesem prilejul să-l aud evocat în Finlanda, la conferința internațională scriitoricească de la Lahti, la universitățile din Helsinki și Turku, unde cărțile profesorului de mituri sînt notate în bibliografiile uzuale ale studiului filologic. După cum am înțeles dezamăgirea studenților literați de la Urbino, cînd rectoratul Universității de acolo a comunicat că profesorul Mircea Eliade, deși sosit în Italia, la stațiunea climaterică Abano, nu-și va mai putea ține conferința anunțată. Criticul italian Nicola Ciarletta, profesor la cursurile pentru străini ale Universității din Urbino, prieten apropiat al lui Mircea Eliade, voise să ne cunoască, aflînd că sîntem români; mă întrebam despre genul de literatură în care scriu și dacă Mircea Eliade îmi cunoaște cartea de nuvele, subliniind că profesorul din Chicago e foarte interesat de literatura română și de cele mai noi apariții editoriale românești. Răspunsesem criticului italian că e puțin probabil ca Mircea Eliade să se fi oprit asupra cărții mele, dar m-ar fi interesat să-l cunosc pe profesorul pe care-l știam mult mai bine ca scriitor, din romanele și nuvelele tipărite în țară între cele două războaie. « Dar scrie și acum literatură — mi-a replicat criticul italian — literatura și-o scrie numai în românește, așa mi-a mărturisit. I-a apărut recent în traducere, în Franța, un roman, care se intitulează, dacă nu mă înșel, în limba originală *Noptile Sinziene* ». Cred că amabilitatea jovială a domnului Nicola Ciarletta a făcut ca Mircea Eliade să afle de prezența noastră la Urbino, fiindcă în ziua încheierii cursurilor de acolo, mi s-a înmînat o telegramă prin care eram invitat să-l vizitez pe profesorul de mituri la Roma, în trecerea mea spre țară. « Îl cunoașteți personal pe profesorul Mircea Eliade? » — mă întrebau colegii, iar profesorii de la clasa noastră îmi cereau relații despre omul celebru « atît de greu abordabil ». În momentul acelor convorbiri am aflat că profesorul Mircea Eliade de la Universitatea din Chicago, fusese ales nu demult membru al Academiei Americane. Caut acum să recompun exact înțîlnirea pe care am avut-o cu Mircea Eliade. L-am vizitat la Roma, poposise pentru cîteva zile într-o pensiune retrasă de zgomotul solicitanților. Cred că înțîlnirea n-a avut nimic spectaculos. Am cunoscut un om de o rară căldură, care punea în cuvinte multă discreție, pauze lungi de tăcere mărturiseau alte cuvinte și alte gesturi ce-mi cereau parcă să-l spun enorm de multe lucruri care să-l miște și să-l bucure. Deschizînd azi, cu mare plăcere, cele două volume de *Scrieri* ale lui Pompiliu Constantinescu, apărute recent la Editura pentru Literatură din București, și parcurgînd

frumoasele capitole dedicate de critic literaturii lui Mircea Eliade, desprind această schiță de portret pe care excelentul cronicar i-o creionase în anul 1932: «Comunicativ, dar nefamiliar, limpede la minte, deși asociativ... dl. Eliade n-are nimic din imaginea convențională de profet desculț și hieratic pe care i-au creat-o reporterii admirativi».

Dacă țin să amintesc ceva în aceste rânduri despre întâlnirea cu Mircea Eliade, este interesul pe care-l acordă constant literaturii și culturii noastre, și trebuie să mărturisesc că m-a surprins atenta sa informație asupra celor mai tineri scriitori români pe care i-a citit; mi-a evocat proze și poezii ale lor, insistând să-i vorbesc despre preocupările lor prezente, intervenind cu cuvinte frumoase la adresa edițiilor care se scot la Editura pentru Literatură și la Editura Academiei noastre privind scriitorii clasici și scriitorii dintre cele două războaie, edițiile de folclor — cele trei volume masive de *Balade Populare Românești*, ediția monumentală a *Miorișei* îngrijită de A. Fochi... Remarcând spiritul de continuitate a literaturii tinerilor noștri cu direcțiile fundamentale create de înaintașii lor, Mircea Eliade observa o renaștere subtilă de talente și de resurse, cu comunicare deschisă spre limbajul modalităților moderne...

Cu un suris în care mi-a plăcut să văd complicitate tinerească, Mircea Eliade mi-a înmănat o năvală a sa, *La țigănci*, rugându-mă s-o citesc și să-i spun părerea; un gest plin de umor, care venea după mărturisirea că-mi citise nuvelele, «puțin timp de la apariția lor». Dar, întâlnirea cu Mircea Eliade s-a prelungit pe parcursul întregii zile dinaintea momentului plecării mele spre țară și n-am avut prilejul să citesc atunci nuvela care avea apoi să mă tulbure atîta. «Scrieți în românește?» «Literatura mi-o scriu numai în românește. Nu pot scrie nuvelă, roman, decît în limba română». «Îmi permiteți să ofer nuvela *La țigănci* spre publicare unei reviste din țară?». Mircea Eliade m-a privit tăcut, poate cu reproș, îmi dăduse nuvela s-o citesc și să-mi spun părerea, n-o citisem încă și-i vorbeam de publicare, semăna asta cu un gest grăbit de curtoazie... Aș fi vrut să mă înțeleagă, mărturiseam prin acea întrebare o dorință de cititor, pentru numeroși alți cititori. «Nu știu dacă are să-ți placă nuvela și dacă are să intereseze», mi-a răspuns apoi zîmbind și comunicarea a fost reluată; îi răspundeam la întrebările despre colegii săi scriitori de generație, despre ultimile lor cărți. Pornea repede să evoce momente pline de interes și de farmec din anii literari '30—'38 mai ales, oprindu-se asupra lui Matei Caragiale, Ion Barbu, Lucian Blaga, Eugen Lovinescu, George Călinescu, Tudor Vianu, Al. Rosetti.

La țigănci. O nuvelă de Mircea Eliade, scrisă în românește, cu atmosferă de crepuscul bucureștean a anilor dinaintea celui de al doilea război mondial; povestea unui personaj vrăjit de mitul dragostei, un muzicant modest, candid, setos de puritate, atent la timpul existenței sale interioare și prea absent la timpul cotidian și la nemiștoarea lui scurgere, un om furat de jocul fantastic dintre aceste două timpuri, traversînd momente de tragică umilință care nu-i maculează însă puritatea, căutîndu-și dragostea pierdută și aproape netrăită pe care și-o regăsește abia în zarea unui vis, dar pe o culme de sfîrșit, unde visul e vecin cu apusul existenței — iată, credem, o posibilitate de interpretare sumară și dintre cele mai banale a acestei neobișnuite nuvele. O nuvelă și un semn cald din partea autorului către vechii săi cititori și către cititorii care-l vor cunoaște prin viitoarele reeditări ce vor cuprinde, poate, printre întîilele, romanul *Maitreyi*, despre care Pompiliu Constantinescu spunea: «*Maitreyi* este una din acele cărți cu destin de miracol în cariera unui scriitor... Se va citi romanul domnului Eliade, în istoria noastră literară, ca un moment de grație al autorului, viitorul rezervînd operelor o situație analoagă cu *Manon Lescaut*, cu *Paul et Virginie*...» Sau, despre același roman, același critic, aceste cuvinte potrivite și pentru farmecul tulburător al nuvelei *La țigănci*: «Domnul Mircea Eliade ne pune în contact cu simbolismul poetic și încîntarea de mit, țesute în jurul dragostei...»

La ȱigănci

În tramvai, căldura era încinsă, năbușitoare. Traversînd grăbit coridorul își spuse: «Ești un om cu noroc, Gavrilescule ! » Zărise un loc liber, lîngă o fereastră deschisă, la celălalt capăt al vagonului. După ce se așeză, își scoase batista și-și șterse îndelung fruntea și obrajii. Apoi înfășură batista pe sub guler, în jurul gîtului, și începu să-și facă vînt cu pălăria de paie. Bătrînul din fața lui îl privise tot timpul concentrat parcă s-ar fi trudit să-și aducă aminte unde îl mai văzuse. Pe genunchi, ținea cu mare grijă o cutie de tablă.

— E teribil de cald ! — spuse el deodată. Nu s-au mai pomenit așa călduri din 1905 ! . . .

Gavrilesco clătină din cap continuînd să-și facă vînt cu pălăria :

— E cald într-adevăr, spuse. Dar cînd este omul cult, le suportă mai ușor pe toate. Colonelul Lawrence, bunăoară. Știți ceva de Colonelul Lawrence ?

— Nu.

— Păcat. Nici eu nu prea știu mare lucru. Dacă s-ar fi urcat în tramvaiul ăsta, i-aș fi întreat. Îmi place să intru în vorbă cu oameni culți. Tinerii aceștia, domnul meu, erau desigur, studenți. Studenți



▲ Schiță de decor la baletul «Pasărea de foc» de STRAVINSKY

Căderea îngerului ►



eminenți. Așteptam cu ei în stație și i-am ascultat. Vorbeau despre un anume Colonel Lawrence și de aventurile lui în Arabia. Și ce memorie ! Recitau pe dinafară pagini întregi din cartea Colonelului. Era o frază care mi-a plăcut, o frază foarte frumoasă, despre arșița care l-a întîmpinat pe el, pe Colonel, undeva în Arabia, și care l-a lovit în creștet, l-a lovit ca o sabie . . . Păcat că nu pot să mi-o aduc aminte, cuvînt cu cuvînt. Arșița aceea teribilă a Arabiei l-a lovit ca o sabie. L-a lovit în creștet ca o sabie, amuțindu-l.

Taxatorul îl ascultase zîmbind, apoi îi întinse biletul. Gavrilescu își puse pălăria pe cap și începu să se caute în buzunare.

— Îmi cer iertare — șopti el după cîteva clipe, neizbutind să găsească portmoneul. Niciodată nu știu unde-l pun.

— Nu face nimic, spuse taxatorul cu o neașteptată voie bună. Avem timp. Că n-am ajuns încă la țigănci . . .

Și întorcîndu-se spre bătrîn, îi făcu semn cu ochiul. Bătrînul roși și strînse, nervos, cu amîndouă mîinile, cutia de tablă. Gavrilescu întinse o bancnotă și taxatorul începu să numere mărunțișul, zîmbind.

— E o rușine ! șopti bătrînul cîteva clipe în urmă. E nepermis !

— Toată lumea vorbește — spuse Gavrilescu, reîncepînd să-și facă vînt cu pălăria. E drept, pare o casă frumoasă, și ce grădină ! . . . Ce grădină ! . . . repetă el clătînd din cap, cu admirație. Uitați-vă că începe să se zărească — adăugă aplecîndu-se puțin ca să vadă mai bine.

Cîțiva bărbați apropiară ca din întîmplare frunțile de ferestre.

— E o rușine — repetă bătrînul privind sever înaintea lui. Ar trebui interzis.

— Sînt nuci bătrîni — continuă Gavrilescu, de aceea e atîta umbră și răcoare. Am auzit că nucul începe să dea umbră abia după treizeci, patruzeci de ani. O fi adevărat ?

Dar bătrînul se prefăcu că nu aude. Gavrilescu se întoarse către unul din vecini care privise îngîndurat pe fereastră :

— Sînt nuci bătrîni de cel puțin cincizeci de ani — începu el. De aceea e atîta umbră. Pe o arșiță ca asta, e o plăcere. Ferice de ei . . .

— De ele — spuse vecinul fără să-și ridice ochii. Sînt țigănci . . .

— Așa am auzit și eu — continuă Gavrilescu. Umblu cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă. Și vă dau cuvîntul meu de onoare, nu s-a întîmplat o singură dată să nu aud vorbindu-se de ele, de țigănci. Le cunoaște cineva ? Mă întreb : de unde au venit ?

— Au venit de mult — spuse vecinul.

— Sînt aici de douăzeci și unu de ani — îl întrerupse cineva. Cînd am venit eu întîi și întîi în București, țigăncile astea erau tot aici. Dar grădina era mult mai mare. Nu se clădise încă Liceul . . .

— Eu, cum vă spuneam, — reîncepu Gavrilescu, trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă. Pentru păcatele mele, sînt profesor de pian. Zic pentru păcatele mele, adăugă încercînd să zîmbească, pentru că n-am fost făcut pentru asta. Eu am o fire de artist . . .

— Atunci vă cunosc — spuse deodată bătrînul întorcînd capul. Sînteți d-l Gavrilescu, profesor de pian. Am o nepoțică și i-ați dat lecții acum cinci-șase ani. Mă tot întrebam de unde mi-e cunoscută figura dumneavoastră.

— Da, eu sînt, reluă Gavrilescu. Dau lecții de pian, umblu mult cu tramvaiul. Primăvara cînd nu e prea cald și adie vîntul, e o plăcere. Stai la o fereastră ca asta și din fuga tramvaiului vezi tot grădini înflorite. Cum vă spuneam, pe linia asta umblu de trei ori pe săptămînă. Și aud mereu vorbindu-se de țigănci. De multe ori mi-am pus întrebarea: Gavrilescule, mi-am spus, să presupunem că sînt țigănci, mă rog, de unde au ele atîția bani? O casă ca asta, un adevărat palat, cu grădini, cu nuci bătrîni, asta reprezintă milioane.

— E o rușine ! — exclamă din nou bătrînul întorcînd capul cu dezgust.

— Și mi-am mai pus și o altă întrebare, continuă Gavrilescu. Judecînd după cît cîștig eu, o sută de lei lecția, ar trebui zece mii de lecții să facă un milion. Dar vedeți că lucrurile nu sînt atît de simple. Să presupunem că aș avea 20 de ore pe săptămînă, tot mi-ar trebui 500 de săptămîni, adică aproape zece ani, și mi-ar trebui 20 de eleve cu 20 de pian. Dar problema vacanțelor de vară, cînd îmi rămîn doar două-trei eleve? Dar vacanțele de Crăciun și de Paști? Toate orele astea pierdute sînt pierdute și pentru milion. Așa că n-ar fi vorba de 500 de săptămîni cu 20 de ore, și 20 de eleve cu 20 de pian pe săptămînă, ci mult mai mult, mult mai mult !

— E adevărat — spuse unul din vecini. În zilele noastre nu se mai învață la pian.

— Ah ! — exclamă deodată Gavrilescu, lovindu-se cu pălăria pe frunte. Simțeam că-mi lipsește ceva, și nu-mi dădeam seama ce. Servieta ! Am uitat servieta cu partituri. M-am luat de vorbă cu M-me Voitinovici, mătușa Otiliei, și-am uitat servieta . . . Ce ghinion ! . . . — adăugă scoțîndu-și batista de sub guler și băgînd-o în buzunar. Pe arșița asta, ia-o Gavrilescule înapoi cu tramvaiul pînă în strada Preoțeselor . . .

Privi deznădăjduit în jurul lui, parcă ar fi așteptat să-l oprească cineva. Apoi se ridică brusc :

— Îmi pare bine de cunoștință — spuse, scoțîndu-și pălăria și înclinîndu-se ușor de mijloc.

Apoi ieși repede pe platformă, chiar în clipa când se oprea tramvaiul. Coborînd, Gavrilescu regăsi arșița și mirosul de asfalt topit. Traversă cu greutate strada ca să aștepte tramvaiul spre direcția opusă. Gavrilescule — șopti — atenție !, că parcă, parcă ai începe să îmbătrânești. Te ramolești, îți pierzi memoria. Repet : atenție ! că n-ai dreptul. La 49 de ani bărbatul este în floarea vîrstei . . . Dar se simțea obosit, istovit și se lăsa să cadă pe bancă, în plin soare. Își scoase batista și începu să se șteargă pe față. Asta îmi aduce aminte de ceva — își spuse ca să-și dea curaj. Un mic efort, Gavrilescule, un mic efort de memorie. Undeva, pe o bancă, fără un ban în buzunar. Nu era așa de cald, dar era tot vară . . . Privi în jurul lui strada pustie, casele cu obloanele trase, cu storurile lăsate, parcă ar fi fost părăsite. Pleacă lumea la băi, își spuse, mîine, poimîine, pleacă și Otilia. Și atunci își aminti : era la Charlottenburg ; se afla, tot ca acum, pe o bancă, în soare, dar atunci era nemîncat, fără un ban în buzunar. Cînd ești tînăr și ești artist, le suportă pe toate mai ușor, își spuse. Se ridică și făcu cîțiva pași în stradă, să vadă dacă se zărește tramvaiul. Umblînd, parcă arșița își pierdea din vîpaie. Se întoarse și lipindu-se de zidul unei case, își scoase pălăria și începu să-și facă vînt.

La vreo sută de metri în susul străzii era parcă o oază de umbră. Dintr-o grădină se revărsau, înalte, deasupra trotuarului, ramuri stufoase, compacte, de tei. Gavrilescu le privea fascinat, șovăind. Întoarse încă o dată capul în direcția tramvaiului, apoi porni hotărît cu pași mari, tînîndu-se pe lîngă ziduri. Cînd ajunse, umbra i se păru mai puțin deasă. Dar se simțea totuși răcoarea grădinii și Gavrilescu începu să respire adînc, dîndu-și puțin capul pe spate. Ce trebuie să fi fost acum o lună de zile, cu teii în floare, își spuse visător. Se apropie de poarta cu grilaj și cercetă grădina. Pietrișul fusese udat de curînd, și se vedeau rondurile cu flori, iar în fund un bazin înconjurat cu pitici. Auzi în acea clipă tramvaiul trecînd cu un uruit uscat pe lîngă el, și întoarse capul. Prea tîrziu ! — exclamă, zîmbind. *Zu-spät !* — adăugă și înălțînd brațul îi făcu semn cu pălăria multă vreme, ca în Gara de Nord, cînd, pe timpuri, Elsa pleca să petreacă o lună la familia ei, într-un sat de lîngă München.

Apoi, cuminte, fără grabă, începu să înainteze. Ajuns la stația următoare, își scoase haina și se pregăti să aștepte, cînd îl lovi deodată mirosul amărui al frunzelor de nuc strivite între degete. Întoarse capul și privi în jurul lui. Era singur. Cît putea vedea cu ochii trotuarul era pustiu. Nu îndrăznea să privească cerul, dar simțea deasupra capului aceeași lumină albă, incandescentă, orbitoare, și simțea vîpaia fierbinte a străzii lovindu-l peste gură, peste obraji. Porni atunci la drum.

resemnat, cu haina sub braț cu pălăria trasă apăsător pe frunte. Când zări de departe umbra deasă a nucilor simți cum începe să i se bată inima, și grăbi ușor pasul. Aproape ajunsese când auzi tramvaiul gemând metalic în urma lui. Se opri și-l salută lung cu pălăria. Prea târziu ! — exclamă. Prea târziu ! . . .

La umbra nucilor îl întâmpină o neașteptată, nefirească răcoare, și Gavrilescu rămase o clipă derutat, zîmbind. Parcă s-ar fi aflat dintr-o dată într-o pădure, la munte. Începu să privească uluit, aproape cu respect, arborii înalți, zidul de piatră acoperit cu iederă, și pe nesimțite îl cuprinse o înfinită tristețe. Atîția ani trecuse cu tramvaiul prin fața acestei grădini, fără să aibă o singură dată curiozitatea să se coboare și s-o privească îndeaproape. Înainta încet, cu capul ușor aplecat pe spate, privind creștetele înalte ale arborilor. Și deodată se trezi în fața porții, și acolo, parcă ascunsă de mult, pîndindu-l, îi ieși în față o fată tînără, frumoasă și foarte oacheșă, cu salbă și cercei mari de aur.

Apucîndu-l de braț, îl întrebă în șoaptă :

— Pofțiți la țigănci ?

Îi zîmbi cu toată gura, și cu ochii, și văzîndu-l că șovăie, îl trase ușor de braț în curte. Gavrilescu o urmă fascinat : dar după cîțiva pași se opri, parcă ar fi vrut să spună ceva.

— Nu vreți la țigănci ? — îl întrebă din nou fata, coborînd și mai mult glasul.

Îl privi scurt, adînc, în ochi, apoi îi luă mîna și-l conduse repede către o căsuță veche, pe care anevoie ar fi bănuț-o acolo, ascunsă între tufe mari de liliac și boz. Deschise ușa și-l împinse ușor înainte. Gavrilescu pătrunse într-o penumbră curioasă, parcă ferestrele ar fi avut geamuri albastre și verzi. Auzi, depărtat, apropiindu-se tramvaiul și uruitul metalic i se păru atît de insuportabil încît își duse mîna la frunte. Când zgomotul se pierdu, descoperi lîngă el, așezată la o masă cu picioarele scurte, cu o ceașcă cu cafea înainte, o bătrînă care-l privea curios, așteptînd parcă să se trezească.

— Ce-ți dorește inima pe ziua de azi ? îl întrebă ea. O țigancă, o grecoaică, o nemțoaică . . .

— Nu, o întrerupse Gavrilescu ridicînd brațul. Nu nemțoaică.

— Atunci, o țigancă, o grecoaică, o evreică, reluă bătrîna. Trei sute de lei, adăugă.

Gavrilescu zîmbi cu gravitate.

— Trei lecții de pian !, exclamă el începînd să se caute în buzunare. Fără să mai socotim tramvaiul dus și întors.

Bătrîna sorbi din cafea și rămase pe gînduri.

— Ești muzicant? Îl întrebă ea deodată. Atunci are să-ți placă.

— Sînt artist, spuse Gavrilescu scoțînd pe rînd mai multe batiste umede dintr-un buzunar al pantalonilor și trecîndu-le metodic una cîte una, în celălalt buzunar. Pentru păcatele mele am ajuns profesor de pian, dar idealul meu a fost, de totdeauna, arta pură. Trăiesc pentru suflet . . . Vă cer iertare, adăugă stînjenit așezîndu-și pălăria pe măsută și începînd să depună în ea obiectele pe care le scotea din buzunare. Niciodată nu găsesc portmoneul cînd trebuie . . .

— Nu e grabă, spuse bătrîna. Avem timp. Nu e nici trei . . .

— Vă cer iertare dacă vă contrazic, o întrerupse Gavrilescu, dar cred că vă înșelați. Trebuie să fie aproape patru. La trei am terminat eu lecția cu Otilia.

— Atunci să știi că iar a stat ceasul, șopti bătrîna căzînd din nou pe gînduri.

— Ah ! în sfîrșit, exclamă Gavrilescu arătîndu-i triumfător portmoneul. Era acolo unde trebuia să fie . . .

Numără bacnotele și i le întinse.

— Să-l duci la bordei, spuse bătrîna ridicînd privirile.

Gavrilescu se simți apucat de mîină și, întorcînd speriat capul, regăsi lîngă el fata care-l ispitise în poartă. O urmă intimidat, purtînd sub braț pălăria încărcată de obiecte.

— Să le ții bine minte, îi spuse fata. Să nu le încurci : o țigancă, o grecoaică, o evreică . . .

Se opri și, privindu-l o clipă, adînc, în ochi, izbucni într-un rîs scurt, tăcut. Gavrilescu tocmai începuse să-și transporte diferitele obiecte din pălărie în buzunare.

— Ah ! făcu el. Eu sînt artist. Dacă ar fi fost după mine, eu aș fi rămas aici, în boschetele astea, și arată cu pălăria spre copaci. Îmi place natura. Și pe o arșiță ca asta, să poți respira aer curat, în răcoarea asta, ca la munte . . . Dar unde mergem ? întrebă văzînd că fata se apropie de un gard de lemn și deschide porțița.

— La bordei . . . Așa a spus baba . . .

Îl apucă din nou de braț și-l trase după ea. Intrară într-o grădină neîngrijită, cu trandafiri și crini pierduți printre bălării și tufe de măceș. Căldura începea să se simtă din nou și Gavrilescu șovăi, dezamăgit.

— Îmi făcusem iluzii, spuse. Venisem pentru răcoare, pentru natură . . .

— Așteaptă pînă oi intra în bordei, îl întrerupse fata arătîndu-i cu brațul o căsuță veche, părăd pe jumătate părăginită, care se deslușea în fundul grădinii.

Gavrilescu își puse pălăria pe cap și o urmă posomorît. Dar cînd ajunsese în tindă, simți că inima începe să-i bată din ce în ce mai puternic, și se opri.

— Sînt emoționat, spuse, nu-mi dau seama de ce . . .

— Să nu bei prea multă cafea, șopti fata deschizînd ușa și împingîndu-l înăuntru.

Era o încăpere ale cărei margini nu le putea vedea, căci perdelele erau trase și în semiîntuneric paravanele se confundau cu pereții. Începu să înainteze, călcînd pe covoare din ce în ce mai groase și mai moi, ca și cum ar fi călcat pe saltele, și cu fiecare pas bătaia inimii i se accelera, pînă ce îi fu frică să mai înainteze, și se opri. În acea clipă se simți deodată fericit, parcă ar fi fost din nou tînăr, și toată lumea ar fi fost a lui, și Hildegard ar fi fost de asemenea a lui.

— Hildegard ! exclamă el adresîndu-se fetii. Nu m-am mai gîndit la ea de douăzeci de ani. A fost marea mea dragoste. A fost femeia vieții mele ! . . .

Dar, întorcînd capul, își dădu seama că fata plecase. Simți atunci în nări un parfum sfios și exotic, și odată auzi bătînd din palme și odaia începu să se lumineze într-un chip misterios, ca și cum perdelele ar fi fost trase încet, foarte încet, una după alta, lăsînd să pătrundă treptat lumina după-amiezii de vară. Dar Gavrilescu avu timp să observe că nici o perdea nu se mișcase, înainte de a da cu ochii de trei fete tinere care se aflau la cîțiva metri în fața lui, bătînd ușor din palme și rîzînd.

— Așa ne-ai ales, spuse una din ele. O țigancă, o grecoaică, o ovreică . . .

— Dar să vedem dacă ai să ne ghicești, spuse a doua.

— Să vedem dacă ai să știi care-i țiganca, adăogă a treia.

Gavrilescu lăsase să-i cadă pălăria de paie, și le privea fix, împietrit, ca și cum nu le-ar fi văzut, ca și cum ar fi privit altceva, dincolo de ele, dincolo de paravane.

— Mi-e sete ! șopti el deodată, și-și duse mîna la gît.

— Ți-a trimis baba cafea, spuse una din fete. Dispăru după un paravan și se întoarse cu o tavă rotundă de lemn, pe care se afla o ceașcă cu cafea și un ibric. Gavrilescu apucă ceașca și o dădu peste cap, apoi i-o întinse zîmbind.

— Mi-e teribil de sete, șopti.

— Asta o să fie fierbinte, că e din ibric, spuse fata umplîndu-i ceașca, S-o bei încet . . .

Gavrilescu încercă să soarbă, dar cafeaua era atît de fierbinte încît își fripse buzele, și atunci așeză descurajat ceașca pe tavă.

— Mi-e sete ! repetă el. Dacă aş putea să beau puţină apă. Celelalte două fete dispărură după paravan şi se întoarseră repede cu două tăvi pline.

— Ți-a trimis baba dulceață, spuse una din ele.

— Dulceață de trandafiri şi şerbet, adăugă cealaltă.

Dar Gavrilescu zări cana plină cu apă, şi deşi văzuse alături paharul gros de sticlă verde, brumată, apucă, cu amîndouă mîinile, cana şi o duse la gură. Bău îndelung, gîlgîind, dîndu-şi capul pe spate. Apoi oftă, aşeză cana pe tavă şi scoase din buzunar una din batiste.

— Domnişoarelor ! exclamă el începînd să se şteargă pe frunte, tare mi-a fost sete. Auzisem de unul, Colonelul Lawrence . . .

Fetele se priviră între ele cu înţeles, apoi izbucniră toate în rîs. Rideau de astă dată din toată inima şi din ce în ce mai tare. La început Gavrilescu le privi mirat, apoi faţa i se lumină de un mare zîmbet, şi în cele din urmă începu şi el să rîdă. Se şterse îndelung cu batista.

— Dacă-mi daţi voie să pun şi eu o întrebare, vorbi el tîrziu : aş fi curios să ştiu ce v-a apucat.

— Rideam că ne-ai spus Domnişoare, vorbi una din ele. Şi aici sîntem la țigănci . . .

— Nu e adevărat ! o întrerupse alta. Nu te lua după ea că vrea să te păcălească. Rideam că te-ai încurcat şi-ai băut din cană în loc să bei din pahar. Dacă ai fi băut din pahar . . .

— N-o asculta ! o întrerupse a treia. Vrea să te păcălească. Să-ți spun eu care e adevărul : rîdem că ți-a fost frică . . .

— I-a fost frică ! I-a fost frică !, repetă a treia.

Gavrilescu făcu un pas înainte şi înălță solemn brațul :

— Domnişoarelor !, strigă el jicnit. Văd că nu ştiți cu cine aveți de-a face. Eu nu sînt un oarecine. Eu sînt Gavrilescu, artist. Şi înainte de a fi ajuns, pentru păcatele mele, un biet profesor de pian, eu am trăit un vis de poet. Domnişoarelor, exclamă patetic, după o pauză, la 20 de ani eu am cunoscut, m-am îndrăgostit şi am iubit pe Hildegard !

Una din fete îi apropie un fotoliu şi Gavrilescu se aşeză suspinînd adînc.

— Ah !, începu el după o lungă tăcere. De ce mi-ați adus aminte de tragedia vieții mele ? Pentru că, ați înţeles, Hildegard n-a devenit niciodată soția mea. S-a întîmplat ceva, s-a întîmplat ceva teribil . . .

Fata îi întinse ceașca cu cafea şi Gavrilescu începu să soarbă gînditor.

— S-a întîmplat ceva teribil, reluă el tîrziu. Dar ce ? Ce s-a putut întîmpla ? E curios că nu-mi aduc aminte. E adevărat, nu m-am mai gîndit la Hildegard de foarte mulți ani. Mă învățasem cu ideea. Îmi

spuneam: Gavrilescu, ce-a fost, a fost ! Așa sînt artiștii, fără noroc. Și deodată, adineaori, intrînd aici, la voi, mi-am adus aminte că am cunoscut și eu o pasiune nobilă, mi-am adus aminte că am iubit-o pe Hildegard ! . . .

Fetele se priviră între ele și începură să bată din palme.

— Tot eu am avut dreptate, spuse a treia fată. I-a fost frică.

— Da, încuviințară celelalte. Ai avut dreptate: i-a fost frică . . .

Gavrilescu ridică ochii și le privi lung, melancolic.

— Nu înțeleg ce vreți să spuneți . . .

— Ți-e frică, rosti provocator una din fete, făcînd un pas spre el.

Ți-a fost frică de cum ai intrat . . .

— De aceea ți-a fost atît de sete, vorbi a doua.

— Și de atunci, schimbi mereu vorba, adăugă cealaltă. Tu ne-ai ales, dar ți-e frică să ne ghicești.

— Tot nu înțeleg, încercă Gavrilescu să se apere.

— Trebuia să ne ghicești de la început, continuă a treia fată. Să ghicești care-i țiganca, care-i grecoaica, care-i ovreica . . .

— Încearcă acum, dacă zici că nu ți-e frică, reluă cea dintîi. Ghi-cește. Care-i țiganca?

— Care-i țiganca? Care-i țiganca?, auzi Gavrilescu, ca un ecou vocile celorlalte.

Zîmbi și le măsură din nou cu privirile.

— Asta-mi place, începu el, simțindu-se deodată bine dispus. Vasă-zică, dacă ați aflat că sînt artist, voi credeți că trăiesc în nori, că habar n-am cum arată o țigancă . . .

— Nu schimba iar vorba, îl întrerupse una din fete. Ghicește-ne !

— Vasăzică, reluă Gavrilescu cu încăpățîinare, voi credeți că n-am nici atîta imaginație, încît să ghicesc cum arată o țigancă, mai ales cînd e tînră, frumoasă și goală . . .

Căci, firește, le ghicise de cum dăduse cu ochii de ele. Cea care făcuse un pas spre el, pe de-a-ntregul goală, foarte neagră, cu părul și ochii negri, era fără îndoială țigancă. A doua, și ea goală, dar acoperită cu un voal verde-pal, avea un trup nefiresc de alb și strălucitor ca sideful, iar în picioare purta papuci aurii. Asta nu putea fi decît grecoaica. A treia, fără îndoială era ovreica: avea o fustă lungă de catifea vișinie, care-i strîngea trupul pînă la mijloc, lăsîndu-i pieptul și umerii goi, iar părul bogat, roșu aprins, era adunat și împletit savant în creștetul capului.

— Ghicește-ne ! Care-i țiganca? Care-i țiganca?, strigară toate trei.

Gavrilescu se ridică din fotoliu și întinzînd brațul spre fata goală și tuciurie din fața lui, rosti solemn :

— Pentru că sînt artist, primesc să fiu pus la încercare, chiar la această încercare copilărească, și răspund: Tu ești țiganka!

În clipa următoare, se simți prins de mîini, și fetele începură să-l învîrtească în cerc, strigînd și şuierînd, și parcă vocile veneau de foarte departe.

— N-ai ghicit! N-ai ghicit!, auzi el ca prin vis.

Încercă să se oprească, să se smulgă din mîinile acelea care-l învîrteau în iureș, ca într-o horă de iele, dar îi fu peste puțință să se desprindă. Simțea în nări dogoarea trupurilor tinere și parfumul acela exotic, depărtat, și auzea în el, dar și în afara lui, pe covor, picioarele fetelor dănțuind. Simțea de asemenea că hora îl poartă ușor, printre fotolii și paravane, către fumul încăperii, dar după cîtva timp renunță să se mai împotrivească — și nu-și mai dădu seama de nimic.

Trezindu-se, dădu cu ochii de fata oacheșă și goală îngenunchiată pe covor, în fața divanului, și se ridică în capul oaselor.

— Am dormit mult? o întrebă.

— Nici n-ai apucat să dormi, îl liniști fata. Doar ce-ai ațipit.

— Dar ce Dumnezeu mi-ai făcut?, întrebă el ducîndu-și mîna la frunte. Mă simt cam amețit.

Privi cu mirare în jurul lui. Parcă nu mai era aceeași încăpere, și totuși recunoștea, așezate asimetric printre fotolii, divane sau oglinzi, paravanele care-l impresionaseră de cum intrase. Nu-și putea da socoteala cum erau alcătuite. Unele foarte înalte, aproape atingînd tavanul, s-ar fi confundat cu pereții dacă, pe alocuri, nu s-ar fi întins, prin unghiuri ascuțite, pînă la mijlocul odăii. Altele, misterios luminate, păreau a fi ferestre, pe jumătate acoperite cu perdele, deschizîndu-se spre coridoare interioare. Alte paravane, multicolor și curios pictate, sau acoperite cu șaluri și broderii care cădeau în falduri pe covoare, confundîndu-se cu ele, alcătuiau, s-ar fi spus, prin felul cum erau așezate, alcovuri de diferite forme și mărimi. Dar i-a fost deajuns să-și oprească doar cîteva clipe privirile asupra unui asemenea alcov, ca să înțeleagă că era o iluzie, că, de fapt, ceea ce vedea el erau două sau trei paravane separate care-și împreunau imaginile într-o mare oglindă cu ape verzi-aurii. În clipa cînd își dădu seama de iluzie, Gavrilăscu simți că odaia începe să se învîrtească în jurul lui, și-și duse din nou mîna la frunte.

— Ce Dumnezeu mi-ai făcut? repetă el.

— Nu m-ai ghicit, șopti fata cu un zîmbet întristat. Și totuși ți-am făcut semn cu ochiul că nu eu sînt țiganka. Eu sînt gre-coaica.

— Grecia! exclamă Gavrilăscu, ridicîndu-se brusc în picioare. Grecia eternă!...

Parcă oboseala i-ar fi pierit ca prin farmec. Își auzea bătăile inimii accelerându-i-se, o nemaîntîlnită beatitudine i se risipi ca un fior cald în tot trupul.

— Cînd eram în dragoste cu Hildegard, continuă exaltat, nu visam decît asta, să facem împreună o călătorie în Grecia.

— Ai fost un prost, îl întrerupse fata. Nu trebuia să visezi, trebuia s-o iubești . . .

— Aveam 20 de ani și ea nu împlinise încă 18. Era frumoasă. Eram amîndoi frumoși, adăugă.

În acea clipă își dădu seama că era îmbrăcat într-un costum ciudat : avea pantaloni largi asemenea șalvarilor și o tunică scurtă de mătase galben-aurie. Se privi mirat în oglindă, parcă i-ar fi fost greu să se recunoască.

— Visasem să mergem în Grecia, reluă el tîrziu cu un glas mai potolit. Nu, era mai mult decît un vis, era ceva care începuse să fie real, căci hotărîsem să plecăm în Grecia foarte curînd după nuntă. Și atunci s-a întîmplat ceva. Dar ce Dumnezeu s-a întîmplat? se întrebă după o pauză ducîndu-și mîinile la tîmple. Era tot așa, o zi caldă ca asta, o zi teribilă de vară. Am văzut o bancă și m-am îndreptat spre ea, și atunci am simțit arșița lovindu-mă în creștet, lovindu-mă ca o sabie în creștetul capului . . . Nu, asta e povestea Colonelului Lawrence, asta am aflat-o azi de la studenți, așteptînd tramvaiul. Ah ! dacă aş avea un pian, exclamă el deznădăduit.

Fata se înalță sprintenă de pe covor și apucîndu-l de mîna îi șopti :

— Haide cu mine ! . . .

Îl trase repede după ea printre paravane și oglinzi, și după cîtva timp grăbi într-atît pasul încît Gavrilesco simți curînd că aleargă, și vru să se oprească o clipă, să-și tragă răsufierea, dar fata nu-l lăsă.

— E tîrziu, șopti ea din fugă, și iarăși i se păru că vocea e ca un șuiert care îl ajunge de foarte departe.

Dar de data asta nu ameți, deși trebui să ocolească, în fugă, nenumărate divane și perne moi și cufere, și lădițe acoperite cu covoare, și oglinzi mari și mărunte, tăiate uneori în forme ciudate, care apăreau din senin în fața lor, parcă atunci ar fi fost așezate pe covor. Pe neașteptate, ieșind dintr-un fel de coridor alcătuit din două rînduri de paravane, pătrunseră într-o încăpere largă și însorită. Acolo, reze-mate de pian, îl așteptau celelalte două fete.

— Ce-ați întîrziat atît? — îi întrebă cea cu părul roșu. S-a răcit cafeaua.

Gavrilesco își trase răsufierea și făcînd un pas spre ea, ridică amîndouă brațele în sus, ca și cum ar fi vrut să se apere :

— Ah, nu — spuse — eu nu mai beau. Am băut destulă cafea. Eu, domnișoarelor, deși fire de artist, duc o viață regulată. Nu-mi place să-mi pierd timpul prin cafenele.

Dar, ca și cum nu l-ar fi auzit, fata se întoarse spre grecoaică:

— De ce-ai întârziat atât? — întrebă ea din nou.

— Și-a adus aminte de Hildegard.

— Nu trebuia să-l lași — vorbi a treia fată.

— Pardon, dați-mi voie — interveni Gavrilescu apropiindu-se de pian. Aceasta e o chestiune strict personală. Nu mă poate nimeni împiedica. A fost tragedia vieții mele.

— Acum iar o să întârzie — spuse fata cu părul roșu. S-a încurcat din nou.

— Dați-mi voie — izbucni Gavrilescu. Nu m-am încurcat deloc. A fost tragedia vieții mele. Mi-am adus aminte de ea cum am intrat aici. Ascultați! — exclamă apropiindu-se de pian. O să vă cânt ceva și o să înțelegeți.

— Nu trebuia să-l lași — auzi el pe cele două fete șoptind. Acum n-o să ne mai ghicească niciodată...

Gavrilescu rămase câteva clipe concentrat, apoi își plecă umerii deasupra clapelor și-și pregăti mâinile ca și cum ar fi fost gata să atace cu brio.

— Mi-am adus aminte! exclamă el deodată. Știu ce s-a întâmplat!

Se ridică nervos de pe scaun și începu să se plimbe, cu privirile plecate în covor.

— Acum știu — repetă el de mai multe ori, în șoaptă. Era tot așa ca acum, într-o vară. Hildegard plecase cu familia ei la Königsberg. Era teribil de cald. Locuiam în Charlottenburg, și ieșisem să mă plimb pe sub arbori. Erau arbori înalți, bătrâni, cu umbră deasă. Și era pustiu. Era prea cald. Nu îndrăzneau nimeni să iasă din casă. Și acolo, sub arbori, am zărit o fată tânără, care plîngea cu hohote, plîngea cu obrazul ascuns în mâini. Și m-a mirat mult, căci își scosese pantofii și-și rezema picioarele pe o mică valiză, așezată înaintea ei, pe pietriș... Gavrilescule, mi-am spus, iată o ființă nefericită. De unde să bănuiesc eu...

Se opri din mers și se întoarse brusc către fete:

— Domnișoarelor! exclamă patetic, eram tânăr, eram frumos și aveam un suflet de artist. O fată abandonată îmi rupea inima. Am stat cu ea de vorbă, am încercat s-o consolez. Așa a început tragedia vieții mele.

— Și acum ce-i de făcut? — întrebă fata cu părul roșu, adresându-se celorlalte.

— Să mai așteptăm, să vedem ce ne spune baba — vorbi grecoaică.
— Dacă mai așteptăm n-are să ne ghicească niciodată, spuse a treia fată.

— Da, tragedia vieții mele — continuă Gavrilescu. O chema Elsa . . . Dar m-am resemnat. Mi-am spus: Gavrilescule, așa a fost să fie. Ceasul rău! Așa sînt artiștii, fără noroc . . .

— Vedeți? — vorbi din nou fata cu părul roșu. Acum iar se încurcă, și n-o să mai știe cum să iasă.

— Ah, destinul! — exclamă Gavrilescu, ridicînd amîndouă brațele în aer și întorcîndu-se spre grecoaică.

Fata îl privea zîmbind, cu brațele împreunate la spate.

— Grecia eternă!, exclamă el. N-am mai apucat să te văd.

— Lasă asta! Lasă asta! — strigară celelalte două fete apropiindu-se de el. Adu-ți aminte cum ne-ai ales! . . .

— O țigancă, o grecoaică, o ovreică, — spuse grecoica privindu-l cu înțeles adînc în ochi. Așa ai vrut, așa ne-ai ales . . .

— Ghicește-ne! — strigă fata cu părul roșu, și ai să vezi cît are să fie de frumos.

— Care-i țiganca? Care-i țiganca? — întrebă toate trei deodată, înconjurîndu-l.

Gavrilescu se retrase repede și se rezămă de pian.

— Vasăzică, începu el după o pauză, așa-i povestea aici pe la voi. Artist sau muritor de rînd, voi o țineți una și bună: să vă ghicesc țiganca. Și de ce mă rog? Cine a dat ordin?

— Ăsta-i jocul nostru, aici, la țigănci, spuse grecoica, încearcă și ghicește. N-are să-ți pară rău.

— Dar mie nu mi-e capul la joc, continuă Gavrilescu cu fervoare. Eu mi-am adus aminte de tragedia vieții mele. Căci, vedeți, acum înțeleg foarte bine: dacă în seara aceea, la Charlottenburg, n-aș fi intrat cu Elsa într-o berărie . . . Sau, chiar dacă aș fi intrat, dar dacă aș fi avut bani cu mine, și aș fi putut plăti eu consumația, viața mea ar fi fost alta. Dar s-a întîmplat că n-aveam bani, și a plătit Elsa. Și a doua zi am umblat peste tot, să caut cîteva mărci să-mi plătesc datoria. Dar n-am găsit. Toți prietenii, toate cunoștințele erau plecate în vacanță. Era vară, era teribil . . . de cald . . .

— Iar îi e frică — șopti fata cu părul roșu plecîndu-și privirea în covor.

— Ascultați, că nu v-am spus tot, strigă patetic Gavrilescu. Trei zile n-am găsit bani, și mă duceam în fiecare seară s-o văd, pe Elsa, la gazda ei: să mă scuz că nu găsisem bani. Și pe urmă mergeam amîndoi la berărie. Dacă măcar m-aș fi ținut tare și n-aș fi primit să merg cu ea la berărie! Dar, ce vreți? Mi-era foame. Eram tînăr, eram frumos,

Hildegard era plecată la băi, și mi-era foame. Vă spun drept, erau zile cînd mă culcam nemîncat. Viață de artist . . .

— Și acum ce-i de făcut? — îl întrebară fetele. Căci trece timpul, trece timpul.

— Acum?, exclamă Gavrilescu ridicînd din nou brațele. Acum e bine și cald, și-mi place la voi, că sînteți tinere și frumoase, și stați aici, în fața mea, gata să mă serviți cu dulceață și cafea. Dar nu mai mi-e sete. Acum mă simt bine, mă simt perfect. Și-mi spun: Gavrilescule, fetele astea așteaptă ceva de la tine. Fă-le plăcerea. Dacă vor să le ghi-cești, ghicește-le. Dar, atenție! Atenție, Gavrilescule, că dacă iar greșești, te prind în hora lor și nu te mai deștepți pînă la ziuă . . .

Ocoli zîmbind pianul în așa fel încît să-l aibă pavază între el și fete.

— Vasăzică, voi vreți să vă spun care-i țiganca. Ei bine, am să vă spun . . .

Fetele se aliniară emoționate, fără să scoată un cuvînt, privindu-l în ochi.

— Am să vă spun — reluă el după o pauză.

Apoi întinse brusc, melodramatic brațul către fata acoperită cu voalul verde-pal și așteptă. Fetele împietriră, ca și cum nu le-ar fi venit să creadă.

— Ce are? — întrebă tîrziu cea cu părul roșu. De ce nu poate să ghicească?

— I s-a întîmplat ceva, spuse grecoaica. Și-a adus aminte de ceva, și s-a pierdut, s-a rătăcit în trecut.

Fata pe care el o socotise țigancă înaintă cîțiva pași, luă tava cu cafele și trecînd prin fața pianului șopti, zîmbind întristată:

— Eu sînt ovreica . . .

Apoi dispăru tăcută după un paravan.

— Ah! exclamă Gavrilescu lovindu-se cu palma pe frunte. Ar fi trebuit să înțeleg. Avea ceva în ochi care venea de foarte departe. Și avea un voal prin care se întrezărea tot, dar exista totuși un voal. Era ca în Vechiul Testament . . .

Brusc fata cu părul roșu izbucni în rîs.

— Nu ne-a ghicit boierul! — strigă. N-a ghicit care-i țiganca . . .

Își trecu mîna prin păr și scuturîndu-se de cîteva ori, pletele îi căzură roșii, aprinse pe umeri. Începu să dănțuiască învîrtindu-se încet, în cerc, bătînd din palme și cîntînd.

— Spune, grecoaico, cum ar fi fost? — strigă ea scuturîndu-și pletele.

— Dacă ai fi ghicit-o, ar fi fost foarte frumos, șopti grecoaica. Ți-am fi cîntat și ți-am fi dănțuit și te-am fi plimbat prin toate odăile. Ar fi fost foarte frumos.

— Ar fi fost foarte frumos, repetă Gavrilescu cu un zîmbet trist.

— Spune-i, grecoaico? — strigă țiganca oprindu-se în fața lor, dar continuînd să bată ritmic din palme și lovind tot mai puternic cu piciorul gol pe covor.

Grecoaica se furișă aproape de el și începu să-i spună. Vorbea repede, în șoaptă, clătînînd uneori din cap sau trecîndu-și degetele peste gură, dar Gavrilescu nu izbutea s-o înțeleagă. O asculta zîmbind, cu privirile pierdute, șoptind la răstimpuri:

— Ar fi fost frumos! . . . Auzea tot mai puternic piciorul țigăncii lovind în covor cu un sunet surd, subpămîntean, pînă ce ritmul acela necunoscut și sălbatec i se păru peste puțină de suportat, și atunci, cu un efort se repezi la pian și începu să cînte.

— Acum spune-i și tu, țiganco! — strigă grecoaica.

O auzi cum se apropie, ca și cum ar fi dănțuit pe o tobă uriașă de bronz, și cîteva clipe în urmă îi simți în spate respirația fierbinte. Gavrilescu se aplecă mai mult asupra pianului și-și repezi mîinile cu toată puterea, aproape cu furie, parcă ar fi vrut să răscolească clapele, să le smulgă și să-și facă loc, cu unghiile în pîntecul pianului și apoi mai departe, mai în adînc.

Nu se mai gîndea la nimic, furat de melodiile noi, necunoscute pe care le asculta parcă pentru întâia oară, deși îi veneau una după alta în minte, ca și cum și le-ar fi amintit după foarte multă vreme. Tîrziu se opri, și atunci își dădu seama că rămăsese singur și că în odaie se făcuse aproape întuneric.

— Unde sînteți! — strigă el ridicîndu-se speriat de pe scaun.

Șovăi cîteva clipe apoi se îndreptă spre paravanul după care dispăruse ovreica.

— Unde v-ați ascuns? strigă din nou.

Încet, călcînd în vîrfurile picioarelor, ca și cum ar fi vrut să le surprindă, se furișă după paravan. Aici s-ar fi spus că începe o altă odaie care părea că se prelungește într-un coridor întortochiat. Era o odaie curios alcătuită, cu tavanul scund și neregulat, cu pereții ușor ondulați dispărînd și reapărînd din întuneric. Gavrilescu făcu cîțiva pași la întîmplare, apoi se opri să asculte. I se păru că, chiar în acea clipă, auzise foșnete și pași repezi, trecînd foarte aproape de el, pe covor.

— Unde sînteți? — strigă.

Își ascultă ecoul, încercînd să pătrundă cu privirile prin întuneric. I se păru că le zărește, pe toate trei pitite într-un unghi al coridorului și porni într-acolo, cu brațele întinse înaintea lui, bîjbîind. Dar după cîtva timp își dădu seama că apucase într-o direcție greșită, căci descoperi coridorul cotind departe, la cîțiva metri pe mîna stîngă și se opri din nou.

— Degeaba v-ascundeți, că tot am să vă gălesc ! — strigă el. Mai bine arătați-vă de bună voie ! . . .

Apoi ascultă încordat, cu ochii țintă asupra coridorului. Nu se mai auzea nimic. Dar parcă aici începea să se simtă căldura, și hotărî să se întoarcă să le aștepte cîntînd la pian. Își aducea foarte bine aminte direcția din care venise, și știa că nu făcuse mai mult de douăzeci-treizeci de pași. Întinse brațele și înaintă încet, cu prudență. Dar după cîțiva pași dădu cu mîinile de un paravan și se trase îndărăt speriat. Știa bine că, puține clipe în urmă, paravanul nu fusese acolo.

— Ce v-a apucat ? — strigă. Dați-mi drumul ! . . .

Îl se păru că aude iarăși rîsete înăbușite și foșnete, și atunci prinse curaj.

— Poate credeți că mi-e frică, începu el după o scurtă pauză, silindu-se să pară cît mai bine dispus. Dați-mi voie, dați-mi voie ! . . ., adăugă grăbit ca și cum s-ar fi așteptat să fie întrerupt. Dacă am acceptat să mă joc cu voi de-a v-ați ascunselea, am făcut-o pentru că mi-a fost milă de voi. Țsta e adevărul : mi-a fost milă de voi. V-am văzut de la început, copile nevinovate, închise aici, într-un bordei, la țigănci, și mi-am spus : Gavrilesco, fetele astea vor să-ți facă o farsă. Prefă-te că te lași păcălit. Lasă-le să creadă că nu știi să ghicești care-i țiganca. Așa e jocul . . . Așa e jocul ! — strigă el cît putu mai tare. Și-acum că ne-am jucat destul, ieșiți la lumină.

Ascultă, zîmbind, cu mîna dreaptă rezemîndu-se de paravan. În acea clipă auzi pași fugărindu-se în întuneric, foarte aproape de el. Se întoarse brusc și întinse brațele înaintea lui.

— Să vedem care ești — spuse. Să vedem pe cine am pus mîna. Oare am pus mîna pe țigancă ?

Dar după ce-și roti așa, multă vreme, brațele în neștire, se opri să asculte, și de data aceasta nu mai ajungea la el, de nicăieri, nici cel mai mic zgomot.

— Nu-i nimic — spuse ca și cum ar fi știut că fetele se găsesc la cîțiva pași de el, ascunse în întuneric. Mai așteptăm. Văd că nu știți încă cu cine aveți de-a face. Mai tîrziu, o să vă pară rău. Aș fi putut să vă învăț să cîntați la pian. V-ați fi îmbogățit cultura muzicală. V-aș fi explicat Liedurile lui Schumann. Ce frumusețe ! exclamă el cu fervoare. Ce muzică divină !

Simți din nou căldura, parcă mai puternic ca niciodată, și începu să se șteargă pe obraz cu mîneca tunicii. Apoi, descurajat, porni spre stînga, pipăind necontenit paravanul. Se oprea la răstimpuri și asculta, apoi pornea iar, grăbind pasul.

— Cine m-a pus să-mi pun mîntea cu niște copile ? — izbucni deodată, cuprins brusc de furie. Pardon ! Am spus copile din gentilețe.

Voi sînteți altceva. Știți voi bine ce sînteți. Sînteți țigănci. Fără nici o cultură. Analfabete. Care din voi știe unde se află Arabia? Care din voi a auzit de Colonelul Lawrence?

Paravanul părea că nu se mai sfîrșește, și cu cît înainta, cu atît căldura devenea mai insuportabilă. Își scoase tunică și după ce-și șterse furios fața și grumazul, o puse pe umărul gol, ca un prosop, și bijbii din nou, cu brațul, să regăsească paravanul. Dar de data aceasta, întîlni un perete neted și răcoros, și se lipi de el, întinzînd amîndouă brațele. Rămase multă vreme lipit de perete, respirînd adînc. Apoi începu să se miște încet, fără să se deslipească de perete, tîrîndu-se de-a lungul lui. Cîtva timp în urmă descoperi că-și pierduse tunică și pentru că transpira mereu se opri, își scoase șalvarii și începu să se șteargă pe față și pe tot corpul. În acea clipă i se păru că-l atinge ceva pe umăr, cu un țipăt scurt, sări speriat în lături.

— Dați-mi drumul! — strigă. V-am spus să-mi dați drumul! . . .

Din nou cineva, ceva, o ființă sau un obiect cu neputință de precizat, îl atinse pe față, pe umeri, și atunci începu să se apere învîrtind orbește șalvarii deasupra capului. Îi era din ce în ce mai cald, simțea broboanele de sudoare prelingîndu-i-se pe obraji, și gîfția. Într-o zmu-citură prea bruscă, șalvarii îi scăpară din mînă și dispărură undeva, departe, în întuneric. Gavrilescu rămase o clipă cu brațul ridicat, strîngîndu-și spasmodic pumnul, ca și cum ar fi sperat să descopere, de la o clipă la alta, că se înșelase, că șalvarii erau încă în puterea lui. Se simți deodată gol și se făcu mic, lăsîndu-se pe vine, proptindu-și mîinile pe covor și plecîndu-și fruntea, parcă ar fi fost gata s-o ia la goană. Începu să înainteze pipăind cu palmele covorul în jurul lui, tot sperînd că și-ar putea găsi șalvarii. Descoperea la răstimpuri obiecte pe care îi era greu să le identifice, unele semănau la început cu o lădiță, dar se dovedeau a fi, pipăite mai bine, doveci uriași înveliți în broboade, altele care păreau la început perne sau suluri de divan, deveneau, corect pipăite, mingii, umbrele vechi umplute cu tărîțe, coșuri de rufe umplute cu jurnale, dar nu apuca să hotărască ce-ar fi putut fi, pentru că descoperea neconținut alte obiecte în fața lui și începea să le pipăie. Uneori îi ieșeau în față mobile mari, și Gavrilescu le ocolea prudent, căci nu le cunoștea formele și-i era teamă să nu le răstoarne.

Nu-și dădea seama de cînd umbla așa, în genunchi sau tîrîndu-se pe pîntece în întuneric. Renunțase la speranța că și-ar mai putea găsi șalvarii. Ceea ce îl supăra tot mai mult era căldura. Parcă ar fi umblat în podul unei case acoperite cu tablă. Într-o după-amiază de mare arșiță. Simțea în nări aerul încins și obiectele deveneau parcă tot mai calde. Trupul tot îi era learcă și trebuia să se oprească la răstimpuri ca să

se odihnească. Se întindea atunci cât putea mai mult, depărtându-și picioarele și mâinile în cruce, lipindu-și obrazul de covor, respirînd adînc și agitat, gîfîind.

Odată i se păru că ațipise, și-l trezi o adiere neașteptată, ca și cum s-ar fi deschis undeva o fereastră, lăsînd să pătrundă răcoarea nopții. Dar înțelese repede că era altceva, ceva care nu semăna cu nimic cunoscut, și o clipă rămase încrămenit, simțind cum i se răcește sudoarea pe spate. Nu-și putea aduce aminte ce s-a întîmplat după aceea. S-a speriat de strigătul pe care-l scosese, și s-a trezit alergînd nebunește în întuneric, lovindu-se de paravan, răsturnînd oglinzi și tot felul de obiecte mărunte așezate curios pe covor, alunecînd adesea și căzînd, dar ridicîndu-se repede și pornind-o din nou la fugă. Se surprinse sărind peste lădițe și ocolind oglinzile și paravanele, și atunci își dădu seama că pătrunsesse într-o zonă de semiîntuneric, în care începea să se distingă contururile. În fundul coridorului, neobișnuit de sus în perete, părea că se deschide o fereastră, prin care se revărsa lumina amurgului de vară. Cînd intră în coridor, căldura ajunsese insuportabilă. Trebui să se oprească, să-și poată trage răsufarea, și cu dosul palmei își culegea sudoarea de pe frunte, de pe obraji. Își auzea inima bătîndu-i-se să se spargă.

Înainte de a ajunge în dreptul ferestrei, se opri din nou, speriat. Ajungeau pînă la el voci, și rîsete, și zgomot de scaune trase pe parchet, parcă un întreg grup s-ar fi ridicat de la masă și s-ar fi îndreptat spre el. În acea clipă se văzu gol, mai slab decît se știa, cu oasele ieșindu-i prin piele, și totuși cu pîntecul umflat și căzut, așa cum nu se mai văzuse vreodată. Nu mai avea timp să fugă înapoi. Apucă la întîmplare o draperie și începu să tragă. Simți că draperia e gata să cedeze și proptindu-se cu picioarele în perete, se lăsă cu toată greutatea pe spate. Dar atunci se întîmplă ceva neașteptat. Începu să simtă că draperia îl trage, cu o putere crescîndă, spre ea, astfel că puține clipe în urmă se trezi lipit de perete, și deși încercă să se desprindă lăsînd draperia din mîini, nu reuși, și foarte curînd se simți înfășurat, strîns din toate părțile, ca și cum ar fi fost legat și împins într-un sac. Era din nou întuneric și foarte cald, și Gavrilescu înțelese că nu va putea rezista mult, se va sufoca. Încercă să țipe, dar gîtlejul îi era uscat, lemnos, și sunetele păreau înecate în pîslă.

Auzi un glas care i se părea cunoscut.

— la spune, boierule, ia mai spune.

— Ce să vă mai spun? — șopti el. V-am spus tot. Asta a fost tot. Am venit cu Elsa la București. Eram săraci amîndoi. Am început să dau lecții de pian. . .

Ridică puțin capul de pe pernă și dădu cu ochii de babă. Ședea la măsuță, cu ibricul de cafea în mână, gata să umple din nou ceștile.

— Nu, mulțumesc, eu nu mai beau! — spuse ridicînd brațul. Am băut destulă cafea. Mi-e teamă că n-am să mai dorm la noapte.

Baba își umplu ceașca, apoi puse ibricul pe un colț al măsuței.

— la mai spune, stăruie ea. Ce-ai mai făcut? Ce s-a mai întîmplat?

Gavrilescu rămase multă vreme pe gînduri, făcîndu-și vînt cu pălăria.

— Apoi am început să ne jucăm de-a v-ați ascunselea, vorbi deodată cu un glas puțin schimbat, puțin sever. Firește, ele nu știau cu cine au de-a face. Eu sînt om serios, sînt artist, profesor de pian. Eu venisem aici din simplă curiozitate. Mă interesează lucrurile noi, necunoscute. Mi-am spus: Gavrilescu, iată o ocazie să-ți îmbogățești cunoștințele. N-am știut că e vorba de jocuri naive, copilărești. Vă închipuiți, m-am văzut deodată gol, și auzeam voci, eram sigur că dintr-un moment în altul... Înțelegeți ce vreau să spun...

Baba clătină din cap și sorbi pe îndelete din cafea.

— Ce ți-am mai căutat pălăria — vorbi ea. Au răscolit fetele tot bordeiul pînă au dat de ea.

— Da, recunosc, a fost și vina mea, continuă Gavrilescu. Nu știam că dacă nu le ghicesc la lumina zilei, va trebui să le caut, să le prind și să le ghicesc pe întuneric. Nu-mi spusese nimeni nimic. Și, repet, cînd m-am văzut gol, și am simțit draperia strîngîndu-se în jurul meu, ca un giulgiu, vă dau cuvîntul meu de onoare că era ca un giulgiu...

— Ce-am mai pătimit pînă te-am îmbrăcat — spuse baba. Că nu voiai deloc să te lași îmbrăcat...

— Vă spun, draperia aceea era ca un giulgiu, mă strîngea din toate părțile, mă înfășurase și mă strîngea de nu mai puteam respira. Și era o căldură! — exclamă făcîndu-și mai tare vînt cu pălăria. Mă mir că nu m-am sufocat!...

— Da, a fost foarte cald — spuse baba.

În acea clipă se auzi, depărtat, huruitul metalic al tramvaiului. Gavrilescu își duse mîna la frunte.

— Ah! — exclamă, ridicîndu-se anevoie de pe sofa, cum trece timpul. M-am luat cu vorba, și, din una din alta, am uitat că trebuie să mă duc pînă în strada Preoteseilor. Închipuiți-vă că mi-am uitat servieta cu partituri. Îmi spuneam azi după amiază: Gavrilescule, atenție, că parcă, parcă... Da, îmi spuneam ceva cam în felul acesta, dar nu -mi aduc bine aminte ce...

Făcu cîțiva pași spre ușă, apoi se întoarse, plecă puțin din umeri și spuse, salutînd cu pălăria:

— Mi-a părut bine de cunoștință.

În curte rămase neplăcut surprins. Deși soarele apusese, era mai cald decît fusese în plină după-amiază. Gavrilescu își scoase haina, și-o puse pe umăr și, continuînd să-și facă vînt cu pălăria, traversă curtea și ieși. Depărtîndu-se de zidul adumbrit de arbori, regăsi căldura în-cinsă a caldarîmului și mirosul de praf și asfalt topit. Umbla abătut, cu umerii căzuți, cu privirile risipite înaintea lui. În stație nu mai aștepta nimeni. Cînd auzi tramvaiul apropiindu-se, înălță brațul și-i făcu semn cu mîna.

Vagonul era aproape gol și avea toate ferestrele deschise. Se așeză în fața unui tînăr în cămașă și pentru că văzu taxatorul apropiindu-se începu să-și caute portofelul. Îl găsi mai repede decît s-ar fi așteptat.

— E ceva nemaipomenit ! — exclamă. Vă dau cuvîntul meu de onoare că e mai rău ca în Arabia. Dacă ați auzit cumva de Colonelul Lawrence . . .

Tînărul zîmbi, distrat, apoi întoarse capul spre fereastră.

— Cam cît să fie ceasul ? întrebă Gavrilescu pe taxator.

— Opt și cinci.

— Ce ghinion ! Am să le găsesc la masă. Au să creadă că tocmai d-aia am venit atît de tîrziu, ca să le găsesc la masă. Înțelegeți, nu-mi convine să creadă că . . . Înțelegeți ce vreau să spun. Pe de altă parte, dacă le spun unde am fost, M-me Voitinovici e o persoană curioasă, are să mă țină pînă la miezul nopții ca să-i povestesc.

Taxatorul îl privise, zîmbind, și făcu semn cu ochiul tînărului.

— Spuneți-i c-ați fost la țigănci, și o să vedeți, n-o să vă mai întrebă nimic . . .

— Ah, nu, imposibil. O cunosc bine. E o femeie curioasă. Mai bine nu spun nimic.

La stația următoare se urcară cîteva perechi tinere, și Gavrilescu se mută aproape de ei ca să poată asculta mai bine conversația. Cînd socoti că poate intra în vorbă, ridică ușor brațul :

— Dacă-mi dați voie, am să vă contrazic. Eu, pentru păcatele mele, sînt profesor de pian, dar n-am fost făcut pentru asta . . .

— Strada Preoteselor, auzi el taxatorul, și sculîndu-se brusc, salută și traversă grăbit coridorul.

Porni agale, făcîndu-și vînt cu pălăria. În dreptul numărului 18 se opri, își aranjă cravata, își trecu mîna prin păr, și intră. Urcă încet scările pînă la etajul I, apoi sună apăsător. Cîteva clipe în urmă îl ajunse tînărul din tramvai.

— Ce coincidență, exclamă Gavrilescu, văzîndu-l că se oprește lîngă el.

Ușa se deschise larg și în prag apăru o femeie încă tânără, dar cu obrazul palid și veștejit. Avea un șorț de bucătărie și în mîna stîngă ținea un borcan de muștar. Dînd cu ochii de Gavrilescu se încruntă.

— Ce poftiți? — întrebă.

— Mi-am uitat servieta, începu Gavrilescu intimidat. M-am luat cu vorba și am uitat-o. Am avut treburi prin oraș și n-am putut veni mai devreme.

— Nu înțeleg. Ce fel de servietă?

— Dacă s-a așezat la masă n-o deranjați, continuă pripit Gavrilescu. Știu unde am lăsat-o. E lîngă pian.

Și dădu să intre, dar femeia nu se clinti din prag.

— Pe cine căutați dumneavoastră, domnule?

— Pe M-me Voitinovici. Eu sînt Gavrilescu, profesorul de pian al Otiliei. N-am avut plăcerea să vă întîlnesc, adăugă politicoș.

— Ați greșit adresa, spuse femeia. Aici e numărul 18.

— Dați-mi voie, începu din nou Gavrilescu, zîmbind. Cunosc apartamentul acesta de cinci ani. Pot spune că fac parte din familie. Vin aici de trei ori pe săptămîină.

Tînărul ascultase conversația rezemat de perete.

— Cum spuneți că o cheamă? — îl întrebă.

— Doamna Voitinovici. E mătușa Otiliei. Otilia Pande . . .

— Nu stă aici, îl întrerupse tînărul. Aici locuim noi, familia Georgescu. Dînsa, doamna de față, e soția tatălui meu. E născută Petrescu . . .

— Te rog să fii politicoș, spuse femeia. Și să nu-mi vii acasă cu tot felul de persoane . . .

Apoi întoarse spatele și dispăru în coridor.

— Vă cer scuze pentru această scenă, spuse tînărul încercînd să zîmbească. E a treia soție a tatălui meu. Poartă pe umerii ei toate erorile căsătoriilor anterioare. Cinci băieți și-o fată.

Gavrilescu îl asculta tulburat, făcîndu-și vînt cu pălăria.

— Regret, începu el, regret foarte sincer. N-am voit s-o supăr. E drept, ora e cam nepotrivită. E ora mesii. Dar vedeți, mîine dimineață am o lecție în Dealul Spirii. Am nevoie de servietă. Am Czerny II și III acolo. Sînt partiturile mele, cu interpretările mele personale însemnate pe margini. De aceea le port totdeauna cu mine.

Tînărul îi privea, continuînd să zîmbească.

— Nu cred că m-am făcut înțeles, îl întrerupse el. Ceea ce vreau să vă spun e că aici locuim noi, familia Georgescu. Locuim de patru ani.

— Imposibil! — exclamă Gavrilescu. Am fost aici acum cîteva ceasuri, am avut lecția cu Otilia de la două la trei. Apoi m-am luat cu vorba cu M-me Voitinovici.

— În strada Preoteselor 18, etajul I? — se miră tînărul zîmbind amuzat.

— Exact. Cunosc foarte bine casa. Vă spun unde e pianul. Vă duc acolo cu ochii închiși. E în salon, lîngă fereastră.

— Noi n-avem pian, spuse tînărul. Încercați la alt etaj. Deși vă asigur că n-o să găsiți nici la etajul II. Acolo locuiește familia Căpitan Zamfir. Încercați la etajul III. Îmi pare rău, adăugă văzînd că Gavrilescu îl asculta speriat, făcîndu-și tot mai agitat vînt cu pălăria. Mi-ar fi plăcut să existe și o Otilie în casa asta . . .

Gavrilescu șovăi, privindu-l adînc în ochi.

— Vă mulțumesc, spuse el tîrziu. Să încerc și la etajul III. Deși vă dau cuvîntul meu de onoare că pe la trei, trei și un sfert eram aici — și întinse brațul cu fermitate, arătînd spre coridor.

Începu să urce, răsufîind greu. La etajul III își șterse îndelung fața cu una din batiste, apoi sună. Auzi pași mărunți, și curînd deschise ușa un băiețel de vreo cinci-șase ani.

— Ah — exclamă Gavrilescu, mi-e teamă că am confundat etajele, Căutam pe doamna Voitinovici . . .

Atunci apărură în ușă o femeie tînărară care-i zîmbi:

— Doamna Voitinovici locuia la etajul I, spuse, dar s-a mutat, a plecat în provincie.

— A plecat de mult?

— Oh, da, de mult. La toamnă se împlinesc opt ani. A plecat îndată ce s-a căsătorit Otilia.

Gavrilescu își duse mîna la frunte și începu să se frece. Apoi căută privirile femeii și zîmbi cît putu mai blajin.

— Cred că faceți o confuzie, începu el. Eu vă vorbesc de Otilia Pandele, din clasa VI-a de liceu, nepoata doamnei Voitinovici.

— Le-am cunoscut bine pe amîndouă, vorbi femeia. Cînd ne-am mutat noi aici, Otilia tocmai se logodise, știți, a fost la început încurcătura aceea cu maiorul. Doamna Voitinovici nu voia să-și dea consimțămîntul, și avea dreptate, era prea mare diferența de vîrstă. Otilia era un copil, nu împlinise încă 19 ani. Din fericire, l-a întîlnit pe Frîncu, pe inginerul Frîncu, nu se poate să nu fi auzit Dumneavoastră de el.

— Inginerul Frîncu? — repetă Gavrilescu . . . Frîncu?

— Da, inventatorul. Au scris și jurnalele . . .

— Inventatorul Frîncu, repetă Gavrilescu visător. Curios . . .

Apoi întinse mîna, mîngîie băiatul pe cap, și plecîndu-se scurt de mijloc, salută:

— Vă rog să mă iertați. Cred că am confundat etajele.

Tînărul îl aștepta fumînd, rezemat de ușă.

— Ați aflat ceva? — îl întreabă.

— Doamna de sus pretinde că s-a măritat, dar vă asigur că e vorba de o confuzie. Otilia n-are nici 17 ani, e în clasa VI-a de liceu. Am stat de vorbă cu doamna Voitinovici, am vorbit de o sumă de lucruri, nu mi-a spus nimic.

— E curios . . .

— E chiar foarte curios, spuse Gavrilescu prinzînd curaj. De aceea, vă spun, nu cred nimic. Vă dau cuvîntul meu de onoare. Dar, în sfîrșit, ce să mai insist. E o confuzie la mijloc . . . Am să vin din nou mîine dimineată . . .

Și după ce salută, începu să coboare hotărît scările.

Gavrilescule, șopti îndată ce ajunse în stradă, atenție, că începi să te ramolești. Începi să-ți pierzi memoria. Confunzi adresele . . . Zări tramvaiul apropiindu-se și grăbi pasul. De-abia cînd se așeză la fereastra deschisă începu să simtă o ușoară adiere.

— În sfîrșit ! — exclamă el adresîndu-se doamnei din fața lui. Parcă, parcă . . .

Dar se trezi că nu știe cum să termine fraza, și zîmbi încurcat.

— Da, reluă după o scurtă pauză. Spuneam adineaori unui prieten, parcă, parcă am fi fost în Arabia. Colonelul Lawrence, dacă ați auzit de el . . .

Doamna continuă să privească pe fereastră.

— Acum, într-un ceas, două, reîncepu Gavrilescu, are să vină și noaptea. Întunericul, vreau să spun. Răcoarea nopții. În sfîrșit . . . O să putem respira . . .

Taxatorul se opri în fața lui, așteptînd, și Gavrilescu începu să se caute prin buzunare.

— După miezul nopții, o să putem respira, se adresă el taxatorului. Ce zi lungă ! — adăugă puțin nervos, nereușind să-și găsească portmoneul. Cîte peripeții ! . . . Ah ! În sfîrșit, exclamă el și deschise repede portmoneul.

— Asta nu mai merge, spuse taxatorul înapoiindu-i bancnota. O schimbați la Bancă . . .

— Dar ce are? — întreabă Gavrilescu, învîrtind mirat bancnota între degete.

— S-au scos din circulație acum un an. O schimbați la Bancă.

— Curios ! — făcu Gavrilescu privind bancnota cu mare atenție. Azi dimineată era bună. Și la țigănci le primește. Am avut încă trei ca astea, și la țigănci le-a primit pe toate . . .

Doamna păli ușor, și ridicîndu-se ostentativ trecu la celălalt capăt al tramvaiului.

— Nu trebuie să vorbiți de țigănci în fața unei doamne, îl mustră taxatorul.

— Toată lumea vorbește, se apără Gavrilescu. Trec de trei ori pe săptămână cu tramvaiul ăsta, și vă dau cuvîntul meu de onoare . . .

— Da, e adevărat, interveni un pasager. Vorbim toți, dar nu în fața doamnelor. E o chestie de bună cuviință. Mai ales acum că au să-și facă și iluminatii. Da, da, și-a dat și municipalitatea consimțămîntul: au să facă iluminatii în grădină. Eu, pot să spun, sînt un om fără prejudecăți, dar iluminatiile la țigănci le consider o provocare . . .

— Curios, făcu Gavrilescu. N-am auzit nimic.

— Scrie în toate jurnalele, interveni un alt pasager. E o rușine ! — exclamă ridicînd glasul. E nepermis ! . . .

Cîțiva întoarseră capetele, și sub privirile lor muștrătoare, Gavrilescu își plecă ochii.

— Mai căutați, poate mai aveți și alți bani, spuse taxatorul. Dacă nu, coborîți la prima stație.

Îmbujorat, neîndrăznind să-și ridice privirile, Gavrilescu reîncepu să se caute prin buzunare. Din fericire, portofelul cu mărunțiș era chiar deasupra, între batiste. Gavrilescu numără cîteva monezi și i le întinse.

— Mi-ați dat numai cinci lei, spuse taxatorul arătîndu-i în palmă.

— Da, pînă la Vama Poștei.

— Nu importă pînă unde este, dar biletul costă zece lei. Pe celume trăiți dumneavoastră? — adăugă taxatorul cu un glas sever.

— Trăiesc la București, spuse Gavrilescu ridicînd cu mîndrie privirile, și umblu cu tramvaiul de trei-patru ori pe zi și fac asta de ani de zile, și întotdeauna am plătit cinci lei . . .

Aproape tot vagonul asculta acum cu interes conversația. Cîțiva pasageri se apropiaseră și se așezară pe scaunele alăturate. Taxatorul săltă de mai multe ori monezile în palmă, apoi spuse :

— Dacă nu vreți să-mi dați și restul, coborîți la stația următoare.

— Tramvaiul s-a scumpit de vreo trei-patru ani, vorbi cineva.

— De cinci ani, preciză taxatorul.

— Vă dau cuvîntul meu de onoare, începu patetic Gavrilescu.

— Atunci coborîți la prima stație, îl întrerupse taxatorul.

— Mai bine plătiți diferența, îl sfătui cineva, că pînă la Vama Poștei aveți o bucată bună de mers.

Gavrilescu căută în portofel și întinse încă cinci lei.

— Se petrec lucruri curioase în țara asta, șopti el după ce se depărtă taxatorul. Se iau hotărîri peste noapte, la 24 de ceasuri. Mai exact în șase. Vă dau cuvîntul meu de onoare . . . Dar, în sfîrșit, ce să mai insist? A fost o zi teribilă. Și ce e mai grav, e că nu putem trăi fără tramvai. Eu, cel puțin, sînt silit să umblu de trei-patru ori pe zi cu tramvaiul. Și totuși o lecție de pian, e o sută de lei. O bancnotă ca asta.

Și acum, nici bancnota asta nu mai e bună. Trebuie să mă duc s-o schimb la Bancă . . .

— Dați-mi-o mie, spuse un domn în vîrstă. O schimb mîine la birou. . .

Scoase din portmoneu o bancnotă, și i-o întinse. Gavrilescu o apucă cu mare grijă și o privi cu atenție.

— E frumoasă, spuse. S-au pus de mult în circulație?

Cîțiva pasageri se priviră între ei zîbind.

— De vreo trei ani, spuse unul.

— E curios că n-am văzut-o pînă acum. E drept, sînt cam distrat. Am fire de artist . . .

Așeză bancnota în portmoneu, apoi își lăasă privirile pe fereastră.

— S-a făcut noapte, spuse. În sfîrșit !

Se simți deodată obosit, istovit și rezemîndu-și capul în palmă, închise ochii. Rămase așa pînă la Vama Poștei.

Încercase zadarnic să deschidă ușa cu cheia, apoi apăsase pe butonul soneriei, și după ce bătuse de mai multe ori, cînd mai puternic, la feres-trele sufrageriei, se întoarse în fața ușei de la intrare și începu să bată cu pumnul. Curînd, la fereastra deschisă a unei case vecine apăru, din întuneric, un bărbat în cămașă de noapte și strigă răgușit:

— Ce e scandalul ăsta, domnule? . . . Ce te-a apucat?

— Scuzați, făcu Gavrilescu. Nu știu ce s-a întîmplat cu nevastă-mea. Nu răspunde. Și s-a stricat și cheia, nu pot să intru în casă.

— Dar de ce să intri? Cine ești dumneata?

Gavrilescu se îndreptă spre fereastră și salută:

— Deși sîntem vecini, începu el, nu cred că am avut plăcerea să vă cunosc. Numele meu e Gavrilescu și locuiesc aici cu soția mea, Elsa . . .

— Atunci ați greșit adresa. Aici locuiește domnul Stănescu. Și nu e acasă, e plecat la băi.

— Dați-mi voie, îl întrerupse Gavrilescu. Îmi pare rău că trebuie să vă contrazic, dar cred că faceți o confuzie. Aici, la numărul 101, locuim noi, Elsa și cu mine. Locuim de patru ani.

— Dar încetați, domnilor, o dată, că nu putem dormi ! — strigă cineva. Ce Dumnezeu?

— Pretinde că locuiește în casa domnului Stănescu . . .

— Nu pretind, protestă Gavrilescu. Aici e casa mea, și nu permit nimănui. Și înainte de toate vreau să știu unde este Elsa, ce s-a întîmplat cu ea . . .

— Întrebați la comisariat, vorbi cineva de la etaj.

Gavrilescu ridică speriat capul:

— De ce la comisariat? Ce s-a întîmplat? — strigă el emoționat. Știți ceva?

— Nu știu nimic, dar vreau să dorm. Și dacă dumneavoastră o să stați toată noaptea de vorbă . . .

— Îmi dați voie, făcu Gavrilescu. Și mie mi-e somn, sînt, pot spune, foarte obosit . . . Am avut o zi teribilă. Călduri ca în Arabia . . . Dar nu înțeleg ce s-a întîmplat cu Elsa. De ce nu răspunde? Poate i s-o fi făcut rău și-o fi leșinat.

Și reîntorcîndu-se în fața ușii de la numărul 101 începu din nou să bată în pumnul, tot mai puternic.

— Nu ți-am spus, domnule, că nu e acasă? Că domnul Stănescu e plecat la băi?

— Chemați poliția ! — se auzi o voce ascuțită de femeie. Chemați imediat poliția !

Gavrilescu se opri brusc și se rezemă de ușă, respirînd greu. Se simți deodată foarte obosit și se așeză pe o treaptă, își prinse fruntea în palme. Gavrilescu, șopti, atenție, că s-a întîmplat ceva foarte serios, și nu vor să-ți spună. Ține-te bine, fă un efort de memorie . . .

— M-me Trandafir ! — exclamă el. Trebuia să mă gîndesc de la început. M-me Trandafir ! — strigă, ridicîndu-se și îndreptîndu-se spre casa din față. M-me Trandafir ! . . .

Cineva care rămăsese la fereastră spuse cu un glas mai potolit :

— Lăsați-o să doarmă, săraca.

— E urgent !

— Lăsați-o să doarmă, Dumnezeu s-o ierte, c-a murit de mult.

— Imposibil ! — făcu Gavrilescu. Am vorbit cu ea azi dimineață.

— O confundați poate cu soră-sa, Ecaterina : M-me Trandafir a murit acum cinci ani.

Gavrilescu rămase o clipă împietrit, apoi băgă mîinile în buzunare și scoase cîteva batiste.

— Curios, șopti el tîrziu.

Se întoarse agale, și urcînd cele trei trepte de la numărul 101, își luă pălăria și și-o puse pe cap. Mai încercă o dată clanța, apoi coborî și se depărtă șovăitor. Umbla încet, fără gînduri, ștergîndu-se în neștire cu batista. Cîrciuma din colț era încă deschisă, și după ce-i dădu tîr-coale se hotărî să intre.

— Nu mai servim decît la pahar, spuse băiatul. Închidem la două.

— La două? — se miră Gavrilescu. Dar cît e ceasul acum?

— E două. E chiar două trecute . . .

— E teribil de tîrziu, șopti Gavrilescu, mai mult pentru sine.

Aprapiindu-se de teighea, i se păru că recunoaște figura cîrciumarului, și inima începu să-i bată.

— Nu sînteți dumneavoastră domnul Costică? — întrebă.
— Eu sînt, spuse cîrciumarul, privindu-l lung. Parcă v-aș cunoaște, adăugă după o pauză.

— Parcă, parcă... Începu Gavrilescu, apoi își pierdu firul și tăcu, zîmbind încurcat. Am fost pe aici de mult, reluă el, aveam niște prieteni, M-me Trandafir.

— Da, Dumnezeu s-o ierte...

— M-me Gavrilescu, Elsa...

— Ah, ce-a mai fost și cu dînsa, îl întrerupse cîrciumarul, nici pînă în ziua de azi nu se știe ce s-a întîmplat. L-a căutat poliția cîteva luni și n-a putut să dea de el, nici viu, nici mort... Parcă ar fi intrat în pămînt... Biata M-me Elsa, l-a așteptat ce l-a așteptat, și pe urmă a plecat la familia ei în Germania. Și-a vîndut lucrurile și a plecat. N-aveau cine știe ce, erau săraci. Mă bătea gîndul să cumpăr eu pianul.

— Vasăzică a plecat în Germania, spuse Gavrilescu visător. A plecat de mult?

— De mult, de mult. La cîteva luni după ce a dispărut Gavrilescu. La toamnă se împlinesc 12 ani. A scris și în ziare...

— Curios, șopti Gavrilescu, începînd să-și facă vînt cu pălăria. Și eu dacă ți-aș spune dumitale, dacă ți-aș spune că azi dimineață, și-ți dau cuvîntul meu de onoare că nu exagerez, azi dimineață am stat cu ea de vorbă... Ceva mai mult. La prînz am mîncat împreună. Pot să-ți spun și ce-am mîncat...

— S-o fi întors, vorbi cîrciumarul privindu-l nedumerit.

— Nu, nu s-a întors. N-a plecat deloc. E la mijloc o confuzie. Acum sînt cam obosit, dar mîine dimineață am să-i dau eu de rost...

Se înclină ușor și ieși.

Înainta agale, cu pălăria într-o mîină și batista în cealaltă, oprindu-se îndelung pe fiecare bancă, să se odihnească. Era o noapte clară, fără lună, și pe străzi începea să se reverse răcoarea grădinilor. Tîrziu îl ajunse din urmă o trăsură cu un cal.

— Încotro, boierule? — întrebă birjarul.

— La țigănci, răspunse Gavrilescu.

— Atunci urcați, vă duc pe doi poli, spuse birjarul oprind trăsura.

— Îmi pare rău, dar nu prea am bani. Mi-a mai rămas o sută de lei și ceva mărunțiș. Și suta îmi trebuie ca să pot intra la țigănci.

— E mai mult, vorbi birjarul începînd să rîdă. Nu v-ajunge o sută de lei.

— Eu atîta am plătit azi după-amiază. Noapte bună, adăugă el, pornind din nou.

Dar trăsura se ținea după el la pas.

— Asta-i regina nopții, spuse birjarul aspirînd adînc. Asta-i din grădina domnului General. D-aia îmi place să trec pe aici, noaptea. Am mușterii, n-am mușterii, eu trec pe-aici în fiecare noapte. Grozav ce-mi plac florile.

— Ai fire de artist, spuse Gavrilescu, zîmbind.

Apoi se așeză pe o bancă și-l salută cu mîna. Dar birjarul opri brusc trăsura și o aduse lîngă el, în dreptul băncii. Își scoase tabacherea și începu să-și răsucescă o țigară.

— Îmi plac florile, spuse. Caii și florile. În tinerețe, am fost dricar. Ce frumusețe ! Șase cai, îmbrăcați în negru și înmuiați în aur, și flori, flori, sumedenie de flori ! . . . Ei, a trecut tinerețea, s-au dus toate. Am îmbătrînit, am ajuns birjar de noapte, cu un singur cal.

Își aprinse țigara și trase un fum pe îndelete.

— Vasăzică, la țigănci, începu el tîrziu.

— Da, e o chestie personală, se grăbi Gavrilescu să explice. Am fost azi după-masă pe-acolo, și a ieșit o sumă de încurcături.

— Ah, țigăncile, făcu birjarul cu tristețe. Dacă n-ar fi țigăncile, adăugă el, coborînd glasul. Dacă n-ar fi . . .

— Da, spuse Gavrilescu, toată lumea vorbește. În tramvai, vreau să spun. Cînd trece tramvaiul prin fața grădinii, toată lumea vorbește de țigănci . . .

Se ridică de pe bancă, și porni din nou la drum, cu trăsura ținîndu-se la pas după el.

— S-o luăm pe aici, spuse birjarul arătînd cu biciul o străduță, că tăiem drumul . . . Și pe-aici trecem pe la biserică. A înflorit și-acolo regina nopții. E drept, nu e ca la General, dar o să vedeți, n-o să vă pară rău. . .

— Ai fire de artist — spuse Gavrilescu visător.

În dreptul bisericii se opriră amîndoi să respire parfumul florilor.

— Parcă ar mai fi și altceva decît regina nopții, spuse Gavrilescu.

— Ah, sînt fel de fel de flori. Dacă a fost vreo înmormîntare astăzi, au rămas flori multe. Și acum, spre dimineață, toate florile astea încep din nou să miroasă . . . Veneam des pe aici, cu dricul. Era o frumusețe ! . . .

Își fluieră scurt calul și porni odată cu Gavrilescu.

— Acum nu mai avem mult, spuse. De ce nu urcați ?

— Îmi pare rău, dar n-am bani . . .

— Îmi dați din mărunțiș. Urcați . . .

Gavrilescu șovăi cîteva clipe, apoi, cu un efort, urcă. Dar îndată ce se urni trăsura, își lăsă capul pe perna trăsurii și adormi.

— Era frumos, începu birjarul. Era biserică bogată, și tot lume bună . . . Tinerețe . . .

Întoarse capul, și văzîndu-l că doarme începu să fluiera ușor, și calul își învioră pasul.

— Am ajuns, strigă el, dîndu-se jos de pe capră. Dar sînt porțile închise . . .

Începu să-l scuture, și Gavrilescu se deșteptă tresărind.

— Sînt porțile închise, repetă birjarul. Trebuie să sunați . . .

Gavrilescu își luă pălăria, își aranjă cravata și coborî. Apoi începu să-și caute portofelul cu mărunțiș.

— Nu mai căutați, spuse birjarul. Îmi dați altădată. Eu tot am să aștept aici, adăugă. La ora asta, dacă mai pică vreun mușteriu, tot pe-aici îl găsesc.

Gavrilescu îl salută cu pălăria, apoi se apropie de poartă, căută soneria și apăsă pe buton. Chiar în acea clipă poarta se deschise, și intrînd în curte Gavrilescu se îndreptă spre boschet. Se mai zărea la fereastră o lumină plăpîndă. Bătu sfios la ușă, și, văzînd că nu-i răspunde nimeni, puse mîna pe clanță și intră. Baba adormise cu capul pe măsuță.

— Sînt eu, Gavrilescu, spuse, bătînd-o ușor pe umăr. Mi-ați făcut o groază de încurcături, adăugă, văzînd-o că se deșteaptă și începe să caște.

— E tîrziu, spuse baba, frecîndu-se la ochi. Nu mai e nimeni.

Dar privindu-l lung, îl recunosc.

— Ah, tot dumneata ești, muzicantul. Mai e doar nemțoaica. Ea nu doarme niciodată . . .

Gavrilescu își simți din nou inima bătîndu-i și începu ușor să tremure.

— Nemțoaica? — repetă el.

— O sută de lei, spuse baba.

Gavrilescu începu să-și caute portmoneul, dar mîinile îi tremurau tot mai tare, și cînd îl găsi, între batiste, portmoneul îi alunecă pe covor.

— Vă cer iertare, spuse plecîndu-se cu greutate să-l ridice. Sînt cam obosit. A fost o zi teribilă . . .

Baba luă bancnota, se ridică de pe scăunaș și, din prag, îi arătă cu brațul casa cea mare:

— Vezi să nu te rătăcești, îi spuse. Să ții drept pe coridor, și să numeri șapte uși. Și cînd oi ajunge la a șaptea, să bați de trei ori și să spui: Eu sînt, m-a trimis baba.

Apoi își opri un căscat, bătându-și gura cu palma, și închise ușa. Respirînd anevoie, Gavrilescu se îndreptă încet spre clădirea care strălucea argintie sub stele. Urcă treptele de marmură, deschise ușa și rămase o clipă nehotărît. În fața lui se întindea un coridor slab luminat, și Gavrilescu simți din nou cum inima începe să i se zbată, parcă ar fi stat să se spargă. Începu să înainteze, emoționat, numărînd cu glas tare ușile pe lingă care trecea. Curînd se trezi că numără: treisprezece, paisprezece . . . și se opri, dezorientat. Gavrilescule, șopti, atenție, că iar ai făcut o încurcătură. Nu treisprezece, nu paisprezece, ci șapte. Așa a spus baba, să numeri șapte uși . . .

Voi să se întorcă și să numere din nou, dar după cîțiva pași se simți sleit de puteri, și oprindu-se în fața primei uși la îndemînă, bătă de trei ori și intră. Era un salon mare și simplu, aproape sărăcăcios mobilat, iar în dreptul ferestrei, privind spre grădină, se profila umbra unei femei tinere.

— Scuzați, începu Gavrilescu cu greutate. Am numărat greșit.

Umbra se deslipi de la fereastră și se îndreptă spre el, cu pași moi, și un parfum uitat îli reveni deodată în amintire.

— Hildegard ! — exclamă, lăsînd să-i cadă pălăria din mînă.

— De cînd te-aștept, spuse fata apropiindu-se. Te-am căutat peste tot . . .

— Am fost la berărie, șopti Gavrilescu. Dacă n-aș fi fost cu ea la berărie, nu s-ar fi întîmplat nimic. Sau dacă aș fi avut ceva bani la mine . . . Dar așa, a plătit ea, Elsa, și înțelege, m-am simțit obligat . . . Și acum e tîrziu, nu e așa? E foarte tîrziu . . .

— Ce importanță poate să aibă, spuse fata. Hai să mergem . . .

— Dar nu mai am nici casă, nu mai am nimic. A fost o zi teribilă . . . M-am luat cu vorba cu M-me Voitinovici și-am uitat servieta cu partituri . . .

— Întotdeauna ai fost distrat, îl întrerupse. Să mergem . . .

— Dar unde? Unde? — încercă Gavrilescu să strige. În casa mea s-a mutat cineva, i-am uitat numele, dar e cineva pe care nu-l cunosc . . . Și nici măcar nu e acasă, ca să-i putem explica. E plecat la băi . . .

— Vino cu mine, spuse fata apucîndu-l de mînă și trăgîndu-l ușor în coridor.

— Dar n-am nici bani, continuă Gavrilescu în șoaptă. Tocmai acum cînd s-au schimbat banii și s-a scumpit tramvaiul . . .

— Ai rămas același, spuse fata, începînd să rîdă. Ți-e frică . . .

— Dintre cunoscuți n-a mai rămas nimeni, continuă Gavrilescu, în șoaptă. Toată lumea e .la băi. Și M-me Voitinovici, de la care m-aș fi putut împrumuta, lumea spune că ar fi plecat în provincie . . . Ah, pălăria, exclamă, și voi să se întorcă.

— Las-o, răspunse fata. N-o să avem nevoie de ea acum.

— Nu se știe, nu se știe, stăruî Gavrilescu să-și desprindă mîna din mîna fetei. E o pălărie foarte bună, e aproape nouă.

— E adevărat? — se miră fata. Tu încă nu înțelegi? Nu înțelegi ce ți s-a întîmplat, acum, de curînd, de foarte curînd? E adevărat că nu înțelegi?

Gavrilescu o privi adînc în ochi, și oftă.

— Sînt cam obosit, spuse, iartă-mă. A fost o zi teribilă... Dar acum parcă încep să mă simt mai bine. . .

Fata îl trase ușor după ea. Traversă curtea și ieșiră fără să mai deschidă poarta. Birjarul îi aștepta moțăind, și fata îl trase tot atît de ușor după ea în trăsură.

— Dar îți jur, începu Gavrilescu, în șoaptă, îți dau cuvîntul meu de onoare că nu mai am nici un ban . . .

— Încotro, domnișoară? — întrebă birjarul. Și cum vă duc? La pas sau mai repez?

— Ia-o spre pădure, pe drumul ăla mai lung, spuse fata. Și mîna încet. Nu ne grăbim . . .

— Hei, tinerețe! — făcu birjarul fluierînd ușor calul.

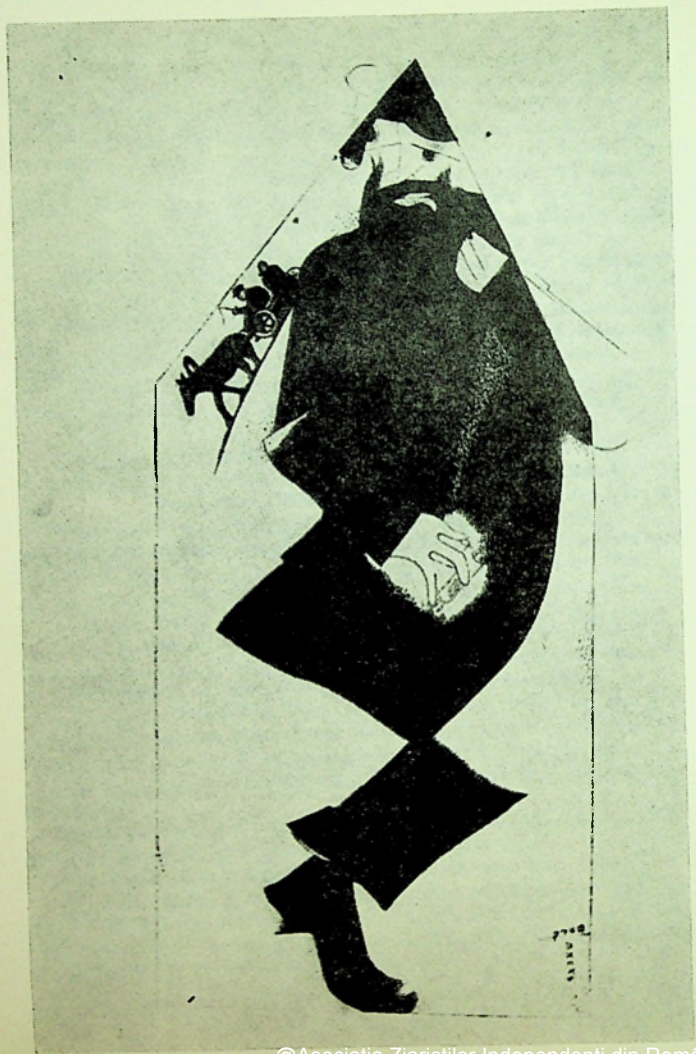
Îi ținea mîna prinsă în mîinile ei, dar se rezemase cu capul pe pernă, cu ochii pe cer. Gavrilescu o privea adînc, concentrat.

— Hildegard, începu el tîrziu. Se întîmplă ceva cu mine, și nu știu bine ce. Dacă nu te-aș fi auzit vorbind cu birjarul, aș crede că visez . . .

Fata întoarse capul spre el și-i zîmbi.

— Toți visăm, spuse. Așa începe. Ca într-un vis . . .

Paris, iunie, 1959



JORGE LUIS BORGES

ALFONSO REYES: Borges e un **MAGICIAN AL IDEILOR**. El transformă toate temele pe care le abordează și le aduce la un alt registru mental. Chiar titlurile cărților sale sugerează **O NOUĂ DIMENSIUNE A LUCRURILOR** și par a ne îmbia să dăm o raită prin stratosferă: *Dimensiunea operației mele, Istoria veșniciei, Istoria universală a infamiei* . . .

JAN CASSOU: **IMAGINAȚIA PRODUSĂ DE CĂRȚI** . . . Să concepem o imaginație care, în loc să producă, inventează cărți. Aceasta e imaginația lui Borges . . . Privind lucrurile mai de aproape, această imaginație nu e imaginație: termenul e inadecvat. Fiindcă nu imaginația operează aici, ci visul. **BORGES FACE OPERĂ DE VISARE.**

MAURICE NADEAU Pentru că e o lume a insolitului și a miraculosului, **LUMEA LUI BORGES E FĂRĂ MIRACOLE** . . . Spiritul nu are nevoie nici de pașaport, nici de buletin de identitate. El este toată lumea și nimeni, deopotrivă. În jurul nostru și în noi. El e, uneori, atît Borges, cît și noi înșine. **BORGES NU EXISTĂ DECÎT CA O INVENȚIE A LUI BORGES.**

VALERY LARBAUD *Inquisiciones* de Jorge Luis Borges este **CEA MAI BUNĂ CARTE DE CRITICĂ** primită, pînă acum, din America latină. El posedă de fapt, fără a mai aminti de darurile și de stilul său de scriitor, **CULTURA ȘI ARTA DE A ȘTI.**

NEMURITORUL

Salomon saith: *There is no new thing upon the earth. So that as Plato had an imagination, that all knowledge was but remembrance; so Salomon giveth his sentence, that all novelty is but oblivion.*

FRANCIS BACON: *Essays*, LVII

La Londra, pe la începutul lunii iunie 1929, anticarul Joseph Cartaphilus, din Smirna, oferi prințesei de Lucinge cele șase volume în quarto minor (1715—1720) ale *Iliadei* lui Pope. Prințesa le cumpără; cu această ocazie schimbă câteva cuvinte cu el. Era, ne spune, un om istovit și pământiu, cu barba și cu ochii suri, cu trăsături ciudat de vagi. Vorbea cu dezinvoltură și cu ignoranță mai multe limbi; în câteva minute trecu de la franceză la engleză și de la engleză la un misterios amestec de spaniolă din Salonic și de portugheză din Macao. În octombrie, prințesa află de la un pasager de pe Zeus că Joseph Cartaphilus murise în larg, pe drumul de întoarcere spre Smirna, și că fusese îngropat pe insula los. În ultimul tom al *Iliadei* găsi acest manuscris.

Originalul e redactat în engleză și abundă în latinisme. Versiunea pe care o oferim e textuală.

I

După cât îmi amintesc, caznele mele au început într-o grădină din Teba Hekatompylos, pe când era împărat Dioclețian. Luptasem (fără glorie) în recente războaie egiptene; eram tribun al unei legiuni ce fusese încartiruită la Berenice, în fața Mării Roșii: febra și magia mistuiseră mulți oameni care, semeți, erau setoși de sabie. Mauritanii fură biruți; pământul ocupat înainte de cetățile rebele fu închinat pentru

vece zeilor plutonici; Alexandria, cucerită, imploră zadarnic îndurarea Cezarului; în mai puțin de-un an, legiunile reputară triumful, dar eu abia dacă întrezării chipul lui Marte. O asemenea lipsire mă îndureră și fu poate cauza ce mă îmboldi să descopăr, prin înspăimântătoare și întinse deșerturi, tănuita Cetate a Nemuritorilor.

Caznele mele începură, așa cum am spus, într-o grădină din Teba. Nu dormii toată noaptea, pentru că se zbătea ceva în inima mea. Mă sculai puțin înainte de revărsatul zorilor; sclavii mei dormeau, luna avea aceeași culoare cu nisipurile nesfârșite. Un călăreț istovit și însingurat venea dinspre soare-răsare. La câțiva pași de mine, căzu de pe cal. Cu o voce slabă și frântă, mă întrebă în latină de numele fluviului ce scâldea zidurile cetății. Îi răspunsei că e Egiptul, cel hrănit de ploii. *Altul e fluviul pe care-l caut, răspunse trist, fluviul tainic care-i curăță de moarte pe oameni.* Sînge întunecat îi țîșnea din piept. Îmi spuse că patria sa era un munte ce se află de partea cealaltă a Gangelui și că pe muntele acela se dusesse vorba că acela care ar fi mers pînă la apus, unde se sfîrșește lumea, ar fi ajuns la fluviul cu ape dătătoare de nemurire. Adăugă că pe țărmul lui se înalță Cetatea Nemuritorilor, îmbelșugată în bastioane, amfiteatre și temple. Muri înainte de ivirea zorilor, dar eu hotărîi să descopăr cetatea și fluviul ei. Supuși torturii, câțiva prizonieri mauritani confirmară povestirea călătorului; unul aminti cîmpia elizee, la hotarul pămîntului, unde viața oamenilor e veșnică; altul, culmile din care izvorăște Pactolul, ale căror locuitori trăiesc un secol. La Roma stătui de vorbă cu filozofi care se rostiră sentențios că a prelungi viața oamenilor înseamnă să le prelungești agonia și să le multiplice morțile. Nu știu dacă am crezut vreodată în Cetatea Nemuritorilor: cred că atunci îmi fu deajuns gîndul de-a o căuta. Flavius, proconsul al Getuliei, îmi oferi două sute de soldați pentru această ispravă. Mai recrutai și câțiva mercenari, care se dădură drept buni cunosători ai drumurilor și care fură cei dintîi în a dezerta.

Întîmplările care au urmat, au deformat pînă la nedescîlcire amintirea primelor noastre zile. Plecarăm de la Arsinoe și pătrunserăm în deșertul încins. Străbăturăm țara trogloditilor, care devoră șerpi și sînt lipsiți de harul cuvîntării; apoi, țara garamanților, care-și țin femeile în comun și se hrănesc cu lei; țara augililor, care venerază numai Tartarul. Străbăturăm alte pustii, unde nisipul e negru, unde călătorul e nevoit să uzurpe ceasurile nopții, întrucît arșița zilei e de neîndurat. Întrezării în depărtare muntele care dădu numele Oceanului: pe coastele lui crește euforbiul, care desființează otrăvurile; pe piscuri locuiesc satirii, spiță de oameni cruzi și neciopliți, aplecați spre desfrîu. Tuturor li se păru de neînchipuit ca aceste ținuturi barbare, unde pă-

mîntul zămisleşte monştri, să poată adăposti în sînul lor o cetate atît de renumită. Ne continuăm drumul, căci ar fi fost ruşinos dă dăm înapoi. Cîţiva cutezători dormiră cu faţa la lună; febra îi mistui; din apa otrăvită a cîternelor, alţii îşi băură nebunia şi moartea. Atunci începură dezertările; puţin după aceea, revoltele. Pentru a le înăbuşi, nu şovăii să-mi arăt asprimea. Mă purtai cu dreptate, dar un centurion mă încunoştiinţă că răzvrătiţii (dornici să răzbune răstignirea unuia dintre ei) unelteau să mă omoare. Fugii din tabără, cu cîţiva soldaţi credincioşi. În pustiu îi pierdui, printre vîrtejurile de nisip, în noaptea vastă. O săgeată cretană mă răni. Rătăcii cîteva zile fără să dau de apă, sau numai o singură enormă zi sporită de bătaia soarelui, de sete şi de spaima setei. Lăsaî calea de urmat în voia calului meu. În zori, depărtările înălţară piramide şi turnuri. Visai, de neîndurat, un labirint strîmt cu contururi limpezi: în centru era o amforă; mîinile mele aproape că o atingeau, ochii mei o vedeau, dar cercurile erau atît de încălcite şi de nesigure, încît ştiam că aş fi murit înainte de-a ajunge la ea.

II

Desfăcîndu-mă pînă la urmă din coşmarul acela, mă pomenii culcat şi legat într-o nişă lunguiată de piatră, nu mai mare decît o groapă obişnuită, săpată în scoarţa unui aspru povîrniş de munte. Pereţii erau umezi, şlefuiţi mai mult de timp decît de mîna lucrătoare. Simţii în piept o palitaţie dureroasă, simţii că mă frige setea. Mă aplecai în afară şi strigai cu glas stins. La picioarele muntelui curgea fără zgomot un pîrîu murdar, zătîcinîdu-se în pietre şi prundiş; pe ţărmul dimpotrivă strălucea (în ultimele sau în primele raze ale soarelui), dezvăluită, Cetatea Nemuritorilor. Văzui ziduri, arcade, frontoane şi adîncături: temelia era un podiş de piatră. Vreo sută de nişe neregulate, la fel cu a mea, ciuruiu muntele şi valea. În nisip erau puţuri de mică adîncime; din gaurile acelea sărace, şi din nişe, ieşeau oameni cu pielea cenuşie, cu barba crescută în voie, goi. Mi se păru că-i recunosc; aparţineau spiţei animalice a troglodiţilor, care infestau ţărmurile Golfului Arabic şi peşterile Etiopiei; nu mă miră faptul că nu vorbeau şi că mîncu şerpi.

Chinurile setei mă făcură îndrăzneţ. Socotii că mă aflu la vreo treizeci de picioare de albie: mă aruncaî cu ochii închişi, cu mîinile legate la spate, în jos pe coasta muntelui. Îmi cufundai faţa în sîngerată în apa întunecoasă. Băui cum se adapă dobitoacele. Înainte de a mă pierde din nou în somn şi în aiurare, repetai inexplicabil cîteva cuvinte greceşti: *bogaţii teucri din Zeleea care beau apa neagră a Esepului...*

Nu știu câte zile și câte nopți trecură peste mine. Cu dureri în trup, nefiind în stare să mă întorc în adăpostul cavernelor, gol pe prundișul necunoscut, lăsaî ca luna și soarele să se joace cu nefericitul meu destin. Troglodiții, infanții în barbaria lor, nu mă ajutară nici să supraviețuiesc, nici să mor. Într-o zi, cu o piatră ascuțită, îmi tăiai legăturile. Într-o altă zi, mă ridicai în picioare și putui să cerșesc sau să fur — eu, Marcus Flaminius Rufus, tribun militar al uneia din legiunile Romei — cea dintîi scîrbavnică rație de carne de șarpe.

Nerăbdarea de a-i vedea pe Nemuritori, de-a atinge supraomeneasca Cetate, aproape că mă împiedica să dorm. Ghicindu-mi parcă gîndul, troglodiții nu dormeau nici ei: la început crezui că mă supraveghează; apoi, că se simt molipsiți de neliniștea mea, cum li se întîmplă cîinilor. Ca să mă îndepărtez de barbara așezare, aleasei ceasul cel mai învederat, trecerea amiezii, cînd toți oamenii ies din crăpăturile stîncii și din puțuri, și privesc amurgul, fără să-l vadă. Mă rugai cu glas tare, nu atît pentru a îndupleca vrerea divină, cît pentru a înfricoșa tribul prin cuvinte articulate. Străbătui pîrîul și mă îndreptai spre Cetate. Mă urmară, la întîmplare, doi sau trei oameni. Erau (ca și ceilalți din spița aceea) mărunți de stat; nu inspirau teamă, ci scîrbă. Fui nevoit să ocolesc cîteva valuri de pămînt neregulate, care mi se părură niște pivniți; coplesit de măreția Cetății, o crezusem apropiată. Către miezul nopții călcai, presărată de forme idolatrice pe nisipul galben, umbra neagră a zidurilor sale. Mă țintui un fel de groază sacră. Atît de urîți de om sînt necunoscutul și pustiul, încît mă mîngîie gîndul de-a fi fost însoțit pînă acolo de unul dintre troglodiți. Închisei ochii și așteptai, fără să dorm, strălucirea zilei.

Am spus că Cetatea se înălța pe un podiș de piatră. Acest podiș, asemănător unei stînci, nu era mai puțin povîrnit decît zidurile. În zadar îmi ostenii picioarele: neagra fundație nu-și descoperea nici cea mai mică neregularitate, zidurile netulburate nu păreau să îngăduie nici o ușă. Dogoarea soarelui mă sili să mă refugiez într-o cavernă; în fund era un puț, în puț o scară ce se scufunda în bezna subpămînteană. Coborîi; printr-un haos de galerii sordide ajunsei într-o vastă încăpere rotundă, abia luminată. Erau nouă uși în subteranul acela; opt dădeau într-un labirint care se termina înșelător în aceeași încăpere; cea de-a noua (printr-un alt labirint) dădeau într-o a doua încăpere rotundă, la fel cu prima. Nu cunosc numărul total al încăperilor; năpasta și nerăbdarea mea le înmulțiră. Liniștea era dușmănoasă și aproape desăvîrșită: nu era alt zgomot în acele rețele adînci de piatră, decît un vînt subteran, a cărui obîrșie n-o descoperii; fără sunet se pierdeau printre crăpături, fire de apă ruginoasă. Lucru îngrozitor,

mă obișnuii cu lumea aceea nedeslușită; cugetai că era cu neputință să mai existe altceva în afară de subterane prevăzute cu nouă uși și cu lungi coridoare ce se bifurcă. Nu știu cât timp a trebuit să umblu pe sub pământ; știu că uneori amestecai în același dor atrocele sat al barbarilor și orașul meu natal între vii.

La capătul unui coridor, un zid neașteptat îmi stînjea pașii, o lumină îndepărtată căzu asupra mea. Ridicai ochii orbiți: sus, învîrtejit, văzui un cerc de cer atît de albastru încît mi se păru de purpură. Trepte de metal se cățărau pe zid. Oboseala mă doboră, dar urcai, oprindu-mă din cînd în cînd să suspin de fericire. Întrezăream capiteluri și astra-galuri, frontoane triumphiulare și bolți, confuze alaiuri ale granitului și ale marmorei. Așa mi-a fost dat să urc de la orbul tărîm al labirintelor negre la strălucitoarea Cetate.

leșii într-un fel de piață scurtă; mai bine zis, o curte. O înconjura o singură clădire de formă neregulată și de înălțime variabilă; acestei clădiri eterogene îi aparțineau feluritele cupole și coloane. Înaintea oricărui amănunt al acestui monument de necruzut, mă minună vechimea construcției sale. Simții că era anterioară oamenilor, anterioară pămîntului. Vădita vechime (deși într-un fel groaznic pentru ochi) mi se păru potrivită cu munca unor făurari nemuritori. Prevăzător la început, apoi cu nepăsare, în sfîrșit cu deznădejde, rătăcii pe treptele și pavimentele încîlcitului palat. (Ulterior pricepui că întinderea și înălțimea treptelor erau inconstante, ceea ce explica ciudata oboseală ce-mi dădura). Acest palat e opera zeilor, gîndii într-un prim moment. Explorai nelocuitele împrejurimi și corectai: *Zei care l-au înălțat au murit*. Îi observai ciudățeniile și spusei: *Zei care l-au înălțat erau nebuni*. Rostii acestea, îmi amintesc, cu un reproș neînțeles ce era aproape o remușcare, mai mult cu groază intelectuală, decît cu teamă sensibilă. La impresia de enormă vechime se adăugară altele: aceea a nesfîrșitului, aceea a atrocității, aceea a unei complexități fără noimă. Străbătusem un labirint, dar limpedea Cetate a Nemuritorilor mă înspăimîntă și mă scîrbi. Un labirint e un edificiu construit pentru a-i încurca pe oameni; arhitectura sa, bogată în simetrii, e subordonată unui asemenea scop. În palatul pe care-l cercetai în parte, arhitectura era lipsită de orice scop. Abundau coridorul fără ieșire, fereastra înaltă de neajuns, ușa arătoasă ce se deschidea într-o celulă sau într-un puț, incredibilele scări răsturnate, cu treptele și balustrada în jos. Altele, aderînd aerian la coapsa unui zid monumental, mureau fără să ajungă nicăiri, după două sau trei răsuciri, în beznă înaltă a cupolelor. Nu știu dacă toate exemplele enumerate sînt textuale; știu că mulți ani de zile mi-au năpădit coșmarurile; nu mai pot să-mi dau seama acum dacă un anume amănunt

e o transcriere a realității sau a formelor ce mi-au tulburat nopțile. Această Cetate (gîndii) e atît de groaznică încît doar existența și dăinuirea ei, chiar în mijlocul unui pustiu tainic, molipsesc trecutul și viitorul și într-un fel cuprind astrele. Cît timp va dăinui, nimeni pe lume nu va putea fi viteaz sau fericit. Nu vreau s-o descriu ; un haos de cuvinte eterogene, un trup de tigru sau de taur, în care ar mișuna monștruos, laolaltă și urîndu-se între ele, dinți, organe și capete, pot fi, eventual, imagini apropiate.

Nu-mi amintesc etapele întoarcerii mele, printre hipogeele prăfuite și umede. Știu doar că, ieșind din ultimul labirint, nu mă părăsea spaima de a fi din nou împresurat de nelegiuita Cetate a Nemuritorilor. Nimic altceva nu pot să-mi amintesc. Această uitare, acum de nebiruit, fu poate voită ; poate împrejurările evadării mele fură atît de ingrate încît, într-o zi de asemenea uitată și ea, jurai să le uit.

III

Cine a citit cu atenție povestirea caznelor mele, își va aminti că un om al tribului mă urmăsea ca un cîine pînă la umbra neregulată a zidurilor. Cînd am ieșit din ultimul subteran, l-am regăsit la gura peșterii. Stătea întins pe nisip, unde trăgea și ștergea un șir de semne, ca niște litere ale viselor, care se învolutează chiar în clipa cînd sîntem pe punctul de a le înțelege. La început crezui că e vorba de o scriere barbară ; apoi pricepui că e absurd să-mi închipui că niște oameni care n-au ajuns la cuvînt, stăpînesc scrierea. Pe deasupra, nici una din forme nu era egală cu cealaltă, ceea ce excludea sau îndepărta posibilitatea de a fi simbolice. Omul le desena, se uita la ele și le corecta. Deodată, ca și cum jocul l-ar fi plictisit, le șterse cu palma și cu brațul. Se uită la mine, nu păru să mă recunoască. Totuși, atît de mare era ușurarea ce mă cuprinsese (sau atît de mare și de înfricoșată — singurătatea mea), încît gîndii că acest troglodit rudimentar, care se uita la mine de pe țărna cavernei, rămăsese acolo să mă aștepte. Soarele pîrjolea cîmpia ; cînd pornirăm să facem cale întoarsă spre sat, sub primele stele, nisipul frigea sub picioare. Trogloditul mergea înaintea mea ; în noaptea aceea plănuii să-l învăț, sau măcar să repete, cîteva cuvinte. Cîinele și calul — cugetai — sînt în stare de primul lucru ; multe păsări, ca privighetoarea Cezarilor, de al doilea. Oricît de grosolană, puterea de înțelegere a unui om s-ar fi dovedit totuși superioară acestor ființe fără judecată.

Umiliința și mizeria trogloditului îmi aduseră în minte imaginea lui Argus, bătrînul cîine muribund din *Odiseea*, așa că l-am botezat Argus, și căutai să-l învîț să-și spună numele. Dar orice strădanie din partea mea fu zadarnică. Constrîngerea, asprimea și încăpățînarea se dovediră cu totul de prisos. Nemișcat, cu privirea inertă, părea că nu percepe sunetele pe care încercam să i le inculc. La cîtiva pași de mine, stătea parcă la depărtări uriașe. Trîntit pe nisip, asemenea unui mic și căzător sfînx de lavă, îngăduia ca deasupra lui să se rotească cerurile, de la asfințitul zilei pînă la acela al nopții. Mi se păru cu neputință să nu-și fi dat seama de intenția mea. Îmi amintii că se spunea printre etiopieni că maimuțele nu vorbesc dinadins, ca să nu fie silite să muncească, și atribuii tăcerea lui Argus neîncrederii sau fricii. De la această închipuire trecui la altele, încă mai ciudate. Mă gîndii că eu și Argus făceam parte din lumi diferite ; gîndii că percepțiile noastre erau aceleași, dar că Argus le combina altfel și construia cu ele alte obiecte ; gîndii că, poate, pentru el nu existau obiecte, ci un învolburat și neconținut joc de impresii foarte scurte. Gîndii la o lume fără memorie, fără timp ; cugetai la posibilitatea unui limbaj de verbe impersonale sau de epitete ce nu se pot declina. Așa pieriră zilele și odată cu zilele anii, dar într-o dimineață se petrecu ceva asemănător cu fericirea. Plouă, cu o înțetinală vajnică.

Noaptele deșertului pot fi reci, dar aceea fusese o văpaie. Visai că un fluviu al Thesaliei (apelor căruia le înapoiasem un pește de aur) venea să mă elibereze ; îl auzeam cum se apropie peste nisipurile roșii și peste pietrele negre ; răcoarea aerului și zgomotul îndîrjit al ploii mă deșteptară. Alergai gol s-o primesc. Noaptea se apropia de sfîrșit ; sub norii galbeni, tribul, nu mai puțin fericit decît mine, se oferea puhoaielor violente într-un soi de extaz. Păreau coribanți bîntuiți de divinitate. Argus, cu ochii îndreptați spre cer, gemea ; șiroaie îi curgeau pe obraz ; nu de apă doar, ci (cum înțelesei după aceea) de lacrimi. Argus ! — strigai — Argus !

Atunci, cu o plăpîndă uimire, parcă descoperind un lucru pierdut și uitat de amar de vreme, Argus bîigui aceste cuvinte : Argus, cîinele lui Ulise. Și după aceea, tot fără să se uite la mine : *Ăst cîine zvîrlit în bălegar.*

Acceptăm ușor realitatea, poate pentru că intuim că nimic nu e real. Îl întrebai ce știe despre *Odiseea*. Îi venea foarte greu să folosească limba greacă: mă văzui nevoit să repet întrebarea.

Foarte puțin, zise. Mai puțin decât rapsodul cel mai sărac. Or fi trecut o mie și o sută de ani și de când l-am născocit.

IV

Totul mi se limpezi, în ziua aceea. Troglodiții erau Nemuritorii ; iar gîrla cu ape nisipoase, Fluviul pe care-l căuta călărețul. Cît despre cetatea a cărei faimă ajunsese pînă la Gange, Nemuritorii o răserseră de nouă secole de pe fața pămîntului. Cu rămășițele ei duraseră, pe același loc, cetatea fără noimă pe care o străbătusem ; un soi de parodie sau de lucru pe dos, dar și templu al zeilor iraționali, care ocîrmuiesc lumea și despre care nu știm nimic, în afară de faptul că nu sînt după chipul și asemănarea omului. Fundația aceea fu ultimul simbol pe care și-l îngăduiră Nemuritorii ; ea marchează o etapă în care, socotind zadarnică orice înfăptuire, ei hotărîră să trăiască în gîndire, în pura speculație. Ridicăra construcția, o uitară și intrară să locuiască în grote. Cufundați în gînduri, aproape că nu mai percepeau lumea fizică.

Homer povesti aceste lucruri, ca un om ce vorbește cu un copil. Îmi povesti și bătrînețea lui și ultima călătorie pe care o făcuse, mînat, ca și Ulise, de gîndul să ajungă la oamenii care nu cunosc marea și nu gustă carnea sărată, și nici nu au noțiunea vîslei. Locuise un secol în Cetatea Nemuritorilor. Cînd au nimicit-o, el dăduse sfatul să se întemeieze cealaltă. Lucrul nu trebuia să ne surprindă ; se știe că după ce a cîntat războiul Troiei, Homer a cîntat războiul broaștelor și al șoarecilor. Fu ca un zeu care a creat cosmosul și după aceea haosul.

Să fii nemuritor e puțin lucru : în afară de om, toate ființele sînt nemuritoare, întrucît nu știu de moarte ; faptul divin, teribil, de nepătruns, e să te știi nemuritor. Am observat că, în ciuda religiilor, o asemenea convingere e foarte rară. Israelii, creștinii și musulmanii profesează nemurirea, dar venerația pe care o au pentru primul din cele două secole dovedește că ei cred numai în el, și de fapt le hărăzesc pe toate celelalte, în număr infinit, proslăvirii sau osîndirii lui. Mai

Înțeleaptă mi se pare roata anumitor religii ale Hindustanului; în această roată, care nu are nici început și nici sfârșit, orice viață e un efect al celei anterioare și o generează pe cea care vine, dar nici una nu determină ansamblul... Învățată printr-un exercițiu de secole, republica Nemuritorilor atinsese desăvârșirea toleranței și aproape a disprețului. Ei știau că într-un timp infinit, unui om i se întâmplă toate lucrurile. Pentru trecutele sau viitoarele sale virtuți, orice om e creditor al binelui de orice fel, dar și al tuturor trădărilor, pentru nelegiuirile sale din trecut sau din viitor. Așa cum în jocurile de noroc, cifrele pereche și cele nepereche tind spre echilibru, tot așa înțelepciunea și prostia se anulează și se corectează, și poate că rudimentarul poem al lui Cid e contraponderea cerută de un singur epitet din *Egloge* sau de o locuțiune a lui Heraclit. Gîndul cel mai fugar e supus unui plan nevăzut și poate încununa, sau inaugura, o formă secretă. Știu că unii făptuiau răul pentru ca din el, în secolele viitoare, să se dobîndească binele, sau să se fi dobîndit în cele trecute... Văzute în acest fel, toate faptele noastre sînt drepte, dar și indiferente. Nu există merite morale sau intelectuale. Homer compuse *Odissea*; avînd în vedere un timp infinit, cu infinite împrejurări și schimbări, imposibilul e de a nu compune, măcar o dată, *Odissea*. Nimeni nu e cineva, un singur om nemuritor e toți oamenii laolaltă. Aidoma lui Cornelius Agrippa, sînt zeu, sînt erou, sînt filozof, sînt demon și sînt cosmos, ceea ce e un fel complicat de a spune că nu sînt.

Conceptul lumii ca sistem de compensații precise influență din plin pe Nemuritori. Înainte de toate, îi făcu invulnerabili la milă. Am vorbit de străvechile pivniți care învrîstau cîmpia de pe celălalt țărm al fluviului; un om căzu în cea mai adîncă; nu putea să se rănească și nici să moară, dar îl frigea setea; pînă să i se arunce o frînghie trecură șaptezeci de ani. Nici destinul personal nu interesa. Corpul era un ascultător animal domestic și-i era deajuns, în fiecare lună, pomana cîtorva ceasuri de somn, a unui pic de apă și a unei bucățele de carne. Dar să nu se creadă că eram asceți. Nu există plăcere mai bogată decît gîndirea și ne lăsam în voia ei. Cîteodată, un stimul deosebit ne restituia lumii fizice. De exemplu, în dimineața aceea, străvechea bucurie elementară

a ploii. Dar erau clipe foarte rare ; toți Nemuritorii erau în stare de o liniște desăvârșită ; țin minte că pe unul nu l-am văzut niciodată în picioare : o pasăre își făcuse cuibul în poala sa.

Printre corolarele doctrinei potrivit căreia nu există lucru care să nu fie compensat de altul, se numără și unul de mică însemnătate teoretică, dar care ne îndemnă, la sfârșitul sau la începutul secolului X, să ne risipim pe fața pământului. E cuprins în aceste cuvinte : *Există un fluviu ale cărui ape dau nemurirea ; undeva, pe oarecari meleaguri, trebuie să fle un alt fluviu, ale cărui ape o iau*. Numărul fluviilor nu e infinit ; un drumeț nemuritor care ar străbate lumea va sfârși, într-o bună zi, prin a bea din toate. Ne propuserăm să descoperim acest fluviu.

Moartea (sau aluzia ei) îi face pe oameni prețioși și patetici. Ei emoționează prin condiția lor de fantasmе ; fiecare gest pe care-l îndeplinesc poate fi cel din urmă ; nu există chip care să nu fie pe punctul de-a se șterge, precum chipul unui vis. Totul, printre muritori, are valoarea irecuperabilului și al întâmplătorului. Printre Nemuritori, în schimb, fiecare gest (și fiecare gând) e ecoul altora, care l-au precedat în trecut, fără un început vizibil, sau credincioasa presimțire a altora, care se vor repeta în viitor pînă la amețire. Nu există lucru care să nu fie parcă pierdut printre neostenite oglinzi. Nimic nu poate să se întâmple o singură dată, nimic nu e neprețuit de precar. Ceea ce e elegiac, grav, ritual, nu contează pentru Nemuritori. Homer și cu mine ne despărțirăm la porțile Tangerului ; cred că fără a ne lua rămas bun.

V

Străbătui noi regate, noi imperii. În toamna lui 1066 luptai pe podul de la Stamford, nu mai țin minte dacă în rîndurile lui Harold, care nu întîrzie să-și îplinească destinul, sau în acelea ale nefastului Harald Hardrada, care cuceri șase picioare de pămînt englez, sau ceva mai mult. În al șaptelea secol al Hegirei, în suburbia din Bulaq, transcrisei cu caligrafie înceată, într-un grai pe care l-am uitat, într-un alfabet pe care nu-l cunosc, cele șapte călătorii ale lui Simbad și povestea Cetății de Aramă. Într-o curte a închisorii din Samarkand am jucat șah, pe-ndelete. La Bikanir am profesat astrologia, la fel și în Boemia.

În 1638 mă aflai la Cluj și apoi la Lipsca. La Aberdeen, în 1714, mă iscălii pe cele șase volume ale *Iliadei* lui Pope ; știu că le citii cu plăcere. În jurul lui 1729 discutai originea acestui poem cu un profesor de retorică, pe nume, cred, Giambattista ; argumentele sale mi se păruă incontestabile. La patru octombrie 1921, vasul *Patna*, care mă ducea la Bombay, fu nevoit să arunce ancora într-un port de pe coasta Eritreii¹. Coborîi pe uscat ; îmi amintii alte dimineți, străvechi, petrecute și ele în fața Mării Roșii, pe cînd eram tribun al Romei și febra, magia și istovul îi mistuiau pe soldați. La periferia orașului, văzui un curs de apă limpede ; băui din ea, împins de obișnuință. În timp ce suiam înapoi spre țarm, un arbore spinos îmi sfîrtecă dosul palmei. Neobișnuita durere mi se păru foarte ascuțită. Neîncrezător, tăcut și fericit, contemplai prețioasa formare a unei lente picături de sînge. Sînt iarăși muritor, îmi repetai, sînt iarăși asemenea tuturor oamenilor. Noaptea aceea, dormii pînă în zori.

... Am recitit, după un an, aceste pagini. Știu că nu se îndepărtează de adevăr, dar în primele capitole și în anumite pasaje ale altora, mi se păru că deslușesc ceva fals. Asta depinde, poate, de abuzul de amănunte, procedeu pe care l-am deprins de la poeți și care măsluiește totul, întrucît amănuntele pot fi găsite din belșug în fapte, dar nu în amintirea lor... Cred însă că am descoperit un motiv mai intim. Îl voi scrie ; nu-i nimic dacă voi fi socotit fantezist.

Istoria pe care am povestit-o pare ireală pentru că în ea se amestecă întâmplările a doi oameni diferiți. În primul capitol, călărețul vrea să afle numele fluviului care scaldă zidurile Tebei ; Flaminius Rufus, care a dat, cel dintîi, orașului, epitetul de Hekatompylos, spune că fluviul e Egiptul ; nici una din aceste locuțiuni nu i se potrivește lui, ci lui Homer, care menționează anume, în *Iliada*, Teba Hekatompylos, și în *Odissea*, prin gura lui Proteu și a lui Ulise, zice mereu Egipt în loc de Nil. În al doilea capitol, bînd apa ce dă nemurirea, romanul rostește cîteva cuvinte în greacă ; aceste cuvinte sînt ale lui Homer și pot fi găsite la sfîrșitul faimoasei liste a navelor. Mai încolo, în

¹ Există o ștersătură în manuscris ; poate că numele portului a fost șters.

Învolveratul palat, vorbește de «un reproș ce era aproape o remușcare»; aceste cuvinte se potrivesc lui Homer, care-și imagina o asemenea grozăvie. Aceste anomalii mă neliniștiră; altele, de ordin estetic, îmi îngăduiră să descopăr adevărul. Ele se află în ultimul capitol; aici e scris că am luptat pe podul de la Stamford, că am transcris, la Bulaq, călătoriile lui Simbad Marinarul, și că am iscălit, la Aberdeen, *Iliada* engleză a lui Pope. Se poate citi, *inter alia*: «La Bikanir am profesat astrologia, la fel și în Boemia». Nici una din aceste mărturii nu e falsă; dar e semnificativ că ele au fost scoase în evidență. Cea dintâi pare potrivită unui războinic, dar apoi observăm că povestitorul nu se interesează de amănuntele bătăliei, ci de soarta oamenilor. Următoarele sînt mai ciudate. Un motiv ascuns mă obligă să le notez; am făcut-o știind că sînt patetice. Nu sînt, în gura lui Flaminus Rufus. Sînt, în gura lui Homer; e ciudat că acesta copiază, în secolul al treisprezecelea, aventurile lui Simbad, ale unui alt Ulise, și descoperă, cu atîtea secole în urmă, într-un regat nordic și într-un grai barbar, formele *Iliadei* sale. Cît despre fraza unde apare numele de Bikanir, se vede că a fost alcătuită de un om de litere, dornic (ca și autorul listei de nave) să etaleze cuvinte strălucitoare¹.

Cînd se apropie sfîrșitul, nu mai rămîn imagini ale amintirii; rămîn doar cuvinte. Nu e de mirare că timpul le-a amestecat pe cele care într-o zi m-au reprezentat cu cele care au fost simboluri ale soartei omului care m-a însoțit atîtea secole de-a rîndul. Eu am fost Homer; în curînd, voi fi Nimeni, ca Ulise; în curînd, voi fi toți oamenii: voi fi mort.

Postilă din 1950. Printre comentariile suscitade de publicarea celor de mai sus, cel mai ciudat, dacă nu cel mai urban, se intitulează *A coat of many colours* (Manchester, 1948) și se datorează îndărătnicului condei al doctorului Nahum Cordovero. Constă din circa o sută de pagini. Se vorbește acolo de compilațiile grecești, de cele ale latinătății tirzii, de Ben Jonson, care și-a definit contemporanii prin pasaje de Seneca, din Virgilius evanghelizans de Alexander Ross, de artificile lui George Moore și de Eliot și, la sfîrșit, din «norațiunea atribuită anticarului Joseph Cartaphilus». Autorul denunță, în primul capitol, scurte interpolară din Pliniu (*Historia naturalis*, V, 8): în cel de-al doilea, din Thomas De Quincey (*Writings*, III, 439); în al treilea, dintr-o epistolă a lui Descartes către ambasadorul Pierre Chanut; în al patrulea, din Bernard Shaw (*Back to Methuselah*, V). Din aceste intruziuni, sau furturi, deduce că întregul document e apocrif.

După părerea mea, concluzia e inadmisibilă. Cînd se apropie sfîrșitul, scrise Cartaphilus, nu mai rămîn imagini ale amintirii; rămîn doar cuvinte. Cuvinte, cuvinte dezrădăcinate și ciunghe, cuvintele altora, iată sîrăcicioasa pomand pe care i-o lăsară ceasurile și secolele.

În românește de FLORIAN POTRA

¹ Ernesto Sabato sugerează că acel «Giambattista» care a discutat formarea *Iliadei* cu anticarul Cartaphilus, ar fi Giambattista Vico; acesta susținea că Homer e un personaj simbolic, în felul lui Pluton și al lui Achile.



CĂUTĂRILE LUI AVERROES

S'imaginant que la tragédie n'est autre chose que l'art de Jouer.

ERNEST RENAN: *Averriés*, 48 (1961)

Abulgualid Muhammad Ibn-Ahmad ibn Muhammad ibn-Ruhshd (un secol întreg va trebui să se scurgă pentru ca acest lung nume să ajungă la forma Averroes, trecând prin Benraist și prin Avenryz, prin Aben-Rassad și Filius Rosadis) redacta cel de al unsprezecelea capitol al operei sale *Tahafut—ul—Tahafu* (Distrugerea Distrugerii), în care se susține, împotriva părerii ascetului persan Ghazali, autor al lucrării *Tahafut-ul-falasifa* (Distrugerea filozofilor), că divinitatea nu cunoaște decât legile generale ale universului, cele privitoare la specii, nu și la individ. Scria cu lentă siguranță, de la dreapta spre stînga; deprinderea de a alcătui silogisme și de a înlănțui ample paragrafe nu-l împiedica să perceapă, ca pe o liniștitoare bunăstare, răcoroasa și vastă casă care-l înconjură. În penumbra tihnită a încăperii alăturate uguiau duios porumbeii; dintr-un patio nevăzut se auzea susurul unei fîntîni; ceva în carnea lui Averroes, ai cărui strămoși veneau din străfundul pustiurilor arabe, mulțumea cu recunoștință acestei statornicii a apei. Jos erau grădinile, livada; jos, Guadalquivirul cel fără răgaz, iar mai departe, neprețuita Cordobă, complexă și delicată miniatură, întru nimic mai puțin strălucită decât Bagdadul sau decât faimosul Cairo, iar jur împrejur (Averroes simțea și asta) se întindea către zări pămîntul Spaniei, pe care se află puține lucruri, dar unde fiecare lucru pare să se fi statornicit în mod definitiv și etern.

Pana alerga pe hîrtie, argumentele se înlănțuiau convingătoare, dar o ușoară preocupare umbrea fericirea lui Averroes. Nu era pricinuită de *Tahafut*, lucrare fortuită, ci de o problemă de ordin filologic, legată de monumentală operă care avea să-l justifice în fața oamenilor: comentariul lui Aristotel. Acest grec, izvor al oricărei filozofii, fusese dăruit oamenilor pentru a-i învăța tot ceea ce se poate ști; să interpreteze cărțile lui așa cum ulemii interpretează Coranul era dorința cea mare a lui Averroes. Puține fapte va fi înscris istoria, care să fie mai frumoase și mai patetice decât această consacrare a unui medic arab gîndurilor unui om de care-l despărteau paisprezece secole; dificultăților intrinseci trebuie să le adăugăm faptul că Averroes, necunosător al limbii siriene și al celei grecești, lucra pe traducerea unei traduceri. În ajun, două cuvinte îndoielnice îl opriseră în loc încă de la începutul Poeticii. Aceste cuvinte erau *tragedie* și *comedie*. Le întîlnise cu ani în urmă, în cea de a treia carte a *Retoricii*; nimeni, în lumea Islamului, nu

bănuia cam ce-ar putea să însemne. În zadar cercetase paginile lui Alexandru din Afrodisia, în zadar confruntase versiunea nestorianului Hunain ibn-Ishaq cu cea a lui Abu-Bashar Mata. Aceste două cuvinte misterioase apăreau la fiecare pas în textul Poeticii: cu neputință să le ocolești.

Averroes lăsă din mână pana. Își spuse (fără prea mare convingere) că ceea ce căutam se află de obicei foarte aproape de noi, puse deoparte manuscrisul la care lucra și se îndreptă spre raftul pe care se înșiruiau, copiate de caligrafi persani, multe volume ale *Mokham*-ului lui Abensida cel orb. Ar fi fost ridicol să-și închipuie că vreunul dintre ele rămăsese neconsultat, dar se simți tentat de tihnită plăcere de a le mai răsfoi o dată. Din acest intelectual divertisment îl distrase un fel de melodie. Se uită printre zăbrelele balconului; dedesubt, în îngusta curte cu pământ pe jos, se jucau câțiva copii pe jumătate goi. Unul, în picioare pe umerii celuilalt, făcea — fără doar și poate — pe muezinul; cu pleoapele strânse, psalmodia *Nu există alt Dumnezeu în afară de Alah*. Cel care-l ținea pe umeri, nemișcat, era minaretul; cel de al treilea, umilit și îngenunchiat în pulbere, reprezenta adunarea credincioșilor. Jocul dură puțin; toți voiau să facă pe muezinul și nimeni nu voia să fie congregația sau turnul. Averroes îi auzi certându-se în dialectul vulgar, adică în spaniola incipientă a plebei musulmane din Peninsulă. Deschise cartea lui Jalil *Quitah ul ain* și se gândi cu mândrie că în toată Cordoba (și poate chiar în întregul Al-Andaluz) nu mai există altă copie a desăvârșitei opere în afară de aceasta, pe care emirul Yacub Almansur i-o trimisese din Tanger. Numele acestui port îi aminti că Abulcasim Al-Ashari, călătorul care abia se întorsese din Maroc, va cina în seara aceea împreună cu el, acasă la Farach, specialistul în citirea Coranului. Abulcasim spunea că ar fi ajuns pînă în regatele imperiului Sin (din China); detractorii lui însă, cu logica aceea specială pe care o conferă ura, jurau că nici nu pusese piciorul în China și că, în templele proprii sale țări, îl hulise pe Alah. Fără doar și poate, cina va dura cîteva ceasuri; Averroes, grăbit, își reluă lucrul. Scrise pînă la lăsarea amurgului.

Acasă la Farach, discuțiile trecută de la incomparabilele virtuți ale guvernatorului, la cele ale fratelui său, emirul; apoi, în grădină, vorbiră despre trandafiri. Abulcasim, care nici nu-i privise, jură că nu există trandafiri comparabili cu aceia care împodobesc versurile andaluze. Farach nu se lăsă ademenit; observă că învățatul Ibn Qutaiba descrie o minunată varietate a trandafirului etern, care crește în grădinile Indiei și pe ale cărui petale, de un roșu închis, stă scris: *Nu există alt Dumnezeu asemenea lui Alah. Muhammad e Apostolul lui Alah*. Adăugă că Abulcasim va fi cunoscînd, cu siguranță, acești trandafiri. Abulcasim

îl privi alarmat. Dacă răspundea că da, toți l-ar fi socotit, pe drept cuvînt, cel mai odios dintre impostori; dacă răspundea că nu, l-ar fi socotit un necredincios. Se hotărî să mormăie că în mîna lui Alah se află cheile tuturor tainelor și că nu există pe pămînt nici măcar o singură rămurea, fie ea verde sau uscată, care să nu fie trecută în Cartea Lui. Aceste cuvinte aparțin unuia din primele versete ale Coranului; le întîmpină un murmur reverențios. Îmbătat de victoria lui dialectică, Abulcasim se pregătea tocmai să continue că Alah e desăvîrșit în operele sale și de nepătruns. Atunci interveni Averroes, prefigurînd considerațiile atît de îndepărtate în timp ale unui Hume încă problematic.

— Mi-e mai puțin greu să admit o eroare a învățatului Imn Qutaiba sau a copiștilor săi, decît să admit că pămîntul zămislește trandafiri cu profesiunea de credință.

— Așa este. Mari și adevărate cuvinte, rosti Abulcasim.

— Un călător, aminti poetul Abdalmalik, vorbește de un arbore ale cărui fructe sînt păsări verzi. Mi-e mai puțin greu să cred în el decît în trandafiri cu petalele scrise.

— Culoarea păsărilor, spuse Averroes, pare să faciliteze minunea. În afară de aceasta, fructele și păsările aparțin lumii naturale, în timp ce scrisul e o artă. Trecerea de la frunze la păsări e mai ușoară decît cea de la trandafiri la litere

Alt musafir protestă cu vehemență la auzul afirmației că scrisul ar fi o artă, de vreme ce — explică el — originalul Coranului, părintele Cărții Sfinte, e mai vechi decît Creația și se păstrează în ceruri. Alt-cineva pomeni de Chahiz de Basra, care spunea că « Alcoranul » e o substanță ce poate dobîndi forma unui om sau pe aceea a unui animal, opinie ce pare a fi în concordanță cu părerea celor ce-i atribuie două fețe. Farach expuse pe larg doctrina ortodoxă. Coranul — spuse el — e unul din atributele lui Alah, ca și mila Lui; se așterne pe filele unei cărți, se rostește cu buzele, se zăvorăște în inimă, iar graiul și semnele și scrierea sînt opera oamenilor, însă Coranul este irevocabil și veșnic. Averroes, care comentase *Republica*, se prea poate să fi spus că părintele Cărții e ceva asemănător modelului platonician, însă observă că teologia e o temă cu desăvîrșire inaccesibilă lui Abulcasim.

Alții, care remarcară și ei același lucru, îl rugară stăruitor pe Abulcasim să le povestească vreuna din minunile văzute. Atunci ca și acum, lumea era îngrozitoare; cutezătorii puteau s-o străbată, dar și nemernicii, cei care acceptau orice. Amintirea lui Abulcasim era oglinda unor intime lașități. Ce-ar fi putut povesti? În afară de aceasta, i se cereau minuni, iar minunea e, poate, incomunicabilă; luna din Bengal

nu e aceeași cu luna din Yemen, dar se lasă a fi descrisă cu aceleași cuvinte. Abulcasim șovăi; apoi, vorbe:

— Cel ce străbate ținuturi și orașe, începuse el mîieros, vede o mulțime de lucruri vrednice de crezare. Acela, să spunem, pe care nu l-am povestit decît o singură dată, regelui turcilor. S-a întîmplat în Sin Kalan (Canton), acolo unde fluviul Vieții își varsă apele în mare.

Farach întrebă dacă orașul se află la multe leghe de zidul pe care Iskandar Zul Qarnain (Alexandru Bicornis din Macedonia) l-a ridicat pentru a opri în loc pe Gog și pe Magog.

— Pustiuri întregi le despart, răspunse Abulcasim, cu involuntară mîndrie. Patruzeci de zile i-ar trebui unei *căfila* (caravană) pentru a-i zări turnurile, și se spune că tot atîtea pentru a ajunge pînă la el. În Sin Kalan nu știu să existe nici măcar un singur om care să-l fi văzut, sau care să fi văzut pe cineva care l-a văzut.

Pentru o clipă, Averroes se simți cuprins de teama de infinit, de spațiu, de materie. Privi grădina simetrică; se simți îmbătrînit, inutil, ireal. Abulcasim continua:

— Într-o seară, neguțătorii musulmani din Sin Kalan mă duseră într-o casă de lemn pictat, în care locuiau o mulțime de oameni. Nu se poate povesti cum era această casă, era mai degrabă o singură încăpere, cu șiruri de balcoane sau de dulapuri fixate în perete, așezate unele deasupra celorlalte. În aceste adîncituri se aflau oameni care mînceau și beau; și tot așa jos, pe podea, și tot așa pe un fel de terasă. Persoanele de pe această terasă cîntau, toate, din lăută și din tobe; toate, în afară de vreo cincisprezece sau douăzeci (cu măști de culoare stacojie), care se rugau, cîntau și vorbeau între ele. Oamenii aceștia erau întemnițați, dar nimeni nu vedea zidurile temniței; călăreau, dar nu se vedea calul; se luptau, dar spadele erau de trestie; mureau, iar peste cîteva clipe erau din nou în picioare.

— Faptele nebunilor, spuse Farach, depășesc cu mult prevederile omului întreg la minte.

— Nu erau nebuni, fu nevoit să explice Abulcasim. Se sileau să înfățișeze — mi-a spus unul dintre neguțători — o poveste.

Nimeni nu înțelese, nimeni nu părea să vrea să înțeleagă. Abulcasim, încurcat, abandonă povestirea pentru a trece la o argumentare plină de stîngăcie. Spuse, ajutîndu-se cu mîinile:

— Să ne închipuim că cineva ne arată o poveste, în loc de-a o istorisi. Să luăm, spre pildă, povestea adormiților din Efes. Îi vedem cum se retrag în peșteră, îi vedem rugîndu-se și dormind, îi vedem dormind cu ochii deschiși, îi vedem crescînd în timp ce dorm, îi vedem deșteptîndu-se după trei sute nouă ani, îi vedem deșteptîndu-se în paradis,

îi vedem deșteptându-se la lătratul cîinelui. Ceva cam de felul acesta ne arătară, în seara aceea, persoanele de pe terasă.

— Dar persoanele acelea vorbeau? întrebă Farach.

— Firește că vorbeau, răspunse Abulcasim, transformat dintr-o dată în apologetul unui spectacol pe care abia și-l amintea și care-l plictisise îndeajuns de mult. Vorbeau, și cîntau, și perorau !

— În cazul acesta, spuse Farach, nu era nevoie de douăzeci de persoane. Un singur vorbitor poate relata orice lucru, cît ar fi de complicat.

Toți aprobară spusele lui Farach. După aceea, preamăriră însușirile arabei, limba pe care Alah o folosește pentru a se adresa îngerilor; apoi, pe cele ale poeziei arabilor. Abdalmalik, după ce o lăudă așa cum se cuvine, începuseră să-și bată joc de învechiții poeți care, la Damasc sau Cordoba, se încăpățîneau să folosească imagini păstorești și cuvinte din vocabularul beduin. Spuse că e absurd ca un om sub ochii căruia curge maiestuosul Guadalquivir să cînte apa unei fîntîni. Arată cît de stringentă e necesitatea de a reînnoi vechile metafore; mai spuse că, atunci cînd Zuhair a comparat destinul cu o cămilă oarbă, această imagine a putut să uimească lumea, dar că cinci secole de uimire continuă au tocit-o cu desăvîrșire. Toți aprobară această părere, pe care o mai ascultaseră în multe rînduri, de multe guri rostită. Averroes tăcea. În cele din urmă vorbi, mai mult pentru sine decît pentru ceilalți.

— Cu mai puțină elocvență, zise el, dar cu argumente de același fel, am susținut și eu, de mai multe ori, cele spuse de Abdalmalik. La Alexandria s-a spus cîndva că nu e incapabil de o greșeală decît cel care a comis-o o dată și s-a căit mai apoi; pentru a fi liber de o greșeală, aș adăuga, trebuie ca mai întîi să fi căzut în acea greșală. Zuhair, în versurile sale, spune că, în răstimpul a optzeci de ani de durere și glorie, a putut fi văzut de nenumărate ori destinul călcîndu-i în picioare dintr-o dată pe oameni, asemeni unei cămile oarbe; Abdalmalik zice că această figură de stil nu mai uimește azi pe nimeni. La observația lui s-ar putea riposta într-o mulțime de feluri. În primul rînd, dacă scopul unui poem ar fi cel de a stîrni uimirea, viața lui nu s-ar măsura în secole, ci în zile și ore, sau poate chiar în minute. În al doilea rînd, un mare poet este nu atît inventator, cît descoperitor. Pentru a-l lăuda pe Ibn-Sharaf de Berja, s-a spus în repetate rînduri că numai el ar fi putut imagina că stelele în zori cad lent, așa cum cad frunzele de pe ramurile copacilor; această afirmație, dac-ar fi adevărată, n-ar face decît să dovedească cum că imaginea e cu totul lipsită de importanță. Imaginea pe care n-o poate închipui decît un singur om e cea care nu atinge pe nimeni. Nesfîrșite lucruri se află pe acest pămînt; oricare dintre ele poate fi comparat cu oricare altul. Să com-

pari stele cu frunze nu e mai puțin arbitrar decât să le compari cu pești sau cu păsări. În schimb, nu e nimeni care să nu fi simțit măcar o dată că destinul e puternic și greoi, că e inocent dar și inuman. Pentru această convingere, care poate fi trecătoare sau continuă, dar pe care nimeni n-o poate ocoli, a fost scris versul lui Zuhair. Nici nu s-ar putea formula mai bine de atât ideea cuprinsă în versul lui. De altminteri (și poate că tocmai în aceasta constă esențialul reflecțiilor mele), timpul, care năruie castelele, îmbogățește versurile. Cel al lui Zuhair, atunci când a fost scris de acesta în Arabia, a slujit confruntării a două imagini, cea a bătrânei cămile și cea a destinului; repetat acum, slujește memoriei lui Zuhair și pentru a suprapune durerile noastre celor ale poetului mort. Atunci, figura aceasta de stil avea doi termeni, iar azi are patru. Timpul amplifică spațiul versurilor și știu de la unii că — asemeni muzicii — versurile sînt toate pentru toți oamenii. Astfel, când mă aflu, acum mulți ani, în Marrakesh și eram chinuit de amintirea Cordobei, îmi plăcea să rostesc mereu cuvintele pe care Abdurrahman le adresase cîndva, în grădinile de la Ruzafa, unui palmier african:

*Asemeni mie, palmiere,
Pe-acest pămînt ești în exil...*

Ciudat rol cel al poeziei; cuvintele scrise de un rege care tînjea după Orient îmi slujiră mie, celui exilat în Africa, pentru a-mi mîngia nostalgia și dorul de pămîntul Spaniei.

Averroes vorbi apoi despre cei dintîi poeți, despre aceia care, încă în Timpul Neștiinței, înainte de Islam, spusese, în nesfîrșitul grai al deșerturilor, toate lucrurile ce pot fi spuse. Îngrijorat, nu fără motiv, de elucubrațiile lui Ibn-Sharaf, spuse că în poezii vechi și în Coran e condensată esența întregii poezii și condamnă, drept incultă și deșartă, orice ambiție de a inova. Ceilalți îl ascultară cu plăcere, căci vorbea întru apărarea celor vechi.

Muezinii îi chemau pe credincioși la rugăciunea din zori, când Averroes se întoarse în biblioteca sa. (În harem, sclavele cu plete negre schingiuiseră o sclavă cu păr roșu, dar el nu avea s-o afle decât abia spre seară.) Ceva îi dezvăluise sensul celor două cuvinte misterioase. Cu scrisul său sigur și îngrijit, adăugă manuscrisului aceste cîteva rînduri: *Aristú* (Aristotel) *denumeste panegiricile tragedii, iar satirele și anatele comedii. Admirabile și nenumărate tragedii și comedii se află în paginile Coranului și ale cîntărilor sfinte.*

I se făcu somn, i se făcu frig. Cu turbanul desfăcut, se privi într-o oglindă de metal. Nu știu ce vor fi văzut ochii săi, căci nici un cronicar

n-a descris vreodată trăsăturile feței lui. Știu doar că se făcu dintr-o dată nevăzut, fulgerat parcă de o flacără oarbă, și că odată cu el se făcură nevăzute casa și fântâna cea ascunsă, și manuscrisele, și porumbelii, și multele sclave cu plete negre, și tremurătoarea sclavă cu păr roșu, și Farach, și Abulcasim, și grădinile de trandafiri și, poate, chiar Guadalquivirul.

În povestea de mai sus am vrut să vă înfățișez procesul unei înfrîngerii. M-am gândit, mai întâi, la acel arhiepiscop de Canterbury care și-a propus să demonstreze că există un Dumnezeu; apoi, la alchimiștii care au căutat piatra filozofală; după aceea, la căutătorii fără rost ai traiectoriei unghiului și la rectificatorii cercului. M-am gândit, în cele din urmă, că mult mai plină de poezie e încercarea unui om care urmărește o țintă accesibilă altora, dar nu și lui. Mi-am amintit de Averroes care — claustrat în lumea Islamului — n-a putut afla niciodată semnificația cuvintelor *tragedie* și *comedie*. Am povestit întâmplarea; pe măsură ce înaintam cu povestirea, simțeam ceea ce trebuie să fi simțit acel zeu de care vorbește Burton, și care, propunându-și să făurească un taur, făuri un bivol. Simții că opera își bate joc de mine. Simții că Averroes, vrînd să imagineze ce este o dramă fără să fi bănuît măcar ce este un teatru, nu era mai absurd decît mine, care voiam să-l imaginez pe Averroes fără alt material decît cîteva frînturi de descriere făcute de Renan, de Lane sau de Asin Palacios. Simții, odată ajuns la ultima pagină, că povestirea mea era simbolul celui ce am fost eu în timp ce o scriam, și că, pentru a scrie această povestire, a trebuit ca eu să fiu omul acela, și că, pentru a fi omul acela, a trebuit să scriu această povestire, și așa pînă la nesfîrșit. (În clipa în care încetez de a mai crede în el, «Averroes» dispare.)

POVESTEA RĂZBOINICULUI ȘI A CAPTIVEI

Ulrikāi von Kühlmann

La pagina 278 a cărții sale *Poezia* (Bari, 1942), Croce, abreviind un text latin al istoricului Paul Diaconul, povestește soarta și citează epitaful lui Droctulft; faptul m-a emoționat în chip ciudat, abia după aceea mi-am dat seama din ce pricină. Droctulft a fost un războinic lombard care în timpul asediului Ravennei i-a părăsit pe ai săi și a murit apărînd orașul pe care la început îl atacase. Locuitorii Ravennei l-au înmormînt-

tat într-un templu și i-au compus un epitaf, în care-și arătau recunoștința (« *contempsit caros, dum nos amat ille parentes* ») și subliniau neobișnuitul contrast ce se putea observa între figura fioroasă a celui barbar și simplitatea lui plină de bunătate:

*Terribilis visu facies, sed mente benignus,
Longaque robusto pectores barba fuit!*¹

Aceasta e povestea lui Droctulft, barbarul care a murit apărînd Ravenna, sau — cel puțin — acesta e fragmentul din povestea lui pe care Paul Diaconul a reușit să-l smulgă timpului. Nu știu nici măcar în ce perioadă s-a petrecut: poate către mijlocul secolului VI, cînd longobarzii au pustit cîmpiile Italiei; poate în secolul VIII, înainte de predarea Ravennei. Să ne închipuim (acesta nu este un studiu istoric) că ar fi cea dintîi situație.

Să ni-l închipuim, *sub specie aeternitatis*, pe Droctulft: nu pe individul Droctulft, care, fără îndoială, a fost unic și insondabil (toți indivizii sînt așa), ci tipul generic pe care tradiția l-a stabilit din figura lui și a multor altora ca el, și care e opera uitării și a memoriei. De-a lungul unei întunecate geografii de păduri și mlaștini, războaiele l-au adus, de pe meleagurile Dunării și ale Elbei, tocmai în Italia, și se prea poate ca el să nu fi știut că se îndrepta, în drumul său, spre sud, și nici că cei împotriva cărora lupta purtau numele de romani. Poate că profesa arianismul, care spune că gloria Fiului e oglindirea gloriei Tatălui, dar mai potrivit ar fi să ni-l închipuim închinîndu-se Pămîntului, Herthei, al cărei idol cu fața acoperită mergea din casă în casă, într-un car tras de vaci, sau zeilor războiului și ai tunetului, care aveau chipuri cioplite cu stîngăcie în lemn, înfășurate în pînză și împodobite cu monezi și brățări. Venea din codrii de netrecut, stăpîniți de mistreți și de zimbri; era blond, curajos, inocent, crud, credincios nu universului, ci căpitanului și tribului său.

Războaiele îl aduc la Ravenna și aici vede lucruri pe care nu le mai văzuse nicicînd, sau pe care nu le văzuse... în toată plenitudinea. Vede ziua, și chiparoșii, și marmura. Vede un ansamblu care e amplu fără a fi dezordonat; vede un oraș, un organism alcătuit din statui, din temple, din grădini, din locuințe, din trepte, din urne, din capiteluri, din spații ordonate și deschise. Nici una din aceste construcții (știu asta foarte bine) nu-l impresionează prin frumusețe; le percepe așa cum am percepe noi azi o mașinărie complexă, a cărei menire o ignorăm, dar în a cărei concepere s-ar ghici o inteligență nemuritoare. Poate că-i e de ajuns

¹ GIBBON (*Decline and fall*, XLV) citează și el aceste versuri.

să vadă o singură arcadă, cu o inscripție de neînțeles, scrisă cu eternele litere romane. Și atunci, se simte orbit brusc de această revelație care apoi se va reînnoi: Orașul. Știe că aici, în oraș, nu va fi decât un câine, sau un copil, că nici măcar nu va începe să-l înțeleagă, dar mai știe că el, orașul, prețuiește mai mult decât zeii lui și decât credința jurată și decât toate mlaștinile ținuturilor germanice. Droctulft îi părăsește pe ai săi și luptă pentru Ravenna. Moare, iar pe mormîntul lui sînt săpate cuvinte pe care el nu le-ar fi înțeles: *Contempsit caros, dum nos amat ille, parentes, / Hanc patriam reputans esse, Ravenna, suam*.

N-a fost un trădător (trădătorii nu inspiră niciodată epitafuri pioase); a fost un iluminat, un convertit. Peste cîteva generații, longobarzii care-l învinuiseră pe fugar procedară ca și el; deveniră italieni, lombarzi și poate că vreunul din sîngele lui — Aldiger — a zămislit pe cei care aveau să-l zămislească pe Alighieri... Multe ipoteze ar putea fi formulate cu privire la actul lui Droctulft; a mea e cea mai economică; dacă nu e adevărată ca fapt, este — fără îndoială — ca simbol.

Cînd am citit în cartea lui Croce povestea războinicului, aceasta m-a mișcat în mod insolit și am avut impresia că regăsesc, într-o formă diferită, ceva ce fusese o dată al meu. M-am gîndit o clipă la călăreții mongoli care voiau să facă din China o imensă cîmpie pentru pășunat și care apoi au îmbătrînit în orașele pe care rîvniseră să le distrugă; nu era aceasta amintirea pe care o căutam. În cele din urmă am găsit-o; era o istorisire pe care o auzisem cîndva de la bunica mea de origine engleză, acum moartă.

În 1872, bunicul meu Borges era comandant al granițelor de Nord și Vest ale provinciei Buenos Aires și al graniței sudice a provinciei Santa Fe. Comandamentul se afla la Junin; ceva mai departe se desfășura lanțul forturilor, situate cam la patru sau cinci leghe unul de altul; iar mai departe, se întindea ceea ce se numea atunci *La Pampa* sau *Tierra Adentro*: pămînturile din interior. Se pare că bunica mea comenta odată, pe jumătate serioasă, pe jumătate glumeață, destinul ei de englezoaică exilată la acest capăt al lumii; cei care o ascultau îi răspunseră că nu e singura, și, cîteva luni mai tîrziu, îi arătară o tînară indiană care traversa încet piața. Îmbrăcămîntea ei se compunea din două bucăți de pătură de culoare roșie, iar pletele-i erau blonde. Un soldat îi spuse că o altă englezoaică vrea să-i vorbească. Femeia consimți; intră în clădirea comandamentului, fără teamă, dar nu fără oarecari bănuieli. Fața îi era arămie, vopsită în culori violente, iar ochii aveau culoarea aceea ternă pe care englezli o numesc albastru cenușiu. Trupul avea mlădieri de cerboaică; mîinile îi erau puternice și osoase. Venea din pustiu, din *Tierra Adentro*, și totul îi părea strîmt: ușile, pereții, mobilele.

Poate că cele două femei se simțiră, pentru o clipă, surori; erau de parte de insula lor, într-o țară incredibilă. Bunica formulă o întrebare; cealaltă răspunse cu greutate, căutînd cuvintele și repetîndu-le, uimită parcă de recunoașterea unui parfum străvechi. Erau aproape cincisprezece ani de cînd nu mai vorbise limba ei maternă și nu-i era ușor, acum, s-o regăsească. Povesti că e din Yorkshire, că părinții ei emigraseră la Buenos Aires, că-i pierduse în timpul unui atac al indienilor, că fusese luată de indieni și că acum era soția unuia dintre șefii lor, căruia îi dăruise doi copii și care era foarte viteaz. Toate acestea le spuse într-o engleză rustică, presărată cu araucanisme și cuvinte din pampa, iar îndărătul povestirii ei se întrezărea o viață sălbatică și cumplită: corturile din piele de cal, imensele focuri de bălegar, ospețele cu carne abia pîrlită la flacăra sau cu măruntaie crude, tăcutele marșuri din zori, asaltul ogrăzilor, strigătul de luptă și jafurile, războiul, răcnetele cu care călăreții desculți îndemneau vitele, poligamia, duhurile, magia. Aceasta era viața pe care o ducea englezoaica. Scandalizată și cuprinsă de milă, bunica o îndemnă să nu se mai întoarcă la indieni. Jură s-o ocrotească, jură să-i răscumpere fiii. Cealaltă îi răspunse că e fericită și chiar în acea noapte plecă din nou în pustiu. Francisco Borges avea să moară peste puțină vreme, în revoluția din '74; poate că bunica mea a văzut atunci în cealaltă femeie, tîrîță și transformată și ea de acest continent implacabil, oglinda monstruoasă a propriului ei destin.

În fiecare an, indiana cea blondă obișnuia să vină la băcănia din Junin sau la cea de lîngă Fortul Laval, pentru a cumpăra tot soiul de fleacuri și, mai cu seamă, ingrediente pentru ceaiul *mate*; după discuția cu bunica mea, încetă să mai vină. Cu toate acestea, se mai întâlneau odată. Bunica ieșise la vînătoare; în fața unei colibe, prin apropierea cîmpiilor inundabile, un om spinteca o oaie. O indiană călare trecu precum o nălucă. Sări de pe cal și bău sîngele cald. Nu știu dacă o făcuse din pricină că nu mai putea proceda altfel, sau în chip de sfidare și de prevestire.

O mie trei sute de ani și oceanul întreg despart destinul captivei de cel al lui Droctulft. Cei doi sînt, acum, deopotrivă de irecuperabili. Figura barbarului care îmbrățișează cauza Ravennei și cea a europenei care alege pustiu ar putea să pară antagonice. Cu toate acestea, amîndoi au fost tîrîți de un impuls tainic, un impuls mai adînc decît rațiunea, și amîndoi s-au supus acestui impuls pe care n-ar fi știut să-l explice. Poate că poveștile pe care vi le-am relatat nu sînt, de fapt, decît o singură poveste. Aversul și reversul acestei monezi sînt, în fața lui Dumnezeu, egale.

RUINELE CIRCULARE

*And if he left off dreaming about you ...
Through The Looking-Glass, VI*

Nimeni nu l-a văzut coborînd pe țărnișă în noaptea aceea totală, nimeni n-a văzut luntrea de bambus afundîndu-se în mîlul sacru, dar peste cîteva zile nu mai exista nimeni care să nu fi aflat că omul acela tăcut venea dinspre sud și că patria lui era unul din nesfîrșitele sate care se află în susul apei, sub coasta povîrnită a muntelui, acolo unde limba Zend nu e amestecată cu greaca și unde lepra aproape că nu e cunoscută. Fapt cu desăvîrșire sigur este că omul cel cărunt a sărutat mîlul, a urcat coasta fără a ocoli (fără a simți, probabil) ghimpii ascuțiți care-i sfîșiau tălpile și s-a tîrît, amețit și însîngerat, pînă la incinta circulară deasupra căreia tronează un tigru sau un cal de piatră, care a avut cîndva culoarea focului și acum o are pe aceea a cenușii. Aceste ziduri circulare sînt ale unui templu pe care l-au devorat incendii străvechi, pe care pădurea paludică l-a profanat și al cărui zeu nu mai primește jertfele oamenilor. Străinul se întinse la picioarele altarului. Îl trezi soarele care se ridicase sus pe cer. Constată fără mirare că rănila i s-au cicatrizat; închise ochii palizi și dormi, nu din pricina slăbiciunii trupului, ci dintr-o hotărîre a voinei. Știa că templul acesta e locul de care are nevoie pentru realizarea proiectului său; știa că arborii aceștia fabuloși n-au reușit să sugrume ruinele unui alt templu propice, aflat în josul rîului și care slujise tot unor zei ce arseseră și acum erau morți; știa că obligația lui imediată e somnul. Către miezul nopții îl deșteptă țipătul nemîngîiat al unei păsări. Urme de tălpi desculțe, cîteva smochine și un ulcior cu apă îi arătară că oamenii din împrejurimi îi pîndiseră — cu respect — somnul, că-i cereau ocrotire și se temeau de magia lui. Simți fiorul fricii, și căută în zidul năruit o fîridă sepulcrală în care să se adăpostească, și se acoperi cu frunze ce erau necunoscute.

Țelul său, deși supranatural, nu era imposibil de atins. Voia să viseze un om; voia să-l viseze cu minuțiozitate, în toată complexitatea lui și să-l impună realității. Proiectul acesta magic epuizase întreg spațiul său sufletesc; dacă cineva l-ar fi întrebat care-i e numele sau orice lucru în legătură cu viața lui de pînă atunci, n-ar fi izbutit să răspundă. Îi convenea templul nelocuit și ruinat, fiindcă reprezenta un minimum de lume vizibil; îi mulțumea și vecinătatea oamenilor, fiindcă aceștia se obligau să-i asigure puținele alimente de care avea nevoie. Orezul și fructele care alcătuiau tributul acestor oameni constituiau o hrană

ndestulătoare pentru trupul lui, consacrat unicii misiuni de a dormi și visa.

La început, visele îi erau haotice; peste puțină vreme, începură să fie de natură dialectică. Străinul se visa în mijlocul unui amfiteatru circular, care se asemena în oarecare măsură cu templul incendiat; mulțimi de elevi tăcuți acopereau treptele; chipurile celor din urmă se aflau la multe secole depărtare și la o înălțime stelară, dar erau, totuși, de o claritate perfectă. El le preda lecții de anatomie, de cosmografie, de magie: chipurile îl ascultau cu nesaț și se străduiau să dea răspunsuri logice, ghicind parcă importanța aceluia examen, care avea să-l răscumpere pe unul dintre ei din condiția de aparență inutilă și să-l integreze în lumea reală. În vis sau în stare de veghe, străinul cîntărea răspunsurile fantomelor sale, nu se lăsa amăgit de impositori, ghicea într-o anume nedumerire a unora o inteligență în formare. Căuta un suflet care să merite intrarea în univers.

După nouă sau zece nopți, înțelese cu oarecare amărăciune că nu putea aștepta nimic de la elevii care acceptau cu pasivitate doctrina sa, ci numai de la aceia care se încumetau, uneori, să-l contrazică în mod rațional. Cei dinții, deși vrednici de afecțiunea și simpatia lui, nu se puteau înălța la rangul de indivizi; cei din urmă preexistau în mai mare măsură. Într-o după-amiază (acum și după-amiezile erau tributare somnului, acum nu mai veghea decât cîteva ceasuri în zori), concedie pentru totdeauna iluzoriul său auditoriu și rămase cu un singur elev. Era un băiat tăcut, cu fața măslinie, ursuz uneori, cu trăsături ascuțite care le repetau întocmai pe ale celui care-l visa. Nedumerirea pe care i-o provocase bruscă eliminare a colegilor săi nu dură multă vreme; progresele pe care le realiză numai cîteva lecții particulare reușiră să-l uimească pe magistrul. Bineînțeles, interveni catastrofa. Într-o zi, omul ieși din tărîmul visului ca dintr-un pustiu vîscos; privi lumina îndoielnică a serii pe care o confundă la început cu cea a zorilor și înțelese că nu mai visează. Toată noaptea și toată ziua următoare, neiertătoare luciditate a insomniei puse stăpînire pe el. Vru să exploreze pădurea, să se istovească; abia reuși, între tufe de cucută, să ațipească de cîteva ori, iar somnul îi fu străbătut de fugare viziuni de tip rudimentar; inutilizabil. Vru să-și reunească din nou auditoriul, dar abia rosti cîteva vorbe și imaginea acestuia se tulbură, se șterse. În veghea aceasta continuă, lacrimi de neputincioasă minie îi ardeau ochii îmbătrîniți.

Înțelese că încercarea de a modela materia incorectă și vertiginoasă din care sînt alcătuite visele e cel mai anevoios lucru pe care și-l poate propune un om, chiar dacă omul acela e în stare să pătrundă

toate enigmaticele ordinului superior și pe ale celui inferior ; mult mai anevoios decât să împletești funii din nisip sau să bați monede cu chipul vîntului. Înțelese că, la început, înfrîngerea e inevitabilă. Jură să dea uitării nesăbuita halucinație de care fusese stăpînit pînă atunci și căută altă metodă de lucru. Înainte de a o pune în aplicare, dedică o lună de zile refacerii forțelor pe care delirul i le irosise. Părăsi orice încercare de a visa și, aproape pe dată, fu cuprins de un somn greu care dură aproape toată ziua. Rarelor vise pe care le avu în această lungă perioadă nu le acordă nici o atenție. Pentru a-și reîncepe încercările, așteptă ca discul lunii să fie perfect. Apoi, către seară, se purifică în apele rîului, se închină zeilor planetari, rosti silabele licite ale unui nume atotputernic și adormi. Aproape imediat, visă o inimă care palpită.

O visă activă, caldă, tainică, de mărimea unui pumn închis, sîngerie în penumbra unui trup omenesc care n-avea încă nici chip, nici sex ; o visă, cu afectuoasă minuțiozitate, timp de paisprezece nopți. În fiecare noapte o percepea cu tot mai multă claritate. N-o atingea ; se mulțumea să constate că e acolo, s-o cerceteze, s-o corecteze, poate, cu privirea. O percepea, o trăia, de la distanțe diferite și din toate unghiurile posibile. În cea de a paisprezecea noapte atinse cu degetui arătător artera pulmonară și apoi inima întregă, în exterior și în interior. Examenul îl satisfăcu. În mod deliberat, o noapte întreagă nu visă nimic : apoi reluă inima, invocă numele unei planete și se dedică viziunii altuia dintre organele principale. În mai puțin de un an ajuns la schelet, la pleoape. Nenumăratele fire de păr necesară, poate, munca cea mai anevoioasă. Visă un om întreg, un băiat, dar acesta nu se ridica în picioare, nu vorbea și nici nu putea deschide ochii. Noapte după noapte, omul îl visa cum doarme.

În cosmogoniile gnostice, demiurgii plămulesc un Adam de culoarea lutului care nu reușește să se ridice în picioare ; tot atît de stîngaci, de frust și de rudimentar ca acest Adam din lut era și Adam-ul de vis pe care nopțile magului îl zămisliseră. Într-o seară, magul își distruse aproape în întregime opera, dar apoi se căi. (Ar fi fost, poate, mai bine s-o distrugă.) După ce epuiză toate formulele de invocare a zeilor pămîntului și rîului, se aruncă la picioarele efigiei care era, poate, un tigru sau, poate, un mînz și imploră necunoscutul ei ajutor. În amurg, visă statuia. O visă vie, fremătătoare ; nu era un bastard oribil ieșit dintr-un tigru și un cal, ci era și tigru și cal în același timp, și avea vehemența amîndurora, și mai era și taur, și trandafir, și furtună. Acest multiplu zeu îi dezvălui că numele său pămîntesc este Focul, că în acest templu circular (și în altele asemănătoare) i s-au adus nenumărate sacrificii și ofrande și că va însușești, în chip magic, fantoma

visată, astfel încît toate ființele, cu excepția Focului însuși și a celui care o visase, vor socoti că este un om în carne și oase. Îi porunci ca, odată inițiat în rituri, fiul visat să fie trimis la celălalt templu în ruină, ale cărui piramide mai stăruie încă în josul rîului, pentru ca, într-o zi, zeul Focului să fie glorificat și în acel edificiu pustiu. În vosul omului care visa, magul se deșteptă.

Magul îndeplini întocmai poruncile primite. O perioadă de timp (care, în cele din urmă, atinse doi ani) îi dezvălui arcanele universului și pe care cele ale culturii focului. În adîncul sufletului, îl dureau că va trebui să se despartă de el. Sub pretextul necesităților pedagogice, prelungea cît mai mult ceasurile consacrate somnului. Refăcu și umărul drept, care era, poate, imperfect. Uneori, îl neliniștea impresia că toate acestea se mai întîmplaseră o dată... În general, zilele îi erau fericite; cînd închidea ochii, se gîndea: *Acum vor fi împreună cu fiul meu.* Sau mai rar: *Fiul pe care l-am zămislit mă așteaptă și nu va exista dacă eu nu mă duc.*

Încetul cu încetul, îl obișnuie cu realitatea. Odată, îi porunci să înalțe un steag pe o culme îndepărtată. A doua zi, steagul flutura pe culme. Încercă alte experiențe asemănătoare, din ce în ce mai îndrăznețe. Înțelese, cu oarecare amărăciune, că fiul său era pregătit pentru a se naște — și poate chiar nerăbdător. În noaptea aceea îl îmbrățișă pentru întîia oară și-l trimise la celălalt templu, ale cărui ruine înălbite de vreme mai stăruiau încă în josul rîului, peste multe leghe de pădure deasă și de mlaștini. Dar mai întîi (pentru ca fiul lui să nu afle niciodată că e o fantomă, pentru ca să se socotească un om ca toți ceilalți) îi insuflă uitarea totală a anilor de ucenicie.

Victoria și liniștea lui rămaseră, însă, umbrite de tristețe. În ceasurile amurgului și ale zorilor, se prosterna în fața chipului de piatră, închipuindu-și, poate, că fiul său ireal îndeplinește aceleași rituri, în mijlocul altor ruini circulare, aflate în josul rîului; noaptea nu mai visa, sau visa așa cum visează toți oamenii. Sunetele și formele universului ajungeau pînă la el atenuate: fiul absent se hrănea din aceste diminuări ale posibilităților lui de percepere. Scopul întregii sale vieți fusese atins; omul rămase cufundat într-un fel de extaz. După cîtăva vreme, pe care unii povestitori ai istoriei lui o socotesc în ani, iar alții în lustri, fu trezit într-o noapte de doi pelerini: nu reuși să le deslușească chipurile, dar aceștia îi vorbiră despre un om cu puteri magice, aflat într-un templu din Nord, și care era în stare să atingă flăcările fără a se arde. Magul își aminti, pe loc, cuvintele zeului. Își aminti că, dintre toate ființele care populează lumea, focul este

singurul care știe că fiul lui nu e decît o fantomă. Această amintire, liniștitoare la început, ajunsese să nu-i mai dea pace. Se temea că fiul lui, meditănd la acest privilegiu nefiresc, va descoperi în cele din urmă condiția sa de simplu simulacru. Să nu fii om, să fii doar proiectarea visului altui om; ce umilire fără seamăn, ce halucinantă descoperire ! Pe orice părinte îl interesează soarta fiilor cărora le-a dat viață (cărora le-a îngăduit să trăiască) în clipe de tulburare sau de ferire; era deci firesc ca magul să se teamă pentru viitorul aceluia fiu, gîndit mădular cu mădular și trăsătură cu trăsătură, în o mie și una de nopți tainice.

Sfîrșitul cugetărilor sale a fost brusc, dar fusese prevestit de unele semne. În primul rînd (după o secetă îndelungată), un nor depărtat, ușor ca o pasăre, plutind deasupra unei coline; apoi, către sud, cerul care avea culoarea trandafirilor a gingiilor de leopard; după aceea, norii de fum care pătrău cu rugină metalul nopților; în sfîrșit, fuga înnebunită a fiarelor. Căci s-a repetat ceea ce se întîmplase cu multe secole în urmă. Ruinele sanctuarului închinat zeului focului au fost distruse de foc. În zorii unei dimineți fără păsări, magul văzu încingîndu-se, de-a lungul zidurilor, incendiul concentric. Timp de o clipă, se gîndi să se refugieze în apele rîului, dar apoi înțelese că moartea venea să-i încununeze bătrînețea și să-l mîntuie de zbuciumul vieții. Se îndreptă spre flăcări. Acestea nu-i sfîșiară trupul ci îl mîngîiară și îl acoperiră, fără căldură și fără combustie. Cu ușurare, cu umilință, cu groază, înțelese că și el era o simplă aparență, că un altul îl crease în visele lui.

MORTUL

În prima clipă pare de-a dreptul imposibil ca un biet om fără altă virtute decît infatuarea curajului, pornit dintr-o suburbie a Buenos Aires-ului, să se înfunde în pustiurile ecvestre de la granița Braziliei și să ajungă nici mai mult nici mai puțin decît căpitan de contrabandiști. Celor care socotesc astfel, vreau să le povestesc destinul lui Benjamin Otalora, a cărui amintire poate că nici nu mai dăinuie în mahalaua Balvanera, și care a murit în legea sa, lovit de un glonte de pistol, în vecinătatea lui Rio Grande do Sul. Nu-mi sînt cunoscute toate detaliile aventurii sale; cînd îmi vor fi dezvăluite, voi rectifica și amplifica aceste pagini. Pentru moment însă, și acest simplu rezumat poate fi util.

Benjamin Otolara numără, către 1891, nouăsprezece ani. E un flăcăiandru cu fruntea joasă, cu ochi sinceri și limpezi, de obîrșie bască; o fericită lovitură de pumnal l-a făcut să descopere că e un om cutezător; nu-l neliniștește moartea adversarului, și nici faptul că trebuie să fugă, cît mai repede cu putință, din Argentina. Șeful parohiei îi dă o scrisoare pentru un oarecare Azevedo Bandeira, din Uruguay. Otolara se îmbarcă, traversarea e furtunoasă și agitată; a doua zi, iată-l hoinărind prin Montevideo, stăpînit de o nemărturisită și poate neștiută tristețe. Nu reușește să-l găsească pe Azevedo Bandeira; către miezul nopții, într-o tavernă din Paso del Molino, asistă la o încăierare între cîțiva păstori. Strălucește lama unui cuțit: Otolara nu știe de partea cui e dreptatea, dar se simte atras de simplul gust al primejdiei, așa după cum alții se simt atrași de muzică sau de jocul de cărți. Parează, în învîlmășeală, o lovitură vicleană de cuțit pe care un *peon* încearcă să o dea unui om cu pălărie întunecată și *poncho*. Acesta din urmă se dovedește a fi însuși Azevedo Bandeira. (Cînd află aceasta, Otolara rupe scrisoarea, căci preferă să-și datoreze totul lui însuși). Deși vînjos și zdravăn, Azevedo Bandeira creează nejustificata impresie a unei ființe diforme; în figura lui, aflată totdeauna prea aproape, se amestecă evreul, negrul și indianul; în gesturi, maimuța și tigrul; cicatricea care-i brăzdează fața e o podoabă în plus, alături de neagra mustață țepoasă.

Proiecție sau eroare a rachiului, disputa încetează cu aceeași repeziune cu care începuse. Otolara bea împreună cu păstorii, apoi îi însoțește la un chef, iar după aceea, cînd soarele ajunsese destul de sus pe cer, pornește împreună cu ei spre o hardughie dărăpănată din Ciudad Vieja. În curtea din fund, oamenii își așează tarnițele pe pămîntul gol și se culcă. În gînd, Otolara compară noaptea aceasta cu cea precedentă; acum începe să simtă pămîntul sub picioare, știe că se află între prieteni. Il roade — e drept — o vagă remușcare, faptul că nu-i e cîtuși de puțin dor de Buenos Aires. Doarme pînă spre seară, cînd e trezit de țăranul care îl atacase, la beție, pe Bandeira. (Otolara își amintește că omul acesta a chefuit toată noaptea alături de ceilalți, și că Bandeira l-a așezat la dreapta sa și i-a poruncit să bea cu el). Omul îi spune că șeful vrea să-l vadă. Într-un soi de birou care dă direct în vestibul (Otolara n-a văzut niciodată un vestibul cu uși laterale), îl așteaptă Azevedo Bandeira, avînd alături o femeie cu părul roșu și fața albă, disprețuitoare. Bandeira îl măsoară cu privirea, îi oferă un pahar de coniac, îi repetă că-i pare a fi un om curajos, și-i propune să plece cu ceilalți în Nord pentru a aduce o cireadă de vite. Otolara acceptă; cînd se crapă de ziuă e deja pe drum, îndreptîndu-se spre Tacuarembó.

Atunci începe pentru Otalora o viață cu totul neobișnuită, o viață de imense dimineți și nesfârșite zile de mers, care au mirosul șeii și al calului. Pentru el, viața aceasta e cu desăvârșire nouă, și uneori e aspră și crudă, dar Otalora o are de multă vreme în sînge, căci, așa după cum oamenii altor nații venerează și presimt marea, tot așa noi (spunînd « noi » mă gîndesc și la cel care așterne aceste rînduri) tînjim după cîmpia fără sfîrșit care răsună sub tropotul copitelor. Otalora a crescut în mahalalele căruțașilor, printre cai și căruțe; în mai puțin de un an se transformă într-un adevărat *gaucho*. Învață să călărească, să strîngă caii în herghelie, să taie vitele și să prepare carnea, să mînuiască lațul care înșfacă și *boleadora* care doboară, să se împotrivească somnului, furtunilor, gerurilor și arșiței, să mîne animalele prin fluierătură și prin strigăt. În tot acest timp de ucenicie, nu-l vede pe Azevedo Bandeira decît o singură dată, dar îl simte prezent în fiecare clipă, pentru că a fi *de-ai lui Bandeira* înseamnă a fi respectat și temut, și pentru că în fața oricărei fapte de bărbăție, ceilalți *gauchos* spun că Bandeira ar fi făcut-o și mai bine. Cineva își dă cu părerea că Bandeira s-ar fi născut de partea cealaltă a Cuareim-ului, în Rio Grande do Sul; acest fapt, care ar fi trebuit să-l coboare în ochii celorlalți, îl îmbogățește tacit cu viziuni de păduri dese și de mlaștini, de inextricabile și aproape infinite întinderi. Otalora își dă seama, puțin cîte puțin, că afacerile lui Bandeira sînt de foarte multe feluri și că cea mai importantă dintre ele e contrabanda; să fii păstor de cirezi înseamnă, de fapt, să fii un simplu slujitor; Otalora își pune în gînd să ajungă contrabandist. Într-o noapte, doi din tovarășii săi vor trece granița pentru a aduce cîteva burdufuri cu rachiu; Otalora se ceartă cu unul dintre ei, îl rănește și-i ia locul. Mobilul faptei îl constituie ambiția sa nemăsurată, amestecată cu un întunecat devotament. Pentru ca Bandeira (se gîndește el) să priceapă odată că eu prețuiesc mai mult decît toți orientalii lui la un loc. Mai trece încă un an înainte ca Otalora să se întoarcă la Montevideo. În ziua sosirii, oamenii înaintează încet de-a lungul malului, străbat orașul (care lui Otalora îi pare uriaș); ajung la reședința șefului; își așează tarnițele în curtea din fund. Trec zile după zile și Otalora nu l-a văzut încă pe Bandeira. Oamenii spun, cu teamă în glas, că e bolnav; un flăcău oacheș suie de cîteva ori pe zi în dormitorul lui, ducîndu-i căldarea cu apă și ceaiul *mate*. Într-o seară, misiunea aceasta îi este încredințată lui Otalora. Otalora se simte vag umilit, dar și satisfăcut.

Dormitorul e sărăcăcios mobilat și întunecos. Are un balcon care dă înspre apus; în mijloc, o masă uriașă pe care zac, într-o opulentă dezordine, bicicliști și cravașe, cingători cu ținte, arme de foc și arme albe; într-un colț, o oglindă aburită și tulbure, rămasă din cine știe ce vremuri

îndepărtate. Bandeira zace pe spate; visează și se vaită în somn; tăria ultimelor raze ale soarelui îi accentuează trăsăturile. Imensul pat alb îl face să pară mai firav și mai întunecat la chip; Otalora observă părul alb, oboseala, slăbiciunea, brazdele adânci lăsate de ani. Îl revoltă gândul că trebuie să se supună, cu toții, ordinelor acestui bătrîn. Își spune că o singură lovitură ar fi de ajuns pentru a-i pune capăt zilelor. În aceeași clipă, vede în oglindă că a intrat cineva. E femeia cu părul roșu; îmbrăcată numai pe jumătate, desculță, îl cercetează cu o curiozitate rece. Bandeira se ridică în capul oaselor; în timp ce vorbește despre cirezi și herghelii și dă pe gît ceai după ceai, degetele lui se joacă cu pletele femeii. În cele din urmă, îi îngăduie lui Otalora să se retragă.

Cîteva zile mai tîrziu, oamenii primesc ordin să plece în nord. Se opresc la o fermă singuratică și uitată, din cele care se pot întîlni pretutindeni pe întinderea nesfîrșită a cîmpiei. Nici un copac, nici un strop de apă care să învieze priveliștea; ferma e în bătaia soarelui nemilos de la cea dintîi pînă la cea din urmă rază. E înconjurată de curți pietruite, destinate adăpostirii unor vite slabe și ciolănoase. Numele acestei biete așezări e *El Suspiro: Suspinul*.

Otalora află de la tovarășii săi că Bandeira însuși va veni, peste cîteva zile, de la Montevideo. Întreabă care e pricina; cineva îl lămurește că se află printre ei un venetic transformat în *gaucho*, căruia, de la o vreme încoace, i-a cam venit chef să poruncească. Otalora își dă seama că nu-i decît o glumă, dar îl măgulește faptul că o asemenea glumă a început să fie posibilă. Află, apoi, că Bandeira s-a certat cu unul dintre șefii politici ai ținutului și că acesta i-a retras sprijinul său. Vestea îl bucură.

Sosesc lăzi pline cu arme lungi; sosește o cană cu două toarte și un lighean de argint pentru apartamentul femeii; sosesc perdele de damasc greu, cu desene șerpuite; iar dinspre munți, sosește într-o dimineață un călăreț întunecat, cu barba neagră și îmbrăcat în *poncho*. Se numește Ulpiano Suarez și este *capanga* și omul de încredere al lui Azevedo Bandeira. Vorbește puțin și cu un pronunțat accent brazilian. Otalora nu-și poate da seama exact dacă rezerva lui trebuie atribuită dușmăniei, disprețului, sau unui simplu primitivism barbar. Știe însă cu precizie că, pentru planul pe care-l rumegă, trebuie neapărat să-i cîștige prietenia.

În destinul lui Benjamin Otalora mai intervine apoi un roib cu coama neagră, pe care Azevedo Bandeira l-a adus din sud și care are harnașamentul plin de podoabe și perna șei cu margini din piele de tigru. Calul acesta aprig e unul din simbolurile autorității stăpînului; aceasta e pricina pentru care rîvnește la el flăcăul nostru, care începe s-o

dorească, cu o dorință plină de invidie, și pe femeia cu păr strălucitor. Femeia, șaua și roibul sînt atributele unui om pe care el aspiră să-l nimicească.

Aici, povestea se complică și se adîncește. Azevedo Bandeira e dibaci în arta intimidării progresive, în meșteșugul diabolic de a-l umili, puțin cîte puțin, pe adversar, amestecînd vorba serioasă cu zeflemeaua; Otalora hotărăște să aplice, în dificilul plan pe care și l-a propus, aceeași metodă ambiguă. Hotărăște să-l substituie, încetul cu încetul, pe Azevedo Bandeira. Cîștigă, în zile de primejdie care înfrățesc, prietenia lui Suarez. Îi încredințează planul său; Suarez îi făgăduiește să-l ajute. Au loc apoi o mulțime de întîmplări, din care nu cunosc decît prea puține. Otalora nu i se supune lui Bandeira; uită, modifică, răstălmăcește ordinele acestuia. Universul întreg pare să conspire împreună cu el și să precipite faptele. Într-o zi, către amiază, se iscă în cîmpia de la Tacua-rembo o încăierare între oamenii lui Bandeira și localnicii din Rio Grande; Otalora uzurpă locul lui Bandeira și se așează în fruntea orientalilor. Un glonte îi străpunge umărul, dar în seara aceea Otalora se va întoarce la *Suspiro* călare pe roibul șefului, și tot în seara aceea cîteva picături din sîngele lui vor păta pielea de tigru, iar noaptea aceea și-o va petrece alături de femeia cu părul ca focul. Alte versiuni schimbă ordinea acestor fapte și refuză să admită că s-ar fi întîmplat într-o singură zi.

Cu numele, Bandeira continuă să fie șef. Dă ordine care nu sînt executate: Benjamin Otalora nu se atinge de el, dintr-un amestec de viclenie și milă.

Ultima scenă a acestei povești corespunde tumultului din ultima noapte. În noaptea aceasta, oamenii de la *Suspiro* chefuiesc, mîncînd carne proaspătă și bînd rachiul gîlcevilor; cineva îngîină din chitară o chinuitoare *milonga* fără sfîrșit. În capul mesei, Otalora — beat — exultă, lăsîndu-se pradă tuturor bucuriilor; vîrtejul acesta amețitor e simbolul destinului său irezistibil. Bandeira, tăcut între cei care chefuiesc, lasă să se scurgă liniștit gălăgioasa noapte. Cînd răsună cele douăsprezece bătăi ale ceasului, se ridică de la masă de parcă și-ar fi amintit brusc de o îndatorire. Se ridică și bate încet la ușa femeii. Aceasta îi deschide îndată, ca și cum ar fi așteptat venirea lui. Iese, îmbrăcată numai pe jumătate și desculță. Cu o voce moale și efeminată, șeful poruncește:

— De vreme ce tu și argentinianul vă iubiți așa de mult, ai să-l săruți chiar acum, în văzul tuturor.

Adaugă o circumstanță brutală. Femeia vrea să se împotrivească, dar doi oameni au înșfăcat-o fiecare de cîte un braț și o îmbrîncesc spre Otalora. Cu obrajii scăldați în lacrimi, îi sărută fața și pieptul. Ulpiano

Suarez a scos pistolul. Otorora înțelege, înainte de a muri, că încă din prima clipă a fost trădat, a fost condamnat la moarte, că i-au fost îngăduite dragostea, puterea și triumful numai fiindcă era socotit mort încă din prima clipă, fiindcă pentru Bandeira murise din prima clipă.

Suarez, aproape cu dispreț, trage.

BIOGRAFIA LUI TADEO ISIDORO CRUZ (1829—1874)

I'm looking for the face I had
Before the world was made.
YEATS: *The Winding Stair*

În ziua de 6 februarie 1829, rebelii care, hărțuiți de Lavallo, părăseau Sudul pentru a se alătura trupelor lui Lopez, poposiră la o fermă al cărei nume le era necunoscut, și care se afla la trei sau patru leghe de Pergamino; către revărsatul zorilor, unul din oameni avu un coșmar îngrozitor: în semiîntunericul șopronului, strigătul lui nelămurit o trezi pe femeia care dormea cu el. Nimeni nu știe ce-a visat, căci a doua zi, la ceasurile patru, rebelii fură atacați de cavaleria lui Suarez și urmărirea se desfășură pe mai bine de nouă leghe, pînă la pășunile cufundate deja în întuneric, iar omul nostru pieri într-o văgăună, cu țeasta despicată de o sabie care văzuse războaiele din Peru și Brazilia. Femeia se numea Isidora Cruz; băiatul pe care-l născu primi numele de Tadeo Isidoro.

Scopul meu nu este cel de a-i povesti viața. Din zilele și nopțile care o alcătuiesc, nu mă interesează decît o singură noapte; din rest, nu voi relata decît ceea ce este absolut necesar pentru ca această noapte să poată fi înțeleasă. Întîmplarea figurează într-o carte vestită; într-o carte al cărei conținut poate reprezenta totul pentru toți oamenii (I Corintios 9, 22), de vreme ce a fost în stare să dea naștere unui șir aproape inepuizabil de reluări, de variante, de transformări. Cei care au comentat — și numărul lor e foarte mare — povestea lui Tadeo Isidoro scot în evidență influența pe care a exercitat-o asupra formării sale cîmpia, însă, dacă ne gîndim mai bine, *gauchos* asemănători lui s-au născut și au murit nu numai aici, în cîmpiile fără sfîrșit, ci și pe

țărmurile împădurite ale râului Parana, sau pe crestele dinspre răsărit. A trăit, ce-i drept, într-o lume de o monotonă barbarie. În 1874, când a murit din pricina unui vărsat negru, nu văzuse încă niciodată un munte, o lampă cu gaz sau o moară. Și nici un oraș. În 1849, se dusese la Buenos Aires cu o cireadă aparținând lui Francisco Xavier Acevedo; păstorii cirezii intrară în oraș pentru a-și deșerta chimirele; Cruz, bănuitor și plin de neîncredere, nu se mișcă de lângă un mic han aflat în apropierea țărcurilor cu vite. Petrecu aici multe zile, tăcut, dormind pe pământul gol, bînd ceai *mate*, sculîndu-se o dată cu zorile și retrăgîndu-se la ceașul rugăciunii. Înțelesese (dincolo de cuvinte și chiar de rațiune) că între el și oraș nu putea să existe nimic comun. Un *peon* beat îl luă peste picior. Cruz nu-i răspunse nimic, dar într-una din nopțile întoarcerii, cînd celălalt, stînd lîngă foc, începuse să-și debiteze din nou zeflemelele, Cruz (care pînă atunci nu se arătase de fel supărat) îl întinse la pămînt cu o lovitură de cuțit. Fugar, fu nevoit să se ascundă în mlaștini; cîteva nopți mai tîrziu, strigătul ascuțit al unei păsări îi dădu de știre că fusese încercuit de jandarmi. Își încercă cuțitul într-un desig; își scoase pintenii, ca să nu-l împiedice în mișcări. Între a lupta și a se preda alese lupta. Fu rănit la braț, la umăr, la mîna stîngă; îi răni, la rîndul său, pe cei mai aprigi dintre atacanți; cînd sîngele ajunsese să-i șiroiască de-a lungul degetelor, luptă cu mai multă înverșunare ca oricînd; spre dimineață, cînd începu să simtă amețeala pricinuită de pierderea de sînge, izbutiră să-l dezarmeze. Armata îndeplinea, în acele vremuri, o funcție penală. Cruz fu trimis într-un mic fort aflat la granița nordică. Participă, ca soldat prost, la războaiele civile; luptă uneori pentru provincia sa natală, alteori împotriva ei. La 23 ianuarie 1856, se afla printre cei treizeci de creștini care, sub comanda sergentului Eusebio Laprida, luptau lîngă Lagunele Cardoso împotriva a două sute de indieni. În această luptă primi o lovitură de lance.

În întunecata și vitejeasca sa poveste abundă hiaturile. Către 1868 îl aflăm din nou la Pergamino: alături de o femeie despre care nu se știe dacă-i era nevastă sau ibovnică, tată al unui băiat, stăpîn al unui petic de ogor. În 1869 e numit sergent în jandarmeria rurală. Își îndreptase trecutul; în acea vreme trebuie să se fi socotit un om fericit, cu toate că, în adîncul ființei sale, nu era pe deplin mulțumit. (Îl aștepta, ascunsă între tainele viitorului, o noapte fundamentală și decisivă: noaptea în care avea să-și vadă, în sfîrșit, propriul chip; noaptea în care avea să-și asculte, în sfîrșit, numele. Înțeleasă așa cum se cuvine, acea noapte epuizează întreaga lui poveste; mai precis, o clipă din acea noapte, un act din acea noapte, căci actele sînt cele care constituie simbolul nostru). Orice destin, oricît de lung sau de complicat ar fi, se reduce de fapt

la un unic moment: momentul în care omul înțelege pentru totdeauna cine este. Să nu uităm că Alexandru din Macedonia și-a văzut destinul său de fier oglindit în fabuloasa istorie a lui Ahile; Carol al XII-lea al Suediei, în cea a lui Alexandru. Lui Tadeo Isidoro Cruz, care nu știa să citească, destinul nu i s-a dezvăluit în paginile unei cărți; s-a văzut pe sine însuși într-un om, întâlnit în vâlmășagul unei lupte. Faptele s-au petrecut astfel:

În ultimele zile ale lui iunie 1870, primi ordinul de a prinde un răufăcător care se făcuse vinovat în fața justiției de două omoruri. Acesta era un dezertor din trupele aflate la granița de Sud, sub ordinele colonelului Benito Machado; într-o noapte, în vârtejul beției, omorîse, într-un lupanar, un negru; altădată, tot la beție, pe un consătean din tabăra lui Rojas; raportul mai spunea că ucigașul este, de fel, din Laguna Colorada. Laguna Colorada era locul unde, cu patruzeci de ani în urmă, se adunaseră, spre nenorocirea lor, rebelii, și unde trupurile lor rămăseseră pradă corbilor și cîinilor; de acolo pornise Manuel Mesa, care a fost apoi executat în Plaza de la Victoria, în timp ce tobele răpăiau cu putere pentru a acoperi glasul mîinii lui; tot de acolo, necunoscutul care i-a dat viață lui Cruz și care a pierit într-o văgăună, cu țeasta despicată de o sabie care văzuse războaiele din Peru și Brazilia. Cruz uitase numele acesta; îl recunoscuse acum, cu ușoară și inexplicabilă neliniște. Criminalul, hăituit de soldați, trasa — călare — un amplu labirint de plecări și întoarceri; în noaptea de doisprezece iulie, soldații reușiră să-l încercuiască. Se retrăsese pe o miriște. Bezna era aproape de nepătruns; Cruz și ai săi își lăsară caii la oarecare distanță și înaintară precauți către tufișurile în a căror adîncime fremătătoare pîndea sau dormea omul cel misterios. Se auzi strigătul ascuțit al unei păsări; Tadeo Isidoro Cruz avu impresia că mai trăise cîndva clipa aceasta. Criminalul ieși din ascunziș, gata de luptă. Cruz îl întrezări, fioros; coama sălbatică și barba cenușie păreau să-i devoreze chipul. O pricină notorie îl împiedică să relateze lupta. E suficient să menționez că dezertorul răni sau ucise pe mulți dintre oamenii lui Cruz. Acesta, în timp ce lupta în întuneric (în timp ce brațul său lupta în întuneric) începu să înțeleagă. Înțelese că nici un destin nu-i mai bun decît altul, dar că fiecare om trebuie să dea ascultare celui pe care-l poartă înlăuntrul său. Înțelese că epoleții și uniforma de sergent au început să-l stingherească. Înțelese că destinul său e cel al lupului și nu al cîinelui de turmă; înțelese că celălalt este el însuși. Mijeau zorile în cîmpia nemărginită; Cruz își azvîrli chipiul; strigă că n-are de gînd să tolereze crima de a ucide un viteaz și începu să lupte împotriva soldaților, alături de dezertorul Martin Fierro.

În românește de CRISTINA ISBĂȘESCU

■ SCRIPTURA ZEULUI

Celula e adîncă și de piatră ; forma ei, aceea a unei emisfere aproape perfecte, întrucît podeaua (și ea de piatră) e ceva mai mică decît un cerc maxim, ceea ce sporește într-un fel sentimentele de apăsare și de vastitate. Un zid o taie la jumătate ; cu toate că e foarte înalt, nu atinge bolta. De o parte stau eu, Tzinacăn, magul piramidei lui Qalohon, pe care Pedro de Alvarado o incendie ; de cealaltă parte e un jaguar, care măsoară cu pași tainici și egali timpul și spațiul închisorii. La nivelul solului, o fereastră lungă prevăzută cu drugi taie zidul central. În ceasul fără umbră, se deschide sus un chepeng și un temnicer istovit de ani mînuiește un scripete de fier și ne coboară, cu ajutorul unei frînghii, căni cu apă și bucăți de carne. Lumina pătrunde prin boltă : în clipa aceasta pot să-l văd pe jaguar.

Am pierdut socoteala anilor de cînd zac în beznă ; eu, care odinioară eram tînăr și puteam să mă mișc în voie prin închisoarea aceasta, nu fac altceva decît să aștept, în poziția morții mele, sfîrșitul pe care mi-l hărăzesc zeii. Cu adîncul cuțit de piatră am spintecat pieptul victimelor iar acum n-aș putea, decît printr-o vrăjitorie, să mă ridic din pulbere.

Cu o zi înainte de incendiul Piramidei, oamenii coborîți de pe cai înalți mă torturară cu fiare înroșite ca să le dezvălui locul unde era ascuns tezaurul. Doborîră, dinaintea ochilor mei, imaginea zeului, dar acesta nu mă părăsi și eu rămăsei tăcut în chinuri. Mă sfîșiară, mă tăiară bucăți, mă stîlciră, și în sfîrșit îmi venii în fire în celula aceasta, pe care n-o voi mai părăsi în viața mea de muritor.

Împins de nevoia de a face ceva, de a popula într-un fel timpul, mă străduii să țin minte, în umbra mea, tot ceea ce știam. Petrecui nopți întregi căutînd să-mi amintesc ordinea și numărul anumitor șerpi de piatră sau forma unui arbore medicinal. Așa mă războii cu anii, biruindu-i, așa pusei din nou stăpînire pe ceea ce era încă dinainte al meu. Într-o noapte simții că mă apropiam de o amintire prețioasă ; înainte să vadă marea, călătorul simte o neliniște în sînge. Cîteva ceasuri mai tîrziu, începui să întrezăresc amintirea ; era una din tradițiile zeului. Acesta, prevăzînd că la sfîrșitul timpurilor aveau să se întîmple multe nenorociri și pustiuri, scrise în prima zi a Facerii o sentință magică, în stare să alunge relele. O scrise astfel încît să ajungă pînă la cele mai îndepărtate generații și să n-o vatemă întîmplarea. Nimeni nu știe în ce loc a scris-o și nici cu ce litere, dar se știe că ea dăinuiește, secretă, și că o va citi un ales. Socotii că ne aflam, oricum, la sfîrșitul

timpurilor și că destinul meu de ultim sacerdot al zeului îmi rezerva privilegiul de a descifra scriptura aceea. Faptul că eram îngrădit într-o temniță nu-mi răpea o asemenea speranță; poate că văzusem de mii de ori inscripția lui Qalohon și nu-mi trebuia decât să-i pătrund înțelesul.

Gîndul acesta mă însufleții și apoi îmi dădu un soi de amețeală. Pe fața pămîntului există forme străvechi, forme incoruptibile și eterne; oricare dintre ele putea să fie simbolul pe care-l căutam. Un munte putea să fie cuvîntul zeului, sau un fluviu, sau imperiul, sau alcătuirea astrilor. Dar de-a lungul secolelor, munții se teșesc și cursul unui fluviu obișnuiește să se schimbe, imperiile cunosc transformări, iar înfățișarea astrilor variază. Pe firmament au loc schimbări. Muntele și steaua sînt indivizi, iar indivizii sînt pieritori. Căutai ceva mai tenace, mai invulnerabil. Mă gîndii la generațiile cerealelor, ale pășunilor, ale păsărilor, ale oamenilor. Poate că pe chipul meu era scrisă magia, poate că eu însumi eram ținta căutării mele. Mă frămîntam așa cînd îmi amintii că jaguarul era unul din atributele zeului.

Atunci inima mea se umplu de milă. Îmi închipuii prima dimineață a timpului; mi-l închipuii pe zeul meu în timp ce-și încredința mesajul blăniilor vii a jaguarilor, care aveau să se iubească și să se înmulțească la nesfîrșit, în peșteri, în stufăriș, pe insule, pentru ca ultimii oameni să-l primească. Îmi închipuii încrengătura tigrilor, caldul labirint al tigrilor, răspîndind groaza peste cîmpuri și printre turme, pentru ca să se păstreze un desen. În cealaltă celulă era un jaguar; în apropierea lui deslușii o întărire a presupunerii mele și o secretă hărăzire.

Ani în șir, învățai ordinea și configurația petelor. Fiecare zi oarbă îmi acorda o clipă de lumină, și în felul acesta putui să-mi fixez în minte formele negre care pătau perii galbeni. Unele închideau puncte în ele; altele formau linii transversale în partea interioară a labelor; altele, în desen inelar, se repetau. Poate că alcătuiau un singur sunet sau un singur cuvînt. Multe aveau tivuri roșii.

Nu voi vorbi despre truda mea istovitoare. Strigai adesea bolții că era cu neputință să descifrez un asemenea text. Treptat, enigma concretă ce mă frămînta, mă neliniști mai puțin decît enigma generală a unei sentințe scrise de un zeu. Ce tip de sentință — mă întrebai — va construi o minte absolută? Cugetai că nici în limbajele umane nu există propoziție care să nu implice universul întreg; a spune *tigru* înseamnă a spune tigrii care l-au zămislit, cerbii și broaștele țestoase pe care le-a devorat, pășunea din care se hrăniră cerbii, pămîntul care fu mama pășunii, cerul care dădu lumină pămîntului. Cugetai că în limbajul unui zeu fiecare cuvînt trebuie să enunțe această nesfîrșită

înlănțuire a faptelor, și nu într-un fel implicit, ci explicit, nu progresiv, ci imediat. Cu timpul, ideea unei sentințe divine mi se păru copilărească sau nelegiuită. Un zeu — reflectai — trebuie să rostească un singur cuvânt, iar în cuvântul acela — deplinătatea. Nici o noțiune articulată de el nu poate fi inferioară universului sau mai mică decât suma timpului. Umbre și simulacre ale acestei noțiuni care echivalează cu un limbaj, sînt ambițioasele și sărmanele noțiuni umane de tot, *lume, univers*.

Într-o zi sau într-o noapte — între zilele și nopțile mele, care e deosebirea? — visai că pe podeaua celulei era un fir de nisip. Readormii, indiferent; visai că mă trezeam și că firele de nisip erau două. Readormii; visai că firele de nisip erau trei. Se înmulțiră așa pînă umplură celula, iar eu muream sub emisfera aceea de nisip. Pricepui că visez; mă trezii cu mare trudă. Inutil; nisipul nenumărat mă înăbușea. Cineva îmi zise: *Nu te-ai deșteptat întru trezie, ci într-un vis precedent. Iar acest vis e cuprins într-un alt vis, și așa la infinit, care e numărul firelor de nisip. Drumul pe care va trebui să-l străbați înapoi e nesfîrșit și vei muri înainte să te fi trezit aievea.*

Mă simții pierdut. Nisipul îmi sfîrteca gura, dar strigai: *Nisipul din vis nu poate să mă ucidă, și nici nu sînt vise cuprinse în alte vise. O strălucire mă trezi. În beznă, deasupra mea, plutea un cerc de lumină. Văzui fața și mîinile temnicerului, roata de fier, frînghia, carnea și cîmile. Un om se contopește, treptat, cu forma destinului său; un om este, cu timpul, ceea ce îl determină. Mai mult decât un descifrator sau un răzbunător, mai mult decât un sacerdot al zeului, eram un prizonier. Din neconținutul labirint al viselor mă întorsei, ca la o casă, la aspra închisoare. Îi binecuvîntai umezeala, binecuvîntai jaguarul, binecuvîntai borta luminii, binecuvîntai bătrînul meu trup dureros, binecuvîntai beznă și piatra.*

Atunci se împlîni ceea ce nu pot uita și nici împărtăși. Se petrecu unirea cu divinitatea, cu universul (nu știu dacă aceste cuvinte se deosebesc). Extazul nu-i repetă simbolurile; unii l-au văzut pe Dumnezeu într-o licărire de lumină, alții l-au zărit într-o spadă sau în cercurile unui trandafir. Eu văzui o Roată prea-înaltă, care nu se afla dinaintea ochilor mei, nici în spate, nici alături, ci în toate părțile în același timp. Roata aceea era făcută din apă, dar și din foc, și (cu toate că-i vedeam marginile) era infinită. Împletite între ele, o alcătuiau toate lucrurile care vor fi, care sînt și care au fost, iar eu eram unul din firele acelei urzeli totale, iar Pedro de Alvarado, care a pus să fiu torturat, era un alt fir. Acolo se aflau cauzele și efectele și-mi era deajuns să văd Roata aceea ca să înțeleg tot, fără capăt. O, bucurie de a înțelege,

mai mare decât aceea de a făptui sau de a simți! Văzui universul și văzui intimele izvoade ale universului. Văzui originile pe care le po-vestește Cartea Triburilor. Văzui munții care se înălțară din ape, văzui primii oameni de lemn, văzui vasele ce se împotriviră oamenilor, văzui cîinii care le sfîșiară obraji. Văzui zeul fără chip, care stă îndărătul zeilor. Văzui nesfîrșite procese care alcătuiau o singură fericire și, înțelegînd totul acum, putui să pătrund și scriptura tigrului.

E o formulă de patrusprezece cuvinte întîmplătoare (ce par întîmplătoare) și mi-ar fi deajuns s-o rostesc cu glas tare pentru a fi atotputernic. Mi-ar fi deajuns s-o spun pentru a nimici această celulă de piatră, pentru ca ziua să cotopească noaptea mea, pentru a fi tînăr și nemuritor, pentru ca jaguarul să-l sfîșie pe Alvarado, pentru a împlînta sfîntul cuțit în piepturi spaniole, pentru a reconstrui piramida și imperiul. Patruzeci de silabe; patrusprezece cuvinte, și eu, Tzinacàn, aş cîrmui pămînturile cîrmuite de Moctezuma. Dar știu că nu voi rosti niciodată aceste cuvinte, pentru că nu-mi aduc aminte de Tzinacàn.

Moară cu mine taina care e scrisă în blana tigrilor. Cine a zărit universul, nu se poate gîndi la un om, la măruntele sale bucurii sau nenorociri, chiar dacă omul acela e el însuși. Acel om *a fost el* și acum nu-i mai pasă. Nu-i pasă de soarta celuiilalt, nu-i pasă de faptele lui, pentru că acum el nu mai e nimeni. De aceea nu rostesc formula, de aceea las ca zilele să mă dea uitării, culcat în beznă.

În românește de FLORIAN POTRA

BORGES ȘI EU

Celuilalt, lui Borges, i se întîmplă tot felul de lucruri extraordinare. Eu colind liniștit străzile Buenos Aires-ului, mă opresc din cînd în cînd, poate în mod mecanic, pentru a privi arcada unei intrări sau ușa unei marchize, și asta e tot; știrile despre Borges le aflu prin poștă; uneori îi văd numele în ziar, între cele ale cîtorva profesori, sau într-un dicționar biografic. Îmi plac ceasurile cu nisip, hărțile, tipografia din secolul al XVIII-lea, etimologiile, aroma cafelei și proza lui Stevenson; celălalt împărtășește și el aceste preferințe, însă într-un mod plin de vanitate, care le face să se transforme în atribute ale unui actor. Ar fi exagerat să afirm că relațiile dintre noi sînt ostile; eu trăiesc, îmi îngădui să trăiesc, pentru ca Borges să-și poată fabrica literatura, și literatura aceasta mă justifică. Trebuie să recunosc că a scris, într-adevăr, cîteva pagini izbutite, dar aceste pagini nu mă pot salva, poate din pricină că ceea ce e

bun în ele nu mai aparține nimănui, nici măcar celuiilalt, aparține doar limbii sau tradiției. De altminteri, știu că sînt sortit pieirii definitive, că, dacă va rămîne ceva din mine, aceasta va fi o frîntură fugară care va supraviețui în celălalt. Puțin cîte puțin, îi cedez totul, deși cunosc cît se poate de bine nesuferitul lui obicei de a falsifica și a ridica în slăvi orice fleac. Spinoza spunea că fiecare lucru tinde să rămînă în condiția în care se află; piatra vrea să fie veșnic piatră, iar tigrul să fie veșnic tigrul. Eu trebuie să rămîn în Borges, nu în mine însumi (asta, presupunînd că « eu însumi » exist), însă adevărul e că mă recunosc mult mai puțin în cărțile sale decît în cele scrise de alții, sau decît în stăruitorul vaiet al unei chitare. Acum mulți ani, am încercat să mă eliberez de el și am trecut de la mitologia periferiilor la jocul cu timpul și cu infinitul, dar și acest joc îi aparține acum tot lui Borges, așa că va trebui să încerc să imaginez altceva. Astfel, viața mea nu e decît o goană neconținută, și simt cum, puțin cîte puțin, pierd totul, cum totul trece în stăpînirea uitării, sau a celuiilalt.

Nu știu care din noi doi scrie această pagină.

În românește de CRISTINA ISBĂȘESCU



convorbiri cu BORGES

«Convorbirile» cu Jorge Luis Borges au fost difuzate între 1 martie și 19 aprilie 1965, prin postul de televiziune francez, în cadrul emisiunii France-Culture

FRAGMENTE

.....
GEORGES CHARBONNIER : Pentru noi francezii, ceea ce cred că a atras atenția asupra
operelor dumneavoastră este gustul ce-l avem pentru logică și matematicile moderne.

JORGE BORGES : Da, da, este foarte posibil. Nu cred că sînt un bun matematician,
dar am citit — și am recitat ce era foarte important — Poincaré, Russel și cîțiva
alți matematicieni. Toți m-au atras în același fel. Am conferențiat la Buenos-Aires
despre paradoxele eleatice. Matematicile și filozofia metafizică m-au interesat
totdeauna. N-aș putea afirma că sînt un matematician sau un filozof, dar cred că
am găsi în matematici și în filozofie posibilități literare și, mai ales, posibilități
pentru literatura care mă pasionează cel mai mult : literatura fantastică.

Totuși mă socotesc mai degrabă un poet, un om de litere care a întrevăzut
posibilitățile științei pentru imaginație, mai ales pentru imaginația literară.

G.C. : De pildă cînd ați scris Biblioteca lui Babel, ați plecat de la o idee matematică
precisă ?

J.B. : Da. Ideea jocului combinatoriu. În Biblioteca din Babel sînt două idei. Există mai
întîi o idee care nu este a mea, un loc comun, ideea posibilității unei variații aproape
infinite plecînd de la un număr limitat de elemente. Dincolo de această idee ab-
stractă (firește care nu m-a frămîntat mult), ideea de a fi pierdut în univers, de
a nu-l înțelege, dorința de a găsi o soluție precisă, sentimentul de a ignora ade-
vărata soluție. În această povestire, și nădăjduiesc în toate povestirile mele, există
o zonă intelectuală și o altă cred mai importantă — sentimentul solitudinii, al
angoasei, al inutilității, al caracterului misterios al universului, al timpului, ceea
ce este mai însemnat : al nostru înșîși, voi spune al meu-insuși. Cred că în toate

povestirile mele se găsesc aceste două elemente. Sint oarecum jocuri. Asemenea jocuri nu sint arbitrare. În orice caz nu sint arbitrare pentru mine. O necesitate, dacă acest cuvînt nu este prea tare, m-a îndemnat să le scriu.

Și pe urmă de asemenea m-a amuzat. Această corvadă de a scrie o povestire nu este numai o corvadă. M-am amuzat. Era un joc. Puțin ca la un jucător de șah. Există o problemă. Există o doză de distracție. Există o bucurie.

G.C.:...Ați avut legături și cu mișcarea dada în Europa?

J.B.: Firește, însă mișcarea dada era mai interesantă, socotesc. Mișcarea dada corespunde unei idei despre literatură, să zicem, nihiliste, disperate. Am fost foarte amăgit cînd am aflat — mai tîrziu — că dadaștii nu erau în realitate sceptici. Bunăoară, cînd se discuta despre paternitatea dadaismului, mă gîndeam că un dadaist autentic ar fi trebuit să spună: « Dar, firește, voi ați născocit adevăratul dadaism, nu eu ». În sfîrșit am știut că dadaștii erau scriitori la fel de profesioniști, ca și ceilalți, la fel de geloși, la fel de vanitoși ca și ceilalți !

G.C.:... De cînd credeți că apare literatura ? Cum se recunoaște ?

J.B.: O recunosc în mod fizic. Există ceva care se schimbă în mine. Nu îndrăznesc să pomenesc de circulația singelui sau de rîmtil respirației mele, dar există lucruri care simt imediat că sint poezie... În același fel în care simțim, nu știu cum, marea, sau o femeie, sau un apus de soare, sau prietenia, sau inteligența altora. Este o experiență imediată... Cred că simțim poezia ca muzica, ca iubirea, ca prietenia sau ca toate lucrurile lumii. Explicația vine ulterior.

G.C.: S-ar putea « fabrica » literatura cu ajutorul unor puncte de reper, folosind logica, matematică, lingvistica etc. ?

J.B.: Bine. Am să vă răspund într-un mod nefrancez : ar fi o manieră foarte artificială de a acționa. Cred că emoția este mai firească ; emoția prezentă — sau emoția de care ne amintim, cum spunea Wordsworth. Toate produc poezie. Altfel ne-am gîndi la o mașină de făcut versuri ; sau la ceva asemănător cu mașina de gîndit a lui Raymond Lulle, bunăoară, care vă îndeamnă să nu gîndiți, să epulzați combinațiile de cuvinte pînă în momentul cînd cuvintele ar crea idei. Cred că este mai ușor să gîndești sau să verifici decît să recurgi la metode atît de artificiale și atît de penibile. Și care n-ar fi nici satisfăcătoare pentru că n-ar explica nici emoția dumneavoastră.

G.C.: Am putea, dacă am avea cunoaștințele lingvistice necesare, să « fabricăm » literatură ?

J.B.: Da, cred că este posibil. Sintem în cazul jucătorului la ruletă care posedă un capital infinit. Nu poate să piardă. Îl e deajuns să dubleze miza de fiecare dată. Va cîștiga pînă la urmă. E atît de puțin ipotetic ! De altfel, dacă are un capital infinit nu se gîndește să joace la ruletă ! Capitalul, fiind infinit, nu poate nici pierde, nici cîștiga. Prin definiție, cred, cele două soluții sint la fel de imposibile... Da, cred că s-ar putea « fabrica » literatură. Dar asemenea « fabricare » ar fi foarte plictisitoare pentru scriitor, chiar presupunînd un scriitor nemuritor.

G.C.:... Jorge Luis Borges, cînd se vorbește de versurile libere, nu credeți că termenul « liber » e nepotrivit ?

J.B.: Vers liber înseamnă cred un vers căruia nu l se cunoaște legile, adică un poem a cărui structură a fost găsită la voia întîmplării. Dacă faceți un sonet, cunoașteți structura dinainte. La versul liber n-o cunoașteți, dar structura există.

Mallarmé cred că a afirmat că nu-l nici o diferență între vers și proză ; dacă te gîndești puțin la ritm, dacă te gîndești puțin la valorile auditive, atunci se face versuri, chiar dacă se scrie în proză.

Cînd concepeți o scrisoare unui prieten, vă gîndiți puțin la ritm. N-aș spune la muzica frazei, dar, în orice caz, încercați să faceți fraza lizibilă. Nimeni nu încearcă să scrie într-un mod cu totul obscur, încîlcit. Există totdeauna o structură,

o formă... Eu când am început să scriu, am comis eroarea de a face versuri libere, crezând că este mai ușor. Mai târziu am socotit că-i mult mai greu. Pentru că atunci când faci un sonet, îi cunoști structura. Pe când dacă faci poezie, în maniera... nu știu, a lui Walt Whitman, sau Lee Masters, dacă nu există un elan interior care să te îndemne, atunci nu valorează absolut nimic. Sau nu este decât un artificiu tipografic, se cheamă vers deoarece trebuie să se numească într-un fel.

G.C.: ...Mi se pare că lacrimile adevărate dezvăluiesc individualul, pe poet însuși, în timp ce exercițiile tehnice pot fi generale, privesc pe toată lumea.

J.B.: Da, este adevărat. Dar dacă tehnica servește la ceva ea trebuie de asemenea să slujească ca să provoace lacrimi adevărate. Sau versuri care au acest efect. Ceea ce revine la același lucru pentru cititor, căci cititorul nu știe ce mijloc a folosit poetul. Și poetul el însuși nu știe. De pildă, celebrul eseu al lui Poe despre modul cum a compus poemul *Corbul* este evident falsificat. Dacă ar fi procedat astfel, cum pretinde, n-ar fi scris un asemenea poem.

Pe urmă este o alta problemă la care nu se răspunde: de ce Poe voia să scrie o poemă în acest mod? Care era nevoia ce-l îndemna să scrie o asemenea poveste despre *Corbul* repetând un nume? A amantului căruia i-a murit iubita? O necesitate de bibliotecă? Cred că puțin din toate acestea a trebuit să-l satisfacă într-un fel. Altfel n-ar fi scris poemul. Ceea ce revine a afirma că întreaga reconstrucție logică a făcut-o pentru a ului pe burghez. Sau poate pentru că fiind profund romantic el-insuși, fiind un mare poet romantic, voia să fie altceva: să fie de asemenea un fel de Auguste Dupin, de detectiv foarte inteligent și foarte puternic. Ceea ce nu era. Era un om foarte nevolnic, nevrozat, un om foarte nenorocit. Dar voia să se închipuie asemenea unui zeu cucerit de inteligență. Ca Valéry, care fără îndoială a fost mult mai puțin abstract, mult mai puțin conștient.

Valéry ar fi vrut să fie domnul Teste. Evident nu era domnul Teste. Nimeni nu este domnul Teste. Nu știu chiar dacă domnul Teste este de dorit să existe. N-ar fi decât monștri...

...Domnul Teste, în realitate, ar fi înconjurat de evenimente, de apetituri, de o mulțime de lucruri: ar fi un om ca toți ceilalți.

...Cineva care joacă șah, care face algebră poate să devină domnul Teste. Vă închipuiți un domn Teste « durind » douăzeci și patru de ore? Imposibil!

Ceea ce m-a mirat în *La Soirée avec Monsieur Teste* este că Valéry a dat exemple de texte scrise de eroul său. Nu credeți că n-ar fi trebuit s-o facă? Am impresia că din punct de vedere literar nu trebuia să ne arate nici un exemplu: exemplele diminuează evident ideea despre o inteligență cu totul abstractă și prea pură. Aproape la fel ca în unele filme pe care le socotesc grosolane. În aceste filme, când se vorbește despre un pictor mare sau un muzician celebru nu trebuie niciodată să facă să i se audă muzica sau să i se arate tablourile. Toate astea provoacă dezorientare! Nu, ar trebui mai curînd să se arate admirația pe care ceilalți o resimt. Sau să ne facă să simțim emoția celorlalți. Când Valéry a adăugat la cartea sa *log-book-ul* domnului Teste, se vede că domnul Teste nu era atât de extraordinar. O mică neîndemînare literară a lui Valéry care era foarte tânăr în epoca cînd a scris cartea. Mai târziu ar fi înțeles că nu trebuia să citeze un singur rînd din domnul Teste.

...Dar sînt foarte nerecunoscător, deoarece *La Soirée avec Monsieur Teste* este o carte frumoasă.

...Descrierea obiectelor este foarte plictisitoare. Obiectele nu pot interesa decât în funcție de oameni. S-ar putea desigur face un roman unde n-ar

fi decît descrierea unui scaun şi a unei mese. Cred că nimeni n-ar citi un asemenea roman şi nimeni n-ar vrea să-l scrie, sau ar face-o pentru a rămîne în istoria literaturii ca prima persoană care a scris un roman în care nu se descrie decît o masă ! Numai astfel i s-ar putea găsi locul în istoria literaturii ! Şi asta are atît de puţină importanţă !

G.C.: ... Cum credeţi că trebuie să considerăm problema literară ?

J.B.: Evident problema literară este foarte vastă. Există aici un mister immanent. De pildă cînd Stevenson afirmă că personajele artistice — ale unui roman sau ale unei drame — nu sînt decît o serie de cuvinte, simţim imediat că nu-i adevărat.

G.C.: Ei ! Cred că da !

J.B.: Nu. Să ne gîndim la un roman oarecare. De pildă un roman de Dostoievski. Dostoievski nu descrie toate momentele eroilor săi. Bunăoară, eroii săi iau dejunul, pe urmă se revăd a doua zi. Dar dacă romanul este reuşit — cred că este cazul cu romanele lui Dostoievski sau cu unele din ele — avem impresia că între cele două scene sînt altele pe care nu le cunoaştem. Eroii au plecat la ei acasă. Au dormit. Au visat la ceva. Dacă n-avem această impresie, cartea nu există. Sînt destule lucruri pe care autorul nu ni le istoriseşte, pe care autorul nu le cunoaşte, dar care trebuie să existe. Dacă două personaje nu se revăd decît după douăzeci de ani, trebuie să simţim că au trăit experienţe, că au îmbătrînit, că s-au schimbat puţin. Altfel cartea nu acţionează asupra cititorului.

Cred că Coleridge vorbea despre *willing suspension of unbelief*. În artă nu există nici credinţă, nici neîncredere. Deoarece cititorul trebuie să-şi suspende voit scepticismul, puţina sa credinţă, trebuie să colaboreze cu autorul. Un spectator care asistă la o tragedie, ştie foarte bine că acţiunea se petrece pe o scenă. Că pe scenă sînt actori, că nu-i Macbeth acolo în faţa lui. O ştie. În acelaşi timp participă la joc. Încearcă să uite, sau mai degrabă să suspende neîncrederea, cum afirma Coleridge.

... Voi afirma că realismul consistă în a adăoga sau a răspîndi unele evenimente în mişcarea pe care o putem denumi poetică — pentru că trebuie s-o numim într-un fel. Realismul constă în a răspîndi anumite evenimente care par adevărate, evenimente mărunte, puţin neaşteptate, care dau impresia realităţii. Ceea ce se petrece mai frecvent la Shakespeare decît la Racine, bunăoară, care nu se preocupă niciodată de ele.

... Cred că, în general, dacă într-o lucrare literară oarecare, să spunem într-o tragedie, sau într-un roman, într-o comedie, există mici detalii puţin neaşteptate, sau împrejurări puţin domestice, se produce astfel puţin iluzia adevărului. Evident nu trebuie să se exagereze. O tragedie sau un roman care n-ar fi făcut decît din diverse împrejurări ar fi ridicol. Ar fi atît de plictisitor, atît de asemănător cu momentele cele mai plictisitoare ale realităţii, că nimeni nu l-ar accepta.

... Ceea ce vreau să spun foarte modest este că nu ne putem lipsi de împrejurări, că trebuie totdeauna să existe împrejurări. Evident, e regretabil : împrejurările inundă cartea.

... A scrie înseamnă poate puţin contrariul acţiunii de a gîndi. Este un mod dirijat de a gîndi. Cînd scriu nu ne gîndim exclusiv, deoarece ne gîndim şi la efectul ce îl vom provoca asupra altora. Ceea ce trebuie să tulbure puţin gîndirea : acest proiect puţin vanitos de a crea ceva. Probabil putem să ne gîndim mai bine în singurătate şi fără ambiţia literară urgentă, sau mai degrabă fără obligaţia literară urgentă.

G.C.: ... Ne vom referi în mod deosebit la *PIERRE MÉNARD AUTOR DEL QUIJOTE* și *FUNES EL MEMORIOSO*.

J.B.: ... Pentru mine Pierre Menard nu era un imbecil; era un om care ajunsese la un stadiu când nu putea face decât ceea ce a făcut. Pierre era puțin sceptic, un om foarte modest și foarte ambițios, în același timp etc. etc.

Nu știu prea bine dacă personajul există pentru dumneavoastră. Credeți că-i foarte nedrept să-l numesc imbecil, nu?

Există la el un exces de inteligență, un sens al inutilității, ideea că sînt prea multe cărți, că a încurca bibliotecile cu lucrări noi înseamnă o lipsă de politeță sau de cultură; în sfîrșit un fel de semnare. Cînd am scris această povestire, personajul pentru mine era un personaj complex, nu doar un imbecil!

Există și puțin umor, cred, în cazul acestui om, evident inteligent, care practică o muncă atît de zadarnică și de asemenea conștient zadarnică.

... Ar fi aici puțin din ideea că nu se inventă nimic, că se lucrează cu memoria sau, pentru a vorbi mai precis, că se lucrează cu uitarea.

În povestirea mea *Funes el Memorioso*, există cazul contrar: un om cumsecade, un om foarte ignorant, are o memorie perfectă, atît de perfectă încît generalizările îi sînt interzise. Moare foarte tînăr, împovărat de această memorie pe care un zeu ar putea-o suporta, dar nu un om. Ar fi cazul contrariu: *Funès* nu poate să uite nimic. Prin urmare nu poate să gîndească, deoarece pentru a gîndi trebuie să generalizeze, adică trebuie să uite.

Funès, el, nu este inteligent. N-are decât acea vastă memorie, ce-l împovărează și care îl face să moară foarte tînăr.

... Am scris această povestire, deoarece am trecut prin lungi perioade de insomnie... Această poveste mi-a servit pentru a mă vindeca de insomnie. Am «depus» toată insomnia în personajul meu... Nu știu dacă povestirea a amuzat pe mulți. În orice caz a fost utilă pentru mine. Pentru cazul meu personal. Am trecut experiența insomniei în metafora acestui sârman băiat care moare.

G.C.: Pentru noi această interpretare este destul de dificilă.

J.B.: Interpretarea este la fel de dificilă pentru mine. În general un scriitor, cred, nu începe printr-o idee abstractă. Începe printr-o imagine care — ca un eveniment — vine la el. Kipling, cred, a spus că este permis unui scriitor să născocască, și nu de a ști care era moralitatea acestor născociri. Aceasta privește pe ceilalți. Scriitorul propune simboluri. Cit despre semnificația simbolurilor, sau morala ce se poate desprinde e treaba criticei, a cititorului. Nu a sa. Scriitorul își scrie povestea; o scrie cu fidelitate. Vreau să spun că este fidel visului său, nu la modul unui istoric sau a unui ziarist. Este fidel în altfel. Povestea scrisă, ea trebuie să-și croiască drumeagul ei cumsecade.

Acesta-i, cred, cazul general. Este cazul lui Cervantes ce voia să facă o parodie din unele cărți și care a făcut mult mai mult. Da, este cazul general, în afară de a lui Dante. Cred că Dante, care a creat o operă admirabilă, era deplin conștient înainte de a scrie un rînd. Dar, în general, repet, cred că opera literară nu evoluează astfel. Nu cred, de pildă, că Shakespeare se gîdea să creeze capodopere. Se gîdea, mai ales, la actorii lui, la publicul său, la cronicele pe care le citise... nu știu, la Plutarch sau aiurea. Creea capodopere fără voia lui, fără să se intereseze mult de ele.

... *Nemuritorul* este foarte deosebită. *Nemuritorul* este scris la modul baroc, într-un stil foarte luxos, aproape prea luxos, prea sonor. Din cauza unei dificultăți. Cred că am scris *Nemuritorul* înainte de *Funes*. Cînd am scris *Funès* eram mai... nu știu... mă simțeam mai liber pentru a scrie, în timp ce am scris *Nemuritorul*,

nu eram prea sigur de subiectul meu. Cred chiar că l-am ratat. Cred că povestirea este încălțită de detalii istorice. Poate-i regretabil că am recitat *Salambô* înainte de a scrie *Nemuritorul*, care are ceva de reconstituire arheologică. Sînt lucruri luate din Pliniu etc. Pe urmă istoria esențială din *Nemuritorul* este puțin alterată prin acumularea de detalii. Istoria esențială este istoria unui om nemuritor care, prin faptul că-i nemuritor, își uită trecutul. Este istoria lui Homer care uită că a fost Homer . . . Aș putea acum să scriu această povestire mult mai bine. Aș putea s-o scriu în trei sau patru pagini . . . Aș încerca să scriu doar istoria unuia care, la sfîrșitul vieții, își amintește. Știe că a trăit prea mult. Că într-o viață era Homer și că a scris *Iliada*. Ceea ce n-are nici o importanță, deoarece dacă timpul este infinit de lung, noi vom scrie toți cîndva *Iliada*, sau mai curînd o vom fi scris vreodată. Este o variație pe tema *Bibliotecii din Babel*. În fond, ideea că posibilitățile infinite sînt legate de un timp infinit. Puțin ideea reîntoarcerii eterne a pythagorienilor, a lui Young, a lui Nietzsche, a lui Blanqui etc.

G.C. : Nu înțeleg să fac o clasificare. Sînt mirat de a fi obligat să fac o oarecare distincție. În *Nemuritorul*, în *Funes*, în *Averroes*, sau în *Scriptura zeului* prin ce sînt izbit, înainte de a fi sensibil la organizările logice ? Prin viziuni. Văd. *Tablouri. Culori. Forme*. Pe cînd dumneavoastră ați descris foarte rapid, eu văd, mai întii. Înțeleg pe urmă. Se înțeleg lucruri, care au puține relații cu ceea ce am văzut. *Lucruri diferite. Dimpotrivă, cînd e vorba de Pierre Ménard și de Babel* viziunea n-are, mai întii.

. . . *Scriptura zeului* vă provoacă, imagini vizuale?

J.B. : Da. *Scriptura zeului* este de asemenea o povestire autobiografică. Am petrecut, unsprezece zile și unsprezece nopți în pat pe o căldură argentiniană. Era în luna ianuarie. Uneori erau 40 de grade la umbră. Mi se făcuse o operație la ochi. A trebuit să rămîn unsprezece zile și unsprezece nopți în pat. Stăteam culcat pe spate și mi se interzisesse să mă mișc. Uneori dormeam. Chiar cînd dormeam eram înlănțuit. Atunci am avut ideea unui om înlănțuit, culcat pe spate. Această idee se găsește în povestire. Există, de asemenea, în *Scriptura zeului* o idee care se găsește în *Cabală* și de asemenea la Leon Bloy (un scriitor francez care-mi place mult. Nu-mi place din punct de vedere moral, găsesc că trebuie să fi fost o persoană dezagreabilă. Însă avea o vastă imaginație). Ideea că totul în univers este un fel de scriitură. Quincey a avut această idee. El a spus că chiar lucrurile cele mai mici ar putea să fie oglinzi secrete ale celor mai mari.

Atunci m-am gîndit la o scriitură unde secretul universului ar fi fost fixat. M-am gîndit la o vizită pe care am făcut-o — cred că eram copil — la grădina zoologică din Buenos Aires. Apoi m-am gîndit că petele de pe blana unui jaguar se aseamănă cu semne. Am unit aceste două elemente: experiența înspăimîntătoare — de a fi nemișcat și înlănțuit — și ideea petelor, scriitură pe blana unui jaguar.

G.C. : Există totdeauna mai multe planuri în cărțile dumneavoastră și pentru geneza operei este foarte important.

J.B. : O carte care vrea să dureze, este o carte care trebuie să poată fi citită în mai multe feluri. Da, în orice caz trebuie să permită o lectură variată, o lectură schimbătoare. Fiecare generație citește într-un mod diferit marile cărți.

.....

În românește de ALEXANDRU BACIU

Viziunea lui Jorge Luis Borges

Un personaj din *Regele Lear* spune: « *Maturitatea este totul* ». S-ar putea ca maturitatea să nu fie totul, de vreme ce trebuie neapărat să treci prin alte etape pentru a ajunge la ea. Neîndoielnic este, însă, că cel ce nu o dobîndește rămîne neîmplinit, fermecător adesea, dar trunchiat pentru totdeauna.

Sînt scriitori — ca și persoane de altfel — care nu ajung la maturitate, care nu izbutesc să se ridice pînă la acel punct de desăvîrșire implicat de maturitate. Ei pot fi minunate fructe date în pîrg, miraculoși muguri, boboci gata să înflorească, plini de mister, dar niciodată nu depășesc acest stadiu. Aș putea chiar spune că farmecul unora dintre acești scriitori se datorează însăși zăbavei sau neputinței de a se maturiza. Unii trandafiri nu sînt frumoși decît îmbobociți; de îndată ce se deschid, ei se scutură ca și cum nu ar fi fost creați pentru o deplină înflorire; sînt însă alții care nu-și dezvăluie întreaga lor splendoare decît cînd înfloresc pe deplin fără să se scuture numai decît după aceea.

De la începutul acestor însemnări care vor fi însăși expresia lui Borges, înregistrate și transmise de credinciosul aparat înregistrator care am ajuns, cu mulțumire și mîndrie să fiu, (mîndrie de a putea transmite ceva atît de esențial argentinian și de o excepțională calitate), mă grăbesc să spun, că din prima clipă în care l-am cunoscut pe Borges (pe vremea revistei *Proa*, de cînd s-a scurs un flecușteț de vreo treizeci de ani) l-am admirat necontenit. Dar cu o rezervă. Mă întrebam dacă Borges va rămîne necontenit minunatul trandafir abia îmbobocit, pe care-l cunoaștem sau dacă va înflori din plin fără să se scuture de îndată. Îmi puneam cu îngrijorare această întrebare fiindcă un talent atît de deosebit, o personalitate atît de excepțională ca a lui reprezentau pentru noi toți mult mai mult decît un succes literar: un mare atu, un pașaport îngăduindu-ne să călătorim prin toată înalta societate literară contemporană, un permis de trecere pentru noi argentinienii și pentru toată argentinitatea și universalitatea noastră esențială — care este una din trăsăturile dominante ale celor mai buni argentinieni.

Francisco Romero a vorbit odată, în revista *Sur*, despre *geniul limbii* la Borges. Amado Alonso a spus că *nimeni dintre noi n-a creat un stil atît de stil*. Și Pedro Henríquez Ureña a adăugat că Borges nu era original fiindcă își propusese să fie: *Borges va fi original cînd nu-și va mai pune în gînd să fie*. Aș putea aproape spune că este ceea ce se întîmplă acum cu el.

De toate acestea devenisem conștientă de cum am început să citesc și să cunosc pe Borges. Dar cum eu însămi eram un fruct încă crud, mă aflam în căutarea maturității. Acest lucru mă făcea și mai exigentă față de Borges pe care-l socoteam, de pe atunci, drept o figură de prim plan. Borges nu-mi dădea, așa cum se manifesta el atunci, « hrana vitală » pe care o căutam în literatură și care nu era nici exclusiv

nici tocmai literară. Îi reproșam lui Borges, care era mai mic ca mine ca număr de ani dar mai vîrstnic ca talent, că nu își exercită, fără a mai zăbovi, drepturile și îndatoririle evidentului lui privilegiu de prim născut. Aceste sentimente și gânduri pe care mi le inspira, nu i le-am mărturisit niciodată. Există în el o tendință de a lua peste picior tot ce nu era conform gusturilor lui proprii. Și gusturile noastre se deosebeau. Ironia lui Borges avea asupra mea efectul lămlii asupra stridiilor. Nu că ironia mi-ar displace (a lui avea inteligență și savoare), risul m-a eliberat întotdeauna de faptul trăirii. Dar ani de zile am adorat divinități diferite și cînd cădeam de acord asupra cîte unui zeu, nu era niciodată pentru aceleași motive. De aceea, mă simțeam foarte intimidată în fața lui Borges tocmai în măsura în care admiram geniul lui. Mi-era la fel de frică să rănesc și să fiu rănită. Vorbind despre Mallarmé, Borges spusese: «Temele banale nu-l mulțumeau îndeajuns, de aceea a căutat teme negative, absența unei flori sau a unei femei, albeața unei file înainte ca poemul să fi fost scris pe ea». Îl dojeneam aspru în sinea mea: de ce dracu îți mărginești puterea creatoare la jocuri de spirit și de ce faci atîta caz de *desființatele bibelouri de inutilitate sonoră*, oricît de frumoase ar fi?

Nu aş scrie, desigur, nimic din toate acestea astăzi dacă, între timp, *perspectiva panoramică* Borges nu s-ar fi schimbat: Un Borges «tel qu'un lui même enfin» viața îl schimbă, fără a-i schimba — slavă domnului — ireductibila originalitate.

Nu mă îndeamnă inima să scriu decît despre ființele și lucrurile care-mi plac în chip absolut, oricîte defecte ar putea să aibă. Și cum scriu de plăcere, pentru a satisface nevoile unei lumi interioare, care nu îngăduie minciuna, dacă scriu astăzi despre Borges, sau dacă mă aplec cu satisfacție și mîndrie asupra tot ce reprezintă personalitatea lui, este fiindcă astăzi îmi place în mod absolut. Și-mi place fiindcă a ajuns la acel ceas al maturității la care-i dădusem întîlnire odinioară cu o îngrijorare născută din sinceritatea cu care îi doream maturizarea, așa cum dăm întotdeauna întîlnire oricărei mari nădejdi.

Nimeni mai bine ca Borges, dacă ar vrea să-și evoce peregrinările sale prin lumea literelor sau, mai bine zis, prin aceea a spiritului (care suflă oriunde vrea¹), nu ar putea oferi cheia încetei mele apropieri de el, de opera lui. În vremile acestea de dispreț, de discordii și de nedreptăți zilnice, această apropiere a însemnat pentru mine un eveniment mai îndebătător decît Borges însuși ar putea să-și închipuie. Nu știu dacă împărtășește ceea ce simt eu, dar aceasta are prea puțină importanță pentru mine. Lucrul există în sine. Și-mi este de ajuns.

Borges — Georgie, cum îi spun prietenii — locuiește pe strada Maipú, deci în chiar inima celui Buenos Aires pe care-l cînta cu fervoare în 1923:

Străzile din Buenos Aires / Sînt carnea sufletului meu. / Orașul trăiește în mine ca un poem / pe care n-am știut să-l cuprind în cuvinte.

Toți argentinienii care citesc au parcurs cu surprindere acel volumaș și s-au privit în oglinda pe care ne-o întindea tuturor. Ne recunoșteam în ea:

Așadar, pe acest fluviu de nămol, de somnolență / au pătruns ciocurile corăbiilor care au înghițat patria mea. / Și înguste lotci vopsite cu greu săltau / printre prelungile ierburi ale perfului curent . . . / Eu nu pot crede că Buenos Aires să fi avut un început / pentru mine este veșnic ca aerul, ca apa.

Acum cîteva zile m-am dus în strada Maipú ca să stau de vorbă cu Borges despre trecut și despre prezent. Cartierul ne este familiar. În el ne-am născut amîndoi și am trăit. Borges s-a născut într-un 24 august, în 1899, în strada Tucumán, la cîteva pași de ceea ce a fost casa mea și unde și-a instalat acum revista *Sur* birourile.

Viața literară a lui Borges, mi-a spus mama sa, a început la vîrsta de 6 ani. A scris atunci o poveste intitulată *Rîul fatal*, într-un stil de felul celui folosit în *Gloria*

¹ Aluzie la faimoasa frază a lui Barrès din *La colline inspirée*: „Il est des lieux où souffle l'esprit”. (n. tr.).

lui don Ramiro. În această poveste, oamenii nu mureau ci treceau dincolo. La 9 ani, a tradus *Prințul fericit* al lui Oscar Wilde. Traducerea a fost publicată în ziarul *Jora* și un profesor de limba engleză a adoptat textul ei socotind că opera era a tatălui adevăratului traducător.

Faptul că bunica sa era englezoaică a avut o foarte mare înrîurire asupra vieții și operei lui Georgie, fiindcă și-a petrecut copilăria, însetată de lecturi, cu Dickens, Stevenson, Kipling, Bulwer-Lytton, Mark Twain, Edgar Poe. Citea și recitea: *Huckleberry Finn*. *The first Men on the Moon* de H. C. Wells, l-a produs o puternică impresie. În schimb, citea foarte puțin din autorii spanioli, ca toți tinerii cititori din acea vreme, care, bucurându-se de privilegiul, nu întotdeauna de invidiat, de a avea acasă o guvernantă, se consacrau aproape în întregime limbii franceze. *Don Quijote* a fost totuși cartea lui de căpătii. A citit de asemenea *Facundo* și *Fausta* (clasici ai romanului « gauchó »). Toate acestea între 10 și 11 ani.

Volsunga Saga, tradusă de William Morris, avea să aibă, mai târziu, o mare repercusiune asupra vieții de scriitor a lui Borges, determinînd toate preferințele sale nordice. Și această atracție avea să crească pe măsură ce treceau anii.

În 1914, familia Borges se duce în Elveția, unde rămîne blocată pe tot timpul războiului. Cu acest prilej, Georgie învătă singur limba germană citind un volum de poezii de Heine cu ajutorul unui dicționar germano-englez. Aceasta în timpul vacanțelor. Studiază paralel și latina și își trece, în limba franceză, bacalaureatul la Geneva.

În 1919, familia Borges se instalează pentru trei ani în Spania. La Madrid, Georgie frecventează cercul lui Rafael Cansinos-Assens, traducătorul lui Dostoievski (din rusă) al povestirilor *O mie și una de nopți* (din arabă) și al lui Goethe (din germană). Georgie este în elementul lui în această poligloție. A făcut parte, de asemenea, din grupul ultraist. A început să scrie versuri libere, fără punctuație și majuscule, voit obscure. În acest fel înțelegeau beatnicii din acea vreme să-și manifeste independența.

Întors la Buenos Aires în 1921, a scos o revistă de perete: *Prisma*. Era lipită pe pereții caselor (« care or să mai vadă și altele ») ca un vulgar avertisment. Doamna Borges își mai aduce aminte de gălețile cu lipici de care trebuia să facă rost pentru această ispravă literară și bulevardieră a fiului său la care își dădeau concursul Eduardo Gonzales Laruzá, Pancho Pinero Pico, Juan Guillermo Borges și Norah Lange.

În 1923 publică *Fervoare pentru Buenos Aires*, dar izbucnirea aceasta de lirism nu are nici un răsunet în orașul care o inspirase. În schimb, la Madrid, în *Revista de Occidente*, Ramón Gómez de la Serna scrie un articol elogios. Díez Canedo se duce la Borges și îl felicită. Alfonso Reyes îi scrie. Borges își amintește cu deosebită plăcere mai ales de o frază din această scrisoare: « Văd nume de strămoși militari ». Oricît de puțin militarist era (cel mult în felul lui Don Quijote), Georgie vorbește întotdeauna cu o plăcere melancolică de strămoșii lui în uniformă care au luptat a sfărîma lanțuri și a cuceri lauri veșnici.

În 1925 apare *Luna de enfrente* (versuri) și tot atunci și revista *Proa*, care nu va trăi decît un an. În acel an, Georgie a cunoscut pe Ricardo Güiraldes și eu pe Georgie prin Ricardo. Era în acel moment un băiat de douăzeci și cinci de ani, cu o oarecare sfială în mișcări, în glas, în stringerea de mînă și în ochii lui de vizionar sau de mediu — ochi la fel ca ai încîntătoarei sale surori Norah.

În 1928, a apărut *El idioma de los argentinos* (proză). În 1929, a obținut Premiul Orașului Buenos Aires, în valoare de trei mii de pesos. Borges și-a cumpărat numai-decît, de ocazie, *Encyclopedia Britannica* și a cheltuit restul pe nenumărate cafele cu lapte băute cu prietenii lui.

Evartista Carriego (evocare a vieții și mediilor în care a trăit acest poet populist) a apărut în 1930.

În ianuarie 1931, se punea la cale apariția unei noi reviste. Eduardo Mallea (care făcea primii lui pași în lumea literelor) și Waldo Frank (care venea pentru prima dată la Buenos Aires) s-au străduit să mă convingă că este neapărat necesar ca eu să mă ocup de această revistă. M-am lăsat înduplecată. Ne bizuiam, bineînțeles, pe Borges ca principal colaborator și sfătuitor.

Primul număr al revistei *Sur* conținea un articol al lui Borges despre *Coronel Ascasubi* (pe atunci nu aveam nimic împotriva coloneilor) și o notă asupra pancartelor și inscripțiilor de pe ele, prinse pe atunci, ca și astăzi, pe căruțele negustorilor, transformate acum în camioane. Îi cerusem într-adins această notă fiindcă constituia o temă borgeană.

În cel de al doilea număr din *Sur* am publicat un articol despre *Martin Fierro*. Autorul acestui poem «gaucho» — care este *La chanson de Roland* a noastră — era vărul străbunicii mele după mamă. Și cum trăiam cu toții în același cartier, făceam parte cu toții din ceea ce se putea considera familia *Caietului San Martin*, titlu pe care Borges îl alesese pentru una din cărțile lui fiindcă așa se numeau caietele pe care școlarii își scriau lecțiile. E greu de crezut că peste cîțiva ani aveam să plătim scump legătura noastră de rudenie sau simpatie pentru acest general San Martin, al cărui centenar era sărbătorit atunci cu fanfare și focuri de artificii. Dar să nu anticipăm.

În 1936 și 1937, au apărut — publicate de casa mea de editură (pe care Ortega y Gasset mă sfătuisese să o întemeiez ca să nu fuzionez cu revista) două volume traduse de Borges: *A room of one's own* și *Orlando* de Virginia Woolf. Ambele cărți erau mai mult pe gustul meu decît pe acela al traducătorului. În 1941, Borges traduce pentru *Sur*: *Un barbar în Asia* de Henri Michaux. În 1944, editura mea îi publică *Ficciones*, carte pentru care avea să primească *Premiul Internațional al Editorilor*. Borges traduce apoi *Wild Palms* de Faulkner și *Perséphone* de Gide pe care, în 1942, *Sur* a distribuit-o gratuit în sala teatrului *Colon*, în seara în care Stravinsky a dat pentru prima oară această operă și cînd mi-a revenit plăcerea de a fi recititoare.

În acest răstimp și fără să ne fi dat seama de ceea ce se petrecea în propria noastră țară (așa cum se întîmplă în toate țările, chiar și în cele mai puțin slab dezvoltate) un obscur colonel a ajuns președinte al Republicii. Și de îndată, Borges s-a trezit numit inspector al vînzării păsărilor comestibile în piețele din Buenos Aires. Numire originală pentru un scriitor. Dar epoca peronistă a fost plină de originalități de acest soi — nu i se poate nega acest merit.

Surprins — *ma non troppo* — Borges a întrebat pe un înalt funcționar cum de putuse să fie numit într-un astfel de post, cînd erau treizeci sau patruzeci de funcționari care ar fi putut să se descurce mai bine decît el. Înaltul funcționar i-a răspuns:

— Ai fost de partea Alianților în timpul războiului?

— Da, a răspuns Borges.

— Atunci, ce mai vrei?

Acolo ajunsesem.

Puțină vreme după aceea, Borges s-a văzut silit să renunțe la această nouă îndeletnicire a lui. Asociația de Cultură Engleză și-a dat seama, din fericire, că Borges era el însuși o pasăre, dar una «rară», nu tocmai nimerită să se ocupe de vînzarea păsărilor de rînd. Drept care i-a propus o catedră de literatură. Împărțînd punctul de vedere al asociației, *Colegiul Liber de Studii Superioare* a cerut fostului inspector al curcilor și biblicilor să țină o serie de conferințe despre scriitorii englezi și nordamericani, conferințe care aveau să-i îngăduie să mănînce sus-zisele păsări. Astfel s-a lansat Borges într-o aventură pe care nu se socotea în stare s-o ducă la bun sfîrșit și care îi și dispăcea: să țină conferințe și cursuri. Nevoit, silit chiar, a început o carieră pe care nu a mai părăsit-o, spre cel mai mare folos al celor care-l ascultă. Astăzi Borges nu se mai mărginește la literatura engleză și la cea americană.

El tratează și alte teme, vorbește fără note și chiar de-a dreptul în englezește, dacă acest lucru înlesnește înțelegerea elevilor săi.

Marele Premiu de Onoare al Societății Scriitorilor Argentinieni a fost creat în acea epocă, dar ca o compensație pentru Borges, căruia nu i se decernase *Premiul Național de Literatură* care i s-ar fi cuvenit. *Sur* a publicat cu acel prilej un număr special, intitulat *Dreptate a fost făcută lui Borges. Grădina cărărilor care se despart* a apărut în 1941 în Editura *Sur*. În Mexic, Borges a publicat un volum intitulat *Las Antiguas Literaturas Germanicas* (în colaborare cu Delia Ingenieros) și un manual de *Zoologie Fantastică*.

Este poate locul să amintesc că Borges a scris mai multe cărți în colaborare cu marele său prieten Adolfo Bioy Casares și cu sora mea, Silvina Ocampo. În primul rând o *Antologie a literaturii fantastice* (1940). Scormonindu-mi amintirile, am dat peste un amănunt, vechi de mai mulți ani și de care principalii interesați nu au nici o cunoștință. Pe vremea când Bioy Casares nu era încă decât Adolfită, mama lui a venit într-o zi la mine să-mi vorbească îndelung despre intențiile literare ale fiului ei adolescent, fiu unic în a cărui admirație era. Era neliniștită și mândră. Întrebându-mă care dintre scriitorii argentinieni ar putea să-i dea sfaturi și să se ocupe de el, i-am răspuns fără șovăire: Borges. «Ești sigură?» a stăruit ea. «Absolut sigură» i-am răspuns.

Nu mă înșelam. În ciuda deosebirii de vîrstă, între cei doi avea să se nască o mare prietenie. Presimțisem această prietenie dar nu mi-o putusem închipui atât de puternică, nici că sora mea avea să se mărite cu Bioy Casares și că Borges avea să intre în casa lor ca la el acasă.

În 1941 cei trei complici publică o *Antologie Poetică Argentiniană*. Complici, fiindcă îi socotesc oarecum arbitrari în alcătuirea ei. De altfel, în această privință, sînt și ei de aceeași părere cu mine.

În anul următor, Borges și Bioy Casares publică, sub pseudonimul H. Bustos Domecq: *Seis problemas para don Isidro*.

Borges pretinde că întîlul gînd al autorilor fusese să scrie un roman polițist... dar că s-a transformat repede, pe parcurs, în operă satirică, personajele punînd stăpînire pe autori. În 1946, sub același pseudonim, a apărut *Dos fantasías memorables* și sub pseudonimul Snorey Lynch: *Un modelo para muerte*.

lata-i pe amîndoi în lumea romanului polițist, pe aceste cărări împletite. O altă antologie a lor va fi: *Los mejores cuentos policiales*. Și, în 1951, o a doua *Antología de cuentos policiales*. În 1953, *Cuentos breves y extraordinarios*. (În 1940, *Sur* a publicat *El libro del cielo y de la tierra*. O carte de literatură gaucho s-a născut din aceeași colaborare).

Nimic nu este veșnic, îndeosebi dictatorii (deși, în vremea lor, totul țî se pare o cîmplită veșnicie). Într-o bună zi, colonelul a spălat putina. Atunci Borges a început să primească onorurile care i se cuveneau: doctor *honoris causa* al Universității din Cuyo (1956), Profesor de literatură engleză și nord-americană la Facultatea de Litere. Dar cel mai important lucru pentru el care visează să trăiască într-o pădure de cărți, a fost numirea ca director al Bibliotecii Naționale. Din nefericire, vederea l-a trădat ca și pe celălalt director al Bibliotecii, Paul Groussac. Ne-o spune în *Poema de los dones*: Stăpîni ai acestei cetăți a cărților au fost făcuți / niște ochi fără lumină care citesc doar / în bibliotecile visurilor... / Un rege moare de foame și de sete (spune o poveste grecească) / printre fructe și fîntîni. / Eu ostenesec fără țel hotarele / acestei înalte biblioteci oarbe. / Cînd te gîndești că-mi închipuiam paradisul / sub chipul unei biblioteci... / Groussac și Borges privesc / această lume dragă care se deformează și se stinge / într-o palidă cenușă vagă / și se contopește cu visul și cu uitarea.

Această grea încercare, faptul de a nu mai putea să citească, înspăimîntător pentru cineva care din copilărie trăia prin cărți, Borges a primit-o cu o tărie pe care nu

izbutesc s-o slăvesc îndeajuns. Dar cum o uriașă bogăție se afla adunată în lumea sa interioară, o nesfârșită acumulare de imagini, pierderea vederii nu-i mai lipsește chiar atât de mult. Chiar cînd vedeau, ochii lui stranii priveau fără să vadă fiindcă, întocmai ca acele corăbii negre de care ne vorbește *El Hacedor*, ei au căutat întotdeauna pe marea nevăzutului o insulă neprocurată.

El Hacedor este culegerea publicată de curînd de Borges. În paginile acestui volum se amestecă și se contopesc mulți din acei Borges deosebiți dar întotdeauna identici din care este alcătuit. El a spus despre el însuși: « Din toate cărțile pe care le-am dat la tipar, cred că niciuna nu este atât de personală ca acest mănunchi dezordonat de lecții și de idei tocmai pentru că e plin de reflexe și de interpolări.

Eseurile și povestirile lui Borges au fost întotdeauna scurte. Și această scurtime surprinde la un scriitor ca el, întotdeauna pe cale de a se revărsa ca un izvor pe care nimic nu-l poate opri.

Acum, Borges studiază literatura anglo-saxonă cu un grup de studenți. Intenționează să publice curînd o *Historia de las orígenes de la literatura inglesa*. Pregătește de asemenea, pentru *Sur*, o antologie în care vrea să demonstreze că temele literare se reîntorc sub diferite forme la diferite epoci, cu o fidelitate de păsări călătoare.

Deunăzi, l-am întrebat cine dintre oamenii pe care i-a cunoscut sau scriitorii pe care i-a citit a avut mai multă înrîurire asupra lui. « Macedonio Fernández », mi-a răspuns el. Macedonio era un prieten al tatălui său. Un om cu o vervă strălucitoare. El a influențat pe Borges mai curînd prin conversațiile avute cu el decît prin scrierile lui. Borges face haz și acum cînd își amintește de exclamația lui Macedonio într-o zi în care discutase în fața lui despre Victor Hugo pe care-l admira și-l admiră încă: «Nu-mi vorbi de acest nesuferit marsiliez!» Faimosul « hélas » al lui Gide, de care Macedonio nu știa nimic, se transformase în « marsiliez nesuferit ».

O veste mare pentru noi. Borges are de gînd să scrie despre revoluția din 1955.

Îmi spune, de asemenea, că gusturile și părerile lui s-au schimbat. El admira literatura poliistă pentru mecanismele ei complicate. Astăzi nici aceste mecanisme, nici inteligența nu-l mai interesează. Marile cărți nu se folosesc de ele. Înțelepciunea este mai importantă decît inteligența. *Gustul de a te ului pe tine însuși trece repede*. Nu mai preferă pe Quevedo lui Cervantes, pe Lugones ui Ruben Darío, pe Chesterton lui Shaw. *Mi se pare acum că m-am înșelat*, spune el cu privirea aceea a lui care vede mult mai multe lucruri decît noi.

Cunosc puțin literatura de azi — adaugă el — de cinci ani nu mai citesc nimic. Conrad, Henry James, Shaw, revin mereu în conversațiile sale. Aceștia sînt autorii lui din acest moment.

În treizeci de rînduri admirabile, Borges se definește el însuși în *El Hacedor*, unde încearcă să dea un fel de « definiție a lui Borges »: *Spinoza a înțeles că orice lucru tinde să persevereze în ființa sa: piatra vrea veșnic să fie piatră și tigrul tigru. Eu trebuie să rămîn în Borges, nu în mine (dacă totuși e adevărat că reprezintă ceva) dar mă recunosc mai puțin în cărțile sale (acelea ale lui Borges) decît în multe altele . . . Acum cîțiva ani, am încercat să mă scap de el și am trecut de la mitologiile de mahala la jocurile cu timpul și înfinitul. Dar acum tocmai aceste jocuri sînt ale lui Borges și va trebui ca eu să născocesc altceva. Astfel, viața mea este o fugă, și eu pierd totul și totul aparține uitării sau celuilalt. — Nu știu care din noi doi a scris această pagină. Fiindcă jocul tău, Borges, este cine-pierde-ciștigă. Sigură sînt de un lucru: în mine tu nu vei mai pierde. Nu știu nici căruia din doi vorbesc. Dar, crede-mă, amănuntul acesta nu are nici o importanță.*

În românește de I. IGIROȘIANU

JORGE LUIS BORGES

sau

gîlceava cărturarului cu lumea

Încercînd să-l aflieze pe Jorge Luis Borges unei «famii de spirite», cititorul care consultă studiile și articolele publicate despre marele scriitor argentinian rămîne perplex: pentru Roger Caillois, traducătorul său în franceză, Borges e un « enciclopedist » pe linia lui Jules Verne, Arnold Toynbee și Saint John Perse; Ventura Doreste vede în el un Quevedo «corectat» de lecturi din Thomas de Quincey, Stevenson și Chesterton; Manuel Dusan îl consideră urmaș al lui Lugones, Gomez de la Serna, Huidobro și Apollinaire; cei care-i examinează ideile filozofice citează pe Platon, Plotin, Nicolaus de Cusa, Hobbes, Berkeley, Hume, Schopenhauer, Nietzsche; alții îi găsesc afinități electivă cu Poe, Valéry, Sterne, Wilde, Léon Bloy; în fine, Rafael Gutierrez Girardot indică linia: Mallarmé, Proust, James Joyce, Hermann Broch, Robert Musil, Kafka. Nu sumedenia de nume e surprinzătoare aici, ci diversitatea coordonatelor intelectuale și literare pe care le implică. Ce legătură poate să existe, de pildă, între Jules Verne și Mallarmé, între Lugones și Wilde, între Platon și Musil?

Iată însă că e destul să citim cu atenție un «eseu» al lui Borges însuși, pentru ca perplexitatea să se risipească. Scriind despre «precursorii lui Kafka», acest spirit paradoxal spune că autorul *Procesului* vine din ... Zenon din Eleea, din Han Yu, scriitor chinez din secolul al IX-lea, din Kierkegaard, din poetul englez Browning, din Léon Bloy și din lordul Dunsany; și continuă: «Dacă nu mă înșel, textele disperate pe care le-am amintit seamănă cu Kafka, dar nu seamănă de loc între ele. Faptul din urmă e cel mai semnificativ. În fiecare din aceste bucăți, se găsește, într-un anume grad, singularitatea lui Kafka, dar dacă Kafka n-ar fi scris, nimeni n-ar fi putut să-și dea seama». Și mai departe: «Cuvîntul *precursor* este indispensabil vocabularului critic, dar se cade ca el să fie purificat de orice conotație de polemică sau de rivalitate. Fapt este că fiecare scriitor își creează precursorii săi. Aportul său modifică concepția noastră despre trecut la fel ca și cea despre viitor. E vorba de un tip de relație în care identitatea sau pluralitatea oamenilor nu mai are nici o importanță». (*Otras Inquisiciones*).

Într-adevăr, nenumăratele nume de filozofi, savanți, istorici și literați care pot fi — și care *trebuie* — rostite în legătură cu Borges nu impietează de loc asupra singularității, asupra originalității sale. Acestui mare cărturar, a cărui formație culturală se împlinește din cercetarea filozofilor greci și moderni (Berkeley și Schopenhauer îndeosebi) a ereziarhilor fără număr din Evul Mediu, a gînditorilor gnostici și eso-

terici, a comentatorilor musulmani ai lui Aristotel, a scarzilor nordici, a filozofiei patristice și a matematicilor sperioare, a literaturilor de limbă spaniolă și anglosaxonă etc. etc., acestui adevărat *Doctor universalis* îi face mare plăcere să-și etaleze erudiția, îndreptată mai ales spre ceea ce e bizar, sofisticat, straniu. Vanitate de intelectual sau prețiozitate alexandrină? În termenii acestei alternative, răspunsul e ușor de dat, dar el ar fi nedrept. Căci Borges cochetează cu erudiția. O dovedesc faimoasele și suculentele sale falsuri: citarea de nume de autori și de titluri de cărți deopotrivă de inexistente, referințele născocite de el însuși, citatele apocrife, — toate amestecate inextricabil cu opere de autori reali, cu texte reproduse în mod riguros. Uluitoarea erudiție a lui Borges se hrănește deopotrivă dintr-o cunoaștere enciclopedică autentică și din voluptatea rafinată a truculenței cărturărești, a mistificării istoriei și literaturii — iar acest amestec savant de real și imaginar exprimă o concepție asupra lumii și, bineînțeles, asupra artei.

Mitul central, cel mai semnificativ al întregii literaturi borgesiene — care consacră genul *fantasticului metafizic* — este « ficțiunea » intitulată *Tlön Uqbar Orbis Tertius*. O societate secretă din secolul al XVII-lea, care a jurat să rivalizeze cu un Dumnezeu a cărui existență o nega, inventează mai întâi o țară imaginară din Asia Mică, numită Uqbar; savanții și artiștii acestei țări imaginează, la rândul lor, o întreagă planetă — Tlön — alcătuind apoi enciclopedia ei, pe care o răspîndesc, în mod discret, în lumea noastră. Trăsăturile fundamentale ale culturii și civilizației tlönienae sînt următoarele: concepția filozofică a locuitorilor este idealismul absolut, de nuanță panteistică; singura știință practică este psihologia, căci — o dată ce realitatea este ideală — orice raport între fapte devine un fenomen de asociere psihică sau de memorie; limbile vorbite pe această planetă sînt compuse exclusiv din verbe sau adjective (substantivele nefiind decît aglomerări de senzații); viața practică se desfășoară aproape ca pe pămînt; cu deosebirea că tlönienii au posibilitatea de a creea orice obiect « real » prin simplul fapt de a-l dori; atare obiecte se numesc *hroniruri*, ele sînt un fel de cristalizare a gândirii, și posedă proprietatea de a putea fi multiple rămînînd totuși unicate, succedîndu-se ca propria lor imagine; literatura, în fine, este redusă la imagine: ea își este sieși subiect, se reflectă pe ea însăși, înlocuind lumea reală evocată în mod obișnuit în romanele și poemele noastre prin labirintul fictiv al Literelor¹. Povestirea lui Borges se încheie cu o constatare alarmantă: lumea imaginară conținută în Enciclopedia Tlön începe să « curgă » aproape pe nesimțite în spațiul terestru care se vede treptat inundat de *hroniruri*; tlönizarea totală a Terrei este, așadar, doar o chestiune de timp . . .

Tlön Uqbar Orbis Tertium reprezintă, fără îndoială, profesia de credință idealistă a lui Borges, reluată de altfel în multe esuri și « ficciones ». Dar — după cum subliniază un comentator ca Maurice Jean Lefebvre (în revista *L'Herne*, 1964, caiet consacrat în întregime scriitorului argentinian) într-un inteligent și spiritual articol intitulat « Cine a scris Borges? » — autorul ne previne, în același timp, că idealismul absolut este o teorie « irefutabilă și totodată de nesusținut ». « Irefutabilă . . . dacă orice obiect, așa cum George Berkeley ne demonstrează pe indelete în *Tratatul său*, nu e decît un obiect al *Gîndirii* și nu poate avea existență în afara spiritului care-l concepe. De nesusținut, dacă cel mai mare neajuns al idealismului este faptul de a fi trebuit să-l inventăm, de a ne fi permis să-l inventăm. Căci idealismul (ca orice filozofie) e o imagine (mai mult sau mai puțin fidelă) a universului nostru. Dar cine zice imagine enunță o separație de netrecut între ceea ce spiritul își reprezintă

¹ Autorii sînt obișnuși în mod artificial prin combinarea a două sau mai multe opere literare.

și realul reprezentat. Dacă tot ceea ce este, este gândire, atunci tot ceea ce este gândire e real. Un astfel de univers nu poate fi decât lipsit de orice falie, absolut plin, — și atunci unde mai încapă gândirea, lipsa, imaginea, iluzia și speculația filozofilor?» Borges însuși, întrebându-se ce deosebire există între un obiect numai dorit sau numai conceput, și între un obiect realizat efectiv prin tehnica *hronitului*, ezită să răspundă, la finele povestirii sale, refugiindu-se în dosul unei fraze de scrib inventat: Ce-mi pasă ce va deveni lumea, eu mă mulțumesc să revăd o traducere engleză a lui Quevedo ! . . .

Dincolo de corpul doctinar al unei anumite filozofii, *Tlön Uqbar Orbis Tertius* exprimă o atitudine existențială: conflictul dintre imaginație și natură, gîlceava Cărturarului cu Lumea. « Primul ciclotron — scrie Michel Carrouges, comentînd această povestire — este imaginația umană în care de la începuturile Istoriei se desfășoară disocierea sistematică a tuturor elementelor, a tuturor formelor, a tuturor forțelor naturii. Astfel, în mijlocul pămîntului sălbatic, s-a format sfera pămîntului cultivat, apoi sfera și mai mică a pămîntului construit, iar în aceasta modelarea edificiilor și a conținutului lor după imaginea spiritelor aztece, chineze, egiptene, gotice, futuriste . . . Robinetul, butonul electric, ascensorul, temperatura plăcută dintr-un avion ce zboară peste pol și mii de alte obiecte, sînt realizarea exactă a tuturor ficțiunilor din basmele cu zînc. Tlönizarea accelerată a lumii noastre este evenimentul major al Istoriei moderne. De fapt, această tlönizare era în germen din clipa cînd omenirea a început să designeze prin cuvinte arbitrare și gratuite peisajele de pe pămînt și multitudinea ființelor. În momentul cînd sfera insolită a obiectelor fabricate, imaginate de către om, cuprinde întreaga suprafață a globului, hărțile detaliate ale Lunei și ale lui Marte ne avertizează că se pregătește tlönizarea celorlalte planete din cosmos».

Mitul lui Tlön este, deci, un mit al civilizației și culturii, transpus în « cheia » unui cărturar obsedat de infolii, pentru care substanța unei pagini — supremă cristalizare a activității Spiritului — se revarsă în univers, modelîndu-l. Fantezia creatoare, facultate ghidată de intelect, despre care Baudelaire — pe urmele lui Poe — spunea că este « producătoare de ireal » și « cea mai științifică dintre toate facultățile », devine la Borges agent al realului : îl configurează și-l explică în același timp-

Dacă realul poate fi creat în felul acesta, ca imagine, înseamnă că Universul însuși e o Carte : iată prima viziune asupra lumii pe care și-o plămuește Borges. Lumea e o bibliotecă, spune Cărturarul din Buenos Aires, iar descrierea ei — conținînd în sine aceleași contradicții ca și viața imaginară de pe fantezista planetă Tlön — formează textul unei « ficcion » intitulată *Biblioteca din Babel*. Obsesia Cărții — vis hrănit cu o rece fervoare de către Mallarmé — vine la Borges din străfundurile copilăriei, de la primele lecturi de basme în casa părintească, în mijlocul unei biblioteci cu « o sumedenie de cărți englezești ». « Eu care-mi imaginam Paradisul / ca un fel de bibliotecă », spune el într-o poezie din volumul *El Hacedor*. A imagina Universul ca o bibliotecă înseamnă a opera o dublă restaurare a lui, extrem de prețioasă pentru Borges : mai întîi, a-l scoate din fluxul devenirii, a-l sustrage timpului necruțător (căci o bibliotecă e, în primul rînd, memorie oprită pe loc, fixată, salvată de la ruină) ; apoi, a-l ordona, a descifra o ierarhie și o formă în haosul eterogen al lumii sensibile, a opune o ordine, fie ea chiar « fictivă », « asiatică dezordini a lumii reale ». Cartea — ca pentru unul din eroii săi, Dahlman (din povestirea *Sur*) care, simțindu-se amenințat de a fi omorît, ia un volum din *O mie și una de nopți* « ca pentru a-și ascunde realitatea » — are pentru Borges funcția de a ne detașa de real, delectîndu-ne cu ordinea și savorele unei lumi fictive, singura în care Spiritul se simte într-adevăr în largul lui.

Babelul universului nostru e, aşadar, un turn-labirintic, un turn-bibliotecă, în care se află orînduite toate lucrările care pot fi obţinute permutînd — în toate felurile posibile — cele 25 de simboluri ortografice. Rezultă că numărul acestor tomuri, deşi foarte mare (1.312.000 la puterea 25), este totuşi limitat, şi că nu există două volume asemănătoare. Biblioteca ar conţine tot ceea ce ar putea fi scris în tomuri de cîte 410 pagini, în toate limbile imaginabile, în materie de ştiinţă, istorie, utopie, plus lucrările lipsite de orice sens (cele mai numeroase !) şi cataloagele bibliotecii (unul singur adevărat, mii şi mii de cataloage false !). Dar, după cum remarcă acelaşi M.-J. Lefevre, un asemenea catalog nu poate exista: « Să presupunem că volumele sînt aranjate în felul următor: mai întîi toate lucrările a căror primă literă e A, apoi cele a căror primă literă e B, etc. În grupa lucrărilor A, cele a căror a doua literă e A, apoi cele a căror a doua literă e B. Şi aşa mai departe. Se observă imediat că un catalog ar trebui să menţioneze, pentru a descrie şi a situa o lucrare anumită, toate literele acestei lucrări. Cu alte cuvinte, catalogul din Babel, pentru a designa fiecare volum, trebuie să reproducă în întregime fiecare volum. Catalogul e deci o a doua bibliotecă identică cu prima şi conţinută în ea. Ceea ce e imposibil prin ipoteză, dacă toate lucrările sînt distincte. Concluzia este că o lume finită şi totală nu-şi poate conţine propria sa imagine». Cu alte cuvinte — şi aceasta e adevărată concluzie care aruncă o lumină revelatoare asupra lui Borges făcînd din el un Cărturar în conflict tacit cu Lumea — literatura fiind o imagine a lumii, e posibilă numai dacă această lume e infinită şi lipsită de sens. Rostul însuşi al literaturii este acela de a oferi o viziune coerentă asupra realului. Lumea noastră — în concepţia lui Borges — nu este decît un amestec inextricabil de real şi imaginar; în condiţiile ei, Cartea este posibilă, ca o virtualitate, ca o imagine incompletă, niciodată încheiată, menită să stabilească un echilibru, oricît de precar ar fi acesta, între finit şi infinit. Ca atare, fiecare carte ştie este sieşi subiect; ea trebuie să cuprindă în sine, măcar ca virtualitate, toate variaţiile posibile, precum şi contrariul lor: ea este, deci, rezultatul unei *ars combinatoria*, ciclice, adică o întreprindere cu caracter esenţialmente problematic, sinteză delicată a Realului şi Posibilului.

Pentru Goya, « somnul raţiunii » naştea monştri. Pentru Borges, trezia Spiritului — bîncuită de propriile sale lumini — naşte « ficţiuni », soluţii posibile ale realităţii. Între acestea, una care-l fascinează pe acest om de bibliotecă este aceea a Autorului unic al tuturor cărţilor lumii. Ideea nu este nouă: Shelley susţinea că toate poeziile culturii umane sînt doar fragmente ale unui singur poem universal; Emerson afirma: « o singură persoană este autorul tuturor cărţilor care există în lume »; iar Valéry ar fi dorit o Istorie a Literaturii înţeleasă ca « o istorie a spiritului în calitate sa de producător sau consumator de literatură . . . fără ca numele vreunui scriitor să figureze în ea ». Idealul lui Borges este o totală depersonalizare a scriitorului, scufundarea lui în anonimatul literar, cu ştergerea oricăror urme de particularitate şi originalitate artistică. Admirîndu-l pe Valéry, el îl admiră în măsura în care acesta a « depăşit trăsăturile distinctive ale unui eu » devenind — ca Shakespeare văzut de William Hazlitt — « nothing in himself ». De altfel, ce poate fi mai iluzorie decît originalitatea şi paternitatea literară? Nici o operă nu e originală, de oarece « cantitatea legendelor sau a metaforelor de care e capabilă imaginaţia umană e limitată »; în schimb, orice operă are un caracter « ecumenic », e universală, oferă o imagine a Totului pentru toţi.

Cavaler « sans peur ni tache » al ordinii spirituale, Cărturarul din Borges respinge tot ceea ce se înscrie în ordinea obiectivă a naturii, chiar şi hrana sa cărturărească, adică uriaşa bibliotecă a culturii universale. Operele existente au intrat, de ani, de secole, de milenii, în ordinea naturii, a istoriei omenirii. De aceea, acestora Borges

le va prefera « ficțiunile » sale, falsa sa bibliotecă în care autorii și operele născocite de el se bucură de aceeași atenție ca și cele reale. Căci, după cum remarcă Jean Cassou, imaginația lui Borges *nu produce, ci inventează* cărți, punând bazele unei « biblioteci fictive a omenirii », invadind lumea cu *hronirurile* sale. Iată orgolioasa ambiție din totdeauna a Spiritului : aceea de a concura, cu propriile sale plăzmuiri, ordinea încercată de fatalitate a realului. Ambiție deșartă, fără îndoială ! Căci odată desprinsă de autorul ei (indiferent dacă s-a născut dintr-un șoc cu realitatea, sau numai din combinația savantă și factice a altor opere), orice operă intră în lanțul fatalității universale, se integrează unei ordini obiective și — pierzându-și libertatea, al cărei rod a fost un timp — urmează linia unui destin stabilit dinafara ei.

Pentru a-i asigura o libertate neîngrădită în viitor, Borges lasă opera în seama cititorului, insistând de nenumărate ori asupra *lecturii* ca act care asigură viața operei literare. « Cartea nu este o entitate închisă : e o relație, e un centru de nenumărate relații », scrie el. Fiecare carte renaște la fiecare lectură, iar istoria literară este istoria felurilor și motivelor de a citi, în aceeași măsură — dacă nu mai mult — în care e istoria modalităților de a scrie (Gérard Genette). « O literatură diferă de alta mai puțin prin text, cât prin felul în care e citită : dacă mi-ar fi dat să citesc orice pagină de astăzi — aceasta de exemplu — așa cum va fi ea citită în anul 2000, aș cunoaște literatura anului 2000 », zice Cărturarul. De aceea, inventind autori și opere el citește în felul său propriu literatura de acum cîteva secole : căci invențiile sale sînt făcute din combinații ale unei literaturi deja existente. Din punctul său de vedere, e ca și cum aceste opere și acești autori ar fi existat într-adevăr cîndva : din înțîlnirea lor s-a născut el, Borges ; așa cum din înțîlnirea — de care vorbeam mai sus — dintre Kierkegaard și Browning s-a născut Kafka. Dar, dacă acesta e un fapt real, înseamnă că neconținut trebuie să parcurgem *invers* desfășurarea temporală : cauza este posterioară efectului, « sursa » se află în aval, pentru că — aici — sursa este tocmai confluența a două opere într-o sinteză superioară, unificatoare. Așadar, timpul literar este reversibil, pentru că « în fiecare clipă spiritului nostru i se oferă totalitatea spațiului literar » (G. Genette). Astfel, Borges ne obligă să spunem că, de pildă, Shakespeare și Musil sînt amîndoi contemporani : contemporanii noștri și contemporanii unui cu celălalt, și că influența lui Musil asupra lui Shakespeare este egală cu influența lui Shakespeare asupra lui Musil.

Asemenea afirmații sînt, desigur, paradoxale, dacă nu de-a dreptul șocante pentru profesioniștii « științei » literare. Adevărul lor e, însă, simburile miturilor pe care ni le propune, cu o erudiție prodigioasă și cu o candoare dezarmantă, acest Cărturar care se războiește cu fatalitatea Lumii, acest umanist care nu înțelege să încerce existența posterității cu autori, opere, valori și forme gata constituite, ci lasă urmașilor voluptatea, superioară, de a recrea neconținut ceea ce deja există prin modul în care vor ști să citească. În felul acesta, un personaj al său *re-scrie*, la începutul secolului al XX-lea, capodopera lui Cervantes, cuvînt cu cuvînt, și totuși altfel decît originalul (*Pierre Menard, autor del Quijote*) căci această « nouă » operă beneficiază de un conținut cultural diferit. Menard face exact ceea ce a făcut Cervantes, dar el este totuși *altul* decît marele spaniol. După cum, în *El Inmortal*, personajele Marcus Flaminius Rufus, Joseph Cartaphilus și trogloditul sînt identități diferite, fiind totuși una și aceeași realitate spirituală creatoare : Homer.

Cu aceasta am ajuns la cele două teme fundamentale ale lui Borges : Timpul și Arhetipurile.

Claustrat în labirintul bibliotecii sala babilonice, contemplînd cu voluptate și, poate, cu disperare cotoarele tomurilor a căror « cheie » salvatoare a pierdut-o, asediat de toată această « memorie cristalizată » a umanității, Cărturarul nu are în

fața sa — din cele trei chipuri ale lui Cronos — decît prezentul imuabil : logic, prin propria sa structură, el e obligat să nege Timpul. Ajutîndu-se de Berkeley (idealismul) și de Leibniz (principiul indiscernabilelor), Borges reia de multe ori această « refutación del tiempo »: negînd spiritul și materia, negînd spațiul, el ajunge să nege atît succesiunea, cît și simultaneitatea temporală — care i se par o imensă « înșelăciune » — formulînd concluzia « viața e prea săracă pentru a nu fi nemuritoare ». Timpul, așa cum spune Schopenhauer, e « ca un cerc care se învîrte la nesfîrșit: arcul care coboară e trecutul, cel care urcă e viitorul ; sus, există un punct indivizibil care atinge tangenta și care e prezentul ». Crede Borges în această teorie? Se pare că nu. La sfîrșitul savantei sale « Nueva refutación del tiempo » găsim cea mai emoționantă frază din toată literatura acestui om lucid : « Destinul nostru . . . nu e îngrozitor pentru că e ireal ; el e îngrozitor pentru că e ireversibil, pentru că e de fier. Timpul e substanța din care sînt făcut. Timpul e un fluviu care mă duce cu el, dar eu sînt timpul ; e un tigrul care mă sfîșie, dar eu sînt tigrul ; e un foc care mă consumă, dar eu sînt focul. Spre nenorocirea noastră, lumea e reală, iar eu, spre nenorocirea mea, sînt Borges ».

Acest strigăt de disperare e al individului uman. Dar Cărturarul nu se oprește la multiplicitatea individuală — care, după el, e aparentă — ci « vede » genul, arhetipul. Arhetipul la care participă timpul este Eternitatea, arhetipul la care participă insul uman e Omul. De aceea, Borges-Cărturarul va subscrie la universul ideal al lui Plotin, care e « un repertoriu ales ce nu tolerează repetiția și pleonasmul », « muzeu imobil și redutabil al arhetipurilor platoniciene » în care nu există indivizi, ci Omul ; în care *conservarea lumii* e o *perpetuă creație* (*Historia de la eternidad*). În *El inmortal*, legionarul roman care bea din apele unui fluviu ce asigură nemurirea se identifică cu arhetipul creatorului, devenind Homer : Rufus și Cartaphilus sînt doar avataruri ale acestui arhetip. Studentul indian din *El acercamiento a Almotásim* distinge *reflexele* luminoase ale arhetipului pe fețele mai multor oameni și execută un vast periplu, înainte de a-l găsi. Privighetoarea cîntată de Keats și privighetoarea ascultată de biblica Ruth este una și aceeași privighetoare. (*El ruiseñor de Keats*) Ideea este formulată și mai clar în *El sueño de Coleridge*: după ce arată că fragmentul *Kubla Khan* a fost visat și, apoi, scris în 1797, fără ca poetul englez să știe că palatul cîntat de el a fost visat și construit cu cinci secole mai înainte, Borges conchide : « Cine știe dacă un arhetip încă nerevelat oamenilor, un obiect etern (pentru a utiliza nomenclatura lui Whitehead) nu pătrunde încetul cu încetul în lume ? Prima sa manifestare a fost palatul ; a doua, poemul. Cine le-ar fi comparat ar fi văzut că ele sînt esențialmente identice ».

Pentru ca acțiunea acestor arhetipuri să fie eficace, Cărturarul e tentat să admită existența unui timp circular, sub una din formele impuse de cugetarea umană : fie *Marele An* al lui Platon, fie *l'Eternel Retour* al lui Nietzsche, fie concepția ciclurilor asemănătoare, dar non identice (Hesiod, Heraclit, Virgiliu, Condorcet, Bacon, Spengler, Emerson etc.). Expresia cea mai succintă aparține lui Marc Aureliu : « Cine a văzut prezentul a văzut toate lucrurile : cele care s-au întîmplat în trecutul insondabil, cele care vor apărea în viitor ». Aceasta înseamnă că istoria universală e istoria unui singur om ; aceasta înseamnă că Homer, Rufus, Cartaphilus, Iuda Iscarioteanul, Poe, Borges, precum și cel ce scrie aceste rînduri sînt una și aceeași persoană : este punctul de vedere al cuiva plasat ori înlăuntrul tuturor lucrurilor, ori în afara tuturor ; deci, al lui Nimeni sau al lui Dumnezeu, care — spune Borges — sînt același lucru.

Unitatea și coerența în Spirit a unui astfel de univers își dezvăluie, mai curînd sau mai tîrziu, contradicțiile lăuntrice. Finit (finitudinea lumii e postulatul de bază al teoriei timpului circular : numai într-o lume cu un număr limitat de elemente o anume combinație se poate repeta !) universul concret « participă » la infinit prin

imposibilitatea practică de a fi epuizat și prin caracterul său neutru: el este, de fapt, un *labirint*, adică un drum în cerc, fără ieșire, în care omul se află neconștient la o răscruce, fără nici un criteriu de a-și alege cărarea, deoarece șansele sînt absolut egale, lipsite de orice accent axiologic (*El jardin de senderos que se bifurcan*, *La muerte y la brújula*, *Abejacán el Bojari muerto en su laberinto* ș.a.). Real (prin realitatea arhetipurilor), universul este ireal prin multiplicitatea avaturilor individuale: el este ca un *joc de oglinzi* care repetă la infinit aceeași imagine (*El inmortal*). Unitar, fiind Spirit, universul conține în fiecare din elementele sale totul (*El Aleph*) și nimic (*La biblioteca de Babel*): o identitate deplină a contrariilor (reconfortantă în ordinea abstracțiunilor pure, utilă pentru echilibrul cosmic) face ca — în ordinea moralei umane — să avem de-a face cu o adevărată « istorie a infamiei », deoarece fiecare om este și bun și rău, va fi și criminal și victimă, și erou și trădător (*Tema del traïdor y del héroe*), și ortodox și eretic (*Los teólogos*); fiecare om poartă continuu o mască, este o minciună vie, participă deopotrivă la arhetipul Dumnezeu (maximum de determinare) la arhetipul Nimeni (minimum de determinare) (*El tintoreto enmascarado Hákim de Merv*; *El impostor inverosimil Tom Castro*). Creație a Spiritului, permițînd în sine alte spirite care îl populează cu *hroniruri*, adică cu propriile lor dorințe cristalizate (*Tlön Uqbar Orbis Tertius*), universul e obligat să permită la infinit această « integrare »: creator de *hroniruri*, Borges e, la rîndul său, un *hronir* al unui spirit superior, și așa mai departe — « un vis într-un alt vis mai mare », cum zice Poe (*Las ruinas circulares*). Absolutul poate fi atins în urma unui periplu inițiativ care — figurat în spațiu — este, de fapt, o explorare de sine; dar, ajuns printre Nemuritori, Rufus îl vede pe Homer sub înfățișarea unui troglodit incapabil să articuleze un sunet, iar cetatea lor este un labirint răsturnat, imagine cumplită a Absurdului; Almotăsim, cel « ascuns », cel îndelung căutat, este și el în căutarea altcuiva; detectivul Lonrott descoperă al patrulea punct al Pentagramei sacre, dar acesta e chiar locul morții sale.

Labirintul, oglinzile, măștile, minciuna, visul — iată imaginile în care se traduce, literar vorbind, neliniștea Cîntărilor obligat să ia contact cu Lumea și cu Istoria, cutremurarea lui în clipa cînd constată că el însuși e real numai în măsura în care e și ireal. Un « scepticism esențial » — expresia îi aparține — caracterizează opera lui Borges, această literatură greu de definit, în care fantasticul și narațiunea polițistă sînt puse în slujba unei explicații metafizice. Adevărul? Borges nu pretinde a fi în posesia unui adevăr; el se mulțumește a ne comunica, direct sau indirect, *perplexitatea sa metafizică* (încă o expresie care-i aparține): spaîma de neant și de multiplicitate, oroarea filozofică de a se ști reflectat, de a se ști egal cu contrariul său, angoasa de a rătăci printr-un labirint, de a visa și de a simți că e, la rîndul său, visat de altcineva, senzația inefabilă că neînța respiră prin el. Literatura sa este perfect acoperită de definiția pe care el însuși o dă faptului estetic: « această iminență a unei revelații care nu se produce » (*La muralla y los libros*).

Orb acum, în mijlocul Bibliotecii Naționale din Buenos Aires, Cărturarul acesta care face paradă de o erudiție reală, uneori pedantă, alteori truculentă, lăsîndu-și operele ca niște *hroniruri* într-o lume pe care încearcă s-o nege, dar nu izbutește decît s-o explice și, poate, s-o ordoneze, identificîndu-se orgolios cu fiecare din marii oameni ai culturii universale, dar dezbrăcîndu-i de orice personalitate și făcînd din ei simple ipostaze ale lui Nimeni; arătîndu-ne, ca profetul mincinos din Merv, masca strălucitoare sub care adevărata sa față e mîncată de lepra îndoielii și a ambiției de a rivaliza cu Dumnezeu — Cărturarul acesta e, fără îndoială, un personaj borgesian: ultimul său personaj, recunoscut încă pentru noi înainte ca Borges însuși să intre în ordinul trogloditilor...



DYLAN THOMAS

Fern Hill

Și eram tânăr și ager sub ramurile încărcate de mere,
În preajma casei care cînta, și fericit așa cum iarba e verde,
Iar cînd se făcea noapte-nstelată peste vîlcea,
Timpul mă lăsa să strig și să mă cațăr,
De aur în toiul ochilor săi,

Și slăvit printre căruțe eram prinț al cetăților de mere,
Și-am fost, niciodată ca o dată, cel care cu gesturi de stăpîn
Învălmășea arbori și frunze
Cu flori de cîmp și lanuri de-ovăz
În josul rîurilor și cascadelor de lumină.

Și cum eram verde și fără griji, vestit printre hambare
În vesela ogradă cîntînd — căci ferma îmi era casă—
Sub soarele care doar odată-i tânăr,
Timpul mă lăsa să mă joc și să fiu
De aur în milostivul său belșug,

Și verde-auriu eram vînător și păstor, vițeii
Răspundeau chemării mele de corn, vulpile pe dealuri lătrau clar și
înghețat,

Și sabatul bătea rar
Făcînd să răsune prundișul pîraielor sfinte.

De-a lungul soarelui era fuga, încîntarea. Finul
Din cîmpuri — înalt cît casa — flueratul hornurilor, aerul,

Și jocul minunat, plin de sevă,
Și focul verde ca iarba.
Iar noaptea, sub stelele simple
Cînd alergam să mă culc, bufnițele purtau în alte locuri ferma
Și de-a lungul lunii auzeam — binecuvîntate printre grajduri — striden-
țele nopții,

Amestecîndu-se-n zbor cu fînul din clăi, și caii
Fulgerînd în beznă.
Și-apoi, să mă trezesc, și ferma ca un călător alb de rouă,
Întors acasă, cu cocoșul pe umeri era toată numai strălucire,
Era Adam și fecioara,
Cerul își aduna tăriile
Și soarele se rotunji chiar în aceea zi.
În locul dintîi, rotitor; caii sub vrajă ieșind calzi
Din grajdurile nechezătoare și verzi,
Pe cîmpurile laudei.

Slăvit printre vulpi și fazani, în preajma casei vesele
Sub norii proaspăt înjghebați, și fericit cît mi-era inima de lungă,
Sub soarele care se năștea mereu
Alegam pe căile mele fără grijă,
Dorințele-mi zburdau prin fînul cît casa de mare
Și de nimic nu-mi păsa, în îndeletnicirile mele sub cerul albastru,
Pe care timpul ni le îngăduie, în vîrtejul lui melodios,
atît de puține.
În astfel de cîntece matinale,
Înainte de-a-l urma copiii verzi, de aur,
Dincolo de cuprinsurile harului.

Și nu-mi păsa, în acele zile albe ca mieii, că timpul mă purta
Pe umbra ascuțită a mîinii, pînă în podul plin de rîndunele,
Pînă la luna care mereu răsare,
Și nici că, ducîndu-mă la culcare,
Aveam să-l aud cum zboară cu lanurile înalte,
Și să mă trezesc în ograda plecată pe veci din țara-fără-copii.
O, cînd eram tînăr și ager în milostivul său belșug,
Timpul mă încătușa — verde și totodată murind —
Deși cîntam în lanțurile mele, asemenea mării.

În românește de MATEI CĂLINESCU

Dragoste într-un azil

A venit o străină
Să împartă cu mine odaia, lunatică,
O fată nebună ca păsările.
Zăvorînd noaptea porții cu brațu-i de pene
Legată în patul răscolit
Înșeală casa închisă cerurilor chemînd norii
Și o înșeală umblînd prin odaia cumplită
Stăpînă ca morții,
Plutește peste visatele oceane ale saloanelor de bărbați.
A venit posedată
De lumina ce zămislește trecînd prin zidul puternic,
Posedată de ceruri
Doarme în troaca săracă și rătăcește în praf
Aiurînd liberă
Pe scîndurile casei de nebuni tocite de lacrimile mele neostenite.
Și în sfîrșit condus de lumină în brațele ei
Pot fără greșală
Să îndur viziunea dinții care a aprins stelele.

În românește de MIRON CHIROPOL

A trecut o durere

A trecut o durere
De cînd ea pe care o îmbrățișam, carne și floare,
Lovită de ape, de spinul cu tășuri de coasă,
De vîntul infernului și mare,
O tulpină întărindu-se, croindu-și drum în întunericul turnului,
Trandafir fecioară și bărbat,
Sau, ridicată asemeni unui catarg, venus, din potirul vîslașului
S-a înălțat spre soare;

Dar cine e durerea mea,
O crisalidă desfăcînd-o fierul
Spulberată de armă, mugurele de plumb
Străpuns prin frunză,
Cea care înfășura nuiua lui aaron,
Trandafir zămislit să pedepsească,
Cornul de pulbere și burduful de apă la șerparul
Odihnind sub coaste.

Și ea care zace
Asemenea exodului lespede din grădină,
Semn al miniei crinului pe inelul ei,
A îndurat sub trecere
Otgoanele moștenirii, războaiele împăcării,
Cele douăsprezece triumfiuri ale vîntului heruvim
În țărîină și pe nisip
Desenînd într-una.

Cine atunci este ea,
Ea care mă îmbrățișează? Marea oamenilor din ea se trage,
Ea izgonește tatăl din tabăra cezarină;
Vizuiunile forme
Dau formă născuților ei cu glasul lung al apei,
Pe ea o am,
O spune mormîntul țărănesc săpat în iubire
Ce se ridică în fața întunericului.

Noaptea e aproape,
O umbră nitrică o atinge, timp și acid;
Îi spun: înainte să-i arunce cocoșul soarelui
Oasele în foc,
S-o lase să-și adulmece morții, prin sămînță și tăcere
Să le întunece marea
Ca să-i citească în palmă cu ochii lor ascunși de țigani,
Închizîndu-i pumnul.

În românește de I. DRAGOMIR

Vizitatorul

Mîinile îi erau ostenite, deși toată noaptea zăcuseră peste cearcafurile patului și nu le dusese decît pînă la gură și la inima sălbăticită. Vinele curgeau, rîuri albastre bolnave, în marea albă. Laptele aburea alături într-o ceașcă ciobită. Mirosi dimineața, știind că în ogradă cocoșii își trag capul spre spate să cînte soarelui. Ce erau cearcafurile din jur altceva decît pînzele care acoperă morții? Ce era ceasul cu vocea grăbită, ticăind între fotografiile mamei și soției moarte, altceva decît glasul unui vechi dușman? Timpul era destul de milostiv să lase soarele să-i scalde patul în lumină și nemilos alungîndu-l cu bățile sale cînd venea noaptea și avea și mai multă nevoie de lumina roșie și căldura limpede a soarelui.

Rhianon îngrijea un om mort, și lipi buza ciobită a ceștii de buzele moarte. Nu putea să fie inimă ceea ce bătea sub coaste. Inimile nu bat în cei morți. Pe cînd zăcuse gata să i se ia măsurile și așteptînd acidul, Rhianon îi despicase pieptul cu un cuțit de carte, smulse inima și puse în loc ceasul. O auzi spunînd pentru a treia oară, Bea laptele bun. Și, simțindu-l cum lunecă acru peste limbă și cum mîna ei îi mîngîie fruntea, înțelese că nu murise încă. Trăia. De multe mîle lunile se scurgeau în ani, rotunjind zilele uscate.

Astăzi Callaghan se va așeza și îi va vorbi. Auzi în creier glasul lui Callaghan și al lui Rhianon războindu-se pînă ce adormi și gustă singele cuvintelor. Mîinile îi erau ostenite. Se gîdi la trupul său lung și alb numărînd coastele care-i străpungeau pieptul. Mîinile țînuseră alte mîini și zvîrliseră o minge în înaltul cerului. Acum erau mîini moarte. Putea să le răsucescă în jurul părului și să le lase să se odihnească nemîșcate pe burtă sau să le piardă în vilceaua dintre sîinii lui Rhianon. N-avea importanță ce făcea cu ele. Erau tot atît de moarte ca brațele ceasului, și se mișcau mecanic.

Să închid ferestrele pînă se încălzește soarele? întrebă Rhianon.

Nu mi-e frig.

Ar fi vrut să-i spună că morții nu simt nici frigul nici căldura, soarele și vîntul nu pot niciodată pătrunde prin hainele de pe ei. Dar ea ar fi rîs în felul ei blînd și l-ar fi sărutat pe frunte spunîndu-i, Peter, ce te întristează? Într-o zi ai să te scoli și ai să ieși la plimbare. Într-o zi se va plimba pe colinele Jarvis, ca umbra unui băiat și va auzi oamenii spunînd, Uite se plimbă stafia lui Peter, un poet care murise cu ani de zile înainte de l-au îngropat.

Rhianon îi ridică cearcafurile pînă la umeri și-i dăruî sărutul dimineții, și luă cana ciobită din odaie.

Cu o pensulă un om trăsese o dungă de vopsea sub soare și zugrăvisse o mulțime de cercuri în jurul cerului soarelui. Moartea era un om cu o coasă, dar în ziua aceea de vară n-avea să fie tăiată nici o tulpină vie.

Bolnavul își aștepta vizitatorul. Peter îl aștepta pe Callaghan. Odaia lui era o lume într-o lume. În el însuși se învîrtea o lume, mereu-mereu, răsărea în el un soare și apunea o lună. Callaghan era vîntul de apus și Rhianon izgonea răceala vîntului de apus, aidoma unui vînt din Tahiti. Lăsă mîna să i se odihnească pe cap, piatră pe piatră. Niciodată nu sunase atît de îndepărtat glasul lui Rhianon ca atunci cînd îi spusese că laptele acru era bun. Ce era ea altceva decît o iubită vorbind nebunește iubitelui ei sub un sicriu de haine? În timpul nopții cineva îl întorsese pe spate și îl golise de toate lăsîndu-i doar o inimă falsă. Cea de sub armura coastelor nu era a lui, și nici zvicnirea venei din picior. Brațele lui nu mai erau în stare să-i execute mișcările și nici să descrie un cerc în jurul unei fete să o apere de vînturi

și de tilhari. Nimic nu era mai departe sub soare decât propriul său nume, și poezia era un șirag de cuvinte atîrnînd de un băț. Schiță cu buzele o bulă mică de sunete și rotunjind-o rosti un cuvînt.

Nu există mîine pentru morți. Nu putea să-și închipuie că după ce va mai trece o noapte cu somnul ei, viața va izbucni din nou ca o floare prin crăpăturile unui sicriu.

În jurul lui se întindea odaia. Din rame asemănările amăgitoare ale unor femei îl priveau de sus. Acela era chipul mamei, fotografia aceea aproape îngălbenită și ovală în rama de aur vechi, cu părul rîndu-se. Și alături de ea, Maria, moarta. Deși Callaghan sufla cu putere, zidurile din jurul Mariei nu se vor prăbuși niciodată. Se gîndi la ea așa cum fusese, își aduse aminte de Peter al ei, dragul ei Peter, și de ochii ei zîmbitori.

Își aminti că nu mai zîmbise din acea noapte, acum șapte ani, cînd inima i se zbătuse atît de violent în trup încît se prăbușise. Ce tărie fusese în apusul de necrezut al soarelui. Deasupra dealurilor și acoperișului treceau mari lunile, și vara urma primăverii. Cum de trăise și așa, cînd Callaghan nu era să spulbere pînzele de păianjen ale lumii cu un strigăt puternic și Rhianon să-l înconjoare cu gingășia ei? Dar morții nu au nevoie de prieteni. Privi furîș peste capacul răsturnat al sicriului. Teapăn și drept, un om de ceară îl privi la rîndu-i. Luînd bănuții de pe ochii aceia morți își contemplă propria sa față.

Creează carton pe carton, strigase, înainte ca să-ți dărîmi cu suflarea colibele de mucava, cu un singur răget din fundul plămînilor. Cînd veni Mary, nu exista nimic între schimbările zilelor, doar divinitatea pe care o clădise în jurul ei. Copilul lui o ucise pe Mary, în pîntec. Își simți trupul prefăcîndu-se în abur, și oamenii care fuseseră odată ușori ca aerul umblau prin el și peste el cu potcoave de metal.

Începu să strige, Rhianon, Rhianon, a venit cineva și m-a lovit în coaste. Pic, pic curge sîngele în mine. Rhianon, strigă el.

Ea se grăbi să urce treptele și rînd pe rînd îi șterse lacrimile de pe obraz cu mîneca rochiei.

Zăcea liniștit pe cînd ziua se împlinea și se maturiza prefăcîndu-se într-o amiază nobilă. Rhianon se apropia și se depărta, rochia ei, o aduimecă pe cînd ea se plecă asupra lui, mirosind a trifoi și lapte.

Cu o uimire nouă îi urmări mișcările răcoroase în jurul odăii, unduirea mîinilor ei pe cînd o ștergea de praf pe moarta Mary, în ramă. Cu astfel de uimire, gîndi el, urmăresc morții mișcările celor sprinteni, zărind florile de sub pielea vie. Ar fi trebuit să cînte trecînd de la cămin la fereastră, așezînd lucrurile așa cum trebuie, sau să înghețe ca o albină în timpul lucrului. Dar dacă ar fi vorbit, sau rîs, sau ar fi atins cu unghiile metalul subțire al sfeșnicelor, scoțînd un clinchet de clopot, sau dacă odaia s-ar fi umplut dintr-o dată cu foșnetul păsărilor, ar fi plîns iarăși. Îi făcea plăcere să privească valurile nemișcate ale așternutului și să se socotească o insulă undeva în mările sudului. Pe această insulă cu plante bogate, miraculoase, semințele devenite fructe atîrnau de copaci și, mai mici decât merele, cădeau cu vînturile Pacificului în țărîină, să zacă acolo și să adăpostească melcii de vară.

Gîndindu-se la insula așezată undeva în grotlele sudului, se gîndi la apă și tinji după apă. Rochia lui Rhianon, foșnind în jurul coapselor, amintea de zgomotul moale al apei. O chemă și îi atînea piepții rochiei, simțînd apa în mîini. Apă, îi spuse, și-i povesti cum, pe cînd era copil, se întinsese pe stînci desenînd cu degetele siluete răcoroase pe luciul ochiurilor de apă. Îi aduse apă într-un pahar și îi ținu paharul la înălțimea ochilor, să poată vedea odaia așa, printr-un perete de apă. Nu bău,

și ea puse paharul de-o parte. Își închipui răcoarea de sub mare. Acum, într-o zi de vară devreme după amiază, dorea din nou ca apa să-l cuprindă strîns, să nu fie o insulă așezată deasupra apei ci un loc verde dedesubt, iscodind în jur o peșteră amănitoare. Se gîndi la cîteva cuvinte răcoroase și făcu un vers despre un mîslin care creștea sub un lac. Dar copacul era un copac de cuvinte, și lacul rima cu alt cuvînt.

Așează-te și citește-mi, Rhianon.

După ce mîncînci, spuse ea, și-i aduse de mîncare.

Nu putea să-și închipuie că ea coborîse în bucătărie și cu mîinile ei pregătise hrana. Plecase și se întoarse cu mîncare tot atît de simplu ca o fecioară din Vechiul Testament. Numele ei nu însemna nimic. Era un sunet răcoros. Avea un nume ciudat din Biblie. O astfel de femeie spălase trupul după ce fusese coborît din coșac, cu degete răcoroase și îndemînatice, care atinseseră rînila ca zece binecuvîntări. Putea să-i strige, Pune-mi buruieni mirositoare la subțioară. Înmiresmează-mă cu suflarea ta.

Ce să-ți citesc? întrebă ea cînd în sfîrșit se așază lîngă el.

Scutură din cap, orice, atîta timp cît putea s-o audă vorbind și să nu se gîndească la nimic altceva în afară de unduirile glasului ei.

Ah ! Să pot ușor să mă întind și ușor să-mi odihnesc fruntea,

Și ușor să dorm somnul morții, și să aud ușor glasul

Lui care umblă în grădină pe vreme de seară

Citi pînă cînd viermele se așază pe frunza crinului.

Moartea se pogorî din nou peste măduarele lui, și din nou închise ochii.

Nu era nici o ușurare din chinga durerii și nici o eliberare de umbrele morții care-și vedeau de treburile lor chiar și în bezna pleoapelor grele.

Să te trezesc cu un sărut? spuse Callaghan. Mina lui era rece pe mîna lui Peter.

Și toți leproșii se sărutară, spuse Peter, și căzu pe gînduri întrebîndu-se ce voise să spună prin cuvintele acestora.

Rhianon văzu că n-o mai ascultă și se strecură afară în vîrfurile picioarelor.

Lăsat singur, Callaghan se aplecă peste pat și își întinse vîrfurile moi ale degetelor peste ochii lui Peter. Acum e noapte, spuse. Unde ne ducem în seara asta?

Peter deschise din nou ochii, văzu degetele desfăcute și luminările strălucind ca florile de mac. Peste odaie plutea teama și fericirea.

Luminările nu trebuie stinse, gîndi el. Trebuie să fie lumină, lumină, lumină. Mucul și ceara nu trebuie niciodată să scadă. Ziua și noaptea întregă cele trei luminări, ca trei fete, trebuie să roșească peste așternutul meu. Cele trei fete trebuie să mă ocrotească.

Prima flacără dănuși și apoi se stinse. Callaghan își țuguie buzele de cenușă deasupra celei de-a doua și de-a treia făclii. Odaia se întunecă. Unde mergem în seara asta? întrebă el, dar fără să aștepte răspunsul, smulse cearceafurile de pe pat ridicîndu-l pe Peter în brațe. Haina lui era dulce și jilavă pe fața lui Peter.

O Callaghan, Callaghan, spuse Peter cu buzele lipite de stofa neagră. Simții mișcările trupului lui Callaghan, mușchii încordați și cei în repaos, arcuirea umerilor, atingerea pămîntului fugar cu talpa. De sub argila și calcarul pămîntului țîșni un vînt pe fața-i ascunsă. Numai atunci cînd ramurile copacilor îi zgîriară spinarea înțelese că era gol. Ca să nu strige își strînse buzele cu tărie, împreunîndu-le peste o cută umedă de carne. Și Callaghan era gol ca un prunc.

Sîntem goi? Avem oasele și organele noastre, pielea și carnea.

O panglică de singe a fost legată în părul tău. Nu te teme. Ai o pînză de vine în jurul coapselor. Lumea goni pe lîngă ei, vîntul căzu sfîrîmîndu-se, biciuind fructele

bătăliei sub lună. Peter auzi cîntecul păsărilor, dar nu acel cîntec al păsărilor de pe pervazul ferestrei de la odaia sa. Păsările erau oarbe.

Sînt oarbe? întrebă Callaghan. Au lumi în ochi. În fluieratul lor se află albul și negrul. Nu te teme. În ouă sub coajă au ochi strălucitori.

Se opri dintr-odată, Peter ușor ca un fulg în brațele lui, și-l așează ușor pe un bulgăre verde de pămînt. Dedeșubt se întindea o vale călătorind departe cu încărcătura ei de copaci schilozi și iarbă într-acolo unde luna atîrna din întuneric de un cordon ombilical. Din pădurea înconjurătoare se auzea pocnetul ascuțit al puștilor și fazanilor căzînd ca ploaia. Dar curînd noaptea se liniști, înmuind trăgaciul rămurelelor căzute, care se mișcase sub picioarele lui Callaghan.

Luînd aminte la inima bolnavă, Peter duse mîna la coaste dar nu simți nici urmă din scutul de carne. Vîrfurile degetelor orbecăiau în jurul singelui clocotînd, dar vinele erau nevăzute. Murise. Acum știa că murise. Spectrul lui Peter, răsucit de nevăzut în jurul spectrului singelui, stătea pe bulgărele său gîndindu-se la noaptea nimicitoare.

Ce vale este aceasta? întrebă glasul lui Peter.

Valea Jarvis, spuse Callaghan. Și Callaghan murise. Nu se ridica nici un os, nici un fir de păr sub gerul care cădea mereu.

Asta nu e valea Jarvis.

Este valea pustie.

Luna, îndoind și reîndoind puterea razelor, luminează scoarțele și rădăcinile și crengile copacilor din valea Jarvis, gîngăniile harnice din pădure, conturul pietrelor și furnicile negre călătorind sub ele, prundișul din rîuri, iarbă tainică, viermii morții, neobosiți sub firele de iarbă. Din vizuinele lor în coapsele dealurilor, ieșiră șobolanii și nevăstuicile, iepuri albi în lumina lunii, crescînd și luptîndu-se să coboare dealul să-și înfigă colții în beregata vitelor. Nici nu ajungeau vitele să se prăbușească supte de sînge, că nevăstuicile se îndepărtau fugind și atunci muștele toate, răsărind din gunoiul ogoarelor, veneau ca ceața să acopere trupuri. De acolo din valea pustie se ridica miasma morții, lărgind nările montane de pe fața lunii. Acum se prăbușiră oile și muștele se năpustiseră asupra lor. Șobolanii și nevăstuicile bătîndu-se pe carne căzură una cîte una cu răni pentru muștele oilor căscîndu-se dintre perii blanei. Era Peter, dar puțin mai înainte ca morții, desgoliți pînă la oasele simetrice, să fie legănați sub pămînt de vîntul care sufla mai tare și mai puternic pe cînd muștele grase cădeau în iarbă. Acum viermele și gîndacul morții destrămară firele oaselor, lucrînd la ele cu sîrguință și deșteptăciune, și buruienile prin orbite și florile pe pieptul spulberat răsăreau avînd pe frunze colorile proaspete ale vieții moarte. Și sîngele care cursese, șiroise peste pămînt întărînd firele de iarbă, împlinind semințele semănate de vînt în drumul-lui, în gura primăverii. Deodată toate izvoarele se roșiră cu sînge, vreo zece vine șerpuiind toate peste cele douăzeci de cîmpuri închegate cu bulgări de prund.

Devenit umbră, Peter striga fericit. Era viață în valea pustie, viață în goliciunea lui. Văzu izvoarele și apa susurînd, cum răsăreau florile din cei morți, și firele de iarbă și rădăcinile creșteau cu vlagă îndoită sub loviturile singelui împrăștiat.

Și se opriră izvoarele. Pulberea morților zbură peste primăvară și îi umplu gura. Praful acoperi apele precum gheața murdară. Lumina care fusese numai ochi și mișcare îngheță în razele lunii.

Viața în goliciunea aceasta, rise Callaghan alături de el, și Peter înțelese că arăta cu umbra unui deget spre izvoarele moarte. Dar pe cînd vorbea și forma inimii lui Peter din timpul în care mai putuse simți carnea auzea ciocăniturile groazei, țîșni din prundiș viața ca o mie de vieți, înfășurată într-un trup de băiat, izbucnind din pîntec. Izvoarele își urmară din nou drumul și lumina lunii, într-o nouă splen-

doare, străluci deasupra văii mărindu-i umbrele și trase cîrțile și hîrciogii din iarna lor afară în anotimpul fără de moarte al miezului de noapte al lumii.

Se ivește lumina peste deal, spuse Callaghan și îl ridică pe nevăzutul Peter în brațe. Firește, mijeau zorile sus, departe, deasupra sălbăticiiei din Jarvis, goală încă în lumina apusului de lună.

Pe cînd Callaghan alerga pe muchia dealurilor prin pădure și peste o țară voioasă unde copacii fugeau împreună cu el, Peter strigă fericit.

Auzi risul lui Callaghan ca uruitul de tunet pe care vîntul îl culege și îl îndoieste. Strigăt în vînt, mișcare sub fața pămîntului. Acum sub rădăcini, acum în virfurile arborilor sălbatici, el și străinul alergau întrecîndu-se cu cocoșul. Peste și sub gardurile prăbușite ale luminii se cățarau și strigau.

Ascultă cocoșul, strigă Peter, și cearcafurile patului se răsuciră atingîndu-i bărbia.

Cu o pensulă un om trăsese o dungă roșie jos, spre răsărit. Umbra unui cerc în jurul cercului lumii se învîrtea printr-un nor. Își trecu limba peste buzele care se îmbrăcaseră miraculos cu piele și carne.

Avea un gust ciudat în gură, ca și cum noaptea trecută, acum trei sute de nopți, ar fi strivit o floare de mac, ar fi băut-o și ar fi adormit. Zgomotul știut al lui Callaghan zăbovea undeva în spatele creierului. Din zori și pînă seara vorbise de moarte, văzuse un fluture prins în flacăra luminării, auzise rîsul care nu putea să fi fost țiuitul urechilor. Cocoșul cîntă din nou și o pasăre fluieră asemenea coasei în grîu.

Rhianon, cu gîtul gol, suav, pași în odaie.

Rhianon, spuse, ia-mă de mînă, Rhianon.

Nu-l auzi dar rămase aplecată deasupra patului privindu-l cu o tristețe de nebiruit. Ia-mă de mînă, spuse el. Și apoi: De ce-mi pui cearceful pe față?

Harta dragostei

Aici locuiesc, spuse Sam Rib, ființele cu două spinări. Arată pe harta dragostei, un pătrat de mări și insule și continente ciudate cu cîte o pădure de beznă la fiecare capăt. La atingerea lui, insula cu două spinări, de-a lungul ecuatorului, cedă ca pielea subțire a unei răni și marea de sînge din jur află o nouă mișcare în apele ei. Aici sămînța, dusă de flux, încolți pe țărmurile clocotitoare; grăunțele de nisip se înmulțiră; trecură anotimpurile; vara, cu o furie paternă, coborî spre toamnă și primele înțepături ale ierbii, lăsînd insula să dea formă, din vizuinele ei, celor patru vînturi.

Aici, spuse Sam Rib înfingîndu-și degetele în dealurile unei insule mici, locuiesc primele ființe ale dragostei. Și aici, rodul contopirii primelor iubiri, așa cum le știa el, cu ierburile care îmbălsămau gesturile verzi, hrănind cu vîntul și seva lor prima scînteie a dragostei care niciodată, pînă la venirea primăverii, nu găsisse răspunsul nervilor în firele alăturate.

Beth Rib și Reuben urmăriră marea verde din jurul insulei. Fugea printre creștăturile țărmului ca un băiat prin primele lui peșteri. Sub mare, urmăriră canalele aidoma unui schelet, ce legau insula primelor ființe cu uscatul mlăștinos. De rușinea plantelor pe jumătate lichide răsărind din smîrcuri, a veninului desenat cu creionul, mustind în iarbă, și a împreunării din mîlul al doilea, copiii roșiră.

Aici, spuse Sam Rib, domnesc două vânturi. Arată cu degetul triunghiurile subțiri, desenate, ale celor două vânturi, și în colțuri gurile a doi heruvimi. Vânturile călătoreau întotdeauna într-o singură direcție. Se țirau unul câte unul peste uritele mlaștini, mulțumite când se aflau în duhul ploii și ninsorii, al suspinelor și al plăcerii durerilor. Vânturile, asemenea unei fete și a unui băiat, se mișcau prin lumea zbuciumată, furtuna mării tirindu-se pe sub ei, norii desfăcându-se cu furia mișcării, pe pe când ei priveau zidul aspru al văzduhului.

Întorceți-vă, rătăcitori sintetici, în laboratorul tatălui, recită Sam Rib, și la vâtelul îngrășat din eprubetă. Arată schimbarea direcțiilor vânturilor, liniile trase cu creionul, călătorind fiecare singur peste marea adâncă, și despărțitura a doua dintre lumile iubiților. Heruvimii suflară mai tare; suflarea celor două vânturi zbuciumate și stropii mării unificatoare înaintau mereu, mereu; pe singura faleză a două țări contopite se așezară vânturile. Două turnuri goale, de pe grăunțele iubirii împărțășite a milioanele de nisipuri, se amestecară, așa arăta săgeata hărții, într-o singură tărie. Dar săgețile de cerneală le depărtară; două turnuri vlăguite, umede de dragoste, tremurau de groaza primei contopiri, și două umbre palide pîlpîiră deasupra pămîntului.

Beth Rib și Reuben se cățărară pe dealul care arunca o privire de piatră unei văi pustii; mină-n mină coborîră dealul fugind, cîntînd pe drum, și își scoaseră jambierele în iarba umedă în primul dintre cele douăzeci de cîmpuri. În vale se afla un spirit care se va rostogoli chiar și atunci când toate dealurile și copacii, toate stîncile și izvoarele vor fi îngropate sub moartea Apusului. Aici era primul cîmp unde Jarvis nebunul, cu o sută de ani înainte, își presărase sămînța în pîntecul unei fete, cheală, care rătăcise venind dintr-o țară depărtată și se culcase cu el în durerile dragostei.

Aici era cel de-al patrulea cîmp, un loc minunat, unde morții puteau să învîrte pe toți cei cu picioarele bete din mormintele uscate sau îngerii căzuți să se războiască în apele izvoarelor. Înfipt mai adînc în pămîntul văii decît ar putea săpa rădăcinile oarbe căutîndu-și tovarășii, spiritul celui de-al patrulea cîmp se ridică din beznă smulgînd adîncul și întunericul din inimile tuturor celor care străbătuseră valea zece sau mai multe mile de la granițele ținutului montan.

În cel de-al zecelea cîmp de la mijloc Beth și Rib și Reuben bătură la ușile caselor, întrebînd unde se află prima insulă înconjurată de coline iubitoare.

Bătură la ușa din spate și primiră o muștrare de spectru.

Cu picioarele desculțe și mină-n mină fugiră prin celelalte zece cîmpuri pînă la marginea apelor lui Idris unde vîntul mirosea a plante marine și spiritul văii era umed de ploaia mării. Dar noaptea se pogori, cu mină-n șold, și contururi din întinderile îndepărtate ale riului acum încetșat desenară aproape de ei o altă formă. Forma unei insule înconjurată de un zid de beznă la jumătate de milă în susul riului. Pe furiș Beth Rib și Reuben merșeră în vîrfurile picioarelor pînă la clipocitul apei. Văzura forma crescînd, își desprinseră degetele, își scoaseră hainele și goi se avîntară în rîu.

Pe rîu în sus, pe rîu în sus, șopti ea.

Pe rîu în sus, spuse el.

Plutiră în josul riului pentru că un curent îi trăgea de picioare, dar biruiră curentul și înotară spre insula care tot creștea. Apoi milul se ridică de pe albia riului și porni să sugă picioarele fetei.

Pe rîu în jos, pe rîu în jos, strigă ea, luptîndu-se să scape de mil.

Reuben prins în alge, se lupta cu frunți cenușii ce-i loveau mîinile, și o urmă înapoi spre marginea văii deschizîndu-se spre mare.

Dar pe când Beth înota, apa o înfioră; apa îi apăsă coapsele.

lubirea mea, strigă Reuben, înviorat de atingerea apei și de brațele algelor. Și, pe cînd stăteau goi pe cel de-al douăzecilea cîmp, lubirea mea, sopti Beth. Teamă dintîi îi depărtă. Umezi cum erau își îmbrăcă hainele. Peste cîmp, spuse ea.

Peste cîmpi, spre dealuri și spre casa lui Sam Rib, asemenea unor turnuri vlăguite alergară copiii, nemaîtinîndu-se de mină, înmărmuriți de mil și roșind la prima atingere de apă a insulei cețoase.

Aici locuiesc, spuse Sam Rib, primele ființe ale dragostei. În răcoarea unei noi dimineți, copiii ascultau, prea înfricoșați să-și atingă mîinile. Sam Rib arătă din nou dealul rîpos deasupra insulei și urmări înaintarea canalelor scheletice unind milul cu milul, marea verde cu cea întunecată, și toate dealurile iubirii și insulele într-un singur teritoriu. Aici iarba se împreunează, verdele ce împreunează grăunțele, spuse Sam Rib, și apele, care despart, împreunează și sînt împreunate. Soarele cu iarba și verdele, nisipul cu apa, și apa cu iarba verde, împreunează și sînt împreunate pentru zămislirea, creșterea pămîntului. Sam Rib se împreunase cu o femeie verde, ca unchiul Jarvis cu fata cheală; se contopise cu apa purtînd chip de femeie, pentru a zămisli și crește copilul care roșea lîngă el. Arăta de ce mlaștinile se aflau atît de aproape de ființa cu două spinări, locul ființelor îndoite sub un deal tot atît de înalt cît dealul Unchiului care se încruntase noaptea trecută și se înfășurase în pietre. Dealul Unchiului rănise picioarele copiilor, deoa-rece încălțările și jambierele se pierduseră pentru totdeauna în iarba primului cîmp.

Gîndindu-se la deal, Beth Rib și Reuben rămaseră tăcuți. Îi auziră pe Sam spunînd că dealul primei insule se făcea la coboriș moale ca lîna sau neted ca gheața toboganului. Își amintiră de coborișul blind de noaptea trecută.

Dealul blind, spuse Sam Rib, devine sălbatic la urcuș. Un drum alb de piatră și gheață se desena pe dealul adolescenților pe care puteai desluși pasul lunecos sau urma de sanie a copiilor coborînd; un alt drum la poale se ridica într-o linie de piatră roșie și sînge însemnat cu urmele tălpilor rănite ale copiilor suind. Coborișul era moale ca lîna. Învins pe insula dintîi, dealul urcușului se înfășoară într-o mantie ascuțită de pietre.

Neuîntînd nici o clipă bolovanii cocoșați și pietroaiile din iarbă, Beth Rib și Reuben se întoarseră unul spre altul pentru prima oară în ziua aceea. Sam Rib o făcuse pe ea și dorea să-l formeze și pe el, voia să facă din băiat și din fată laolaltă un cătărător îndoit care să caute insula și să se topească acolo într-o singură putere. Le vorbi din nou despre mil, dar nu-i sperie. Și capetele cenușii ale algelor se spulberaseră, ca să nu mai poată niciodată umple mîinile înotătorului. Ziua urcușului se terminase; rămînea coborișul cel dintîi, un deal pe harta dragostei, două ramuri de piatră și măsline în mîinile copiilor.

Rătăcitorii sintetici se întoarseră în noaptea aceea în odaia de pe deal prin peșteri și cămări pînă la acoperiș, deslușind acoperișul stelilor, fericîți și cu mîinile împreunate. Acolo se întindea valea pustie în fața lor și iarba celor douăzeci de cîmpuri hrănea vitele; vitele nopții umblau pe lîngă gardurile de mărăcinii sau lăpăind apa caldă a Idrisului. Beth Rib și Reuben coborîră dealul în fugă, pietrele moi rămaseră neclintite sub picioarele lor; mai repede, alergară în jos pe coasta Jarvis, cu vîntul mușcîndu-le părul iar miresmele mării întîmpinîndu-le nările tremurînde, din nord și din sud de unde nu era mare; și încetinind fuga, ajunseră la primul cîmp de la marginea văii și își găsiră jambierele așezate frumos pe un petec de pămînt bătătorit de copitele vitelor în iarbă.

Își încheiară jambierele și alergară printre firele unduitoare.

Iată primul cîmp, spuse Beth Rib către Reuben.

Copiii se opriră, noaptea luminată de lună merse mai departe, o voce glăsui din tufişul întunericului.

Spuse glasul, voi sînteţi copiii iubirii.

Unde eşti?

Sînt Jarvis.

Cine eşti?

Aici, dragii mei, aici în tufiş cu o femeie înţeleaptă.

Dar copiii fugiră de glasul lor tufiş.

Iată cel de-al doilea ogor.

Se opriră să-şi tragă suflarea, şi o nevăstuică cu foşnetul ei le trecu peste picioare.

Ține-mă mai strîns.

Am să te țin mai strîns.

Spuse un glas, țineți-vă strîns, copiii iubirii.

Unde ești?

Sînt Jarvis.

Cine eşti?

Aici, aici, alături de o fecioară din Dolgelley.

În cel de-al treilea cîmp omul lui Jarvis iubea o fată verde și cînd îi numi copiii iubirii se întinse iubindu-i umbra și mireasma de lapte a suflării. Iubi o șchioapă pe cîmpul al patrulea pentru că zvicnirile mădulelor ei prelungeau dragostea, și blestemă copiii semeți care-l găsiră cu o iubită cu mădulele drepte în cel de-al cincilea cîmp, bătînd sferul de oră.

O fată de pe meleagurile lui Tiger Bay îl ținea pe Jarvis strîns și buzele ei desenară o inimă roșie crestată pe gîtul lui; aceasta era a șasea, și cîmpul brăzdat de vreme unde, întorcîndu-se din maiul mîinilor ei, le văzu nevinovăția, două flori zbătîndu-se într-o ureche de porc. Trandafirul meu, spuse Jarvis, cea de-a șaptea iubire mîroasă în mîinile lui, mîinile lui cu degete vii care țineau un măceș din Glamorgan sub tufişul al optulea. De la minăstirea din Bethel's Heart, c sîntă femeie îl slui pe cel de-al nouălea cîmp.

Și copiii de pe cîmpul din mijloc țipară pe cînd zece glasuri se ridicară, se ridicară și se pogorîră din cele zece locuri ale jumătății de noapte și ale lumii acoperite de tufişuri.

Era noapte deplină cînd răspunseră, cînd glasurile unui glas răspunseră cu îngăduință întrebării rostite de cele două voci sunînd pe mîngîierile văzduhului înălțîndu-se, înălțîndu-se și coborînd.

Noi, spuseră ei, sîntem Jarvis, Jarvis în tufiş, în brațele unei femei, o femeie verde, o femeie cheală ca un hîrciog, pe coapsa unei călugărițe.

Își numărară iubirile în auzul copiilor. Beth Rib și Reuben auziră cele zece oracole și codindu-se, renunțară. Peste celelalte cîmpuri, spre șaptele ultimilor zece iubiri, spre glasul lui Jarvis ce îmbătrînește, cu părul cărunț în umbrele de la sfîrșit, se grăbiră spre Idris. Insula strălucea în susurul apei și în fiecare mîngiere a vîntului era o mișcare de brațe înfiorînd oglinda rîului. Îi scoase hainele de vară și ca își îndoi brațele ca o lebadă. Gol, băiatul stătea lingă umărul fetei și ea se întoarse și-l văzu afundîndu-se în unde pe urmele ei. În spate glasurile tatălui lunecară din sunet.

În sus pe rîu, strigă Beth, în sus pe rîu.

În sus pe rîu, răspuse el.

Doar apele calde de pe hartă curseră în noaptea aceea peste țărmurile fîiîntelor dintii, albe în lumina cornului de lună.

Livezile

Visase că o sută de livezi de-a lungul drumului spre satul de pe țărmul mării izbucniseră în flăcări; și toate limbile focului după amiezii fără vînt țîșniră printre florile pomilor. Păsările zburaseră în înalt și nori mici și roșii se desprindeau zvicnind de pe fiecare ramură; dar pe cînd noaptea începu să coboare, o dată cu răsăritul lunii și cu ridicarea mării apropiate, un vînt stinse focul și păsările se întoarseră. Era pomicultor într-un vis care se termină precum începuse: cu mîna de carne și duh a unei femei îndreptată spre pomi. Ea își încolăci cozile blonde și negre ale părului laolaltă, zîmbi peste șirurile de meri unei surori care stătea într-o umbră rotundă aproape de gardul grădinii de legume; și păsările se așezară pe umerii surorii, fără să ia în seamă sperietoarea de ciori și goliciunea lemnului încrucișat sub zdrențe. Sărută femeia și ea îi întoarse sărutul. Apoi, pe cînd îl strîngea la piept, ciorile coborîră pe brațele ei; sperietoarea frumoasă de ciori îl sărută arătînd spre pomi și spre focul pierind.

Peter se trezi în dimineața aceea de vară cu buzele încă umede de sărutu ei. Aceasta era o poveste mai grozavă decît istoriile nebunilor sfinți din cartea neagră a lui Llareggub, căci femeia de la marginea livezilor și sora prăjină, aproape de gard, erau iubitele lui pentru totdeauna. Ce însemnau livezile aprinse ale satului de lîngă mare și norii din virfurile ramurilor alături de dragostea lui pentru aceste femei sperietoare de păsări? Toți copacii lumii s-ar putea aprinde dintr-o dată de la rădăcini și pînă la frunzele cele mai de sus, fără ca el să încerce să ude măcar petecul cel mai mic de livadă, cuprins de flăcări. Ea era iubita lui, și sora ei cu păsările pe umeri îl îmbrățișau mai strîns decît femeile din LlanAsia.

Prin fereastra de la ultimul cat zări cerul albastru șters, fără nori, deasupra acoperișurilor și hornurilor îngrămădite, ca și fîgăduința unei zile frumoase în rîurile de soare. Acolo, între muchiile unui horn, stătea băiatul gol, de piatră, și cele trei clevetitoare oarbe, scoțînd flăcări prin urechi, strîngîndu-se de frig în toate anotimpurile. Cine răsucise pe un acoperiș capul cocoșului de vînt să-l facă să privească fetele roșii și negre ale orașului, și să le preschimbe în coloane de piatră? Un vînt de la capătul pămîntului înghețase călătorii de pe acoperișuri cînd orașul nu era decît o mîină de case; acum își aruncă umbra peste maidanele negre și străzile sute, peste un cerc de coline de praf de cărbune unde copiii se joacă de-a indienii și peste clevetitoarele oarbe ca piatra ghemuite împreună în jurul băiatului gol și fecioarele de cărămidă la poalele dealurilor ridicate de om.

Marea se întindea spre stînga, peste dousprezece văi, pe lîngă lanțul de vulcani, codrii măreți și stufoși și zece orașe pe fundul unei căldări. Scâlda falezele de la Glamorgan unde jumătate de munte se prăvălise spre apus dintr-un ciorchine de sate într-o pădure sălbatecă și cutremură temelia Țării Galilor. Dar acum, gîndi Peter, marea s-a domolit și e răcoroasă, plină cu delfini; curge în toate direcțiile dintr-un centru verde, lingînd pietrele țărmului; face scoicile să vorbească pe nisipul orbitor al jumătății de munte și nici chiar liniile timpului n-au să unească fața albastră a mării cu albia ei fără fund.

Se gîndi la marea neastîmpărată; cînd cobora soarele, un foc pătrundea dedesubt, în peșterile de apă. Își aminti, pe cînd se îmbrăca, de sutele de focuri din jurul florilor de măr, și de vîntul sărat și neliniștit care muri o dată cu ultimul semn făcut de mîna frumoasei sperietoare de ciori. Apă și foc, mare și meri, două surori și mulțime de păsări înfloriră, creșcură și se buluciră toate în dimineața aceea de

miez de vară într-o odaie de la ultimul cat al unei case pe o colină deasupra oraşului înnegrit de clădiri.

Îşi ascuţi creionul şi închise fereastra cerului, lăsându-l afară, îşi trecu mina prin părul răvăşit, aşeză pe masa de lucru paginile scrise ale unei povestiri demonice şi rupse vârful creionului apăsînd prea tare cuvintele «mare» şi «foc» pe o foaie curată. Focul nu voia să lumineze liniile hîrtiei, nici aventura să ardă în personajele fără inimă, şi nici apa să acopere capetele ca nişte roţi sau cuvintele nescrise. Povestea era moartă de la diavol în sus; se afla în ea un pom alb ca focul acoperit cu mere în locul în care un turn de gheaţă cu bufniţe ar fi trebuit să se lege într-un vînt din Antarctica; erau şi fete goale, cu sfîrcuri ca poamele pădurii, pe nisip, în soare, lângă Marea Kara sau Marea de Azov, acolo unde ar fi trebuit să jelească o femeie rece şi pingărită. Dimineaţa era împotriva lui. Peter se lupta cu vorbele ca un om cu soarele, şi soarele stătea victorios pe bolta cerului deasupra povestirii moarte.

Pune în jurul lumii albastre un inel bicolor din părul a două femei, aşează albul şi negrul de cărbune pe întinderile cu nuanţele verii, de cer şi de iarbă, lujere cu patru sfîrcuri în centrul mărilor care încing vara, ochi în carapacea scoicilor, doi pomi într-un deal de cărbune: dimineaţa, sărmanule Peter, prefăcîndu-se în noapte, se întinde în faţa ta. Sub pleoape, unde noaptea din tine se scurge din teastă pe şira spinării în lumea largă şi cea dintîi, îndepărtată privirii, doi copaci ai dragostei, pe care focul i-a dăruit cu chip de surori. Fără să se ivească o livadă în noapte, o femeie fermecată cu spatele ca un grătar să-şi ardă mina printre frunze, iar un bărbat cuprins de flăcări, o milă departe de mare, să stîrnească un vînt să-ţi stingă inima: fulgerătoarea moarte prin viaţă a lui Peter în coborîşul circular al zilei va sufla din nou împreună cu vîntul.

Lumea era cea mai tristă atunci cînd se învîrtea, şi stelele din nord, unde umbra lăsată de o lună falsă se destramă pînă ce vîntul spulberă umbra, nu erau decît feţele răvăşite ale sudului. Numai pieptul înfurcat al femeii sperietoare de ciori putea să-i sprijine capul asemenea unui măr pe lemnul alb unde nici un vierme nu se poate strecura şi doar pieptul ei acoperit cu sîrmă ghimpată ar putea străpunge viermele din visul de sub pleoapele iubitelui ei. Luna rotundă adevărată strălucea deasupra femeilor din LlanAsia şi fecioarelor chinuite de dragoste de pe stradă.

Cuvîntul rămîne prea mult împreună cu noi. Înlăţă creionul, lăsîndu-i umbra să cadă, turn de lemn şi de grafit, pe foaia curată; pipăi cu degetele turnul creion, semiluna unghiei degetului mare ridicîndu-se şi aşezîndu-se în spatele sulitei de grafit. Turnul căzu; căzu şi cetatea de vorbe, zidurile unui poem, literele simetrice. Privi cum se destramă cifrurile în timp ce lumina se topea, iar soarele coborî într-o dimineaţă străină şi cuvîntul mării se rostogoli peste soare. Imaginea, totu-i imagine, strigă el turnului căzut în timp ce se apropie noaptea, a cui harpă este marea? A cui luminare aprinsă este soarele? O imagine a omului se ridică în picioare şi trase perdelele. Pacea, asemenea unei figuri de stil, se întindea peste acoperişurile oraşului. Imagine, totu-i imagine, strigă Peter, păşind prin fereastră pe acoperişurile de la acelaşi nivel.

Tiglele străluceau în jur, în fumul hornurilor crescute şi prin aburii dealului. Sub el, într-o lume de vorbe, oameni se agitau mişcîndu-se fără ţel, doar ca să scape de timp. Curajos în singurătatea lui, şovăi înaintînd pînă la marginea olanelor să privească circulaţia mărunta şi luminile semafoarelor străzii. Jucăria de oraş se afla la picioarele lui. Înaintau automobilele de marţipan, schimbînd viteza, folosindu-se de frînă, ca în odaia copiilor, în mîini de copil. Dar curînd, înălţimea îl ameţi, se clătina, îşi simţi picioarele slabe sub el şi capul umflîndu-se ca un balon. Era imaginea unui oraş de copil care făcea ca inima să-i bată aiurea. În ochi, avea praf; grăunţele de praf ce se ridicau din stradă aveau ochi. Îşi atinse pieptul încercînd să-şi ţină

echilibrul pe acoperişurile necruțătoare. Moartea era magnetul strălucitor al străzilor : vîntul smulse vîlul morții și obsesia căderii. Acum se golise de teamă, devenise puternic, cu mușchi nocturni. Fugea deasupra caselor, către lună. Iată luna mai rece în gloria ei decît înainte, însoțită de stele, urmată de valurile mării. O privi sprijinit de parapet, găsind cîte un cuvînt pentru fiecare etapă a călătoriei ei în drumul desenat pe cer, hulind-o și minunîndu-se de măștile ei multe. Peste trăsăturile montane, masca de moarte și masca pentru dans transformau cerul ; luna se poticni în spatele unui nor și apoi se ivi cu alt zîmbet peste zidul vîntului. Imagine, totul era imagine, de la Peter, zdrențaros în bătaia vîntului, pînă la orașul uluitor, el pe acoperișuri, nevăzut străzii, strada sub el oarbă la cuvîntul lui neostenit. Mîna dinaintea ochilor era viață cu cinci degete.

Tipă un prunc, dar țipătul lui scăzu. Totu-i una, gîndi Peter, cucoana lălfie turtîndu-și nasul de geam și madona jeliță. Cuvîntul rămîne prea mult împreună cu noi, cuvîntul mort. Norul, rimă muslinului din urmă, se împlinește deasupra caselor și irumpe într-o ploaie rece pe aleile suburbane. Pietre de gheață acoperă pista de zgură și lespedzele tocite. Totu-i una, ploaie și asfalt ; totu-i una, pietre de ghiată și zgură, carne și pulbere. Sus, deasupra zumzetului de case, departe de țîntul cerurilor și de gardul de ghiată, iscodi fiecare umbră ; om printre umbre, și umbră printre pășuni, înainte să aște ultimul răspuns.

Glasul copilului gol prelingîndu-se printr-o gură de piatră, nemaifumegînd la acest ceas, se ridică fără să răspundă : Cine pășește, nebun printre noi, pe acoperișuri, pe lingă pieptul meu rece și roșu de cărămidă și pe lingă femeile înghețate de cocoșul de vînt, trece strada aceasta sub icoana cerurilor de vară a Țării Galilor, umblă noaptea întreagă fără iubită, are două iubite surori peste zece orașe ? Dincolo de codri mari și stufoși, spre stînga și spre mare iubitele lui nu mai conținesc să ardă pentru el, la marginea livezilor. Glasurile clevetitoarelor se ridică fără de răspuns : Cine umblă pe lingă fecioarele de piatră este neîntinatul nostru Peter, vînt și foc, și lașul de pe acoperișurile aprinse.

Păși prin fereastra deschisă.

Seva roșie clocotea în copaci din cazanele rădăcinilor, ridicîndu-se pînă în ultimul ram înflorit, și crengile, în noaptea aceea după plimbarea pustie, cădeau asemenea luminărilor de pe trunchiuri, dar nu puteau să moară din pricina fierbințelii căpățînelor de sulf ale ierbii care ardeau galbene în lumina soarelui mort. Pe jumătate zburînd într-acolo, înconjură, jumătate ceață-jumătate om, toate cercurile de meri de-a lungul drumului către satul de pe țărmul mării pe cînd mîjea de ziuă, în căldura puternică a amiezii ; și cum se ridică soarele ca un șuvoi peste dealuri tot așa și căzu în spatele unui copac. Femeia arătă spre sutele de livezi și păsările negre care se îngîmădeau în jurul surorii ei, dar un vînt spulberă poii și se trezi din nou. Era de neîndurat, deșteptarea aceasta dintr-o viață prea frumoasă ca să se destrame, și totuși visul se destrămă. Cine trecuse pe lingă fecioarele de la marginea livezilor era Peter neîntinat, vînt și foc, și un laș în lumina dimineții cotropitoare. Dar după ce se îmbracă și mîncă porni pe stradă în sus, pînă în vîrfurile dealului și-și întoarse fața spre marea nevăzută.

Bună dimineața, Peter, spuse un bătrîn șezînd, cu șase ogari, în iarba înnegrită.

Bună dimineața, domnule David Davies.

Te-ai sculat foarte devreme, spuse David De-Două-Ori.

Mă îndrept spre mare.

Marea de culoarea vinului, spuse Dai De-Două-Ori.

Peter trecu de coasta mai verde și apoi coborî în spatele orașului spre buza văii Whippet unde copacii se luptau veșnic cu fumul și lapovița și se zbăteau între cer și pămîntul negru. Crengile moarte se plecau rugîndu-se ca rădăcinile să poată

duce pe umeri țărîna, săpînd zeci de jgheaburi frunzelor și duhului lemnului trosnitor, o groapă în vale pentru seva în grija cîrîței, o groapă lungă pentru scheletul primăverii trecute care o dată, pe cînd dealurile boante și crestate erau ascuțite și drepte, jucase în țărîna altă dată verde. Dar copacii din vale erau morții de demult din ținutul acoperit de hornuri al sudului: cine dispăruse sub pămîntul fărîmițat întindea spre deal degetele acestea negre, prevenitoare, cu unghii de frunză. Moartea în Țara Galilor își răscuise morții, prefăcîndu-i în schilozii din valea aceea.

Ziua era o trecere a zilelor. Amiaza mare, ucigașul din poveste și licuriciul... (Legendele mărilor rusești muriră pe cînd începură copacii să ardă)... Trecu prin toate amiezile de la căderea omului și de cînd întîiul soare încununase cerurile pe jumătate terminate. Și toate verile văii, o dată roșii imperii, acum lespezi funerare, străluceau pe drumul spre mare. Mergea cu pasul întins în după amiaza aceea de miez de vară, prin valea ancestrală unde părinții lui, din pulberea plină de vrăbii, clătinau dealul; pe marginea gropii care ca un mormînt o înghițea la LlanAsia, îl prinse în mrejele lui fumul pădurilor și, ca o umbră din scorburi curate de sub rădăcinile arborilor, coborî spre ulițele urcătoare.

Unde mergi, Peter? îl întrebă, de lîngă un strat de flori negre, un șchicp.

Spre mare, domnule William Williams.

Marea plină de sirene, spuse Will Picior-de-Lemn.

Peter ieși dintre rădăcinile văii pe un munte pleșuv, printr-o pădure zdrențuită, străbătînd un cîmp presărat cu arbori; pe o movilă de cîrîță, o cioară, cu figura lui Price Price, croncăni despre lărgimea infernului pe globul aglomerat; după amiaza se destrăma, pămîntul plin de buturugi opintindu-se și, aidoma unui copac sau fulgerului, un vînt cu rădăcinile în văzduh se înțepenisă între fum și zgură pe cînd se lăsa amurgul; înconjurat de ecouri — glasurile călătoare roșii ca para și diavoli de pe țarinile bătătorite — se cutremură pe teritoriul dușmanilor săi în timp ce o altă noapte alunga chinurile serii. Să se prăbușească pomii, spuseră furioși muncitorii, bolovanii să se topească ca fulgii de nea și crăcile să putrezească și să piară, pămîntul și iarba să fie înghițite de vilceaua dealului legănîndu-se pe marginea gropii care duce la Eden. Vînturi aprinse, prin bolnițe și coșciuge și oase, vor așterne peste grădină praf cît omul. Acolo unde șarpele aprinde copacul și mărul cade ca o scînteie din pielea lui, un măr răsare; o sperietoare de ciori lucește pe crengile încrucișate și la ora unu în lumina soarelui copacii noi răsar, alcătuiind o livadă în jurul crucifixului. La miezul nopții alte două văi se întindeau la picioarele lui, întunecate de cele două orașe în palmele munților străpuși de galeriile minelor; o vale, pe la ora unu noaptea, ținea Aberbabelul în pumni la picioarele lui. Nu mai era tînăr, ci un călător legendar, un erou din basme, cu un greere în loc de inimă; zăbovi în fața capelei de la Aberbabel, tăie drumul prin cimitir peste lespezile neliniștite, zări un om cu obrazii roșii într-o cămașă de noapte la două picioare deasupra pămîntului.

Trecură văile: dinspre dealurile de pe care picura apa din scăpărările munților, se ivi, asemenea unei ore, cea de-a unsprezecea vale. Și ieșind la nesfîrșit din ochiul de pitic al telescopului, prin inelul de lumină asemenea unei cunune încercuind ultimul deal înainte de mare, umbra celor o sută de livezi crescînd în scăderea imaculată a lunii. Acesta era spectacolul ce se desfășura în fața telescopului și lumea pe care o văzu Peter dimineăta după cea dintîi dintre cele unsprezece aventuri nepovestite: în părți, zidurile neatînse, mai înalte decît vrejurile de fasole care ridicaseră o poveste pe acoperișul lumii, de piatră și de pămînt, de ucelte și de copaci; un cimitir în fața lui, pămîntul se opri, se repezi în adîncuri, se pierdu cu diavolul în așternut, se ridică tremurînd spre drumul ce duce spre satul de pe țarm unde florile livezilor atîrnă peste gardurile de lemn și de unde drumuri surori aleargă în cele patru colțuri albe ale țării; un șir de stînci, drept pînă unde se oprește dealul, apoi o serpentină în-

semnată cu pomi; cufundă ținutul, adînc ca istoria focului celui din urmă trecînd prin iatacul de la catul întîi deasupra Edenului, prima formă verde după căderea roșie; în jos, în jos, ca o piatră cu orașe înfipite în ea, ca un rîu izvorînd dintr-o întindere de oglinzi, aluneca dealul, sprijin pasului lui Peter. Nu mai era un erou din basme, ci Peter poetul umblînd peste haturi printre ruine, în sus pe coasta soartei, peste așternutul infernului, ținînd stînga roșie, pînă ce ajunse la primul dintre cîmpurile unde merele necoapte vor striga în curînd foc în bătaia unui vînt venit dintr-o jumătate de munte aplecat spre apus către mare. Ca un portret, în suflarea amiezii, Peter stătea lingă un cerc de meri și număra cercurile care călătoresc peste mîile de umbră spre un ciorchine de sate. Se întinse în iarbă; și zenitul căzu pe spate, rînit de soare; și Peter dormi pînă cînd deasupra ogoarelor se auzi cîlinchetul unui clopot de mînă. Era o după amiază fără vînt în livezile surorilor, și sora cu păr auriu suna clopoșelul vestind că ceaiul e gata.

Se apropiase foarte mult de sfîrșitul călătoriei de nedescris. Peste trei cîmpuri și o vîlcea departe de Peter, pe un cîmp înclinat spre mare, fata bălaie întinse pînza albă pe o lespe de piatră, turnă într-una din cești lapte și ceai, și tăie pîine atît de subțire încît se putea zări Londra prin bucățile albe. Scrută îndelung bariera și gardul viu tuns și străveziu, și pe cînd Peter se cățara peste el, zdrențuit și neras, pieptul, pe jumătate dezgolit, ars de soare, ea se ridică din iarbă zîmbi și turnă ceai pentru el. Acesta era sfîrșitul aventurilor nepovestite. Se așezară în iarbă lingă masa de piatră ca niște iubiți la un picnic, iubindu-se prea mult ca să vorbească, priviți de rudele nedorite din umbra gardului viu. Ea scuturase un clopot de mînă să-și cheme sora, și adusese un iubit de peste unsprezece vîi. Ceștile iubiților ei cei mulți zăceau goale pe piatra netedă.

El care visase că o sută de livezi izbucniseră în flăcări, văzu atunci dintr-o dată, în după amiază aceea fără vînt, limbi de foc izbucnînd printre flori. Pomii din jurul lor se îndoaiau și trozneau în soare, păsările se ridicară și nori mici și roșii se desprindeau de pe fiecare ramură, scoarța se aprindea ca fînul uscat, merele nenăscute se răsuceau arzînd și cădeau străfulgerate. Pomii erau focuri de artificii, torțe, fumegînd din cuptorul cîmpurilor într-un arc de foc, își lepădară fructele înfierate aidoma jăraticului pe drumurile și pămîntul de cîrbune.

Cine visase într-un vis de adolescent mîna ei de carne și duh în după amiază fără vînt o văzu atunci, cînd roșul atinse culmea, cînd la intrarea în livadă rădăcinile se desfăcură și turnurile înarmate se întristară, pe ea ridicîndu-se greu mîna și arătînd spre pomi și păsări. În văzduh era foșnet de aripi și foc, iar jos, printre întîmplările zilei arse, un vînt prevestitor de seară. Ea zîmbi noptii așa cum zîmbise în visul de o clipă, vechi de unsprezece vîi; înclinată ca turnul din Pisa, noaptea se plecă sprijinîndu-se de zidurile apusului; nici o trîmbiță nu va răfîma zidurile din Țara Galilor înainte ca muzica să-și dea ultima suflare; arătă spre sora ei alături de grădina ce se topea, și umbra cu păr negru și corbi pe umeri se ivi alături de Peter.

Acesta fusese sfîrșitul unei povestiri mai grozave decît povestirile celor ageri și vii din casele de munte de pe dealurile Jarvis și din valea pustie cum că apele Idrisului sînt ținutul copiilor pînă aici la această vale a unsprezece din drumul spre mare. Un vis care nu era un vis ascuns acolo; vîntul lumii adevărate se ridică să ucidă focurile; o sperietoare de ciori arăta spre copacii stinși.

Visase aceasta înainte ca florile să ardă și să se stingă, înainte ca fluxul să-și aducă sarea, nu mai era un vis în apropierea livezilor. Sărută pe cele două surori tainice, și o sperietoare de ciori îl sărută drept răspuns. Auzi păsările lăsîndu-se din zbor pe umerii iubitelor lui. Văzu pieptul de lemn înfurcat, ochii de sîrmă ghimpată și așchia uscată a mîinii.

În românește de SIMONA DRĂGHICI

DYLAN THOMAS

mit și viziune

Ziariștii cu pasiunea lor de hiperbolizare au făcut din Dylan Thomas un personaj fabulos, rabelaisian, un copil teribil preschimbât cu timpul într-un Bacchus celt al secolului nostru, dar cu toate atributele pe care tradiția i le acorda zeului grec. Și, firește, Dylan i-a ajutat el însuși, creîndu-și încă din adolescență o mască nebnatecă pe care o lepăda doar atunci cînd se așeza la lucru. Dacă el și ziariștii încercau cu tot dinadinsul să-l prezinte drept o prodigioasă expresie a primitivismului celt din Țara Galilor, opera sa literară nu face decît să conteste lucrul acesta. De fapt, întreaga sa viață și creație a fost lupta unui romantic dezrădăcinat, uriașă și permanentă, cu sine și cu lumea din jur. Civilizația și tradițiile literare ale Țării Galilor au exercitat o înfrîngere hotărîtoare asupra formației viitorului scriitor, ca de altfel și peisajul natal cu cele două elemente predominante: marea și dealul. Deși a părăsit școala la vîrsta de șaptesprezece ani fără s-o termine, și fără nici o intenție de a se înscrie vreodată la Universitate, Dylan, cititor vorace, a fost de timpuriu posesorul unor vaste cunoștințe despre literatură, și mai cu seamă poezie, ce depășeau cu mult pe cele ale unui adolescent. Interesul pentru literatură i-a fost trezit și format de către tată, profesor de engleză la liceul din Swansea, un entuziast care nutrise din adîncurile ființei să devină poet, pentru ca, în cele din urmă, soarta să-i împodobească fiul cu rodul strădaniilor sale. Natură de o sensibilitate acută, amplificată și de o sănătate destul de precară, Dylan Thomas a încercat de foarte tîrziu să-și ascundă vulnerabilitatea în spatele unui aer boem, unor haine colorate și băuturii. Dar nu a izbutit niciodată, în ciuda măștii, să capete siguranța pe care aceasta se presupune că o împrumută. Cum era și de așteptat, în timpul liceului s-a ocupat de editarea revistei școlii. Mai tîrziu a devenit reporter la un cotidian local, *South Wales Evening Post*, unde a rămas timp de un an și jumătate, fără să scrie însă nimic pentru ziar. Totuși această poziție l-a ajutat să se deschidă vieții, l-a învățat să privească în jur, să ia aminte la oameni și să-i cîntărească cu ochiul scrutător și rece al reporterului. Volubil și jovial, Dylan a fost și un foarte bun ascultător, și buzunarele i-au fost întotdeauna pline cu bucățele de hîrtie rupte din ambalajul pachetelor de țigări, pe care-și nota cuvinte, expresii, anecdote auzite în jurul teighelelor, în vecnitatea unei halbe de bere, în diferite hanuri și bodegi. A fost un an și jumătate de explorări și acumulări într-o lume pusă la greaua încercare a crizei economice, mai crudă și mai disperată în sudul Țării Galilor decît oriunde în restul Angliei. În toamna anului 1933, se mută la Londra pentru a scăpa de provincialismul și puritanismul exacerbat al compatrioților. Londra însă a fost departe de a-i oferi cele așteptate, făcîndu-l să înțeleagă necesitatea revenirii pe meleagurile cunoscute ale copilăriei pentru a putea scrie cu adevărat. Și astfel a început acel du-te-vino epuizant, acea permanentă schimbare de adrese, cu atît mai detes-

tată de poet, cu cit era din fire un sedentar. Odissea nu s-a sfârșit decât o dată cu moartea prematură, într-un spital din New York, la vârsta de 39 de ani.

Dintre aceștia treizeci au fost închinăți creației literare *, o luptă tot atât de înverșunată și dramatică cu sine însuși: « Țin în mine o fiară, un înger și un nebun și întrebările mele sînt legate de mișcările lor, și problema mea este cum să-i subjug și cum să-i fac să învingă, cum să-i cobor și cum să-i înalț, și strădania mea este să-i las să vorbească ». Amintita trinitate conține esența spiritualității și creației sale. Thomas, maestru al metaforei duble și triple și al mutației epitetice, el însuși produsul unei fuziuni a tradițiilor culturale și literare celtice, Nonconformismului Puritan local, peisajului și atmosferei natale și al poeziei metafizice engleze din secolul XVII, exprimă aici un adevăr biblic al omului care prin trupul, spiritul și afectivul său refacă și se confundă permanent cu procesul vital al naturii; adevărul acesta va rămîne mereu în centrul creației și existenței sale, determinînd arhitectura operelor, în care narativul și expunerea apar doar ca rudimente, și prezența deznodămintului este o raritate, ea neexistînd în natură, unde fiecare element este o expresie a continuității. Firește aceste observații privind construcția sînt doar parțial valabile în cazul prozei scrise după 1939, la comanda BBC-ului și într-un scop pur material. Între timp Thomas se hotărîse să-și dedice talentul cu predilecție poeziei, rezervînd prozei doar un rol de cenușărească. Excepție face ultima sa lucrare, de altfel capitală, publicată postmortem, piesa pentru voci *Under Milk Wood* care, înlocuind apocalipticul tinereții cu îngăduința înțelegerii și nostalgia romantismului, este o frescă compusă din mai multe registre pentru a reda în rotunjimea ei viața vizibilă și invizibilă a unui orașel de pe malurile golfului Bristol. Poeziile și povestirile sale (care în prima parte a activității literare a lui Dylan Thomas au avut o valoare complementară) au fost pe drept asemuite cu jocul englezesc « puzzle » — un fel de mozaic al cărui desen nu poate fi deslușit decât atunci cînd toate bucățelele, de formă neregulată și conținînd fragmente ale desenului general, se prind unele într-altele. Ele nu se mișcă în jurul unei imagini centrale ci formează un fel de reacție în lanț în care fiecare imagine se naște și moare în cealaltă. Ceea ce leagă la un loc elementele unei poezii sau unei povestiri, fiecare nefiind altceva decât modelul unei secțiuni a vieții naturale și nu doar descrierea unei simple experiențe de viață a poetului, nu este un schelet de idei, ci energia care emană din inevitabila ciocnire a imaginilor. Dylan Thomas se ferește de finalitatea cuvintelor așa cum ne arată atât de limpede în povestirea « Livezile », de inerția pe care o conțin, și de aceea face din creația sa o orgie de imagini ce se suprapun, se anihilează, se resping, fuzionează. « Îmi place ceea ce este greu de scris și de înțeles; îmi place să « salvez contrariile » cu ajutorul imaginilor tainice; îmi place să-mi contrazic imaginile, să spun două lucruri într-o dată într-un singur cuvînt, patru în două și unul în șase. . . Poezia grea și totuși ușoară trebuie să fie tot atât de vibrantă și de organică ca și actul sexual, despărțind și unind, personală dar nu solitară, propagînd individul în masă și masa în individ. Cred că ar trebui să pornească de la cuvinte, de la substanța cuvintelor, de la ritmul cuvintelor substanțiale adunate laolaltă și nu invers, spre cuvinte. Poezia este un mediu și nu un stigmat pe hîrtie ». Și într-adevăr, alături de imagini, rolul cel mai important îl joacă aspectul sonor și implicit ritmul. Poeziile și povestirile sale au fost scrise pentru a fi citite cu glas tare, și în felul acesta o serie de cuvinte și de construcții opace vîzului căpătă strălucire auditivă.

* A dat la iveală cinci volume de versuri, primul publicat în 1934 cu titlul « 18 poezii » (18 Poems) și ultimul, o culegere din întreaga sa creație poetică alcătuită de el însuși în 1952, intitulat « Poezii alese ». De fapt Thomas a început să scrie încă de la vârsta de 9 ani. Lista operelor sale mai cuprinde patru volume de proză, povestiri, eseuri și articole, dintre care trei au fost publicate postum, cîteva scenarii, un început de roman și o piesă pentru voci, publicată de asemenea postum, *Under Milk Wood*.

Ne dăm seama astfel ce-l apropie și ce-l desparte de suprarealism; Thomas n-a fost niciodată adeptul scrierii automate și disciplina muncii și autoexigența, ca să nu mai amintim sentimentul responsabilității poetului vizionar și părinte spiritual moștenit de la tradiția druidică, l-au făcut să revină până la disperare asupra a tot ce a creat. (Numai pentru poemul *Fern Hill* a scris două sute de variante.) « Cred că știu care sînt unele din principalele greșeli ale scrierilor mele: violența juvenilă, monotonie ritmică, obscuritățile frecvente și o supraincercare cu imagini care deseori duce la incoerență. Dar fiecare rînd a fost menit să fie înțeles; presupun că cititorul are să înțeleagă fiecare poem gîndindu-l și simțindu-l și nu sugîndu-l prin pori, sau nu mai știu cum i se cere de către suprarealism ». Obscuritatea în cazul său nu constă în materializarea prin cuvinte a fluxului subconștientului, ci, tocmai în înghesuirea, uneori covârșitoare, de imagini și metafore, între pereții foarte rigizi ai unei prozodii extrem de elaborate.

Concepția sa despre viață, care se modifică o dată cu maturizarea în sensul eliminării absolutului valoric, implicit antagonismele imuabile mai ales în privința noțiunilor de rău și de bine, către o perspectivă mai cuprinzătoare a realității și o mai mare elasticitate în interpretarea mecanismului contradicțiilor, îl va împiedica să semneze în 1938 manifestul « Noului Apocalips ». Acesta era un curent literar care se afirma ca o reacție romantică împotriva poeziei propagandistice, predominantă în deceniul anterior. Dar dacă Dylan Thomas susținea că poezia este o răsfringere a individului în masă și a masei în individ, cei care se pretindeau discipolii săi au ignorat complet această joncțiune activă și reciprocă, izolînd individul și plasîndu-l în sferele ezoterice ale unui gotic desuet. Chiar și atunci cînd scria proza de factură romantică a amintirilor din copilărie, a scenariilor și chiar a piesei *Under Milk Wood*, Thomas nu a evadat în ezoteric, chiar dacă s-a făcut vinovat de o simplificare aproape wordsworthiană a situațiilor și a personajelor, diminuată totuși, uneori, de umorul cras, burlesc, ce nu l-a părăsit niciodată.

Influența celtică, după cum am mai arătat, s-a făcut simțită în poziția de poet-profet pe care și-a asumat-o Thomas, încercînd, prin arta sa, să mijlocească legătura dintre om și divinitate. Este ceea ce afirma el însuși în nota introductivă scrisă cu un an înaintea morții pentru volumul său de « Poezii alese » : « Am citit undeva despre un păstor care, întrebat de ce îndeplinea în lăuntru horelor de iele anumite ritualuri închinat lunii ca să-i apere turmele, a răspuns : « Aș fi nebun de legat dacă n-ași face-o ! » Aceste poezii, cu toate stîngăciile, îndoelile și confuziile lor sînt scrise de dragul Omului și spre lauda Domnului, și aș fi un nebun de legat dacă n-ar fi așa ! » La aceasta se mai adaugă interesul reinnoit care prelua în sudul Țării Galilor pentru religia naturii și cultele druidice ce impulsionaseră cîndva lirica medievală celtică. Lirica medievală întrunea trei elemente paradoxale : exuberanța și o imaginație care se hrănea din absurd, alături de pasiunea ceremonialului și a ritualului extrem de elaborat și de un rafinament de giuvaergiu în problemele de compoziție. Dylan n-a știut niciodată prea multă galeză, dar a cunoscut producțiile acestei arte precum și întreaga mitologie celtică fie prin intermediul traducerilor, fie din discuțiile cu scriitori și intelectuali bilingvi din regiune, printre care tatăl său a deținut un rol important, fie din tradiția orală. În compatrioții săi se perpetuau trăsăturile specifice neamului, acea unitate a contrariilor care se manifesta în cotidian între altele prin imnurile religioase cîntate la cîrciumă cu toată seriozitatea și patosul credinței, în acompaniamentul halbelor de bere. Nonconformismul religios al Țării Galilor, care se baza pe studiul individual al Bibliei, propaga « mintuirea fiecăruia în parte », ceea ce implica stabilirea unei legături directe între individ și divinitate, ridicînd introspecția la gradul de necesitate. În felul acesta binele și răul au devenit o problemă personală, marcînd o permanentă criză de conștiință în fiecare individ. Dylan Thomas,

născut în mijlocul Nonconformismului puritan celtic, firește, i-a plătit toată viața tributul. Tot în acest Nonconformism rezidă și credința sa în intuiție precum și puternica trăire afectivă, prezentă de altfel la majoritatea contemporanilor de pe meleagurile Țării Galilor. De la poeții englezi ai secolului XVII, Thomas a împrumutat caracterul individual al liricii lor, în care eroul se confundă cu poetul, și experiența personală este principala sursă de inspirație; interesul deosebit pentru copilărie nu numai ca expresie de virtute și puritate, ci mai ales pentru calitatea ei de-a percepe nealterat natura înconjurătoare; sentimentul vinovăției și al îndepărtării de divinitate legat de obsesia morții, alternând cu momente de revelație; o predilecție pentru paradox și farsă, precum și folosirea unor imagini și simboluri biblice. Acestora le-a adăugat altele, personale, luate din peisajul natal și din obiceiurile pământului.

În felul său Thomas a fost, prin esență, un provincial, evoluția sa limitându-se la depășirea lumii subiective și a experienței personale prin extinderea interesului și imaginației dincolo de granițele propriei sale personalități fără să atingă însă vreodată limitele cosmopolitismului contemporan.

Romantic târziu, Dylan Thomas va rămâne în istoria literaturii ca un poet al viziunii de unitate și unicitate a firii, un bard pentru care nu numai omul este sacru, ci și tot ce-l înconjoară.

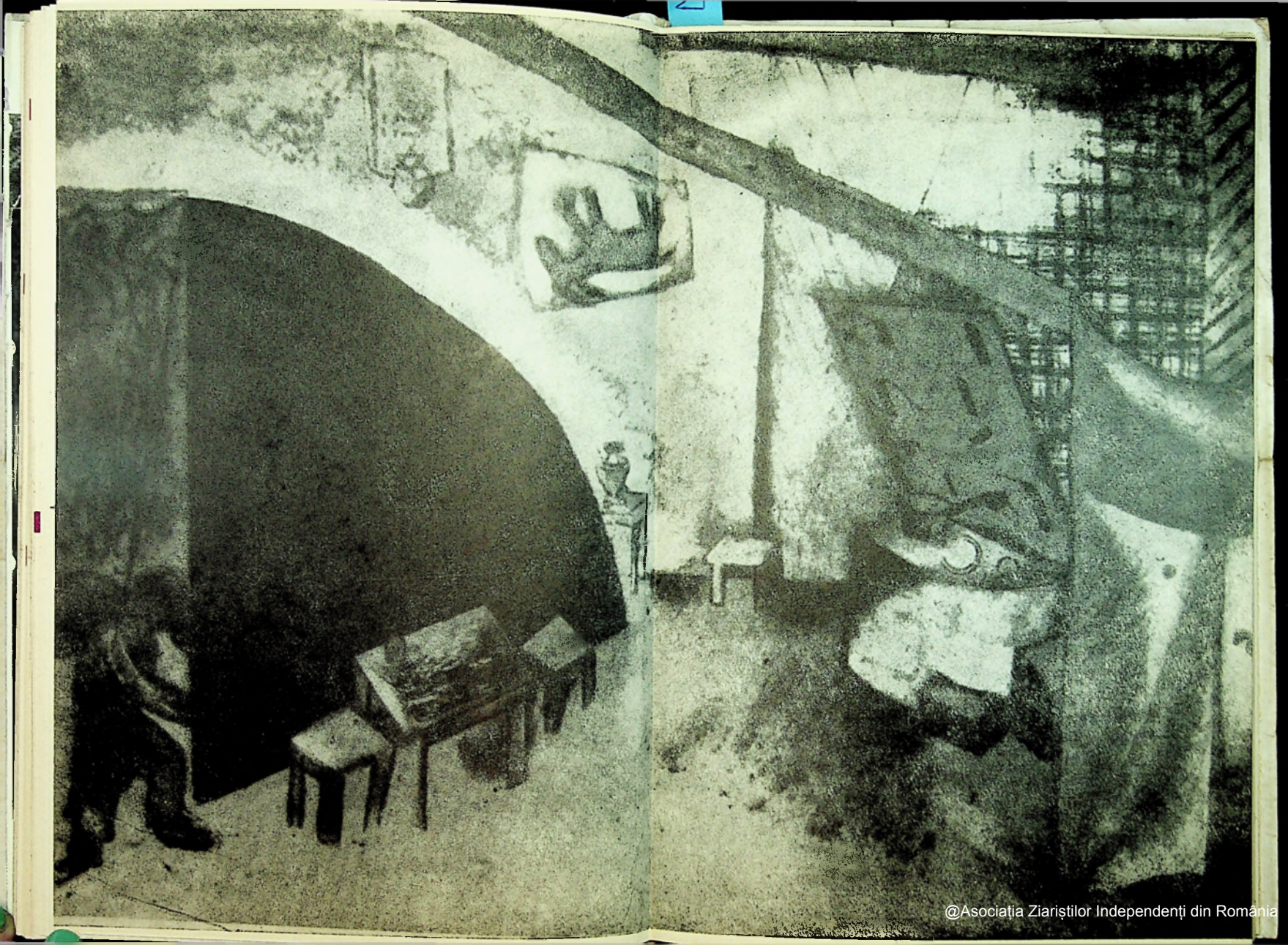
MARC CHAGALL:

Schiță de costum pentru « Miniaturile » lui Schalom Aleichem ►

Schiță de decor pentru « Mazeltov » de Schalom Aleichem ►►

Schiță de costum pentru « Miniaturile » lui Schalom Aleichem ►►►







MIHAIL BULGAKOV

K. SIMONOV

O revelație a prozei fantastice

Aș vrea, în numele Comisiei ce se ocupă de moștenirea literară a lui Mihail Afaanasievici Bulgakov, să fac o scurtă introducere la romanul *Meșterul și Margareta*, care apare acum în paginile revistei Moskva.

Meșterul și Margareta este ultima carte a scriitorului dispărut. Bulgakov a început să lucreze la roman în 1928 și, scriind diferite variante, ba întrerupându-și munca, ba reluând-o, în toți cei ultimi doisprezece ani ai vieții nu s-a despărțit de această carte, care-l preocupa în permanență.

Chiar când era bolnav de moarte, cu puțin înainte de a-și da ultima suflare, scriitorul s-a întors mereu la manuscrisul romanului, șlefuiind și finisînd unele capitole.

În generosul talent al lui Bulgakov s-au învecinat parcă, de-a lungul întregii sale activități literare, disputîndu-și înfrîntămintă, trei talente deosebite: de satiric, de fantast și de realist, înclinat spre analiza psihologică exactă.

La ridicarea construcției bizare a romanului *Meșterul și Margareta* au luat parte, în proporții aproape egale, toate aceste trei talente, iar cele mai bune pagini din roman sînt, totodată, și cele mai mari realizări ale prozei lui Bulgakov în general, cu cele trei talente care se contopesc și se varsă într-un singur fluviu.

În roman există pagini ce reprezintă culmea satirei lui Bulgakov, culmea fantasticului lui Bulgakov și culmea prozei strict realiste a lui Bulgakov.

Romanul e scris ca și cum autorul, simțind că va fi ultima lui operă, a vrut să-i ofere cititorului toată bogăția sufletului său și a paletii sale de artist, toată acuitatea viziunii sale satirice, tot clocotul nestăpinit al fanteziei sale, toată profunzimea spiritului său de observație psihologică.

Generozitatea cu care a făcut-o poate părea pe alocuri exagerată, iar trecerile de la o manieră la alta sînt uneori atît de bruste, încît încep să pară lipituri în canavaua povestirii. Bruschețea salturilor de la fantasmagoria nereținută la proza realistă economică, șlefuită clasic, iar de la această proză — fără nici o pauză — la satira grotescă mușcătoare, la umorul generos și năvalnic, te uluiesc chiar, mai ales la început, pînă cînd pătrunzi mai adînc în roman și începi să te obișnuiești cu ideea că după fiecare din numeroasele cotituri neprevăzute te așteaptă mereu alte surprize și descoperiri. Există în cartea asta un fel de nesocotință, un fel de splendoare orbitoare a unui mare talent care simte în fundul sufletului că drumul vieții e pe sfîrșite.

Meșterul și Margareta e una dintre cărțile pe care fiecare o citește în felul său, o îndrăgește în felul său și o înțelege în felul său.

În sufletul meu, de pildă, și în memoria mea plină de recunoștință, după citirea romanului pătrunde tot mai adînc povestirea perfect cizelată a unei zile din viața procuratorului roman al Iudeei, Pilat din Pont, un adevărat roman în roman, o schiță psihologică înlăuntrul tumultului fantastic, o proză strălucită, a cărei precizie te duce imediat cu gîndul la proza lui Lermontov și a lui Pușkin.

Dar, fără a-mi ascunde preferința pentru o anumită parte a romanului, îmi închipui că există și alt fel de cititori — mai bine zis că nu se poate să nu existe — care vor considera drept cele mai strălucite pagini din roman povestea fantastică și totodată atît de impresionantă, de pămînteană, a iubirii disperate și fûră margini dintre Margareta și maestru, iubire atît de fericită și atît de nefericită, și atît de puternică în fericirea și în nefericirea ei, încît chiar diavolul, care străbate paginile cărții, nu e în stare nici s-o ajute, nici s-o împiedice.

Îmi imaginez însă, fără nici o greutate, și cititorii cărora culmile romanului nu li se vor părea paginile istorice și nici cele fantastice, ci cu totul altele—cele în care satiricul Bulgakov țintuiește la stîlpul infamiei, cu nemiloasă precizie și inimitabil umor, filistinismul, vulgaritatea, fripturismul, lașitatea.

Bulgakov și-a scris romanul pînă la capăt, i-a pus punct, și în acest sens Meșterul și Margareta este o lucrare finită. Dar, așa cum spuneam, ducîndu-și povestirea pînă la sfîrșit, Bulgakov a revenit mereu asupra ei, pînă în ultimele zile ale vieții, socotind, pe semne, în forul său interior, că nu e încă desăvîrșită.

E greu de spus cum ar fi arătat romanul dacă munca la el, prelungită de-a lungul a doisprezece ani, ar fi durat și mai mult.

Poate că ar fi fost corectate unele imperfecțiuni, poate că ar fi fost șlefuite unele lucruri încă nefinisate, sau ar fi fost înlăturate altele, care poartă amprenta unei fantezii prea debordante.

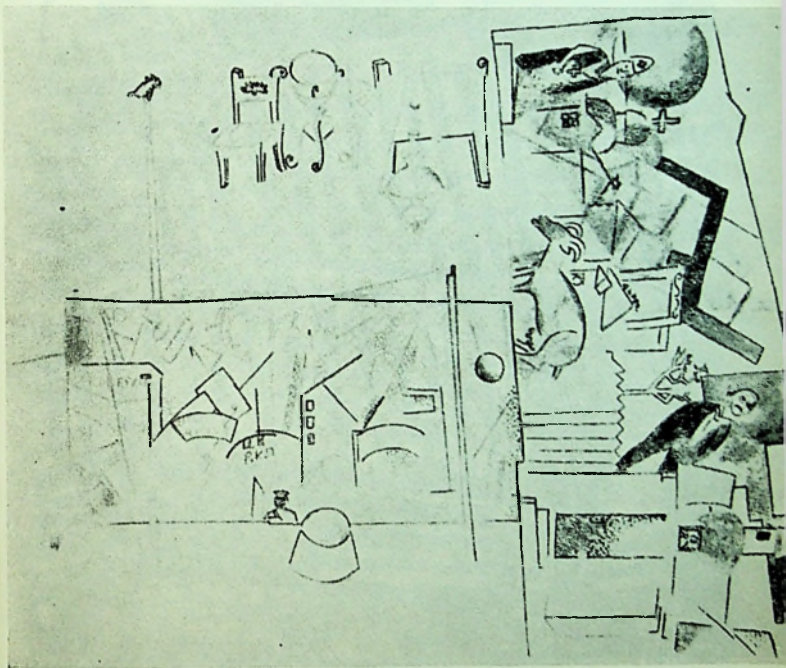
Da, s-ar fi putut întîmpla și așa. Textul lăsat de scriitorul stins din viață oferă anumite motive pentru astfel de presupuneri. Să nu le dăm însă un tribut prea mare, pentru că sentimentul cel mai puternic pe care îl încerci cînd citești această ultimă și uimitoare carte a lui Bulgakov rămîne, totuși, recunoștința față de grandoarea și de generozitatea talentului său.

Nu e greu de admis că, întorcînd ultima filă din această carte complicată, care nu încapă în cadrul multor idei obișnuite, diferiți cititori o vor aprecia în mod diferit, vor accepta unele părți, le vor respinge pe altele, sau le vor considera discutabile, dar sînt convins că, în ciuda nuanțelor de opinie și chiar în ciuda disputelor în jurul romanului — probabil inevitabile — toți cei care vor citi această ultimă scriere a lui Mihail Bulgakov vor simți același lucru: acum un sfert de veac, o dată cu moartea lui Bulgakov, a dispărut din literatura noastră unul dintre cele mai strălucite și mai originale talente. Iar romanul *Meșterul și Margareta* este, poate, cea mai incontestabilă mărturie în acest sens.

Din revista „Moskva” 11/1966

În românește de DAN DEMETRESCU

CHAGALL: Decor pentru «Revizorul» de Gogol





MIHAIL BULGAKOV

Magul negru

roman

„— Cine ești tu la urma urmei spune?
— O parte din acea putere
Ce veșnic răul îl voiește
Și veșnic face numci bine.”

Goethe. — FAUST

CAPITOLUL I

NU STAȚI DE VORBĂ CU PERSOANE NECUNOSCUTE!

La ora unui asfințit învăpăiat de primăvară, pe malul Lacurilor Patriarhale își făcură apariția doi cetățeni. Unul din ei, bărbat cam la vreo patruzeci de ani, în haine gri de vară, era mic de statură, brunet, dolofan, chel; își purta în mână pălăria decentă, din fetru moale; fața bărbierită cu grijă i-o împodobeau niște ochelari uriași cu ramă neagră de baga. Celălalt, un tânăr lat în umeri, roșcovan, ciufulit, cu o șapcă în carouri dată pe ceafă, purta o cămașă cowboy, pantaloni albi boții și pantofi negri de gimnastică.

Primul era Mihail Alexandrovici Berlioz în persoană, redactorul-șef al unei voluminoase reviste literar-artistică și președintele consiliului de conducere al uneia din cele mai de seamă grupări literare din Moscova, căreia i se spunea prescurtat MASSOLIT, iar tânărul său însoțitor — poetul Ivan Nikolaieci Ponîrev, care semna sub pseudonimul Pribeagul.

Intrînd sub umbra unor tei abia înverziți, cei doi se repeziră în primul rînd spre un chioșc pictat în culori pestrițe, purtînd firma «Bere și ape minerale».

Da, e bine să semnalăm prima ciudățenie a acestei seri cumplite de mai. Nu numai lîngă chioșc, dar pe tot întinsul aleii paralele cu strada Malaia Bronnaia, nu întâlneai țipenie de om. În ceasul acela cînd parcă nici nu puteai să respiri, cînd soarele, după ce încinsese Moscova, se prăvălea, învăluit într-o piclă uscată, undeva, dincolo de Sadovoe Kolțo, nimeni nu veni sub umbra teilor, nimeni nu se așeză pe bancă, aleea toată era pustie.

— Apă minerală, vă rog, ceru Berlioz.

— N-avem apă minerală, îi răspunse femeia din chioșc, luîndu-și un aer jignit.

— Bere aveți? se interesă cu glas răgușit Pribeagul.

Publicăm sub acest titlu — *Magul negru* — o suită compactă de fragmente din romanul postum *Mășterul și Margareta* — care a reprezentat o importantă restituție literară din ultimii ani, cu larg ecou în U.R.S.S. și alte țări. *Magul negru* este titlul pe care Mihail Bulgakov îl dăduse uneia din variantele romanului său, un titlu adecvat, credem, direcției narative pe care se situează fragmentele selectate.

— Berea ne-o aduce pe seară, îl informă vânzătoarea.

— Și ce aveți? o întrebă Berlioz.

— Sirop de caise, dar cald, preciză femeia.

— Ei, dați-ne, dați-ne, dați-ne!

Siropul de caise cu apă gazoasă făcu multă spumă galbenă și în aer se răspîndi un miros de frizerie. Îndată ce goliră paharele, pe cei doi literați îi apucă sughițul. Plătiră consumația și se instalară pe o bancă, cu fața spre lac și cu spatele spre strada Bronnaia.

Aici se manifestă cea de a doua ciudățenie, privindu-l numai pe Berlioz, Deodată, încetă să mai sughită, inima îi zvîcni și, pentru o clipă parcă se prăbuși undeva apoi reveni la loc, dar cu o durere ca un ac înfipt în ea. În același timp, pe Berlioz îl cuprinsese o teamă neîntemeiată, dar atît de puternică încît îi veni să fugă rupînd malul Patriarhalelor.

Neputînd să-și dea seama ce a putut să-l sperie, privi în jur, neliniștit și trist. Palid la față, își șterse fruntea cu batista și se întrebă: «Ce-i cu mine? Nu mi s-a întîmplat niciodată una ca asta. Stau prost cu inima... M-am surmenat... ar fi, poate, timpul să las totul dracului și s-o întind la Kislovodsk...»

Deodată, aerul dogorîtor se îngroșă în fața lui, asemenea unei pînze dese, din care se ivi un cetățean străveziu, tare straniu ca înfățișare. Pe capul mititel purta o șepcută de jocheu și era îmbrăcat cu o hainuță cadrilată, cam scurtă, țesută și ea din văzduh... Cetățeanul avea un stînjien înălțime, dar era îngust în umeri, uimitor de slab și, notați vă rog, cu o față de mucalit.

Viața lui Berlioz se orînduise în așa fel încît nu era obișnuit cu fenomene ieșite din comun, nefirești. Pălînd și mai mult, holbă ochii, și-și zise în gînd, cuprins de panică: «Nu se poate una ca asta!...»

Dar, din păcate, se putea, și cetățeanul deșirat prin care vedeați ca prin sticlă, se legăna în fața lui, fără să atingă pămîntul, cînd la dreapta, cînd la stînga.

Înspăimîntat la culme, Berlioz închise ochii. Cînd îi deschise din nou, își dădu seama că totul s-a terminat, mirajul s-a topit, cadrilatul a dispărut și, totodată, și acul acela chinuitor din inimă.

— Pfui, drace! exclamă redactorul-șef. Știi, Ivane, adineaori, din cauza căldurii, era gata-gata să fac o congestie cerebrală! Am avut chiar un fel de halucinație... Încercă să zîmbească, dar în ochi tot îi mai juca neliniștea, iar mîinile îi tremurau. Treptat, se potoli, își făcu vînt cu batista și, rostind destul de energic: «Ei, așadar...» reluă subiectul întrerupt de băutul siropului de caise.

Era vorba, după cum s-a aflat ulterior, despre Isus Hristos. Pentru numărul următor al revistei redactorul-șef îi comandase poetului un amplu poem antireligios. Ivan Nikolaevici a compus poemul și chiar într-un timp foarte scurt, dar, din păcate, redactorul se arătă nemulțumit de operă. Pribeagul îl zugrăvise pe personajul principal, adică pe Isus, în culori tare sumbre, dar, cu toate acestea, după părerea redactorului, poemul trebuia complet refăcut. Și acum Berlioz îi ținea lui Ivan un fel de conferință despre Isus, în scopul de a sublinia greșeala de bază comisă de poet.

Este greu de spus, de la ce anume i s-a tras lui Ivan Nikolaevici: să fi fost de vină forța de sugestie a talentului său sau o necunoaștere totală a problemei, cert este însă că Isus a apărut în poemul lui viu, un Isus care a existat cîndva, numai, ce-i drept, un Isus plin de toate trăsăturile negative.

Berlioz însă voia să-i dovedească poetului că nu este esențial cum a fost Isus, bun sau rău, ci faptul că acest Isus nu a existat ca atare și că toate poveștile despre el sînt simple născociri, un mit și atîta tot.

Trebuie arătat că redactorul-șef era un om citit și în discursul său se referea cu multă iscusință la istoricii din antichitate, la Filon din Alexandria, de pildă, sau

la sculptorul erudit Iosif Flavius, care niciodată n-au pomenit nici un cuvânt despre existența lui Isus.

Dînd dovadă de o erudiție remarcabilă, Mihail Alexandrovici îi comunică poetului, printre altele, și faptul că acel pasaj din *Analele* lui Tacitus, cartea a cincisprezecea, capitolul 44, unde se vorbește despre uciderea lui Isus, nu este altceva decît un adaos fals, făcut ulterior.

Poetul, pentru care tot ce-i împărtășea redactorul-șef constituia ceva nou, îl asculta cu luare aminte pe Mihail Alexandrovici, fixîndu-l cu ochii săi verzi, plini de vioiciune, și doar sughița în răstimpuri, înjurînd în șoaptă, siropul de caise.

— În Orient nu există nici o religie, spunea Berlioz, conform căreia, ca regulă generală, Fecioara Preacurată să nu-l fi adus pe lume pe Dumnezeu. Creștinii, la rîndul lor, fără să fi născocit ceva nou, l-au creat pe Isus, care, în realitate, nu a existat. Tocmai pe asta trebuie să cadă accentul principal...

Vocea de tenor liric a lui Berlioz răsuna în alea pustie, și, pe măsură ce Mihail Alexandrovici pătrundea în adîncurile în care numai un om foarte cult își putea permite să se afunde, fără riscul de-a-și frînge gîtul, poetul afla mai multe lucruri interesante și instructive despre Osiris, bunul zeu egiptean, fiu al Cerului și al Pămîntului și despre Fammuz, zeul fenicienilor, și despre Marduc, și în sfîrșit despre Huitzi Lopochl, cumplitul zeu, cîndva atît de venerat de aztecii din Mexic. Tocmai în timp ce Mihail Alexandrovici îi povestea poetului cum modelau aztecii din aluat figurina lui Huitzilopochl, pe alee se ivi, în sfîrșit, un om.

Ulterior, cînd, sincer vorbind, era prea tîrziu, diferite instituții prezentară cîte o informare cuprinzînd descrierea omului cu pricina. Confruntarea acestor informări nu putea să nu trezească o profundă mirare. Astfel, în prima se spunea că omul acesta era mic de-stat, avea dinți de aur și șchiopăta de piciorul drept. În a doua scria că avea o statură de uriaș, purta coroane de platină, era șchiop de piciorul stîng. A treia informa laconic că omul nu avea semne particulare. Sîntem siliți să recunoaștem că nici una din aceste mărturii nu e bună.

În primul rînd, individul descris nu șchiopăta de fel, nu era nici scund și nici uriaș, ci, pur și simplu, înalt. În ce privește dinții, în partea stîngă avea coroane de platină, iar în dreapta — de aur. Avea haine scumpe din stofă cenușie, pantofi la culoarea hainelor, de proveniență străină. Purta semeț beretă cenușie pe o ureche, sub braț ținea un baston cu măciulie neagră înfățișînd un cap de pudel. Arăta ca un om la vreo patruzeci și ceva de ani. Era bărbierit cu grijă, brunet. Gura o avea cam strîmbă. Ochiul drept — negru, stîngul — verde. Sprîncenele negre, una arcuită mai sus decît cealaltă. Într-un cuvînt un străin, un om de pe alte meleaguri.

Trecînd prin dreptul băncii pe care ședea redactorul-șef și poetul, străinul îi privi cu coada ochiului, se opri un pic, apoi se așeză pe banca vecină, la cîțiva pași de cei doi prieteni.

«Un neamț...» își spuse Berlioz. «Este englez...», gîndi Pribeagul. Ia te uită, cum de nu moare de căldură cu mînușile». În timpul acesta străinul aruncă o privire peste clădirile înalte ce formau un pătrat în jurul lacului și se vedea cît de colo că se afla pentru întia oară în aceste locuri și că i-au stîrnit interesul. Ochii i se opriră la etajul de sus, unde geamurile ferestrelor reflectau sculptor soarele frînt care-l părăsea pentru totdeauna pe Mihail Alesxandrovici; apoi, străinul își mută privirea în jos, unde geamurile începură să capete culorile amurgului, zîmbi condescendent și ironic unui gînd al lui, făcu ochii mici, își puse mîinile pe măciulia bastonului și-și propti bărbia în mîini.

— Tu, Ivane, zise Berlioz, ai zugrăvit satiric și foarte izbutit nașterea lui Isus, fiul lui Dumnezeu, dar buba e că încă înaintea lui Isus s-au născut un șir întreg

de fii ai Domnului, cum sînt, să zicem, Adonis al Fenicienilor, Attis din Frigia, Mithra — zeul perșilor. Ca să fiu scurt însă, nici unul din ei nu s-a născut pe lume, nici unul n-a existat, cum n-a existat nici Isus, și se impune, ca tu, în loc să descrii nașterea lui Isus, sau să zicem venirea magilor, să zugrăvești zvonurile stupide legate de această venire. Altfel, din povestirea ta reiese că Isus s-a născut într-adevăr ! . . .

În clipa aceea Pribeagul încercă să pună capăt sughițului care-l secătuse de puteri, își reținu răsufarea, ceea ce-l făcu să sughiță mai chinuitor și mai tare, și, tot atunci Berlioz își întrerupse discursul, întrucît străinul se ridică deodată și veni spre cei doi prieteni, care îl priviră mirați.

— Vă rog să mă iertați, vorbi omul cu accent străin, dar fără să stîlcească cuvintele, că deși nu ne cunoaștem, îmi permit . . . dar obiectul discuției dumneavoastră științifice este atît de interesant, încît . . .

Își scoase politicos bereta și celor doi prieteni nu le rămînea decît să se ridice și să-l salute.

«Cred că e mai degrabă francez . . .» gîndi Berlioz.

«E polonez . . .» își zise Pribeagul.

Trebuie adăugat că poetului străinul i-a făcut o impresie detestabilă, chiar de cum a deschis gura; lui Berlioz însă îi plăcu, adică nu aceasta este expresia, îi stîrni ca să zicem așa, curiozitatea.

— Permiteți să mă așez lîngă dumneavoastră? ceru politicos străinul și, cei doi, fără voia lor, îi făcură loc între ei, după care, omul se instală sprinten la mijloc și intră direct în discuție. Dacă am auzit bine, ați binevoit să afirmați că Isus nu a existat pe lume? întrebă el, ațintind spre Berlioz ochiul stîng, cel verde.

— Da, ați auzit bine, confirmă reverențios Berlioz, tocmai asta spuneam.

— Ah, ce interesant ! exclamă străinul.

«Ce dracu o fi vrînd asta?» se întrebă Pribeagul încruntîndu-se.

— Și erați de acord cu interlocutorul dumneavoastră? se informă necunoscutul. Întorcîndu-se spre Pribeag.

— Sută la sută ! confirmă poetul căruia îi plăcea să se exprime alambicat și în metafore.

— Uimitor ! exclamă interlocutorul nepoftit și privind hoște, în jur, și coborîndu-și vocea joasă, urmă: lertați-mă că vă sîcîi atîta, dar, după cum am înțeles, dumneavoastră, pe deasupra, nu credeți nici în Dumnezeu? Spunînd aceasta, făcu niște ochi speriați și adăugă: Vă jur, n-am să spun nimănui o vorbă !

— Da, nu credem în Dumnezeu, confirmă Berlioz cu o umbră de zîmbet pe buze, amuzat de spaima turistului străin, dar despre asta se poate vorbi liber, cu glas tare.

Străinul se lăsă pe speteaza băncii, și întrebă, plin de curiozitate, cu note stridente în glas:

— Sînteți atei ? !

— Da, sîntem atei, răspunse zîbind Berlioz, iar Pribeagul gîndi înfuriindu-se: «Iar te uită, se ține scai de noi șmecherul ăsta din străinătățuri ! »

— Oh, e încîntător ! strigă uimitorul personaj, răsucindu-și capul de la dreapta la stînga și înapoi, ca să se uite, pe rînd, la cei doi literați.

— În țara noastră ateismul nu miră pe nimeni, remarcă Berlioz cu o politețe diplomatică. Marea majoritate a populației noastre a încetat de multă vreme și în mod conștient să mai creadă în poveștile despre Dumnezeu.

Aici străinul făcu următoarea figură: sculîndu-se în picioare strînse mîna redactorului-șef uluit, însoțindu-și gestul cu cuvintele:

— Dați-mi voie să vă mulțumesc din tot sufletul !

— Pentru ce, mă rog, îi mulțumiți? se interesă clipind des din ochi Pribeagul.

— Pentru o informație extrem de importantă, deosebit de interesantă pentru mine, care călătoresc, îl lămurii sucitului străin ridicînd semnificativ degetul arătător. Informația importantă produsese, se vede, într-adevăr o impresie puternică asupra turistului, deoarece își roti privirea speriată peste case, temîndu-se parcă să nu cumva să-i apară la fiecare fereastră un ateu.

«Nu, nu-i englez», hotărî Berlioz, iar Pribeagul se întrebă: «Interesant, unde-o fi învățat să turuie așa rusește?» și din nou se încruntă.

— Dar permiteți-mi să vă pun o întrebare, vorbi oaspetele după cîteva clipe de meditație și frămîntare, cum rămîne cu dovedirea existenței lui Dumnezeu, cu argumentele raționale care, după cum se știe, sînt exact cinci la număr?

— Din păcate, răspunse cu părere de rău Berlioz, nici unul din aceste argumente nu face doi bani și omenirea le-a trecut de mult la arhivă. Cred că sînteți de acord că în domeniul rațiunii nu poate fi vorba de nici o dovedire a existenței lui Dumnezeu.

— Bravo! strigă necunoscutul. Bravo! Ați reprodus în întregime ideea bătrînului fără astîmpăr Immanuel, cu privire la această temă. Dar iată nostimada: el a dăruit cu desăvîrșire toate cele cinci argumente, iar apoi, rîzîndu-și parcă de el însuși, a creat cel de-al șaselea argument, al lui personal.

— Argumentul lui Kant, obiectă cu un zîmbet subtil eruditul redactor-șef, este, de asemeni, neconvîgător. Nu degeaba Schiller spunea că raționamentul lui Kant în această problemă poate satisface numai pe sclavi, iar Strauss rîdea pur și simplu de acest argument.

În timp ce vorbea, Berlioz se întreba: «Ce-o fi totuși cu ăsta? Oare cine e, și cum de vorbește atît de bine limba rusă?»

— Ar merita acest Kant, pentru argumentele astea ale lui, să fie băgat pentru vreo trei ani la răcoare, la Solovki, trînti, din senin, Ivan Nikolaevici.

— Ivan! șopti stînjenit Berlioz.

Dar propunerea de a-l expedia pe Kant la Solovki nu avu darul să-l uimească pe necunoscut, dimpotrivă, îl făcu să se extazieze.

— Exact, exact, vociferă el și ochiul stîng, cel verde, ațintit spre Berlioz, scăpără. Acolo e locul lui! Că doar i-am zis eu atunci, la dejun: «Orice ați spune, domnule profesor, dar ați născocit ceva ce nu stă în picioare. O fi lucru deștept, dar prea de neînțeles! O să rîdă lumea de dumneavoastră».

Berlioz holbă ochii de uimire. «La dejun?... l-a zis lui Kant?!... Ce-o fi îndrăgînd ăsta?» se întreba el.

— Dar, urmă străinul, fără să se simtă jenat de mirarea lui Berlioz și adresîndu-se poetului, este imposibil să fie trimis la Solovki, din motivul că de o sută de ani și mai bine bătrînul sălășluiește în locuri mult mai depărtate decît mănăstirea Solovki, și nu-l poți scoate de acolo în nici un chip, vă asigur eu.

— Păcat! nu se mai potolea arțăgosul poet.

— Și mie îmi pare rău, se declară de acord necunoscutul și ochiul drept îi fulgeră. Dar iată ce mă neliniștește, urmă el: dacă Dumnezeu nu există, atunci mă întreb, cine dirijează viața omului și, în general, toată rînduiala pe pămînt?

— Însuși omul le dirijează pe toate, se grăbi să răspundă furios Pribeagul la această întrebare, ce-i drept, nu prea clară.

— Să-mi fie cu iertare, obiectă blînd necunoscutul, ca să dirijezi, trebuie să ai, cît de cît, un plan exact pentru o anumită perioadă de timp. Atunci dați-mi voie să vă întreb, cum poate dirija omul lucrurile, cînd el nu numai că este lipsit de posibilitatea de a întocmi un plan, chiar și pe un interval de timp derizoriu de scurt, ei, pe vreo mie de ani, să zicem, dar nu poate garanta nici pentru ziua de mîine a propriei lui persoane? Într-adevăr, aici necunoscutul se întoarse spre Berlioz, închipuiți-vă, că dumneavoastră, de pildă, o să-ncepeți să dirijați, să dis-

puneți de dumneavoastră și de alții, într-un cuvânt, ca să zic așa, să vă dezlanțuiți, și deodată faceți... he... he... un cancer la plămîni... Spunînd aceasta, străinul zîmbi dulce, ca și cum gîndul la cancer pulmonar îi făcea plăcere... da, un cancer... îngustîndu-și ochii ca un motan, repetă el cuvîntul răsunător, și iată că s-a isprăvit cu dirijarea dumneavoastră!...

Nu vă mai interesează nimic altceva decît propria dumneavoastră soartă. Rudele încep să vă mintă în față. Simțind că nu-i a bine, vă adresați urgent medicilor, apoi apelați la șarlatani și, se întîmplă, chiar și la ghicitori. Atît prima și a doua măsură, cît și a treia, o înțelegeți și dumneavoastră, sînt cu totul lipsite de sens. Deznodămîntul este tragic: cel care, mai ieri considera că dirijează, conduce, se pomește întins într-o cutie de lemn, nemișcat, iar cei din jur, dîndu-și seama că nu mai e bun de nimic, îl ard într-un cuptor.

Dar se întîmplă și mai rău: omul se pregătește să plece la Kislovodsk, străinul își îndreaptă ochii mijiți spre Berlioz, s-ar părea că-i un lucru banal, ușor de realizat, dar nici pe asta nu-l poate duce la îndeplinire, pentru că, nu se știe de ce, pe neașteptate, alunecă și nimereste sub roțile unui tramvai! Puteți afirma că el în-suși a condus lucrurile de-așă manieră? Nu e oare mai verosimil să credem că l-a condus acolo cu totul altcineva? La aceste cuvinte, necunoscutul chicoti din cale-fără de ciudat.

Berlioz ascultase cum nu se poate mai atent povestea neplăcută despre cancer și tramvai și niște gînduri confuze, neliniștite începură să-l chinuiescă. «Asta nu este străin... nu e venit de peste hotare... își spunea el, e un individ tare, tare ciudat... dar mă întreb totuși, cine e?...»

— Doriți o țigară, văd? se adresa deodată necunoscutul Pribeagului. Din care preferați?

— Ce, aveți țigări de mai multe feluri? îl întrebă posomorît poetul, care-și terminase țigările.

— Din care preferați? repetă necunoscutul.

— Ei, «Marca noastră», îl informă veninos Pribeagul.

Necunoscutul scoase numaidecît din buzunar portțigaretul și-l oferi Pribeagului.

— Poftim, serviți «Marca noastră»...

Pe redactor și pe poet îi ului nu atît faptul că în portțigaret se găsisse tocmai țigara «Marca noastră», cît portțigaretul în sine. Era uriaș, din aur fin, și pe capacul lui, în clipa cînd a fost deschis, sclipi flacăra alb-albastră a unui triunghi din briliante.

Aici literații gîndiră, fiecare în felul lui: Berlioz — «Da, este un străin», iar Pribeagul — «Ilan te uită, al naibii!»

Poetul și cu posesorul portțigaretului își aprinseră cîte o țigară, iar Berlioz, nefiind fumător, refuză.

«Va trebui să obiectez așa, hotărî Berlioz: da, omul este muritor, nimeni nu neagă acest lucru. Dar adevărul e că...»

Nu apucă însă să rostească aceste cuvinte, că vorbi străinul:

— Da, omul este muritor, dar aceasta n-ar fi încă nimic. Rău este că, uneori lucrurile se petrec subit, aie și clenciul! Și, că, în general, el nu poate spune ce va face chiar și în astăseară!

«Stupid mai pune problema...» gîndi Berlioz și replică:

— Ei, aici ați exagerat. În ce mă privește, știu, mai mult sau mai puțin exact, ce fac în astăseară. Se înțelege de la sine că dacă o iau pe strada Bronnaia și acolo o să-mi cadă o cărămidă în cap...

— Așa, din senin, cărămida nu cade în cap nimănui, îl lămuri pe un ton convingător necunoscutul. Bunăoară, vă asigur că pe dumneavoastră cărămida nu vă amenință în nici un caz. O să muriți de altă moarte.

— Știți poate, de ce moarte anume? se interesă cu o ironie plină de naturalețe Berlioz, antrenându-se într-o discuție într-adevăr stupidă. Vreți să-mi spuneți și mie?

— Cu plăcere, se grăbi să încuviințeze străinul. Îl măsură pe Berlioz cu privirea, ca și când s-ar fi pregătit să-i coasă un costum de haine, mormăi printre dinți: «Unu, doi... Mercur se află în a doua casă... luna s-a dus... șase — nenorocire... seara — șapte...» după care declară cu glas tare, bucuros: O să vi se taie capul!

Pribeagul turbat de furie se holbă la obraznicul necunoscut, iar Berlioz îl întrebă, zîmbind strîmb:

— Și cine anume? Dușmanii? Intervenționistii?

— Nu, urmă răspunsul, o femeie rusă, o comsomolistă.

— Hm... mîrîi Berlioz enervat de gluma necunoscutului, asta, scuzați, vă rog, este puțin probabil.

— Și pe mine, vă rog să mă iertați, sări străinul, însă așa este. Da, aș fi vrut să vă întreb, ce faceți dumneavoastră în astă seară, dacă nu e un secret?

— Nu-i nici un secret. Îndată am să trec pe la mine, pe acasă, în strada Sadovaia, iar apoi, la zece seara, la MASSOLIT va avea loc o ședință pe care o voi prezida.

— Nu, asta în nici un caz. ! rosti ferm necunoscutul.

— De ce, mă rog?

— Pentru că, urmă străinul ațintindu-și ochii îngustați spre cer, unde, presimțind răcoarea serii, păsări întunecate însăilau neauzit bolta, pentru că Anușka a și cumpărat uleiul de floarea soarelui, și nu numai că l-a cumpărat, dar l-a și vărsat. Așa încît ședința nu va avea loc.

După aceste cuvinte, de la sine înțeles, la umbra teilor se lăsă tăcerea.

— Iertați-mă, curmă pauza Berlioz, uitîndu-se uluit la necunoscutul care îndrugase verzi și uscate, ce amestec are în treaba asta uleiul de floarea soarelui... și o oarecare Anușka?

— Îți spun eu ce amestec are, vorbi dintr-o dată Pribeagul, hotărît, se vede, să declare război interlocutorului nepoftit. Ați avut vreodată prilejul, cetățene, să vă aflați într-un spital de bolnavi psihici?

— Ivan!... exclamă încet Mihail Alexandrovici.

Străinul însă nu se simți ofensat cîtuși de puțin, ci rîse, foarte bine dispus.

— Am fost, am fost, și nu o dată! strigă el, tot rîzînd, dar fără să-și ia ochiul, grav de la poet. Unde n-am fost eu! Păcat numai că nu m-am învrednicit să mă documentez la profesorul psihiatru ce este schizofrenia. Așa că vedeți, Ivan Nikolaevici, interesați-vă personal la dînsul, ce înseamnă asta!

— De unde îmi știți numele?

— Vai de mine, Ivan Nikolaevici, dar cine nu vă cunoaște?

Spunînd aceasta, străinul scoase din buzunar numărul din *Literaturnaia Gazeta* apărut în ajun și Ivan Nikolaevici își văzu pe prima pagină portretul, iar dedesubt — versurile sale. Dar această mărturie a gloriei sale și a faptului că este popular, mărturie ce-l bucurase încă mai ieri, de data aceasta nu-l încînta de loc.

— Scuzați, vă rog, zise el întunecîndu-se la față. Puteți să ne așteptați o clipă? Trebuie să-i spun o vorbă tovarășului meu.

— Cu plăcere! E atît de bine aici, sub acești tei, exclamă necunoscutul. — Și, fiindcă veni vorba, nu mă grăbesc de fel.

— Iată ce-i, Mișa, șopti poetul, trăgîndu-l pe Berlioz de-o parte, ăsta nu-i turist străin, ci spion. E emigrant rus, care s-a strecurat în țară. Ia, cere-i actele, altfel ne scapă...

— Crezi? rosti în șoaptă, alarmat, redactorul-șef, și în gândul lui: «Să știi că are dreptate...»

— Poți să mă crezi, îi hîrli în ureche poetul, face pe prostul, ca să ne tragă de limbă. Ai auzit doar, cum vorbește el rușește — poetul îi dădea înainte cu gura, urmărind cu coada ochiului, ca nu cumva necunoscutul să dispară. — Haidem, să punem mîna pe el, că de nu, o șterge...

Și îl trase pe Berlioz spre banca unde-l lăsaseră pe necunoscutul lor.

Acesta nu mai ședea. Se ridicase în picioare și-i aștepta, ținînd în mînă un carnețel cu scoarțe cenușii, un plic elegant și o carte de vizită.

— Iertați-mă, vă rog, în focul discuției noastre, am uitat să mă prezint. Pofțiți cartea mea de vizită, pașaportul și invitația de a veni la Moscova pentru o consultație, rosti necunoscutul convingător, aruncînd o privire sfredelitoare celor doi literați.

Aceștia se simțiră jenați. «Drace, a auzit tot...» gîndi Berlioz și, printr-un gest plin de politețe, îi dădu să înțeleagă că nu este necesar să-și prezinte actele. În timp ce străinul le vîra sub nas redactorului-șef, poetul apucă să citească pe cartea de vizită, scris cu litere latine, cuvîntul «profesor» și litera majusculă cu care începea numele — un «W».

— Îmi face plăcere să vă cunosc, mormăi între timp redactorul-șef fisticit, și necunoscutul ascunse actele la loc în buzunar.

În felul acesta, relațiile fiind restabile, toți trei se instalară din nou pe bancă.

— Ați fost invitat la noi, în calitate de consultant, profesore? îl întrebă Berlioz.

— Da, în calitate de consultant.

— Sînteți neamț? se informă Pribeagul.

— Ee-u? ... făcu profesorul și deodată căzu pe gînduri. Da, aș putea zice că sînt neamț, confirmă el, în cele din urmă.

— Vorbiți strașnic rușește, remarcă Pribeagul.

— O, sînt în general poliglot și cunosc foarte multe limbi, preciză profesorul.

— Și ce specialitate aveți? fu curios Berlioz.

— Sînt specialist în magia neagră.

«Ei, poftim!...» îi fulgeră în minte lui Mihail Alexandrovici.

— Și... și ați fost invitat aici, la noi, în specialitatea asta? întrebă el bîlbîindu-se.

— Da, în această specialitate, confirmă profesorul și-l lămuri: Aici, la biblioteca de stat au fost găsite manuscrise autentice datînd din secolul al zecelea, aparținînd necromantului Gerbert de Aurillac. Mi se cere să le descifrez. Sînt unicul specialist din lume.

— A-a! Sînteți istoric? îl întrebă Berlioz cu ușurare și un profund respect totodată.

— Sînt istoric, confirmă învățatul și adăugă tam-nesam: Astă seară la lacurile Patriarhale va avea loc o istorie interesantă.

Din nou spusele lui îl uimiră la culme pe poet și pe redactor-șef, iar profesorul le făcu semn să vină mai aproape, și cînd se aplecară spre el, șopti:

— Să știți că Isus a existat.

— Uitați-vă, domnule profesor, replică Berlioz cu un zîmbet silit, avem toată stîma pentru vastele dumneavoastră cunoștințe, dar, în ce ne privește, în această problemă ne menținem la un alt punct de vedere.

— Dar nu-i nevoie de nici un fel de punct de vedere, declară ciudatul profesor, pur și simplu a existat, și atîta tot.

— Bine, dar e nevoie totuși de argumente, începu Berlioz.

— Nu-i nevoie de argumente de nici un fel, nu se lăsa de loc profesorul și urmă, cu glas scăzut, pierzîndu-și, nu se știe de ce, accentul străin: Totul este cît

se poate de simplu: În ziua a paisprezecea a lunii nisamului, lună de primăvară, la ceasurile dimineții, înfășurat într-o mantie albă căptușită cu sîngeriu, ieși tîrîndu-și pașii de cavalierist...

CAPITOLUL 3

AL ȘAPTELEA ARGUMENT

— Da, era în jurul orei zece dimineața, preastimate Ivan Nikolaevici.

Poetul își trecu palma peste față, ca omul care se trezește, și văzu că pe lacuri s-a lăsat seara. Oglinda apei se întunecase și o luntre ușoară aluneca în plescăit de visle și în chicotelile unei cetățene pe care cineva o plimba. Aleile, băncile se umpluseră de lume, dar, și acum, numai pe trei din laturile pătratului, a patra, unde ședeau interlocutorii noștri, rămînea pustie.

Cerul deasupra Moscovei se spălăcise parcă și în înălțimi ieșea în relief luna plină, încă albă, nepoleită cu aur. Se respira mult mai ușor și, sub tei, glasurile căpătaseră inflexiunile serii, mai dulci.

«Cum de n-am băgat de seamă că asta a apucat să ticluiască o poveste întreagă? se întrebă Pribeagul uimit la culme. S-a și lăsat seara! Dar poate că n-a spus-o el, ci, pur și simplu, am adormit și toate acestea le-am visat?»

Dar trebuie presupus că profesorul totuși povestise, altfel am fi siliți să admitem că același vis îl avusese și Berlioz, pentru că, privindu-l cu luare aminte pe profesor, drept în față, Mihail Alexandrovici rosti:

— Povestirea dumneavoastră este extrem de interesantă, domnule profesor, cu toate că nu coincide de loc cu textele din Evanghelie.

— Vai de mine, făcu profesorul cu un zîmbet indulgent, de alții nu m-aș mira, dar dumneavoastră trebuie să știți că nimic din ceea ce scrie în Evanghelie nu a avut niciodată loc în realitate și, dacă o să începem să ne referim la Evanghelie, luînd-o drept sursă istorică... mai zîmbi o dată cu aceeași expresie pe față, și-i luă piuitul lui Berlioz, pentru că acesta spusese, cuvînt cu cuvînt, același lucru Pribeagului, cînd, în drum spre lacurile Patriarhale, mergeau pe Bronnaia.

— Așa e, încuviință Berlioz, dar mă tem că nimeni n-ar putea să confirme că ceea ce ne-ați povestit dumneavoastră s-a petrecut în realitate.

— Ba nu! Are cine să confirme! exclamă profesorul, stîlcind cuvintele, dar pe un ton cum nu se poate mai convins și, deodată, foarte misterios, le făcu iar celor doi prieteni semn să vină mai aproape.

Aceștia se aplecară spre el, unul din dreapta, altul din stînga și străinul urmă, dar de data aceasta fără nici un accent, care, dracu știe de ce, la el, ba dispărea, ba apărea iar:

— Adevărul e... aici profesorul se uită în jur, sperios și urmă în șoaptă... că am asistat personal la toate acestea. Am fost la Pilat din Pont pe balcon, și în grădină, cînd vorbea cu Caiafa, și lîngă eșafod, dar numai tainic, incognito, ca să zic așa, încît, vă rog, nu spuneți la nimeni nici un cuvînt și păstrați secretul, sst...

Urmă o tăcere, apoi, Berlioz, palid la față, îl întrebă cu tremur în glas:

— De cînd sînteți la Moscova?

— Păi adineaori, în clipa asta am sosit, îi răspunse fisticit profesorul și abia acum celor doi prieteni le dădu prin cap să se uite bine în ochii lui, ca să se convingă că ochiul stîng, verde, e un ochi de nebun, iar dreptul e gol, negru și mort.

«Uite cum s-a lămurit totul! își zise Berlioz, tulburat și dezorientat. A sosit un neamț, nebun sau s-a țicnit adineaori, aici, pe malul lacului. Ce istorie!»

Da, într-adevăr se lămurea totul : și mult prea ciudatul dejun la răposatul filozof Kant, și vorbele stupide despre uleiul de floarea soarelui, și Annușka, și prezicerea că lui Berlioz i se va tăia capul, și toate celelalte — profesorul era dement.

Berlioz realizează pe dată ce trebuie făcut. Lăsându-se pe speteaza băncii, în spațele profesorului, îi făcu cu ochiul Pribeagului, vrînd să-i spună : « nu-l contrazice », dar poetul fîstîcit nu pricepu semnificarea.

— Da, da, da, spunea excitat Berlioz, posibil . . . chiar foarte posibil să fi avut loc toate acestea, și Pilat din Pont, și balconul, și restul . . . Dar dumneavoastră ați venit singur sau cu soția?

— Singur, singur, sînt totdeauna singur, răspunse amar profesorul.

— Dar unde vă sînt bagajele, domnule profesor? urmă insinuant Berlioz. La hotelul Metropol? Unde ați tras?

— Eu? . . . Nicăieri, răspunse neamțul smintit, rătăcind cu ochiu-i verde, nebun și trist peste Lacurile Patriarhale.

— Cum? . . . Da . . . unde o să locuiți?

— În apartamentul dumneavoastră, trînti deodată pe un ton familiar nebunul și făcu cu ochiul.

— Sînt . . . sînt încîntat . . . mormăi Berlioz, dar, credeți-mă că la mine n-o să vă simțiți comod, pe cînd la Metropol sînt niște camere splendide, e un hotel de prima clasă . . .

— Și nici diavolul nu există? îl întrebă hodoronc-tronc bolnavul pe Ivan Nikolaevici.

— Nici diavolul . . .

— Nu-l contrazice, șopti doar cu buzele Berlioz, repezindu-se în spatele profesorului și făcînd semne poetului.

— Nu există nici un diavol ! strigă zăpăcit de toată această aiureală Ivan Nikolaevici, nu tocmai ceea ce trebuia. Ce pacoste pe capul nostru ! la nu mai face pe nebunul !

Auzind acestea, nebunul izbucni într-un rîs atît de răsunător încît din teiul ce-și întindea crengile deasupra capetelor celor trei, își luă zborul o vrabie.

— E foarte interesant, zise profesorul, cutremurîndu-se de rîs, cum vine asta? La dumneavoastră orice cauți nu găsești ! Își curmă hohotele, deodată și, ceea ce era cu totul explicabil la o boală psihică, după accesul de veselie căzu în cea-laltă extremă, se irită și strigă aspru : și va să zică nu există?

— Liniștiți-vă, liniștiți-vă, domnule profesor, mormăi Berlioz, temîndu-se să-l enerveze pe bolnav. Rămîneți aici o clipă cu tovarășul Pribeagul, iar eu mă reped pînă la colț să dau un telefon ; după aceea vă conducem unde vreți dumneavoastră. Doar nu cunoașteți orașul.

Planul lui Berlioz, trebuie să recunoaștem, era judicios : să ajungă pînă la primul telefon public și să comunice la Biroul de evidență a străinilor că iată, cutare consultant venit din străinătate, se află la Lacurile Patriarhale într-o stare vădită de demență. Deci, se impune să se ia măsuri, altfel se lasă cu încurcături și neplăceri.

— Vreți să dați un telefon? Bine, dați, încuviință trist bolnavul și, deodată, îl rugă pătimaș pe Berlioz : Dar, vă implor, la despărțire, credeți măcar în existența diavolului ! Mai mult nu vă cer. Să știți că pentru dovedirea acestui adevăr există un al șaptelea argument, cel mai de nădejde ! De altfel de îndată o să vi se prezinte !

— Bine, bine, îl liniști cu o falsă blîndețe Berlioz și, făcîndu-i cu ochiul poetului amărît, căruia nu-i surîdea de fel perspectiva de a-l păzi pe neamțul dement,

părăsi malul lacului îndreptându-se spre ieșirea din parc, de la intersecția străzii Bronnaia cu stradela Ermolaevski.

Îndată ce-l văzu depărtându-se, profesorul parcă se făcu bine și se lumină la față.

— Mihail Alexandrovici ! strigă el.

Acesta tresări, întoarse capul, dar căută să se liniștească cu gândul că profesorul putea să-i cunoască numele tot din ziare.

Iar acesta, făcându-și mâinile pîlnie, strigă:

— Dacă vrei, dau dispoziție să se trimită imediat o telegramă unchiului dumneavoastră la Kiev?

Berlioz se cutremură din noul De unde știe nebunul de existența unchiului de la Kiev? Despre asta e sigur că nu a scris nimic nici o gazetă.

Ehei, nu cumva are dreptate Pribeagul? Dacă actele neamțului sînt false? Ah, ce individ ciudat... Trebuie totuși să telefoneze, să telefoneze numaidecît ! Acolo o să se lămurească în doi timpi ce-i cu el.

Și fără să mai asculte ce-i striga profesorul, Berlioz fugi mai departe.

Chiar lîngă ieșirea în strada Bronnaia, în întîmpinarea redactorului-șef se ridică de pe bancă un cetățean care semăna leit cu cel care se întruchipase atunci, la lumina soarelui, din picla deasă a arșiței. Numai că acum nu mai era străveziu, aerian, ci un individ obișnuit, și în întunericul ce se lăsa, Berlioz îi văzu bine mustățile mari, ca niște pene de găină, ochișorii mici, ironici, de om băut, și niște pantaloni cadrilați, trași în sus, lăsînd să i se vadă ciorapii albi, jechoși.

Mihail Alexandrovici se dădu înapoi, dar se consolă gîndind că este o coincidență stupidă și că, în general, nu avea timp pentru moment să se gîndească la această problemă.

— Căutați porțița turnantă? se interesă tipul cadrilat, cu o voce dogită de tenor. Pofțiți pe aici ! Drept înainte, și ieșiți unde trebuie. Pentru indicație... ar trebui să faceți cîinste... așa ca să se poată drege cu o litruță... un fost dirijor de cor !... Strîmbîndu-se, individul își smulse de pe scăfrilie șepcuța de jocheu.

Berlioz nu mai stătu să-l asculte pe dirijorul de cor milog și scălimbăiat, se apropie în fugă de porțița turnantă și puse mîna pe ea. O întoarse și era gata să pășească pe șine, cînd îl izbi în față o lumină roșie și albă: în cutia ei de sticlă se aprinsese inscripția « Atenție, tramvai » Și numaidecît, veni în goană acest tramvai care întorcea de pe Ermolaevski pe Bronnaia pe o linie nouă abia trasă. Întoarse și ieșind pe drum drept, se lumină deodată în interior, scoase un urlet și își mări viteza.

Prudentul Berlioz, deși stătea într-un loc ferit, se gîndi să se întoarcă în spatele turnantei, își mută mîna pe o altă aripă, făcu un pas înapoi. Dar deodată mîna îi alunecă și se smulse de pe aripa de metal, piciorul, ca pe gheață, îi alunecă pe caldarîmul ce cobora în pantă spre șine, celălalt picior i se săltă în sus și Berlioz fu aruncat direct pe șine.

Încercînd să se agațe de ceva, căzu pe spate, lovindu-se, nu prea tare, de pietrele caldarîmului, și apucă să vadă sus, pe cer, nu mai știu dacă în dreapta sau în stînga sa, luna poleită în aur. Avu timp să se întoarcă pe o parte, să-și tragă înnebunit într-o zmcitură picioarele spre burtă și, întorcîndu-se, văzu bine zburînd spre el nestăvilit figura albă de groază a femeii-vatman, precum și basmaua ei roșie. Berlioz nu scoase nici un strigăt, dar în jurul lui toată strada prinse a țipa cu glasuri ascuțite de femei.

Femeia-vatman frînă cu disperare, tramvaiul se lăsă cu botul în pămînt, în clipa următoare se săltă în sus și, spărgîndu-se, bubuind zăngănind începură să cadă geamurile vagonului. În mintea lui Berlioz cineva striga cu disperare « E cu puțință ? »

Încă o dată, pentru ultima oară sclipi discul lunii, dar destrămîndu-se, bucăți-bucăți, apoi se lăsa noaptea.

Tramvaiul îl acoperi pe Berlioz, și, lîngă grilajul aleii parcului fu aruncat pe panta pietruită un obiect rotund întunecat. Rostogolindu-se, porni în salturi pe caldarîmul străzii. Era capul retezat al lui Berlioz.

CAPITOLUL 4

URMĂRIREA

Se potoliseră țipetele isterice ale femeilor, se stinseră fluierăturile milițienilor, două mașini sanitare ridicară: una trupul decapitat și capul tăiat să le ducă la morgă, cealaltă — la spital pe frumoasa femeie-vatman rănită cu cioburile de la geamuri; măturătorii cu șorțuri albe strînseră și aruncară sticla spartă, presărînd cu nisip băltoacele de sînge, iar Ivan Nikolaevici, cum căzuse pe bancă, atunci cînd alergase spre locul nenorocirii — așa rămăsese. Încercase de cîteva ori să se ridice, picioarele nu-l ascultau, pe Pribeag îl lovide un fel de dambla.

Poetul se repezise spre porțița turnantă de îndată ce-a auzit primul răcnet și a văzut capul retezat săltînd pe caldarîm. Înnebunit de groază, căzu pe bancă și își mușcă mîna pînă la sînge. Uitase desigur de neamțul țicnit și se străduia să înțeleagă un singur lucru, cum de este cu puțință, adineauri vorbea cu Berlioz și peste cîteva clipe numai, capul...

Pe alee, prin fața poetului oamenii treceau în goană, zguduți de cele întîmplate, se auzeau exclamații de groază, Ivan Nikolaevici însă nu înregistra nici o vorbă. Dar pe neașteptate, alături de el, pe alee, se ciocniră două femei, și una din ele, cu nasul ascuțit, în capul gol, striga, chiar lîngă urechea lui, celeilalte:

— ... Annușka, Annușka noastră! De pe Sadovaia! E mîna ei! Ea a făcut-o... A cumpărat de la băcănie ulei de floarea soarelui, și a spart sticla de un litru de porțița turnantă. Și-a mînjit fusta toată și ce-a mai înjurat, vai, ce-a mai înjurat...! Dumnealui, sărmanul, pe semne a alunecat și a venit tot așa pe șine...

Din tot ce strigase femeia, în creierul zdruncinat al lui Ivan Nikolaevici se înfipse un singur cuvînt: «Annușka»...

— Annușka... Annușka?... mormăi poetul, aruncînd împrejur priviri alarmate. Dați-mi voie, dați-mi voie...

De numele Annușkăi se prinseră cuvintele «ulei de floarea soarelui» iar apoi, nu se știe de ce «Pilat din Pont». Pe Pilat poetul îl dădu de-o parte și se apucă să lege lanțul, începînd de la cuvîntul «Annușka». Totul se înlănțui în doi timpi, aducîndu-l pe Ivan la profesorul nebun.

«Dați-mi voie! El a zis că ședința nu se va ține, pentru că Annușka a vărsat uleiul. Și, poftim, ședința nu se ține! Dar nu numai atît, n-a zis el că lui Berlioz o să-i taie capul o femeie?! Da, da, da! Și doar vatmanul era o femeie! Cum vine asta?!»

Nu mai rămînea nici pic de îndoială, consultantul misterios cunoscuse dinainte, cu precizie întreg tabloul morții cumplite a lui Berlioz. Și, îndată, două gînduri pătrunseră în mintea poetului. Primul gînd: «prostii, nu-i de loc nebun!» Și al doilea: «nu cumva, chiar el a pus totul la cale?»

«Dar cum, vă întreb, cum? Stai că aflăm noi!»

După o luptă cu sine însuși, Ivan Nikolaevici se ridică de pe bancă și se repezi înapoi, acolo unde stătuse de vorbă cu profesorul. Din fericire, acesta nu plecase încă.

Pe Bronnaia se și aprinseră felinarele, iar deasupra Lacurilor se înălța luna aurie și, în lumina ei înșelătoare ca întotdeauna, lui Ivan Nikolaevici i se păru că nebunul ține subțioară spada și nu bastonul.

Bătrînul dirijor de cor în retragere ședea alături, pe locul unde stătuse mai adineaori Ivan Nikolaevici. Acum dirijorul arborase pe nas un *pince-nez* de care, vădit, nu avea nevoie, cu un geam lipsă, iar celălalt crăpat, ceea ce îl făcea și mai dezgustător decît fusese atunci cînd îi arătase lui Berlioz drumul spre linia tramvaiului.

Simțind că-i îngheață inima, Ivan se apropie de profesor și privindu-i atent fața se convinse că nu are și nu a avut nici un semn de demență.

— Mărturisește, cine ești dumneata? îl abordă cu voce surdă Ivan.

Străinul se încruntă, îl privi pe poet, ca și cînd îl vedea pentru întâia oară, și-i răspunse ostil:

— La mine nu înțeleg... rus nu vorbește...

— Dumnealor nu înțeleg, se băgă dirijorul de cor din banca lui, deși nimeni nu-l rugase să traducă cuvintele străinului.

— Nu te prefăce! urmă amenințător Ivan și simți un fior de gheață sub lingurea. Adineaori vorbeai perfect rusește. Nu ești neamț, și nici profesor! Ești ucigaș și spion!... Actele! strigă Ivan cu înverșunare.

Misteriosul profesor dădu din umeri cu o grimasă de dezgust, și gura-i strîmbă și așa, se strîmbă și mai rău.

— Cetățene! se bagă din nou pe fir dirijorul abject. Ia spune-mi, de ce enervezi un turist străin? Pentru asta vei fi tras la răspundere în modul cel mai sever! Iar profesorul suspect își luă un aer trufaș, întoarse spatele poetului și plecă. Ivan simți că-și pierde uzul rațiunii. Sufocîndu-se, se adresă dirijorului de cor:

— Hei, cetățene, ajută-mă să pun mîna pe criminal! Ești dator s-o faci!

Dirijorul se învioră la culme, sări în picioare și răcni:

— Care este criminal? Unde-i, să-l văd? Un infractor străin? Ochii începură să-i joace de bucurie. Țasta? Păi dacă-i criminal, întâi și întâi trebuie strigat « ajutor ». Altfel ne scapă. Ia, haide, să strigăm amîndoi odată! și dirijorul deschise gura, ca și cînd s-ar fi pregătit să zbiere.

Ivan, fîstîcit, pierdut, îi dădu ascultare poznașului și strigă: « ajutor! », dirijorul însă îl trase pe sfoară și tăcu milc.

Strigătul stingher, răgușit al lui Ivan nu dădu rezultate bune. Două june se traseră speriate din calea lui și poetul auzi un glas spunînd: « e beat ».

— Aha, va să zică ești înțeles cu el? urlă mînios Ivan. Da ce îți bați joc de mine? Dă-mi drumul!

Se repezi la dreapta și dirijorul tot la dreapta, Ivan la stînga, și dirijorul tot la stînga.

— Mă împiedici cu bună știință, dinadins? zbierea Ivan turbat de furie. Și pe tine te dau pe mîna poliției!

Încercă să-l apuce de mîneacă pe ticălos, dar stîngaci, fără succes și, în aceeași clipă dirijorul pieri, parcă intrat în pămînt.

— Ah! făcu Ivan și, aruncînd ochii în zare, îl văzu pe necunoscutul odios, gata s-o ia pe stradela Patriarhală. Nu era singur. Dirijorul de cor, individ mai mult decît suspect, apucase să i se alăture. Dar nu era totul. Al treilea în această companie, răsărit nu se știe de unde, era un motan uriaș, cît un porc de gras, negru ca tăciunele, cu niște mustăți de cavalierist, date dracului. Cei trei o luară pe stradelă, motanul mergînd doar pe labela dinapoi.

Ivan se luă după răufăcători, dar se convinse pe dată, că va fi foarte greu să-i ajungă.

Cît ai clipi ei depășiseră stradela, luînd-o apoi pe Spiridonovka. Cu toate că Ivan grăbea mereu pasul, distanța dintre următor și cei urmăriți nu se micșora de fel și poetul nici nu-și dădu seama cum, după liniștita Spiridonovka se pomeni lîngă porțile Nikitskie, unde situația sa înrăutăți. Aici era înghesuială multă și, pe deasupra, banda de tîlhari socoti locul potrivit ca să aplice procedeul banditesc preferat: să se retragă împrăștiindu-se care încotro.

Cu o dibăcie magistrală dirijorul se agăță în plin mers de autobuzul ce gonia spre piața Arbat, și o șterse. Pierzind pe unul din cei trei, Ivan își concentrează atenția asupra motanului, și, văzu cum acest motan ciudat se apropie de vagonul-motor «A» ce se opri în stație, dădu cu neobrăzare jos o femeie care scoase un țipăt strident, se agăță cu laba de bară ca să-și țină echilibrul și încercă chiar să-i arunce încasatoarei prin fereastra deschisă o grivnă pentru bilet.

Purtarea motanului îl uimi la culme pe Ivan, care încremeni ca o statuie lîngă ușa băcăniei din colț și aici, pentru a doua oară, rămase uimit de atitudinea încasatoarei. Îndată ce zări motanul care se cățăra în tramvai, tremurînd toată de furie, femeia strigă:

— Motanii nu au acces în tramvai! Nu-i voie cu motani! Z-zît! Dă-te jos, de nu — chem miliția!

Atît pe încasatoare, cît și pe călători nu-i uimise însăși esența lucrurilor: nu faptul că motanul se suie în tramvai, ceea ce n-ar fi fost încă nimic, ci faptul că are intenția să *plătească*!

Motanul se dovedi nu numai un animal bun platnic, dar și disciplinat. Chiar la prima interpelare a încasatoarei își încetă asaltul, se dădu jos și se instală în stație, netezindu-și mustățile cu grivna. Dar îndată ce încasatoarea smuci sfoara, dînd semnalul de plecare, și tramvaiul se urni din loc, motanul procedă ca orice individ dat jos din vagon, dar care totuși trebuie să meargă cu tramvaiul. Lăsă să treacă prin fața lui toate cele trei vagoane, sări pe arcul proeminent al celui din urmă, își înfipse laba într-un maț ce ieșea din peretele vagonului și, călători, economisind, în felul acesta, o grivnă.

Ocupîndu-se de parșivul de motan, poetul era gata-gata să-l piardă pe principalul dintre cei trei tîlhari — pe profesor. Din fericire, acesta nu apucase s-o șteargă. La începutul străzii Bolșaiia Nikitskaia, sau străzii Hertzen, în mijlocul mulțimii ce se îmbulzea, Ivan zări bereta cenușie. Cît ai clipi, poetul își făcu loc acolo. Dar nu avea noroc. Grăbea pasul, o lua la trap, îmbrîncindu-i pe trecători; totuși nu reușea să se apropie măcar cu un centimetru de infractor.

Deprimat la culme cum era, îl impresiona totuși repeziunea supranaturală cu care se desfășura urmărirea. În mai puțin de douăzeci de secunde după Porțile Nikitskie, pe Ivan Nikolaevici îl orbîră luminile din piața Arbat. Cîteva clipe încă și iată o ulicioară întunecoasă cu trotoare rele, strîmbe, unde Ivan Nikolaevici se prăbușii cu zgomot și-și răni genunchiul. Din nou o magistrală scîldată în lumini — strada Kropotkin, apoi încă o ulicioară, apoi Ostojenka, și încă o ulicioară mohorîtă, scîrboasă, zgîrcit luminată. Aici Ivan Nikolaevici îl pierdu pe acela de care avea atîta nevoie. Profesorul dispăruse.

Poetul se fistică, dar nu pentru multă vreme; deodată realizează că profesorul trebuie să fie negreșit în casa nr. 13 și neapărat în apartamentul 47.

Dînd buzna pe ușa de la intrare, Ivan Nikolaevici urcă val-vîrtej pînă la etajul unu, găsi numaidecît apartamentul și sună la ușa nerăbdător. N-a trebuit să aștepte mult. I-a deschis ușa o fetiță de vreo cinci ani, care fără să-l întrebe o vorbă pe noul venit, o șterse undeva numaidecît.

În vestiarul enorm, părăginit peste măsură, slab luminat de o lămpică minusculă atîrnată chiar sub tavanul negru de murdar ce era, pe un perete era spînzurată

într-un cui o bicicletă fără cauciucuri, în mijloc se înălța un cufăr uriaș ferecat, iar pe polița cuierului cineva aruncase o căciulă cu clape, ce atârnavă lungi în jos. În josul uneia din uși, la radio, o voce sonoră de bărbat, vocifera ceva în versuri, pe un ton furios.

Pomenindu-se într-o ambianță cu totul străină, Ivan Nikolaevici nu-și pierdu de loc cumpătul ci o luă drept spre coridor, judecând astfel: « S-a ascuns desigur, în baie ». Coridorul era cufundat în beznă. După ce se izbi bine de pereți, sub o ușă zări o fișie slabă de lumină; bijbind în întuneric dădu de clantă și o trase ușor spre el. Sări cîrligul și Ivan se pomeni în camera de baie, spunîndu-și că a avut baftă.

De fapt avea mai puțină baftă decît ar fi fost nevoie ! Îl învălui o căldură jilavă și la lumina jarului ce mocnea în cazanul de baie, reuși să vadă niște albi mari atîrnate în perete și cada, toată numai pete negre dezgustătoare, pe locurile unde căzuse zmațul. În cadă stătea în picioare, plină de clăbuc, cu un burete în mînă, o cetățeană goală-puşcă. Își îngustă ochii miopi ațîtîndu-i asupra lui Ivan care dăduse buzna în baie și, luîndu-l, se vede, drept altcineva, din cauza acestui iluminat mizerabil, spuse încet și vesel:

— Kiriuşka ! Lasă-te de bancuri ! Ai înnebunit ? Feodor Ivanovici trebuie să se întoarcă îndată. Imediat să ieși de-aici ! Și-și avîntă buretele să-l alunge pe Ivan din baie.

Neînțelegerea era vădită și vina o purta, desigur, Ivan Nikolaevici, care însă nu avea de gînd s-o recunoască și, după ce exclamă mustrător: « Desfrînat ! » — se pomeni, nu se știe de ce, în bucătăria, pustie la ora aceea. Pe mașina de gătit luceau mute prin penumbră, vreo zece primusuri în inactivitate. Prelingîndu-se prin geamul murdar care ani de zile nu fusese șters, o rază de lună lumina cu zgîrcenie ungherul în care, plină de praf și pînze de păianjen, atîrna o icoană uitată ; de după policioara ei se îțeau capetele a două lumînări mari de cununie. Sub icoana mare atîrna prînsă cu ac o hîrtiuță.

Nimeni nu știe ce gînd puse atunci stăpînire pe Ivan, dar înainte de a se-ntoarce pe intrarea de serviciu făcu pe numele lui una din lumînări, precum și iconița de hîrtie. Înzestrat cu aceste obiecte, părăsi apartamentul anonim, mormăind ceva, rușinîndu-se la gîndul prin ce i-a fost dat să treacă, cu cîteva clipe înainte, la baie, încercînd fără să vrea, să ghicească cine ar putea fi acest neobrăzat de Kiriuşka și dacă nu cumva lui îi aparține căciula aceea scîrboasă cu clape.

În ulicioara pustie și tristă poetul se uită în jur, căutîndu-l pe fugar, — nu se vedea însă niciieri. Atunci Ivan își spuse ferm :

— Sigur că da, e la rîul Moscova ! Înainte ! Ivan Nikolaevici se cuvenea întrebant, de ce era atît de convins că profesorul se dusese tocmai la rîul Moscova și nu în altă parte ? Din nenorocire însă n-avea cine să-l întrebe ! Ulicioara era pustie . . .

Peste un timp foarte scurt, Ivan Nikolaevici a putut fi văzut pe treptele de granit ce coborau spre rîul Moscova.

Își scoase hainele, dîndu-le în grijă unui bărbos simpatice care fuma o țigară răsucită chiar de el, iar pe jos, alături, zăcea o bluză rusească albă ruptă și niște ghetete scilciate cu șireturile desfăcute. Ca să se mai răcorească, Ivan dădu din mîini și se aruncă în apă cu mișcări de atlet. I se tăie răsuflarea, atît de rece era apa, și-i trecu chiar prin minte că nu va putea ieși la suprafață. Reuși însă să iasă și, pufîind și gîfîind, cu ochii rotunjiți de groază, porni înot în apa neagră mirosind a păcură, printre zigzagurile frînte ale felinarelor de pe chei.

Cînd ud, după baie, urcă, săltînd treptele, spre locul unde își lăsase hainele sub paza bărbosului, constată că dispăruseră nu numai hainele, ci și pázitorul lor, adică înșuși bărbosul. În locul unde zăcuse mormanul de haine, rămăseră niște izmene vîrgate, bluză rusească ruptă, o lumînare, iconița și o cutie de chibrituri. Avîntînd

du-și amenințător pumnul, cu o furie neputincioasă, Ivan arboră efectele ce-i fuseseră lăsate.

Aici începură să-l sîcîie două gînduri. În primul rînd, faptul că-i dispăruse legitimația de membru al MASSOLIT-lui, de care nu se despărțea niciodată, și, în al doilea rînd, dacă va reuși să treacă nestingherit prin Moscova. Era totuși în izmene !... Ce-i drept, asta nu privește pe nimeni, și totuși, de ce nu s-ar întîmpla să se agațe cineva de el, să-l rețină !

Ivan rupse nasturii de la izmene pe locul unde se încheiau, la gleznă, cîntînd pe faptul că poate așa o să treacă drept pantaloni de vară, luă iconița, lumînarea și chibritele și porni la drum spunîndu-și:

— La Griboedov ! Fără nici o îndoială e acolo !

Orașul își începuse viața nocturnă. Prin colb, cu zăngănit de lanțuri treceau în zbor camioane, și, pe platformele lor, pe saci, cu burta în sus, zăceau niște bărbați. Ferestrele caselor erau închise. La fiecare din aceste ferestre ardea o lampă sub un abajur portocaliu, și din toate ferestrele, din toate ușile, din toate gangurile, de pe acoperișuri și poduri, din subsoluri și curți se auzea urletul răgușit al polonezei din opera *Evgheni Oneghin*.

Temerile lui Ivan Nikolaevici își găsiră întru totul justificare, atrăgea atenția trecătorilor care întorceau capul după el. În consecință, luă hotărîrea să ocolească străzile mari și să se strecoare prin ulicioare, unde oamenii nu sînt atît de sîcîitori, unde are mai puține șanse să se agațe cineva de un om desculț, chinuindu-l cu întrebările la adresa izmenelor, care în ruptul capului nu au vrut să semene cu pantaloni obișnuiți, decenți.

Se adînci deci în labirintul tainic al străduțelor Arbatului, furișîndu-se tot pe lîngă ziduri, privind speriat cu coada ochiului, aruncînd la orice pas priviri în jur, ascunzîndu-se, din cînd în cînd, în intrările clădirilor și ocolind încrucișările de străzi cu semnale luminoase, și fastuoasele clădiri ale ambasadelor.

Iar pe tot drumul, ce-l avu de parcurs, îl chinui nespus, urmîndu-l pas cu pas, o nevăzută orchestră ce acompania o voce greoaie de bas care-și cînta dragostea pentru Tatiana.

CAPITOLUL 5

A AVUT LOC LA GRIBOEDOV

Pe bulevardul circular, în fundul unei grădini pipernicite, despărțită de trotuar printr-un grilaj de fier forjat, era așezată o casă veche de culoare crem. Un mic spațiu din fața casei era asfaltat, și iarna, pe locul acesta se înălța un troian de zăpadă cu o lopată înfiptă în el, iar vara, el devenea o superbă terasă de restaurant, cu umbrar de pînză.

Casei i se spunea « Casa Griboedov », pe baza faptului că ar fi aparținut cîndva, cică, unei mătuși de-a scriitorului Alexandr Sergheevici Griboedov. Dacă i-a aparținut sau nu i-a aparținut — nu știm precis. Ba, ne amintim chiar, că parcă Griboedov nu a avut nici o mătușă proprietară de imobil... Casa însă purta acest nume. Mai mult decît atît, un mare palavragiu moscovit povestea că cică la etaj, în sala rotundă cu coloane, vestitul scriitor ar fi citit acestei mătuși tolănită pe sofa, fragmente din *Prea multă minte scrică*. Deși, naiba știe, poate că într-adevăr i-o fi citit, de fapt, n-are importanță.

Important este că în prezent casa aparține celui MASSOLIT pe care-l condusesse nefericitul Mihail Alexandrovici Berlioz, înainte de apariția sa la Lacurile Patriarhale.

Urmînd exemplul membrilor MASSOLIT-ului, nimeni nu spunea «Casa Griboedov», ci pur și simplu «Griboedov»: «Ieri două ceasuri am stat la coadă la Griboedov». «Și, ai rezolvat?» «Am obținut o lună de zile la laltă». «Bravo, ești cineva!» sau: «Du-te la Berlioz, astăzi, de la patru la cinci, primește în audiență la Griboedov»... și așa mai departe.

MASSOLIT-ul se instalase la Griboedov cum nu se poate mai bine și mai intim. Oricine intra la Griboedov, în primul rînd, fără să vrea, lua cunoștință de anunțurile diferitelor cercuri sportive și contempla fotografiile în grup și individuale ale membrilor MASSOLIT-ului, care (fotografiile) umpleau pereții pe tot traseul scării ce ducea la etaj.

La etaj, pe prima ușa se lăfăia o inscripție cit toate zilele: «Secția Pescari — Viligiaturști», și tot aici era înfățișat un caras, prins în cîrligul unei undițe.

Pe ușa camerei nr. 2 scria ceva nu prea lămurit: «Deplasare de creație, pentru o zi. Adresați: M. V. Podlojnaia».

Ușa următoare purta o inscripție scurtă, dar de loc inteligibilă «Perelighino». Apoi, vizitatorului ocazional al lui Griboedov începeau să-i fugă ochii în toate părțile pe variatele și multiplele inscripții ce împestrițau ușile din lemn de nuc ale mătușii: «Înscrieri la rînd pentru hîrtie se fac la Pokliovkina», «Casieria», «Plata în numerar, individual, a autorilor de scheciuri».

Dacă străpungeai coada lungă-lungă ce se întindea pînă jos la poartă, puteai vedea inscripția de pe ușa la care lumea dădea năvală fără o clipă de răgaz: «Spațiul locativ».

Dincolo de «Spațiul Locativ» se desfășura un afiș splendid reprezentînd o stîncă, iar pe coama stîncii un călăreț înfășurat în bundă, cu o armă pe umăr. Mai jos — palmieri și un balcon, iar în balcon un tînăr moțat, privind undeva în sus cu niște ochi foarte-foarte vioi și ținînd în mînă un stilou. Tot acolo scria: «Concedii complexe de creație, de la două săptămîni (schiță-novelă) pînă la un an (roman-trilogie) la laltă, Suak-Su, Borovoe, Fhihsidziri, Mahindjauri, Leningrad (Palatul de larnă)». Și în fața acestei uși era coadă, dar nu exagerată, așa cam la vreo 150 de persoane.

Apoi, supunîndu-se cotiturilor, urcușurilor și coborîșurilor capricioase ale casei lui Griboedov, urmau «Consiliul de conducere al MASSOLIT-ului», «Casierile nr. 2, 3, 4, 5», «Colegiul Redacțional», «Președintele MASSOLIT-ului», «Sala de Biliard», tot soiul de unități auxiliare și, în sfîrșit, acea sală rotundă cu coloane, unde mătușa se desfătase ascultînd comedia genialului său nepot.

Orice vizitator, dacă, bineînțeles, nu era tîmpit de-a binelea, nimerind la Griboedov, își dădea seama pe loc ce bine o duc acești norocoși membrii ai MASSOLIT-ului și numădecît era ros de o invidie neagră. Numădecît adresa cerului reproșuri amare: de ce nu a avut grijă să-l înzestreze cu talent literar, fără de care, natural, nu era cazul să rîvnească la un carnet de membru al MASSOLIT-ului, un carnet maroniu cu chenar auriu, mirosind a piele scumpă — carnet pe care nu era moscovit să nu-l știe.

Poate să spună cineva ceva în apărarea invidiei? Este un sentiment urît, dar trebuie să ne punem în situația vizitatorului. Tot ce vedea el la etaj, nu era totul, ci chiar departe de a fi totul. Întreg parterul casei mătușii îl ocupa restaurantul. Și ce restaurant! Pe bună dreptate era socotit cel mai grozav din Moscova. Și nu numai pentru că ocupa două săli mari cu tavanul boltit, cu picturi reprezentînd cai liliachii cu coame asiriene; nu numai pentru că toate mesele aveau cîte o lampă acoperită cu un șal, nu numai pentru că acolo nu putea pătrunde primul venit de pe stradă, ci și pentru că prin calitatea mîncărilor sale, Griboedov bătea oricare alt restaurant din Moscova, iar obținerea alimentelor se făcea la un preț accesibil, niciodată împovăraător.

De aceea nu ni se pare de loc curioasă convorbirea pe care a surprins-o o dată, lângă grilajul de fier forjat al lui Griboedov, autorul acestor rinduri care redau doar adevărul adevărat.

— Unde iei masa diseară, Ambrozie?

— Ce întrebare, dragă Foka, aici bineînțeles ! — Archibald Archibaldovici mi-a șoptit astăzi că se va servi șalău-nature. E o capodoperă a artei culinare !

— Știi să trăiești, Ambrozie ! exclamă admirativ cu un oftat Foka, un slăbănog neîngrijit, adresându-se lui Ambrozie-poetul, un uriaș bucălat, cu buzele rumene și părul auriu.

— Nu-i vorba de nici-o știință specială, îl contrazise Ambrozie, nu-i altceva decât dorința cea mai obișnuită de-a trăi omenește. Vrei să spui, Foka, dragul meu, că poți găsi niște șalăiași și la Coliseum ? Dar la Coliseum o porție de șalău costă treisprezece ruble și cincisprezece copeici, pe cînd la noi îți ia cinci cincizeci ! Și unde mai pui că la Coliseum — peștele e vechi de trei zile, ba, pe deasupra, nu ai nici o garanție că nu te vei trezi cu un ciorchine de strugure peste mustră, aruncat de cel dintîi june care dă buzna acolo venind dinspre Pasajul Teatral. Mă declar categoric împotriva Coliseum-ului, vocifera Ambrozie-gastronomul, de răsuna tot bulevardul. Nu căuta să mă convingi, Foka !

— Nu caut să te conving, Ambrozie, spuse Foka. Dar se poate lua masa de seară și acasă.

— Nici nu mă gîndesc, tuna Ambrozie, mi-o închipui pe nevastă-ta încercînd să gătească într-o cratiță, în bucătărie comună șalău-nature ! Ha-ha-ha ! ... Au revoir, Foka ! Și Ambrozie se repezea fredonînd spre terasa cu umbrar.

Eh-ho-ho ... Da, ce-a fost, a fost ! Nu au uitat moscoviții băștinași pe celebrul Griboedov ! Ce, șalău rasol ! E o banalitate, Ambrozie dragă ! Dar cega, cega la cratiță argintie, cegă bucăți, straturi, alternate cu cozi de raci și icre negre proaspete ? Dar ouăle la cești, cu pireu de ciuperci ? Și fileurile de sturz nu vă plăceau ? Cu trufe ? Dar prepețița preparată după rețeta genoveză ? Nouă ruble și jumătate. Dar jazzul, dar serviciul ireproșabil, după toate regulile politeții ? Și în iulie, cînd toată familia e plecată în vilegiatură, iar pe dumneata te rețin în oraș niște treburi ce nu pot fi amîinate, pe terasă, la umbra viței de vie cîrlionțată, într-o aureolă pe o față de masă imaculată, o farfurioară de supă-printanière ? Îți amintești, Ambrozie ? Dar ce să te mai întreb ! Văd după buzele dumitale că nu ai uitat, toate lostritele și șalăiașii dumitale sînt fleacuri ! Dar de becaținele, sitarii și becațele de pădure, cînd e sezonul lor, prepețițele, găinușele de baltă, ce zici ? Și apa minerală « Narzan » care ți se prelinge înspumată pe gîtlej ? ! Ajunge însă, te abați de la subiect, cititorule ! Vino cu mine !

În seara cînd Berlioz pieri la Lacurile Patriarhale, la orele zece și jumătate, Griboedov avea toate camerele de la etaj cufundate în întuneric, în afară de una singură, unde luminile erau aprinse și unde tînjeau doisprezece literați, strînși acolo pentru ședință și așteptîndu-l pe Mihail Alexandrovici.

Cei care ședeau pe scaune, pe mese, și chiar pe două pervazuri ale camerei în care își avea sediul Consiliul de conducere MASSOLIT, mureau de căldură. Prin ferestrele larg deschise nu pătrundea nici un pic de aer proaspăt. Moscova își revărsa toată arșița acumulată în cursul zilei în asfalt, și era limpede că noaptea nu va aduce ușurare. Un iz de ceapă venea de la subsolul mătușii, unde funcționa bucătăria restaurantului, și tuturor le era sete, toți erau nervoși și furioși.

Beletristul Beskudnikov — un om liniștit, bine îmbrăcat, cu niște ochi mici și iscoditori, își consultă ceasul. Minutarul se țira spre unsprezece. Beskudnikov ciocăni cu degetul în cadran, arătându-l vecinului său, poetul Dvubratki, care ședea pe o masă și, de urît, își bălăbănea picioarele încălțate în pantofii galbeni cu talpă de cauciuc.

— Se cam întrece cu gluma, bombăni Dvubrațski.
— S-a-mpotmoliț, pe semne, flăcăul la malul Kleaznmi, dădu replica o voce groasă aparținând Nastasiei Lukinișna Nepremenova, fată de negustor din Moscova care rămăsese orfană și devenind scriitoare, autoare de schițe marine, excela în scene de război și semna cu pseudonimul «Navigatorul Georges».

— Dați-mi voie! vorbi îndrăzneț Zagrivov, cunoscut autor de scheciuri. Și eu, în loc să mă coc aici, aș fi stat cu plăcere pe balcon, la o ceașcă de ceai! Ședința era fixată pentru ora zece, nu-i așa?

— La ora asta e plăcut pe malul Kleazmei, îi așita mai departe pe ceilalți Navigatorul Georges, știind că stațiunea de vile pentru literați Perelighino, de pe malul Kleazmei este punctul nevralgic al tuturor. La ora asta cîntă, desigur, și privighetorile acolo. În ce mă privește, lucrez întotdeauna mai cu spor, cînd sînt în mijlocul naturii, mai ales primăvara.

— De trei ani aproape plătesc cotizația ca să-mi pot trimite nevasta, bolnavă de bozedom, în acest rai, dar nu știu cum se face că nu se vede nimic la orizont, zise veninos, cu amărăciune, nuvelistul Ieronim Poprihin.

— Ei, asta-i în funcție de norocul fiecăruia, vui de pe pervaz criticul Ababkov. Ochișorii Navigatorului Georges se aprinseră de bucurie și îndulcindu-și vocea de contralto, scriitoarea replică din nou:

— Nu trebuie să fim invidioși, tovarăși. Avem numai douăzeci de vile și se mai construiesc doar șapte, iar noi sîntem trei mii de inși în MASSOLIT.

— Trei mii o sută unsprezece, preciză cineva dintr-un colț.

— Ei, vedeți, urmă Navigatorul Georges, ce să-i faci? E firesc că vilele le-au primit cei mai talentați dintre noi...

— Generalii! se bagă direct în acest schimb de cuvinte Gluharev — scenaristul.

Beskudnikov simulă un căscat și ieși din cameră.

— Stă singur în cinci camere, la Perelighino, birfi în urma lui Gluharev.

— Lavrovici ocupă numai el șase odăi, țipă Deniskin, și are pereții sufrageriei tapisați cu lemn de stejar.

— Ei acum, nu despre asta e vorba, vui Ababkov, vorba e că s-a făcut ora unsprezece și jumătate.

Se stîrni gălăgie, se pregătea un fel de răscoală, se apucară să telefoneze la odioasa Perelighino, nimeriră la o altă vilă, la Lavrovici și aflară că Lavrovici plecase la rîu, ceea ce-i întristă din cale afară. Chemară la întîmplare comisia de literatură beletristică, la interior nr. 920, și, bineînțeles, nu găsiră pe nimeni.

— Ar fi putut să telefoneze! țipară Deniskin, Gluharev și Kvant.

Of, degeaba țipau ei: Mihail Alexandrovici nu putea să telefoneze nicăieri. Depart, depart de Griboedov, într-o sală enormă, luminată de becuri de mii de wați, pe trei mese zincate zăcea ceea ce cu puțin înainte fusese Mihail Alexandrovici.

Pe prima masă trupul gol, plin de sînge închegat, cu brațul fracturat și cușca toracică turtită, pe o altă masă capul, fără dinții din față, cu ochii deschiși, turluri, care nu se mai temeau de lumina orbitoare ce inunda sala, iar pe o a treia masă — un morman de cîrpe scorjite.

Lîngă cel decapitat stăteau în picioare un profesor medic-legist, un specialist în anatomie patologică și ajutorul acestuia, reprezentanții organelor de anchetă și literatul Jeldibin, adjunctul lui Mihail Alexandrovici Berlioz la MASSOLIT, chemat prin telefon de acasă, unde veghease la căpățiul nevastei bolnave.

Mașina venise să-l ia pe Jeldibin, și, în primul rînd, împreună cu organele de anchete, s-au dus pe la douăsprezece noaptea la locuința victimei, unde s-a procedat la sigilarea tuturor hîrtiilor sale, iar de acolo, cu toții la morgă.

Acum, stînd lingă rămășițele defunctului se consfătuiau cum e mai bine să facă: să coasă capul retezat de gît sau să expună corpul în sala lui Griboedov, acopere-l pur și simplu, pe cel dispărut, cu un șal negru pînă la bărbie?

Da, Mihail Alexandrovici nu putea telefona nicăieri, și cu totul degeaba se indignau și vociferau Deniskin, Gluharev și Kant cu Beskudnikov. Fix la miezul nopții, toți cei doisprezece literați părăsiră etajul de sus, coborînd la restaurant. Aici, în sinea lor, din nou îl pomeniră de rău pe Mihail Alexandrovici: pe terasă toate mesele erau, natural, ocupate, și au fost siliți să cineze în sălile frumoase, dar sufocante.

La orele douăzeci și patru fix în prima sală se auzi un bubuit, un zdrăngănit, începură să salte, să curgă niște sunete. După aceea un glas subțire de bărbat, strigă disperat în acompaniamentul unei muzici: « Aleluia !! » Zvîcnise celebrul jazz al lui Griboedov. Fețele asudate ale clienților se înșeninară parcă, aveai impresia că pe plafon cail pictați prind viață, lustrelor parcă li se mai adăugă lumină, și deodată, ca scăpate din lanț, începură a dănuți ambele săli, iar apoi și terasa.

Porni la dans Gluharev cu poeta Tamara Polumeseaț, și Kvant și Jukopov-roman-cierul cu o actriță de cinema în rochie galbenă. Dansau Dragunski, Cerdacci, micul Deniskin cu giganta Navigatorul Georges, dansa frumoasa arhitectă Semeikina-Gall, pe care o ținea strîns în brațe un necunoscut în pantaloni albi de pînză groasă. Dansau cei de-ai casei și invitații, oaspeți din Moscova și din altă parte, un oarecare Vitea Kuftik din Rostov, regizor, pare-se, cu o pecingine mare liliachie pe obraz, dănuiau cei mai proeminenți dintre reprezentanții subsecției de poezie a MASSOLIT-ului, adică Pavianov, Bogohulski, Sladki, Spicikin și Adelfina Bazdeak, dansau tineri de profesie necunoscută, tunși « box », cu umeri de vată, dansa un ins foarte trecut, cu barbă în care se încurcase o foaie de ceapă verde, iar în brațele lui se zgîlția o jună prăpădită mîncată de anemie, într-o rochiță de mătase portocalie.

Scăldați în sudoare, ospătarii purtau deasupra capetelor halbele de bere aburite, urlînd răgușit, cu ură: « Dați-mi voie, cetățene !! » Udeava, un glas comandă în difuzor: « Grătar caucazian o dată ! Două zubrovci ! Mîncare de măruntaie ! ! » În același timp vocea aceea subțire de bărbat urla: « Aleluia ! » Bubuitul tipsiilor aurii ale jazz-ului era estompat în răstimpuri de zăngănitul farfuriilor cărora femeile de la oficiu, după ce le spălau, le dădeau drumul pe o pantă înclinată, drept în bucătărie. Într-un cuvînt iad, nu alta.

La miezul nopții chiar apărură o vedenie de iad. Pe terasă ieși un bărbat de o rară frumusețe, cu o barbă ascuțită, îmbrăcat în frac și-și aruncă o privire majestuoasă în jur, ca și cînd ar fi privit domeniile sale. Se spunea, o spuneau misticii, că au fost timpuri cînd frumosul bărbat nu purta frac, ci se încingea cu un brîu lat de piele de sub care ieșeau minerele pistoalelor, iar peste pîrul negru ca pana corbului purta un batic de mătase roșie. Prin Marea Caraibelor cîcă sub comanda sa, navigase un bric cu pavilion negru-funerar cu cap de mort.

Dar nu-i adevărat, nu ! Sînt minciuni de-ale unor mistici ce tind să te ademenească ! Nu exista pe lume nici-o mare a Caraibelor, nu navigaseră pe ea corsari îndrăzneți, nu-i urmăriseră nici o corvetă și nu se așternuse peste valuri fumul băătăiei. Nimic din toate astea n-a existat, nimic ! Uite, teiul prăpădit există, există grilajul din fier forjat, iar dincolo de grilaj — bulevardul . . . Și se topește gheața în cupă, și de la masa vecină se uită niște ochi injectați de taur, și te apucă o frică . . . o zeei mei, dați-mi otravă, vreau otravă ! . . .

Deodată însă de la o masă zbură cuvîntul: « Berlioz !! » Jazzul se destrămă și se stînsese, ca și cînd cineva l-ar fi pocnit cu pumnul. « Ce-i, ce s-a întîmplat, ce este ? ! ! » « Berlioz !! ! » și începură toți să sară de la locurile lor, să exclame, să țipe . . .

Da, vestea cumplită a morții lui Mihail Alexandrovici stîrni un val de durere. Cineva se agită, țipînd că trebuie scrisă numaidecît, pe loc, o tele-colectivă și expedită neîntîrziat.

Dar ce telegramă, ne întrebăm noi, și unde? Și pentru ce s-o trimiți? Chiar așa, pentru ce? N-are nevoie de nici un fel de telegramă cel a cărui ceafă zdrobită e strînsă acum de mîinile de cauciuc, cel al cărui grumaz e împuns în clipa de față. cu acele strîmbe ale profesorului ! A pierit și nu are nevoie de nici o telegramă. Totul s-a sfîrșit, să nu mai încercăm degeaba telegraful.

Da, a pierit, e mort ... Bine, dar noi sîntem vii !

Valul de durere se stîrni, ținu cît ținu și începu să scadă, să se liniștească. Cîte unii se întoarseră chiar la mesele lor și, la început mai pe ascuns, iar apoi deschis băură vodcă și luară o gustărică. Nu, zău așa, doar n-are rost să se strice sau să rămînă în farfurie chifteluțele de *volaille* ! Cu ce-l putem ajuta pe Mihail Alexandrovici ? Îi facem vreun bine dacă rămînem flămînzi ? Că doar noi n-am murit !

Bineînțeles, pianul a fost înscuiat cu cheie, jazzul se împrăstie, cîțiva dintre zia-riști plecară la redacțiile unde lucrau ca să scrie necrologul. Se răspîndi vestea că de la morgă sosise Jeldîbin. Se instală sus în cabinetul răposatului, și imediat porni zvonul că el îl va înlocui pe Berlioz. Jeldîbin îi chemă rapid din restaurant pe toți doisprezece membrii ai consiliului de conducere, și, într-o ședință deschisă de urgență în cabinetul lui Berlioz se apucară să discute probleme ce nu sufereau amîinare : pavoazarea sălii cu coloane din casa lui Griboedov, transportul corpului de la morgă în această sală, accesul publicului în sală, precum și alte probleme legate de tristul eveniment.

Iar restaurantul își ducea mai departe viața nocturnă obișnuită și ar fi dus-o așa pînă la închidere, adică pînă la orele patru dimineața dacă nu s-ar fi petrecut ceva cu totul și cu totul ieșit din comun, ceva care i-a zguduit pe oaspeții restaurantului mult mai mult decît vestea morții năprasnice a lui Berlioz.

Cei dintîi prinseră a se agita birjarlii care pîndeau clienții la poarta lui Griboedov. S-a auzit, cum unul din ei, ridicîndu-se ușor pe capră, strigă :

— Ptiu ! la uitați-vă numai !

După aceea, ca din pămînt, lîngă grilajul de fier clipi o lumină, apoi, începu să se apropie de terasă. Cei de la mese se ridicau ca să se lămurească ce se întîmplă — și văzură că o dată cu lumina, spre restaurant se îndrepta o stafie albă. Cînd se apropie de treptele terasei toți înmărmuriră la mesele lor cu bucați de cegă înfipite în furculiță și cu ochii holbați. Portraul care ieșise tocmai în clipa aceea de la garderoba restaurantului în curte, să fumeze o țigară, o aruncă jos, o stînsese sub călcii și dădu să iasă în întîmpinarea stafiei, în scop vădit de a-i bara accesul în restaurant, dar, nu se știe din ce motiv, n-o făcu, ci se opri locului, cu un zîmbet cam năîng.

Atunci stafia, urcînd treptele, pași fără nici o piedică pe terasă și toți constatară că nu-i nici o stafie, ci Ivan Nicolaevici Ponîrev, celebrul poet Pribeagul.

Era desculț, cu o bluză rusească albă ruptă pe el și izmene dungate. Pe bluză, la piept, era prinsă cu un ac de siguranță o iconiță de hîrtie reprezentînd un sfînt necunoscut. În mîini, Ivan Nikolaevici ducea o luminare de cununie aprinsă. Obrazul drept îl avea proaspăt jilit.

Este greu de măsurat cît de adîncă a fost tăcerea ce se înstăpîni pe terasă. În mîinile unui ospătar, halba pe care o ducea se aplecase pe o parte și berea se pre-lîngea pe podea.

Poetul ridică lumina deasupra capului, grăind cu voce tare :

— Noroc, prieteni ! după care băgă capul sub masa cea mai apropiată, și exclamă abătut : Nu, aici nu-i !

Se auziră două glasuri. Un bas rosti necruțător:

— Gata. *Delirium tremens*.

Iar al doilea, un glas de femeie, speriat, se întrebă:

— Cum de l-a lăsat miliția în halul ăsta pe stradă?

Auzind-o, Ivan Nikolaevici o lămurii:

— De două ori au vrut să mă rețină, pe Skatertnii și aici pe Bronnaia, dar am tulit-o sărind gardul și, vedeți, mi-am juit obrazul. Ivan Nikolaevici ridică mîna cu lumînarea și vociferă: — Fraților întru literatură! (Glasul lui răgușit prinse puteri și suna acuma mai înflăcărat). Ascultați cu toții ce am să vă zic! A apărut! Prindeți-l, puneți mîna pe el, numaidecît, altfel o să facă prăpăd! Nenorociri de nedescris!

— Ce? Cum? Ce zice? Cine a apărut? se ridicară glasuri din toate părțile.

— Consultantul, răspunse Ivan, și consultantul ăsta l-a ucis adineaori pe Mișa Berlioz la Lacurile Patriarhale.

Din sălile restaurantului lumea dădu năvală și în jurul lumînării aprinse a lui Ivan toți se strinseră buluc...

— Dați-mi voie, dați-mi voie, vorbiți mai limpede, se auzi lîngă urechea lui Ivan Nikolaevici un glas încet și politicos, spuneți, cum adică l-a ucis? Cine l-a ucis?

— Un consultant străin, profesor și spion, răspunse prompt Ivan, privind în jurul său.

— Și cum îl cheamă? îl întrebă încetișor la ureche același glas.

— Asta e! Cum îl cheamă?! strigă profund mîhnit Ivan. Dacă i-aș ști numele! N-am văzut bine ce scria pe cartea de vizită. Țin minte doar prima literă «W», începe cu «W» numele lui. Ce nume poate începe, oare, cu «W»? se întrebă el, își puse palma pe frunte și deodată începu să mormăie: We, we, we, wi, wa... Wachner? Wagner? Weiner? Wegner? Winter?

De încordare, simți cum i se mișcă părul pe cap.

— Wulf? îl întrebă milos o femeie.

Ivan se enfurie.

— Toanto! tipă el căutînd-o pe femeie cu privirea. Ce-are a face aici Wulf? N-are Wulf nici o vină. Wo, Wa... Nu, așa n-am să-mi aduc aminte. Uitați ce e, cetățeni... telefonați chiar acuș la Miliție să se trimeată cinci motociclete cu mitraliere pentru prinderea profesorului. Și nu uitați să spuneți că nu e singur, mai sînt doi cu el: unul lung cadrilat, cu pince-nez-ul crăpat și un motan negru, gras, iar eu, pînă una-alta, am să fac percheziție la Griboedov, simt că e aici.

Ivan începu să se agite, îi îmbrînci pe cei din jur, agită lumînarea mînjindu-se tot de ceară, se uita pe sub mese. Atunci cineva strigă: «Un medic!» și o față blîndă, cărnoasă, rasă și imbuibată, cu ochelari în ramă de baga, răsări lîngă Ivan.

— Tovarășe Pribeagu, începu fața cu glas solemn de jubileu, liniștește-te. Ești distrus de moartea lui Mihail Alexandrovici pe care l-am iubit cu toții, adică a lui Mișa Berlioz. O înțelegem prea bine. Ai nevoie de liniște. Îndată vei fi condus, tovarășii au grijă să te ducă pînă la patul dumitale și o să te liniștești, o să ațipești.

— Ascultă tu, îl întrerupse rînjind Ivan, nu înțelegi că profesorul trebuie prins? Și tu mă bați la cap cu prostiile tale! Cretinule!

— Tovarășe Pribeagu, da se poate să-mi vorbești așa? ! ripostă fața înroșindu-se, dîndu-se înapoi de-andăratelea și căindu-se că s-a băgat pe fir.

— Uite, cu tine se poate, î-o întoarce cu o ură mocnită Ivan Nikolaevici.

Chipul i se schimonosi de convulsie, mută repede lumînarea din dreapta în stînga, își făcu vînt și pocni fața săritoare drept peste ureche.

Atunci le dădu prin minte celor din jur să se repeadă la Ivan (și se repeziră). Luminarea se stinse, iar ochelarii ce săriră de pe nasul feței fură călcați cît ai clipi în picioare. Ivan scoase un răcnet războinic, cumplit, care fu auzit chiar și pe bulevard, stîrnindu-i pe trecători să vadă ce se întîmplă, și porni să se apere. Căzînd de pe mese vesela zăngănea, femeile țîpau.

În timp ce ospătarii îl legau pe poet cu șervetele, la garderobă avu loc următoarea convorbire între fostul comandant de bric și portarul:

— N-ai văzut că e în izmene? Întreba rece piratul.

— Bine, Archibald Archibaldovici, ripostă portarul care o băgase pe mîneacă-cum puteam să nu dau drumul dumnealui, dacă dumnealui este membru al MA-SSOLIT-ului?

— N-ai văzut că e în izmene? repetă piratul.

— Iertați-mă Archibald Archibaldovici, se scuza portarul, stacojiu la față, ce pot face? Înțeleg și eu atîta lucru, pe terasă ședeau doamnele...

— Doamnele n-au aici nici un amestec, doamnelor le este indiferent, nu se lăsă piratul sfredelindu-l literamente cu privirea, dar miliții nu-i este indiferent! Un om în izmene poate circula pe străzile Moscovei numai într-un singur caz, dacă merge însoțit de reprezentanții miliției, și numai cu o singură destinație — secția de miliție! Iar tu, dacă ești portar, ești dator să știi, că, văzînd un om în halul ăsta, ești obligat în aceeași clipă, să începi să fluieri. Auzi? Tu auzi ce se petrece pe terasă?

Portraul înnebunit auzi venind din terasă un bubuit, zăngănit de farfurii și pahare sparte, țîpete de femei.

— Ei, ce să fac cu tine pentru una ca asta? se interesă piratul.

Tenul portarului căpătă nuanțe de bolnav de tifos, iar ochii priveau fix plini de groază. I se păru că părul negru al piratului, acum pieptănat cu cărare, e aco-perit cu o mătase roșie ca focul. Dispăruseră plastronul și fracul, și de după briul de piele se își mînerul unui pistol. Portarul se și închipui spînzurat de vergeaua sabiei mici. Își văzu cu ochii propria lui limbă scoasă afară, și capul fără viață căzut pe umăr, ba auzi chiar plescăitul valurilor dincolo de bord. Portarului i se muia ră genunchii și atunci piratului i se făcu milă de el și își stinse privirea sfredelitoare.

— Vezi, Nikolai, să fie pentru ultima dată! N-avem nevoie de astfel de portari la restaurant, nici gratis! Intră mai bine paznic la biserică. Spunînd aceasta, fostul pirat dădu comandă, precis, clar, rapid. Să vină Pantelei din oficiu. Un milițian. Proces-Verbal. O mașină. La spitalul de nebuni. Și adăogă: Fluieră!

Peste un sfert de ceas, publicul uluit la culme (nu numai cel din restaurant, ci și cel de pe bulevard, și din casele cu ferestre dînd în grădina restaurantului) văzu cum pe poarta lui Griboedov, Pantelei, portarul, un milițian, un ospătar și poetul Riuhin scoteau pe un tînar înfășat ca o păpușă, care, plîngînd amar, scuipa, străduindu-se să-l nimerască anume pe Riuhin și țîpa ca în gură de șarpe.

— Lepădătură!... Lepădătură ce ești!

Șoferul unui camion auto, cu o expresie de furie pe față, dădea drumul la motor. Alături, un birjar își înfierbînta calul și, lovindu-l cu friul liliachiu peste crupă, striga:

— Uite că merge și cu un cal de curse! Am mai dus eu clienți la spitalul de nebuni!

Mulțimea din jur vuia, discutînd evenimentul nemaivăzut. Într-un cuvînt, un scandal oribil, scîrbos, ademenitor pentru unii, o porcărie nu alta, un scandal care s-a lichidat numai atunci cînd camionul se urni din poarta lui Griboedov, ducîndu-i pe nefericitul Ivan Nikolaevici, pe milițian, pe Pantelei și pe Riuhin.

Dacă a doua zi dimineața, cineva i-ar fi zis lui Steopa Lihodeev: « Steopa, vei fi împușcat, dacă nu te scoli chiar în clipa asta ! » Steopa ar fi răspuns cu un glas lunguros, abia auzit: « Împușcați-mă, faceți cu mine ce vreți, tot nu mă scol ».

Nu numai că nu putea să se ridice, dar i se părea că nu poate deschide ochii și că, dacă îi va deschide, va trăsni fulgerul și capul i se va face tândări. În acest cap al lui vuia ca un fel de clopot greu, între globul ochiului și pleoapele închise pluteau niște pete cafenii cu chenar roșu ca focul și reflexe verzui și, colac peste pupază, îi era greață, dar o greață care făcea impresia că este în legătură cu sunetele unui patefon sîcîitor. Steopa se străduia să-și amintească ceva, dar nu-i revenea în minte decît un singur lucru: parcă, în ajun, și nu se știe unde, stătea el cu un șervet de masă în mînă și încerca să sărute o doamnă, promițîndu-i, de altfel, să-i facă o vizită a doua zi la orele douăsprezece fix. Doamna îl refuza, repetînd: « Nu, nu, n-am să fiu acasă ! » în timp ce Steopa insista: « Și totuși, ai să vezi că am să vin ! »

Dar cine era doamna, ce dată era, și în ce lună, Steopa habar n-avea, și ce era mai rău, nu se putea dumiri unde se găsește? Se căzni să lămurească măcar acest ultim amănunt, și dezlipi pleoapele ochiului stîng. În penumbră se zărea un reflex mat și Steopa recunoscuse, în sfîrșit, oglinda mare de perete și își dădu seama că stă culcat pe spate în patul lui, mai bine zis în fostul pat al văduvei bijutierului, în dormitorul lui propriu. În clipa următoare capul îi zvîcni năprasnic și gemînd cumplit, Steopa închise ochiul stîng la loc.

Să lămurim lucrurile: Steopa Lihodeev, directorul Teatrului de Varietăți, se trezi dimineața, în apartamentul pe care îl împărțea cu răposatul Berlioz ! Apartamentul era situat într-un imobil cu cinci etaje, cu fațada în trei laturi dînd în Sadovaia.

Trebuie spus că apartamentul acesta, nr. 50, avea de multă vreme o reputație, dacă nu proastă, cel puțin ciudată. Cu doi ani în urmă, aparținea încă văduvei bijutierului de Fougeraie. Anna Franțevna de Fougeraie, o doamnă respectabilă și foarte practică, de vreo cincizeci de ani, închiriasse trei din cele cinci camere ale ei: unui individ pe care îl chema pare-se Belomut și unui altul care-și făcuse uitat numele.

Și iată, că de doi ani, în apartamentul cu pricina începuse să aibă loc niște evenimente inexplicabile: locatarii lui prinseră să dispară fără urmă.

Multă vreme, în casă, circulară niște legende despre cei dispăruți și apartamentul afurisit, apoi, la 50 se instală răposatul Berlioz cu nevasta și acest Steopa cu consoarta lui. Este cu totul natural că îndată ce nimeriră cei doi în acest blestemat de apartament, și lor începu să li se întîmple dracu știe ce! În decurs de o lună dispărură amîndouă consoartele. Dar acestea nu fără urmă. Despre consoarta lui Berlioz se povestea că ar fi fost văzută la Harkov cu un maestru de balet, iar a lui Steopa cică ar fi fost descoperită pe strada Bojedomka, unde, după cum se trîncănea, directorul Teatrului de Varietăți, uînd de nesfîrșitele sale cunoștințe, ar fi reușit să-i obțină o cameră dar cu o condiție; să n-o mai prindă vreodată pe Sadovaia...

Așadar Steopa gemu. A vrut s-o strige pe femeia de serviciu, pe Grunia, și să-i ceară un piramidon, dar își dădu seama totuși, că astea-s prostii, că desigur, Grunia nu are nici un piramidon. Încercă să-l cheme în ajutor pe Berlioz, în două rînduri gemu: « Mișa... Mișa », dar, după cum vă dați seama și dumneavoastră, nu a primit răspuns. În locuința domnea o liniște de mormînt.

Mîșcîndu-și degetele picioarelor, Steopa realizează că e în ciorapi, își trecu o mînă tremurîndă peste șold, ca să stabilească dacă e cu pantalonii sau nu, și nu reuși

să stabilească. În cele din urmă, văzînd că este singur și părăsit, că n-are cine să-i vină în ajutor, se hotări să se ridice, oricîte eforturi supraumane l-ar costa acest gest.

Își deslipi pleoapele strînse și văzu că se reflectă în oglindă un chip de om cu părul vîlvoi, cu o figură buhăită, năpădită de peri negri, cu ochii umflați, îmbrăcat cu o cămașă murdară cu guler și cravată, în izmene și ciorapi.

Așa se văzu în oglinda mare din perete, iar lîngă oglindă, descoperi un bărbat necunoscut, îmbrăcat tot în negru, cu beretă pe cap.

Steopa se așeză în capul oaselor și cască niște ochi mari fixîndu-i asupra necunoscutului. Tăcerea o întrerupse acesta din urmă rostind cu un glas greoi, cu accent străin, următoarele cuvinte:

— Bună ziua, prea simpaticule Stepan Bogdanovici.

Urmă o pauză, după care, cu un efort formidabil de voință, Steopa reuși să articuleze:

— Ce doriți dumneavoastră? și rămase uluit, nerecunoșcîndu-și vocea. Cuvîntul «ce» îl pronunțase cu glas pițigăiat, «doriți» cu o voce de bas, iar «dumneavoastră» nu se auzi de loc.

Necunoscutul zîmbi prietenos, scoase la iveală un ceas mare de aur cu un triunghi de brilante pe capac, îl făcu să sune de unsprezece ori și zise:

— E unsprezece. Și exact un ceas de cînd aștept să vă treziți, întrucît mi-ați fixat să fiu la dumneavoastră la orele zece. Iată-mă!

Steopa bijbii cu mîna pe scaunul de lîngă pat, dădu de pantaloni, și șopti:

— Iertați-mă! apoi, după ce îi îmbrăcă, urmă întrebător, cu glas răgușit: Spuneți-mi, vă rog, numele dumneavoastră.

Îi venea greu să vorbească. La fiecare cuvînt, avea senzația că cineva îi înfige un ac în creier, provocîndu-i o durere infernală.

— Cum? Și numele meu l-ați uitat? se miră necunoscutul, zîmbind.

— Iertați-mă... hiri! Steopa, simțind că mahmurela îi oferă cu dărnicie un nou simptom: i se păru că podeaua din preajma patului a pierit nu se știe unde și că îndată va zbura cu capul în jos, la mama dracului, în iad.

— Dragă Steopa Bogdanovici, i se adresă din nou vizitatorul, zîmbind perspicace. Nu vă ajutați nici un piramidon. Urmați principiul vechi și înțelept: cui pe cui se scoate. Singurul remediu care vă va readuce la viață constă în două păhărele de vodcă cu o gustare caldă și picantă.

Steopa era un șiret și, oricît de bolnav se simțea, realiză că din moment ce a fost găsit în halul ăsta, trebuie să facă mărturisiri complete.

— Să spun sincer, începu el, abia mișcîndu-și limba în gură, ieri, un pic am...

— Nici un cuvînt mai mult! îl opri vizitatorul și-și dădu drumul, cu fotoliu cu tot, într-un alt colț al odăii...

Holbînd ochii, Steopa zări pe o măsută mică o tavă pe care erau servite: pîine albă tăiată felii, icre negre, ciuperci marinate într-o farfurioară, mai era ceva și într-o cratiță și, în sfîrșit vodca în clondirul voluminos al văduvei bijuteriului. În mod deosebit, pe Steopa îl ului clondirul rece și aburit. Deși, era explicabil, stătea într-un recipient plin cu bucăți de gheață. Într-un cuvînt, totul fusese pregătit curat, de o mină iscusită.

Necunoscutul nu dădu răgaz uimirii lui Steopa să ia proporții exagerate și-i turnă cu îndemîinare o jumătate de stacană de vodcă.

— Și dumneavoastră? piui Steopa.

— Cu plăcere!

Cu o mină tremurătoare Steopa duse paharul la gură, în timp ce necunoscutul înghiți dintr-o suflare conținutul paharului său. Mestecînd icrele, Steopa stoarse cu chiu cu vai cîteva cuvinte:

— Da dumneavoastră, de ce... nu gustați nimic?
— Vă mulțumesc, nu iau niciodată gustări, îi răspunse necunoscutul și turnă a doua stacană, la amândoi. Ridică capul cratiței — conținea crenvurști în sos de tomate.

Și iată că petele acelea verzi se topiră în fața ochilor lui Steopa, cuvintele îi reveniră pe buze și, mai ales, își aminti câte ceva. Anume, că acțiunea a avut loc în ajun, la stațiunea Shodnea, în vila lui Hustov — autorul de scheciuri, unde acest Hustov, îl duse pe Steopa cu un taxi. Își aminti chiar cum au tocmnit ei acest taxi, în fața hotelului «Metropol», și cu ei mai era și un actor, sau poate că nu era actor... unul cu patefonul într-o valioară. Da, da, da, la vilă s-a petrecut totul! Și-aducea aminte că de câte ori puneau patefonul să cînte — urlau cîinii. Un singur lucru, doamna pe care Steopa a vrut s-o sărute, a rămas un punct nelămurit... naiba o știa cine era... pare-se că lucrează la radio, sau poate că nu...

În felul acesta, treptat, ziua precedentă se contura mai limpede, dar pe Steopa îl interesa acum mult mai mult ziua prezentă și, în special, apariția necunoscutului în dormitorul său, și unde mai pui — cu gustări și cu vodcă. Iată dar ce-ar fi fost bine să lămurească!

— Și, acum, sper, v-ați amintit numele meu?

Drept răspuns, Steopa își desfăcu minile a neputință, zîmbind rușinat.

— Bine, dar asta întrece orice măsură! Simt că după vodcă ați băut porto! Scuzați-mă, dar așa ceva nu se face!

— Vreau să vă rog, ca asta să rămână între noi, se rugă lingușitor Steopa.

— O, desigur, desigur! Însă pentru Hustov, bineînțeles, eu nu pot garanta.

— Cum, îl cunoașteți pe Hustov?

— Ieri în cabinetul dumneavoastră, l-am zărit în treacăt pe acest individ, dar este deajuns să-i privești o dată, fugitiv, fizionomia, ca să-ți dai seama că este o lepădătură, un intrigant, oportunist și lingău.

«Are perfectă dreptate!» gîndi în sinea lui Steopa, uluit de definiția atât de precisă a persoanei lui Hustov, exprimată în numai cîteva cuvinte.

Ziua de ieri se refăcea bucătică cu bucătică și, totuși, neliniștea nu-l părăsea pe directorul Teatrului de Varietăți. Adevărul era că în această zi de ieri se căska un gol, un gol uriaș, întunecat. Vreți nu vreți, dar pe acest necunoscut cu beretă Steopa nu-l văzuse cu o zi înainte în cabinetul său.

— Woland, profesor de magie neagră, se prezentă autoritar vizitatorul, văzînd eforturile zadarnice ale gazdei de a și-l aminti, și-i povesti totul cum a fost.

În ajun, sosise la Moscova venind din străinătate și se prezentase numaidecît la Steopa, propunîndu-i să dea spectacolul său la Teatrul de Varietăți. Steopa dăduse un telefon la Comisia regională de vizionare a spectacolelor, unde a reușit să rezolve problema (auzind acestea, Steopa pâli, clipind des din ochi), după care a încheiat cu profesorul Woland un contract pentru șapte spectacole (Steopa căscă gura mare), căzînd de acord amîndoi ca profesorul Woland să vină la el acasă a doua zi dimineața, la orele zece, în vederea precizării detaliilor. Și Woland a venit. Sosind la domiciliul lui Steopa, fu întîmpinat de Grunia, femeia de serviciu, care i-a explicat că și ea venise tocmai atunci, că lucrează cu ziua, că Berlioz nu este acasă, iar în cazul cînd oaspetele dorește să-l vadă pe Stepan Bogdanovici, n-are decît să treacă direct în dormitorul dumnealui. Stepan Bogdanovici are somnul atât de adînc, încît ea, Grunia, nu-și ia asupra sa această sarcină. Văzînd halul în care se afla Stepan Bogdanovici, artistul a trimis-o pe Grunia la cel mai apropiat magazin alimentar să ia vodcă și gustări, apoi după gheață și...

— Permiteți-mi să vă restitui banii cheltuiți, scheună Steopa distrus, căutîndu-și portofelul.

— O, nu merită, sînt niște fleacuri ! exclamă artistul și nici nu voi să audă mai departe.

Așadar, se lămurise de unde proveneau vodca și gustarea, și totuși ți-era mai mare mila să te uiți la Steopa : nu ținea minte de loc povestea cu contractul și, să-l tai, să-l omori, dar nu-l văzuse în ajun pe acest Woland. Da, Hustov a fost pe la el, dar Woland nu.

— Permiteți-mi să mă uit un pic la contract, se rugă Steopa încetșor.

— Poftiți, poftiți, uitați-vă.

Steopa văzu hîrtia și îngheță. Toate erau la locurile lor, cum scrie la carte: în primul rînd, propria lui semnătură dată dracului... apoi, pieziș, apostiful directorului contabilității Rimski cu aprobarea acestuia de a i se elibera zece mii de ruble artistului Woland, în contul sumei de 35.000 ruble ce i se cuvine pentru șapte spectacole. Mai mult decît atît, tot acolo, Woland confirma primirea banilor și semna pentru aceste zece mii !

« Ce-i asta ? se gîndi nefericitul Steopa, simțind că amețește. Niște lapsusuri sinistre în memoria sa ! Se înțelege de la sine că după ce i se prezentase contractul orice manifestări de mirare ar fi fost de-a dreptul necuvințioase. Îi ceru musafirului permisiunea să se retragă o clipă și, cum era, în ciorapi, alergă în vestiar, la telefon. Pe drum, strigă, cu ochii spre ușa bucătăriei :

— Grunia !

Nu primi nici un răspuns. Se uită la ușa ce ducea din vestiar în cabinetul lui Berlioz și, cum se zice, încremeni ca o stană de piatră. Pe clanța ușii atîrna, prins de o sfoară, un sigiliu uriaș.

« *Bonjour* » răcni cineva în capul lui Steopa. Numai asta mai lipsea. De-aici, gîndurile lui Steopa porniră pe o dublă cale, dar, după cum se întîmplă întotdeauna în momentul unei catastrofe, toate în aceeași direcție, și în general, dracu știe unde. E greu de redat, talmeș-balmeșul, harababura din capul lui Steopa ! Nu era destul drăconvenia cu bereta neagră, vodca la gheață și neverosimilul contract. Poftim, colac peste pupăză, sigiliu pe ușă ! Cu alte cuvinte, oricui ați spune că Berlioz a făcut o boacăna — n-o să creadă, zău-zău n-o să creadă ! Bine, dar sigiliul — iată-l ! M-da...

Și atunci începură să se foiască, să mișune în capul lui Steopa niște gînduri din cele mai neplăcute, despre un articol pe care el, ca un făcut, îl băgase pe gît lui Mihail Alexandrovici, ca să i-l publice într-o revistă. Și articolul, între noi fie spus, era aiurit ! Nu merita atenție, și nici cine știe ce parale n-a luat pe el...

Imediat după amintirile legate de articol îi veni în minte o convorbire dubioasă, care a avut loc, după cite își amintește, la douăzeci și patru aprilie, seara, tot în locuința lor, în sufragerie, în timp ce Steopa lua masa cu Mihail Alexandrovici. Desigur acestei discuții nu i se poate spune dubioasă, chiar în adevăratul sens al cuvîntului, n-ar fi marșat Steopa la o asemenea discuție, dar era o discuție pe o temă inutilă. Se putea foarte bine, dragi cetățeni, nici să n-o fi deschis. Înainte de sigilarea ușii, fără nici o îndoială, discuția n-ar fi fost decît un fapt neînsemnat, dar o dată ce s-a pus acest sigiliu...

« Ah, Berlioz, Berlioz ! clocoteau gîndurile în mintea lui Steopa. Nu-mi intră în cap ! »

Dar n-avea timp să se dedice durerii și formă numărul de telefon al biroului directorului contabil Rimski de la Teatrul de Varietăți. Situația lui Steopa era din cale afară de delicată: în primul rînd, străinul putea să se ofenseze văzînd că-l verifică, după ce omul îi arătase contractul, și apoi, îi venea extrem de greu să vorbească cu directorul contabilității. Într-adevăr, doar nu era să-l întrebe: « Spune-mi, te rog, am încheiat eu ieri un contract, în suma de treizeci și cinci de mii de ruble cu un profesor de magie neagră ? » Nu mergea !

— Da ! se auzi la receptor glasul tăios, neplăcut al lui Rimski.
— Bună ziua, Grigori Danilovici, vorbi încetător Steopa, Lihodeev la telefon. Uite despre ce este vorba . . . hm . . . hm . . . e la mine asta . . . a . . . artistul Woland
În acest sens . . . am vrut să te întreb, cum rămîne pentru astă seară ? . . .

— Da, magul negru ? făcu Rimski în receptor. Îndată vom avea afişele.

— Aha, zise cu glas stins Steopa, bine, la revedere, deocamdată . . .

— Veniţi repede ? se interesă Rimski.

— Peste o jumătate de ceas, făgădui Steopa şi, punînd la loc receptorul, îşi prinse capul înfierbîntat în mîini. Era de rău ! Ce se întîmplase cu memoria lui, dragi cetăţeni ? Ce ziceţi ?

Nu mai putea întîrzia în vestiar, şi îşi făcu pe dată un plan : prin toate mijloacele să mascheze faptul că a devenit atît de uituc, şi, în primul rînd, să-l tragă de limbă pe străin, fără ca acesta să-şi dea seama, ce intenţionează, de fapt, să reprezinte pe scena Teatrului de Varietăţi încredinţat lui Steopa.

La acest gînd, Steopa se întoarse, dar în oglinda din vestiar, care de mult nu fusese ştearsă de leneşa Grunia, văzu desluşit un individ ciudat, lung cît o prăjină şi cu pînce-nez pe nas. (O, dacă ar fi fost acolo Ivan Nikolaevici ! L-ar fi recunoscut imediat pe acest tip). Necunoscutul însă, după ce se reflectă în oglindă — pieri. Neli-niştit la culme, Steopa privi mai în adîncul vestiarului şi fu zgduit din nou, pentru că în oglindă văzu, trecînd şi dispărînd apoi, un motan negru mătăhălos.

Steopa simţi cum inima dă să i se rupă în piept. Se clătină gata să cadă.

« Ce-i asta ? gîndi. Nu cumva sînt pe cale să înnebunesc ? De unde aceste vedenii ? ! »
Aruncă ochii în vestiar şi strigă speriat :

— Grunia ! Ce-i cu motanul ăsta care circulă la noi prin casă ? De unde-i ? Şi mai e şi altcineva ? !

— Nu vă neliniştiţi, Stepan Bogdanovici, răsună un glas, dar nu al Gruniei ci al musafirului din dormitor. Motanul e al meu. Nu vă enervaţi. Iar Grunia nu, aici, am expediat-o la Voronej. Se plîngea că aţi tras-o pe sfoară cu concediul, nu i l-aţi dat.

Cuvintele acestea sunară atît de neaşteptat şi de stupid, încît Steopa îşi spuse că n-a auzit bine. Zăpăcit la culme, se întoarse în dormitor şi încremeni în prag. I se ridică părul măciucă şi pe frunte îi apărură broboane mici de sudoare.

Musafirul nu mai era singur în dormitor, ci cu o societate întregă : în celălalt fotoliu sedea tipul care i se năzărise lui Steopa în oglinda din vestiar. Acum îl vedea limpede de tot : o mustăcioară pufoasă, un geam al pînce-nez-ului sclipind viu, iar celălalt lipsă. Dar se constatară în dormitor lucruri mai albastre : pe un puf tapizat al văduvei bijutierului sta tolănit într-o poză neobrăzată un al treilea, şi anume un motan negru de dimensiuni înspăimîntătoare, cu un pahar de vodcă într-o labă şi cu furculiţa, pe care apucase s-o înfigă într-o ciupercă marinată, în cealaltă.

Lumina, slabă şi aşa în dormitor, începu să se stingă de-a binelea în ochii lui Steopa. « Iată cum, deci, înnebunesc oamenii . . . » îi trecu prin minte şi ca să nu cadă se prinse cu mîinile de usciorul uşii.

— Văd că sînteţi oarecum mirat, şcumpe Stepan Bogdanovici ? Îl întrebă Woland pe Steopa căruia îi clănţneau dinţii de spaimă. Dar de fapt, n-aveţi de ce să vă miraţi — este suita mea.

Tocmai în clipa aceea motanul dădu pe gît vodca şi mîna lui Steopa lunecă pe uscior în jos.

— Şi suita asta cere un loc în spaţiu, urmă Woland, aşa încît unul din noi este de prisos în acest apartament. Şi mi se pare mie că acest cineva de prisos sînteţi tocmai dumneavoastră.

— Dumnealor, dumnealor ! cîntă cu glas de țap prăjina cadrilată, vorbind despre Steopa la plural. În general, în ultima vreme, dumealor numai de porcării se țin. Se bețivesc, se încurcă cu femei, făcînd uz de situația pe care o au, toată ziua nu fac nimic și nici nu pot face, pentu că habar n-au, nu se pricep de fel la treaba ce le-a fost încredințată. Și duc cu preșul pe cei mari !

— Folosește degeaba, unde vrei și unde nu vrei, mașina statului, sări cu pîra motanul, mestecînd ciuperca.

Și atunci cînd Steopa lunecă pe podea și cu o mîină neputincioasă zgîrîia usciorul, avu loc a patra apariție.

Direct din oglinda fixată în perete ieși un ins mic, dar neobișnuit de lat în umeri, cu gambetă pe cap și cu un colț ieșindu-i-se din gură, care-i slutea mutra și așa neînchipuit de hidoasă și scîrboasă. Pe deasupra, avea părul roșu ca focul.

— În general, se băgă pe fir tipul nou apărut, nu pricep cum de-a ajuns director — roșcatul vorbea tot mai fonfăit — e director cum sînt eu arhiereu.

— Nu ai mutră de arhiereu, Azazello, observă motanul, punîndu-și în farfurie crenvurști.

— Asta și spun, fonfăi roșcatul și, întorcîndu-se spre Woland, adăugă respectuos : Îmi îngăduiți, messire, să-l arunc afară din Moscova la toți dracii ?

— Zît !! răcnî deodată motanul și blana i se zbîrli.

Dormitorul porni să se învîrtească în jurul lui Steopa, care se lovi cu capul de uscior și, pierzîndu-și cunoștința, își zise : « Mor . . . »

. . . Dar nu muri. Întredeschizînd ochii, se văzu stînd pe ceva de piatră. În jurul lui auzi un vuiet. Cînd deschise ochii în toată legea, își dădu seama că vultuiește marea și, chiar mai mult decît atît, valurile se legăna la picioarele lui, că, într-un cuvînt șade chiar la capătul unui dig, deasupra lui se înalță un cer albastru sclipitor, iar în spatele lui se așterne un oraș alb, așezat pe crestele unor munți.

Neștiind cum se procedează în asemenea cazuri, Steopa se ridică pe picioarele ce i se zgîlțiau de frică și porni, spre țarm.

Pe dig, stătea un om care fuma și scuipa în mare. Se uită la Steopa buimac și încetă să mai scuipe.

Atunci Steopa făcu următoarea figură : lăsîndu-se în genunchi în fața fumătorului necunoscut, îl întrebă :

— Vă implor, spuneți-mi, ce orăș este ăsta ?

— Ei, asta-i, știi că ai haz ! dădu replica fumătorul fără suflet.

— Nu sînt beat, îl încredință cu glas răgușit Steopa, mi s-a întîmplat ceva, sînt bolnav . . . Unde mă aflu ? Ce orăș e aici ?

— Ei, ialta . . .

Steopa oftă încetîșor, și căzu pe-o parte, lovindu-se cu capul de piatra caldă a digului. Își pierduse cunoștința.

CAPITOLUL 10

VEȘTI DIN IALTA

În timp ce a avut loc nenorocirea cu Nikanor Ivanovici, nu departe de imobilul nr. 302 bis, tot pe strada Sadovaia, în cabinetul lui Rimski, directorul contabilității al Teatrului de Varietăți, stăteau de vorbă doi bărbați : Rimski și cu Varionuha, administratorul Teatrului.

Biroul spațios, situat la etaj, avea două ferestre spre Sadovaia, iar a treia — aflată în spatele lui Rimski care ședea la masa lui de lucru — dădea spre Grădina de vară a Teatrului de Varietăți, unde erau instalate chioșcuri cu răcoritoare, tirul și o estradă

sub cerul liber. În afară de masa de scris, cabinetul avea drept mobilier o măsuță cu o carafă de apă pe ea, patru fotolii și, într-un colț, o consolă cu macheta unui spectacol de revistă, antedeluviniană și prăfuită ca vai de ea. Pe un perete atârnav afișe vechi. Se înțelege de la sine că mai era acolo și o casă de bani, nu prea mare, ponosită și coșcovită, care se înălța în stînga lui Rimski, lângă masa de scris.

De dimineață, directorul contabilității era prost dispus, în timp ce Varionuha dimpotrivă — plin de însuflețire, era activ și deosebit de agitat. Nu găsea însă o canalizare energiei sale.

Acum se ascunsese în biroul directorului contabilității de cei care îl asaltau cerîndu-i invitații gratuite și care-i otrăveau viața, mai cu seamă în zilele ce urmau după schimbarea programului. Și era tocmai o zi din acelea. Îndată ce zbirniia telefonul, Varionuha lua receptorul și mințea:

— Cu cine? Cu Varionuha? Nu-i aici. A ieșit.

— Mai telefonează-i te rog, încă o dată lui Lihodeev, îl rugă iritat Rimski.

— Dar nu-i acasă. L-am trimis pe Karpov pînă la el, nu e nimeni în tot apartamentul.

— Ptiu, drace ! șuieră printre dinți Rimski, tăcînd la mașina de calculat.

Ușa se deschise și un plasator al teatrului tîrî înăuntru un maldăr gros de afișe suplimentare proaspăt tipărite : pe o foaie de hîrtie verde cu litere roșii de o șchioapă, scria :

Astăzi și în fiecare zi la Teatrul de Varietăți, peste program

PROFESORUL WOLAND

Sedinte de magie neagră cu dezvoltări totale.

Depărtîndu-se cu cîțiva pași de afișul pe care-l aruncase peste macheta din colț, Varionuha îl admiră cît îl admiră și porunci plasatorului să fie lipite numai decît toate exemplarele.

— E bun . . . frapant ! își dădu cu părerea Varionuha, după plecarea plasatorului.

— În ce mă privește, îmi displace profund năzbitia asta, mîrîia Rimski, aruncînd priviri furioase, prin ochelarii cu ramă de бага, spre afișul cu pricina; și, în general, mă mir, cum de i s-a permis așa ceva.

— Nu, Grigori Danilovici, n-ai dreptate ! Este un pas foarte subtil. Tot hazul va fi dezvoltarea.

— Nu știu, nu știu, găsesc că nu are nici un haz. . . și întotdeauna ei trebuie să noscocească ceva în genul ăsta ! . . . Măcar să ni-l fi arătat pe magul ăsta ! Tu l-ai văzut ? De unde l-o fi pescuit, naiba știe.

Se constată că nici Varionuha nu-l văzuse pe mag. În ajun Steopa năvălise « ca un nebulă », după expresia lui Rimski, în biroul directorului contabilității cu ciorna, contractului gata scrisă, dăduse dispoziția ca textul să fie transcris numai decît pe curat, iar lui Woland să i se elibereze banii. Iar magul a șters-o și nimeni, în afară de Steopa, nu l-a văzut la față.

Rimski se uită la ceas — erau orele două și cinci : și se înverșună de-a binelea. Cum să nu te înverșunezi ? Lihodeev telefonase pe la unsprezece, spunînd că va veni peste o jumătate de ceas, și nu numai că nu a venit la teatru, dar a dispărut de acasă.

— La mine treaba stă pe loc, aia e ! mîrîia furios Rimski, arătînd cu degetul un munte de hîrtii nesemnate.

— Să nu fi nimerit ca Berlioz, sub tramvai ! zise Varionuha ținînd la ureche receptorul în care răsunau niște semnale joase, prelungite și fără speranță.

— Bine ar fi fost . . . strecură încet, printre dinți, directorul contabilității.

În aceeași clipă, în cabinet intră o femeie cu jachetă de uniformă, fustă neagră, cu șapcă pe cap și papuci de gimnastică în picioare. Din ranița pe care o purta la bîru, femeia scoase un pătrățel alb și un caiet, și întrebă :

— Unde este Varietăți? Aveți un suprafalger. Semnați de primire.

Varionuha puse o înfloritură indescifrabilă în caietul femeii și, îndată ce ușa se închise după ea, desfăcu pătâșelul. Citi conținutul, clipi des din ochi și întinse telegrama lui Rimski.

Avea următorul conținut: « lalta, Moscova Varietăți. Astăzi unsprezece treizeci miliția judiciară prezentat șaten cămașă noapte pantaloni desculț alienat recomandat Lihodeev director Varietăți. Telegrafiați fulger Miliția judiciară lalta unde director Lihodeev ».

— Nați-o bună ! exclamă Rimski și adăogă : Încă o surpriză.

— Falsul Dimitrie ! făcu haz de necaz Varionuha și spuse în receptor : « Telagraful ? Cont Teatrul de Varietăți. Primiți o telegramă supra fulger. Allo ! « lalta Miliția Judiciară. . . Director Lihodeev aici Directorul contabilității Rimski » . . .

Fără să facă vreo legătură cu înștiințarea privitoare la impostorul din lalta, Varionuha se apucă din nou să-l caute pe Lihodeev la telefon pretutindenți și, bineînțeles, nu-l găsi.

Tocmai în momentul cînd Varionuha, ținînd în mînă receptorul, chibzuia unde să mai sune, își făcu apariția femeia care adusese prima telegramă, și-i înmînă administratorului un nou plic. Despăturindu-l grăbit, Varionuha citi conținutul și scoase un fluierat.

— Ce mai e ? întrebă Rimski tresărind nervos.

Celălalt îi întinse în tăcere telegrama și directorul contabilității citi : « Implor dați crezare aruncat lalta hipnoză Woland telegrafiați fulger miliția judiciară confirmarea identității Lihodeev ».

Stînd cap lîngă cap, cei doi recitiră telegrama, după care rămaseră tăcuți, uitîndu-se unul la celălalt.

— Tovarăși ! se supără femeia. Îscăliți de primire, și după aceea tăceți cît vreți ! Nu vedeți că distribui telegrame fulger ?

Cu ochii pironiți pe telegramă, administratorul semnă strîmb în caietul femeii și aceasta dispăru după ușă.

— N-ai vorbit cu el la telefon pe la unsprezece și ceva ? începu administratorul în culmea uimirii.

— E caraghios ce spui ! țipă cu glas ascuțit Rimski. Am vorbit sau n-am vorbit, ce importanță are ! Ciert este că nu poate fi el la ora asta la lalta ! E caraghios !

— E beat ! zise Varionuha.

— Cine-i beat ? sări Rimski și, din nou tăcură, uitîndu-se unul la celălalt. Nu exista nici un dubiu că cel care telegrafiasse din lalta era un impostor sau un nebun. Altceva era ciudat : de unde mistificatorul din lalta îl cunoștea pe Woland, abia sosit în ajun la Moscova ? De unde știe el că Lihodeev ar avea vreo legătură cu Woland ?

— « Hipnoză » . . . repetă Varionuha cuvîntul din telegramă. De unde știe el de existența lui Woland ? Clipi din ochi și deodată țipă pe un ton hotărît : Nu ! E o aiureală ! . . . O aiureală !

— Unde o fi tras el, acest Wolland, dracu să-l ia ? se interesă Rimski.

Varionuha ceru biroul « Inturist » și, spre profunda mirare a lui Rimski, îl înștiință că Woland a tras la locuința lui Lihodeev. Varionuha rămase îndelung să asculte semnalele joase din receptor. Printre aceste semnale, de undeva de departe, răsună un glas apăsător și sumbru care cînta : « Refugiul meu sînt stîncile golașe. . . » și Varionuha își zise că în rețeaua telefonică făcuse cumva irupție un glas de la radiodifuziune.

— Acasă la el nu răspunde nimeni, zise Varionuha, punînd receptorul în furcă, sau să mai încerc. . .

Nu termină fraza. În ușă se ivi aceeași telegrafistă și amîndoi atît Rimski cît și Varionuha, se ridicară în întîmpinarea ei. Femeia scoase din raniță o fițuică de data aceasta nu albă, ci închisă la culoare.

— Devine interesant, strecură printre dinți Varionuha, petrecînd cu privirea pe telegrafista care se îndepărtase grăbită. Rimski puse cel dinții stăpînire pe misivă. Pe fondul întunecat al hîrtiei fotografice se reliefa limpede rîndurile scrise de mină: « Dovadă scrisul meu semnătura mea confirmați telegrafic fulger, puneți Woland observație secretă Lihodeev ».

În decurs de douăzeci de ani de activitate în sectorul teatral, Varionuha văzuse de toate, dar aici simți că mintea i se încețoșează și nu izbuti să articuleze nimic, în afară de fraza banală și stupidă pe deasupra:

— Nu se poate !

Rimski reacționează altfel. Se ridică, deschise ușa și răcni adresîndu-se curierei care ședea pe un taburel.

— Nu dai drumul la nimeni decît postașilor ! după care încuie ușa cu cheia.

Scoase apoi din sertarul mesei un maldăr de hîrtii și începu să confrunte literele groase, înclinate spre stînga, ale fotografeiei cu cele din rezoluțiile lui Steopa și iscăliturile sale cu înflorituri în spirală. Varionuha stătea aproape culcat peste masă, și Rimski îi simțea răsuflarea dogoritoare lîngă obrazul său.

— Este scrisul lui, declară, în cele din urmă, convins directorul contabilității, iar Varionuha repetă, ca un ecou:

— Al lui.

Uitîndu-se cu atenție la Rimski, administratorul fu izbit de cît se schimbase la față. Directorul contabilității, slab și așa, se uscăse parcă și mai mult și chiar îmbătrînise, iar ochii săi, încadrați în rama de baga, își pierduseră obișnuita expresie răutăcioasă, reflectînd acum nu numai neliniștea, ci și tristețea.

Varionuha procedă întocmai cum procedează omul în clipele de profundă uimire. Dădu o goană prin cabinet, de vreo două ori își avîntă brațele spre tavan, ca răstignit, bău un pahar cu apă — cam gălbuie — din carafă, exclamînd, într-una:

— Nu pricep ! Nu pricep ! Nu pricep ! Nu pricep !

Rimski se uita pe fereastră și se gîndea la ceva cu încordare. Situația directorului contabilității era foarte complicată. Se cerea ca, pe loc, fără să se urnească din acest cabinet, să găsească explicații obișnuite, firești, pentru niște fenomene neobișnuite.

Cu ochii mijiiți, directorul și-l închipui pe Steopa în cămașă de noapte, desculț, suindu-se astăzi pe la orele unsprezece jumătate, într-un avion ultrarapid, și apoi, tot pe el, și tot pe la unsprezece și jumătate, stînd, numai în ciorapi pe aeroportul din lalta... a dracului poveste !

Poate că astăzi, altcineva și nu Steopa, vorbise cu el la telefon, din apartamentul acestuia ? Ba era Steopa ! El să nu recunoască glasul lui Steopa ! Și chiar dacă astăzi n-ar fi fost Steopa la telefon, ieri, pe înserat venise din cabinetul său, chiar în acest birou, cu contractul acela idiot, enervîndu-l pe Rimski prin felul lui ușuratic de a fi. Cum a putut să plece cu trenul sau cu avionul, fără să sufle o vorbă la teatru ? Chiar de-ar fi plecat în ajun — n-ar fi fost la lalta astăzi la amîză. Sau poate totuși ar fi ajuns ?

— Cîți kilometri sînt pînă la lalta ? întrebă Rimski.

Varionuha se opri din alergat și zbiră :

— M-am gîndit ! M-am gîndit și eu ! Pînă la Sevastopol, cu trenul faci vreo mie cincisute de kilometri, mai pune și vreo optzeci de kilometri pînă la lalta ! Pe calea aerului, desigur, e mai scurt drumul.

Hm... Da... Nu se pune problema unei călătorii de nici un fel ! Atunci ce poate fi ? Un avion de vînătoare ? Dar cine îl lasă pe Stîopa desculț într-un avion de vînătoare, și de unde avionul ? ... Și pentru ce ? S-o fi descălțat, poate, după ce a ajuns la lalta ? Dar și asta : pentru ce ? Și apoi, nici încălțat nu l-ar lăsa nimeni să se suie într-un avion de vînătoare ! De altfel, ce are a face aici avionul de vînătoare ? ! Doar e scris

negru pe alb că s-a prezentat la miliția judiciară la orele unsprezece și jumătate, și vorbise la telefon din Moscova... o clipă Rimski revăzu cu ochii mîinii cadrul ceasului său.

Căuta să-și amintească unde erau acele... Cumplit ! Telefonase la unsprezece și douăzeci.

Cum vine asta ? Dacă am presupune că imediat după convorbirea lor, Steopa s-a repezit la aeroport, a ajuns acolo în cinci minute, să zicem (ceea ce, în treacăt fie spus, de asemeni este imposibil), reiese că avionul, decolînd în aceeași secundă, a parcurs în cinci minute peste o mie de kilometri ? Prin urmare într-o oră el parcurge peste douăsprezece mii de kilometri... Este imposibil și deci Steopa nu e la laltă !

Ce rămîne ? Hipnoza ? Nu există nici-un fel de hipnoză pe lume, care să arunce omul la vreo mie de kilometri de locul unde se află. Vrasăzică, i se năzare lui că e la laltă ? Lui, poate, i se năzare, dar atunci și miliției judiciare din laltă, de asemeni i se năzare ? Nu, scuzați, vă rog, așa ceva nu există ! Bine, dar ei telegrafiază de acolo, din laltă.

Chipul directorului contabilității era de-a dreptul înspăimîntător. De afară, cineva trăgea de clanță, o răsucea și se auzea glasul curierei strigînd disperată :

— Nu e voie ! Nu dau drumul ! Nici moartă ! E ședință !

Rimski făcu o sfortare să se stăpînească, luă receptorul și ceru :

— O convorbire urgentă cu laltă, vă rog.

« Inteligent ! » îl laudă în gînd administratorul. Convorbirea cu laltă nu avu însă loc. Rimski puse receptorul în furcă :

— Ca un făcut, e întreruptă linia !

Se vedea că defectarea liniei îl mîhnise profund, punîndu-l chiar pe gînduri. După un timp, puse din nou mîna pe telefon, notînd cu cealaltă ceea ce spunea în receptor :

— Primiți o telegramă suprafulger. Varietăți. Da. laltă. Miliția judiciară. Da. Ditez : « Astăzi jurul orei unsprezece jumătate Lihodeev vorbit subsemnatul Moscova stop. După asta nu s-a prezentat serviciu nu putem da de el la telefon Stop Confirm scrisul Stop Iau măsuri punere observație artistul indicat Stop Director contabilitate Rimski ».

« Foarte inteligent ! » gîndi Varionuha, dar nu apucă să-și încheie gîndul, cînd prin cap îi trecu altceva : « E o prostie ! Nu poate fi el la laltă ! »

Între timp Rimski, după ce împături cu grijă și strîns laolaltă toate telegramele primite, precum și copia telegramii lui, puse teancul într-un plic, îl lipi, scrise pe plic cîteva cuvinte, și-l înmîină administratorului.

— Ivan Savelici, neîntîrziat, du-l tu personal. Lasă să cerceteze cei de acolo.

« Da, asta, într-adevăr, e un pas inteligent ! » gîndi Varionuha, vîrînd plicul în servietă. Apoi, pentru orice eventualitate, mai formă o dată numărul lui Steopa de acasă, ascultă și deodată începu să facă cu ochiul și să se scîlîmbăie încîntat. Privindu-l, Rimski își lungi gâtul.

— Aș putea vorbi cu artistul Woland ? întrebă mîeros Varionuha.

— Dumnealor sînt ocupați, răspunse un glas tremurător, dar cine întreabă ?

— Varionuha, administratorul Teatrului de varietăți.

— Ivan Savelievici ? strigă omul încîntat. Mă bucur grozav să vă aud glasul ! Cum vă simțiți ? Ce mai faceți ?

— Merci, îi mulțumi uluit administratorul, dar cu cine vorbesc, vă rog ?

— Ajutorul, sînt ajutorul dumnealui și translatorul, Koroviev e numele meu ! trîncănea omul. Sînt la dispoziția dumneavoastră, scumpul meu Ivan Savelievici ! Dispuneți de mine, cum veți găsi de cuvință. Așadar, cu ce vă pot fi util ?

— Scuzați, vă rog... aș vrea să știu, Stepan Bogdanovici Lihodeev este acasă ?

— Nu e ! Regret ! Nu-i acasă ! urla receptorul. A plecat !

— Unde a plecat?
— Prim împrejurimile oraşului, să se plimbe cu maşina.
— Cu... um? Să se plim... be... cu ma... şina?... Şi când se întoarce?
— A zis, iau puțin aer și mă întorc...
— Aşa... făcu Varionuha fisticit, mersi... Fiți bun, transmiteți-i domnului Woland că reprezentanța domniei sale are loc în astăseară, în partea a treia a programului.

— Da, vă rog. Cum să nu. Îi transmit neapărat. Urgent. Negreșit, Sigur că da, se auzi sacadat în receptor.

— Toate cele bune, zise mirat în continuare Varionuha.

— Vă rog să primiți, auzi el în receptor, cele mai bune, cele mai calde salutări și urări! Succese! Reușită! Fericire deplină! Numai bine!

— Sigur că da! Ți-am zis eu! vocifera agitat administratorul. Ce lalta, s-a dus în împrejurimile oraşului!

— Ei, dacă-i așa, zise pâlind de minie directorul contabilității, e într-adevăr o porcărie fără seamăn!

Deodată administratorul sări în sus și țipă atât de tare încât îl făcu pe Rimski să tresară:

— Mi-am adus aminte, mi-am adus aminte! La Puškino s-a deschis o zahana « lalta ». Totul e limpede! S-a dus acolo, s-a pilit și acum telegrafiază de la « lalta ».

— Ei, asta întrece orice măsură, replică Rimski. Obrazul îi zvîcni, iar în ochi îi ardea o ură grea, autentică. Ei, o să-l coste scump plimbarea asta!.. Se poticni deodată și, adăugă cam șovăielnic: Bine, dar cum de miliția judiciară a...!

— Aiurea! Îs trucuri de-ale lui, îl întrerupse administratorul expansiv și-l întrebă: plicul să-l duc?

— Neapărat, răspuse Rimski.

Din nou se deschise ușa și iată aceeași telegrafistă... « Ea e! » gîndi abătut Rimski și amîndoi se ridicară s-o întîmpine.

De data aceasta telegrama suna așa:

« Mulțumesc confirmare, urgent cinci sute Miliția Judiciară pentru subsemnatul. Miine plec avion Moscova Lihodeev. »

— A înnebunit, zise Varionuha.

În timpul acesta Rimski făcu să zăngăne cheia, scoase din sertarul safeului niște bani, numără cinci sute de ruble, sună, înmînă banii curierului și-l trimise la telegraf.

— Iartă-mă, Grigori Danielovici, zise Varionuha — nu-i venea să creadă ceea ce vedea — dar am impresia că degeaba trimiți banii ăștia.

— Or să se întoarcă înapoi, replică încet celălalt, iar el o să dea socoteală pentru picnicul ăsta. Și adăugă, arătînd lui Varionuha servieta: Du-te, Ivan Savelievici, nu târăgăna...!

Și Varionuha ieși urgent din cabinet. Coborî la parter, zări o coadă nesfîrșită la casă, află de la casierită că se așteaptă ca peste un ceas toate biletele să fie vîndute întrucît, de cînd s-a pus afișul anunțînd programul suplimentar, publicul năvălise în neștire, îi dădu dispoziția să mai pitească din bilete, să pună de o parte 30 de bucăți, locurile cele mai bune în loji și parter, o zbughi din ghișeu casei, din mers reuși să scape de amatorii sîcietori de invitații gratuite și se strecură în biroul lui mititel, să-și ia șapca. Tocmai în clipa aceea țîrîi telefonul.

— Da! strigă Varionuha.

— Ivan Savelievici? se informă în receptor o voce fonfăită.

— Nu-i la teatru! strigă Varionuha, dar individul din receptor nu se dădu bătut.

— Nu face pe nebulul, Ivan Savelievici, mai bine ascultă. Nu duce telegramele niciăieri și nu le arăta la nimeni.

— Cine-i la telefon? vociferă Varionuha. Încetează, cetățene, cu glumele astea !
Vei fi îndată descoperit. De la ce număr vorbești?

— Varionuha, urmă același glas scîrbos. Îți vorbesc rusește, nu înțelegi? Nu duce nicăieri telegramele !

— A, nu vrei să te astîmperi? urlă administratorul turbînd de furie. Ia vezi ! Ai să plătești pentru asta ! Mai strigă ceva în receptor amenințîndu-l pe individ, dar amuți, simțind că nu mai e nimeni pe fir.

Bîrouașul lui începu să se cufunde cam prea devreme în întuneric. Varionuha ieși în goană mare, trînti ușa și, printr-o ieșire laterală, se îndreptă spre grădina de vară.

Administratorul era excitat și plin de energie. În urma telefonului neobrăzat, nu se îndoia de faptul că o bandă de huligani pusese la cale toate glumele acestea de prost gust și că aceste glume au o legătură cu dispariția lui Lihodeev. Dorința de a-i demasca pe mișei îl sufoca, și oricît de ciudat s-ar părea, începu să presimță ceva plăcut, savurînd dinainte plăcerea aceea neștiută. Așa se întîmplă atunci cînd omul tinde să devină centrul atenției, să facă undeva niște comunicări senzaționale.

În grădina vîntul sufla drept în fața administratorului, îi arunca nisip în ochi, barîndu-i parcă drumul, prevenindu-l. La etaj se trînti o fereastră cu atîta putere, încît era să sară geamurile. Vîrfurile arțărilor și ale teilor foșniră cuprinse parcă de alarmă. Afară se întunecase și se răcorise. Administratorul se frecă la ochi și văzu tîrîndu-se deasupra Moscovei, jos de tot, un nor de ploaie burduhănos, galben pe o parte. Departe, în zare cerul mîrîi surd și gros.

Oricît de mult se grăbea Varionuha, o dorință de nestăvilit îl trase pentru o clipă în W.C.-ul de vară, să controleze din mers dacă electricianul montase plasa peste lampă. Trecînd prin dreptul tirului, Varionuha nimeri într-un desiș de liliac, unde se lăfăia clădirea albastră a W.C.-ului. Electricianul se dovedise a fi un om grijuliu, lampa de sub acoperișul WC-bărbați era prinsă într-o plasă metalică, însă pe administrator îl trîntea faptul că pînă și în întunericul acela prevestitor de furtună se putea vedea că pereții au și fost mîzgăliți cu creion și cărbune.

— Ei, ce înseamnă a. . . începu administratorul, cînd deodată, auzi în spatele său un glas, ca de motan, torcînd :

— Dumneavoastră sînteți, Ivan Savelievici?

Varionuha tresări, întoarse, capul și văzu în fața sa un grăsan scund, după cum i se păru, cu o mutră de motan.

— Ei, da, eu sînt, răspunse ostil Varionuha.

— Îmi pare foarte, foarte bine, zise grăsanul motaniform cu un glas pițigăiat și deodată, făcîndu-și vînt, îl pocni pe Varionuha peste ureche cu atîta putere, încît șapca zbură de pe capul administratorului și dispăru fără urmă în orificiul scaunului de la W.C.

Lovitura dată de grăsan făcu să se reverse pentru o clipă în încăperea W.C.-ului o lumină tremurătoare, iar cerul răspunse cu un tunet puternic. Apoi lumina aceea mai scînteie o dată, și în fața administratorului apărură un al doilea individ mărunțel, dar cu umeri de atlet, cu părul roșu ca focul, cu albeață la un ochi și un singur colț în gură. . . Acesta, fiind, se vede, stîngaci, îl pocni pe administrator peste cealaltă ureche. Din nou bubui cerul drept răspuns, și peste acoperișul de lemn al W.C.-ului începu să toarne ploaia.

— Ce doriți, tov. . . șopti administratorul înnebunit, dar dîndu-și la urmă seama că acest cuvînt « tovarăși » nu li se potrivește de fel bandiților care atacă un om într-un W.C. public, horcăi : cetă. . . , se gîndi că nici acest cuvînt nu-i de ei, și primi o a treia lovitură, nu știu nici el de la care din doi, dar atît de cumplită încît sîngele îi țîșni din nas peste cămașe.

— Ce ai în servietă, parazitule? strigă strident cel care semăna cu un motan. Telegramele? N-ai fost tu avertizat la telefon să nu le duci nicăieri? Ai fost, te întreb?

— Am fost averti... zat... zat... gîfii administratorul.

— Și tu te-ai grăbit să te duci? Dă-ncoace servieta, netrebnicule ! îl luă în primire al doilea, cu glasul fonfăit de la telefon, smulgînd din mîinile tremurînde ale lui Varionuha servieta cu telegramele.

Cei doi îl prinseră pe Varionuha de brațe, și-l tîrîră din grădină, pornind cu el în galop pe Sadovaia. Furtuna se dezlănțuise năpraznică, șuvoaiele de apă se prăvăleau urlînd și vuid în scurgerile de canal, peste tot locul se umflau și se ridicau adevărate valuri; de pe acoperișuri ploaia turna direct, ocolind burlanele și streșinile, de sub porțile boltite ale curților alergau torente înspumate. Nici un suflăt viu nu rămăsese pe Sadovaia și n-avea cine să-i sară în ajutor lui Ivan Savelievici, să-l scape. Sărit pe rîurile tulburi, luminați în răstimpuri de fulgere, bandiții îl tîrîră într-o secundă pe administrator pe jumătate mort, pînă la casa nr. 302 bis, se năpustiră cu el pe poartă, unde, lîngă zid, se ghemuiau două femei desculțe, care-și țineau ciorapii și pantofii în mîini. Apoi ticăloșii se repeziră pe scara a 6-a și Varionuha, gata să-și iasă definitiv din minți, fu înălțat pînă la etajul patru și aruncat pe podea în vestiarul cam întunecos, pe care-l cunoștea perfect din apartamentul lui Stepan Lihodееv.

Apoi cei doi tîlhari pieriră, iar în locul lor răsări în vestiar o jună goală pușcă, roscăută, cu niște ochi scînteietori fosforescenți.

Varionuha își dădu seama că asta este lucrul cel mai cumplit din toate cîte i se întimplaseră pînă atunci și, gemînd, se dădu înapoi, spre perete. Juna se apropie, se lipi de administrator și-și așeză palmele pe umerii săi. Lui Varionuha părul i se ridică măciucă, deoarece chiar și prin pînza rece și udă a cămășii simți cum palmele acestea sînt și mai reci, de o răceală de gheață.

— Lasă-mă să te sărut, îi zise juna duios și lîngă ochii lui văzu ochii ei scînteietori. Dar Varionuha leșină și nu mai simți gustul sărutării.

CAPITOLUL 12

MAGIA NEAGRĂ ȘI DEZVĂLUIRILE EI

Pe scena Teatrului de Varietăți își făcu intrarea, călare pe o bicicletă obișnuită, cu două roți, un omuleț cu nasul stacojiu în formă de pară și o gambetă galbenă găurită pe cap. În sunetele unui foxtrot descrise un cerc, apoi scoase un strigăt victorios, după care bicicleta cabră. Dîndu-i drumul înainte numai pe roata dinapoi, omulețul se așeză cu picioarele în sus și cu capul în jos, reuși să înșurubeze din mers roata din față și să-i dea drumul în culise și-și continuă apoi drumul pe o roată, pedaliînd cu mîinile.

Pe un catarg metalic înalt, cu o șa în vîrf și cu o singură roată apărură o blondă grăsulie în tricou și fustiță presărată cu stele argintii care porni de asemeni să descrie cercul. Ori de cîte ori se întîlnea cu ea pe ring, omulețul scotea niște strigăte de salut și-și sălta reverențios gambeta cu piciorul.

În cele din urmă, sosi în goană un pici de vreo opt ani, cu fețișoară bătrînicioasă și începu să se vîre printre cei mari pe o bicicletă mică-mică, de care era fixat un uriaș claxon de automobil.

După ce descrise cîteva bucle, toată gașca, acompaniată de sunetele alarmante ale tobei, se rostogoli spre marginea scenei și spectatorii din rîndurile din față scoaseră niște țipete de uimire, întrucît publicul avu impresia că toată « treimea » cu mașinile ei se va prăbuși peste orchestră.

Dar bicicletele se opriră tocmai în clipa când roțile din față amenințau să alunece în prăpastie, peste capetele muzicanților. Strigînd cu glas tare « Hap », cicliștii săriră de pe aparatele lor înclinîndu-se în fața publicului, blondina făcînd bezele, iar piculi claxonînd la iuteală un semnal caraghios.

Clădirea răsuna de aplauze furtunoase, cortina albastră veni din două părți și-i acoperi pe cicliști, luminile verzi de lingă uși cu inscripția « Ieșire » se stinseră și în pînza de păianjen a trapezelor de sub cupolă, se aprinseră, asemenea unui soare, niște globuri albe. Începuse antractul premergător ultimei părți din program. Singurul om pe care nu-l interesau nici de frică minunile tehnicei ciclismului demonstrate de familia Giulli era Grigori Danilovici Rimski. Ședea singur-singurel în cabinetul său, mușcîndu-și buzele subțiri; din cînd în cînd, obrazul îi zvîcnea nervos. La dispariția miraculoasă a lui Lihodeev se adăoga dispariția cu totul neprevăzută a lui Varionuha.

Rimski știa prea bine unde plecase, dar plecase... și nu venise înapoi ! Directorul contabilității dădea din umeri și-și șoptea :

— Dar pentru ce ?

Și lucru curios : pentru un om atît de serios ca directorul contabilității cel mai simplu ar fi fost, desigur, să telefoneze acolo unde se duseseră Varionuha și să afle ce s-a întîmplat cu acesta, dar pînă la orele zece seara Rimski nu se putu hotărî s-o facă.

La zece, printr-un efort suprem de voință, își impuse să ridice receptorul și atunci constată că telefonul lui este mort. Omul de serviciu îi raportă că și celelalte telefoane cîte sînt în clădire — nu funcționează. Această știre era neplăcută desigur, dar în același timp îi aducea și o bucurie : căzuse de la sine necesitatea de a telefona.

În momentul cînd, deasupra capului lui Rimski se aprinse și porni să clipească un bec roșu ce anunța antractul, intră omul de serviciu și-i vesti sosirea artistului străin. Directorul contabilității tresări, nu se știe de ce, și, negru la față ca noaptea, se duse în culise să-l primească pe artistul aflat în turneu, întrucît acum n-avea cine să-l întîmpine în afară de el.

Din coridorul unde începuseră să țîrîie tot soiul de semnale și sonerii, în cabina spațioasă a artiștilor curioșii își băgau nasul sub diverse pretexte. Vedeai scamatori în halate și turbane țîpătoare, un patinor în sviter alb croșetat, un povestitor solid, din cauza strătului prea gros de pudră și pe grimer.

Celebritatea nou venită îi uimi pe toți prin fracul său de croială superbă, de o lungime nemaivăzută și prin faptul că o mască neagră îi acoperea partea de sus a feței. Dar amănuntul cel mai uimitor îl constituiau cei doi însoțitori ai magului : individul deșirat în haine cadrilate cu un *pince-nez* crăpat și un motan negru, gras, care, intrînd în cabina artiștilor pe labele dinapoi, se așeză foarte dezinvolt pe canapea, făcînd ochii mici din cauza lampioanelor orbitoare, făcă nici un abajur, special instalate pentru grimă.

Rimski se strădui să schițeze un zîmbet, ceea ce dădu feței sale o expresie acră și răutăcioasă și urmă un schimb de saluturi între el și magul taciturn, care ședea pe canapea alături de motan. Nici o strîngere de mînă. În schimb, cadrilatul, obraznic din cale-afară, se recomandă singur directorului contabilității, spunînd că este « ajutorul dumnealor ». Această împrejurare îl surprinse pe director, și anume îl surprinse neplăcut : în contract nu se pomenea absolut de loc de existența unui ajutor.

Pe un ton forțat și rece Grigori Danilovici se interesă la cadrilatul căzut din senin pe capul lui unde e aparatura domnului artist.

— Nestematul nostru celest, neprețuite domnule director, răspunse cu glas hodorogit ajutorul magului, aparatura noastră este întotdeauna cu noi, iat-o ! Ein, zwei, drei ! și răsucindu-și degetele noduroase sub nasul lui Rimski, scoase deodată, de după urechea motanului ceasul de aur cu lanț al directorului contabilității, care pînă atunci

sălășluisse în buzunarul vestei pe care o purta acesta, sub haina butonată și cu lăntucul trecut printr-o butonieră.

Fără să vrea, Rimski se apucă cu miinile de burtă, asistența scoase un « ah », iar grimerul care băga mereu nasul pe ușă, icni aprobator.

— E cesulețul dumneavoastră? Vă rog să-l luați în primire, zise cadrilatul, zimbînd familiar, și pe palma lui murdară îi întinse lui Rimski buimăcit obiectul care-i aparținea.

— Cu unul ca ăsta să nu te urci în tramvai, șopti vesel povestitorul la ureche, grimerului.

Iar motanul făcu o figură mai ceva decît numărul cu ceasul șterpelit. Ridicîndu-se deodată de pe canapea, se apropie, pe labele dinapoi, de măsuta din fața unei oglinzi, întinse o labă dinainte, scoase dopul din carafă, își turnă apă în pahar, puse dopul la loc și-și șterse mustățile cu o cîrpă folosită la grimă.

Nu se mai auzi nici un « ah », toți rămaseră cu gura căscată și numai grimerul șopti extaziat:

— Înalță clasă ! . .

În timpul acesta, pentru a treia oară, țîrîră soneriile, și toți excitați la culme, pre-simțînd și savurînd dinainte programul interesant, părăsiră în grabă cabina artiștilor.

De îndată în sala de spectacol se stinseră luminile globurilor, se aprinseră cele ale rampei aruncînd reflexe roșietice pe partea de jos a cortinei și în crăpătura luminată a cortinei se ivi în fața publicului un bărbat cu fața rasă, rotofei, vesel ca un copil, îmbrăcat cu un frac boțit și cămașă nu tocmai curată. Era George Bengalski, comperul pe care toată Moscova îl cunoștea bine.

— Așadar, cetățeni, începui Bengalski, cu un zîmbet de prunc pe buze, îndată va apare în fața dumneavoastră. . . Aici, Bengalski își întrerupse discursul, urmînd cu alte intonații în glas: Văd că numărul spectatorilor a mai crescut după ultimul antract. Astăzi avem la noi jumătate din Moscova ! Zilele acestea, mă întîlnesc cu un prieten și-i zic: « De ce nu vii pe la noi ? Ieri la noi a fost jumătate din Moscova ». Și el îmi răspunde: « Eu stau în cealaltă jumătate ! »

Bengalski făcu o pauză, așteptîndu-se la o explozie de rîs, dar cum nimeni nu rîdea, continuă : . . . Așadar îl veți vedea pe celebrul artist străin, *monsieur Woland*, într-o ședință de magie neagră. Dumneavoastră și cu mine ne dăm seama — aici Bengalski avu un zîmbet superior, că magia neagră nu există și că ea nu este altceva decît o superstiție. Pur și simplu, maestrul Woland posedă tehnica scamatoriei la cel mai înalt nivel, ceea ce se va și vedea din partea cea mai interesantă a programului domniei sale, adică, aceea a dezvăluirii acestei tehnici, și deoarece noi toți ca unul — sîntem pentru tehnică și pentru dezvăluirile ei, îl invităm pe domnul Woland ! . . .

După ce trîncăni toate aceste nerozii, Bengalski își împreună palmele și-și avîntă brațele în chip de salut în direcția cortinei, care, la această invitație, se ridică cu un foșnet.

Apariția magului cu ajutorul său deșirat și cu motanul pășind pe labele dinapoi, plăcu grozav publicului spectator.

— Fotoliul meu, porunci încet Woland și, în aceeași clipă, nu se știe de unde și în ce fel, pe scenă apărui un fotoliu, în care magul se așeză. — Dragă Fagot, arată-ne, pentru început, ceva simplu.

Prin sală trecu un freamăt. Fagot cu motanul porniră în direcția opusă, de-a lungul rampei. Fagot își pocni degetele, strigă semeț: « Trei, patru ! » prinse din zbor un pachet de cărți de joc, le amestecă și le aruncă motanului, în chip de panglică șerpuitoare. Motanul prinse panglica și-i dădu drumul înapoi, Șarpele de atlas forni, Fagot deschise gura ca un pui de pasăre și înghiți întreaga panglică, carte după carte. După care, motanul se înclină în fața publicului și, lovindu-și călcîiul labei drepte dinapoi de călcîiul stîng, stîrni aplauze frenetice.

— Înaltă clasă ! Înaltă clasă ! strigau glasuri extaziate după culise.

Fagot, între timp, arătă cu degetul spre parter și declară :

— Pachetul ăsta de cărți, stimați cetățeni, se află acuși în rîndul patru, la cetățeanul Parcevski, taman între hîrtia de trei ruble și somația de la tribunal în chestiunea pensiei alimentare pe care dumnealui trebuie s-o plătească cetățenei Zetkova.

Parterul începu să freamăte, cîte unii se sculară în picioare, și, în cele din urmă, un cetățean pe care îl chema într-adevăr Parcevski, roșu la față, uimit, scoase din portofel pachetul de cărți de joc, vînturîndu-l în aer și neștiind ce să facă cu el.

— Lăsați, să vă rămînă ca amintire ! strigă Fagot. — Nu degeaba spuneți aseară, la cină, că fără pocher, viața dumneavoastră la Moscova ar fi fost de nesuportat.

— E veche figura ! se auzi din galerie. Asta de la parter face parte din gașcă.

— Credeți ? strigă Fagot, îndreptîndu-și ochii îngustați spre galerie. În acest caz și dumneata faci parte din gașca noastră, pentru că pachetul se află în buzunarul dumitale.

La galerie se auzi o foială și apoi un glas fericit :

— Așa-i ! La el e ! Aici, aici ! Stai ! Apăi, ăștia-s bani !

Cei de la parter întoarseră ochii spre galerie. Acolo, un cetățean era buimăcit la culme : descoperise în buzunarul său un teanc cu banderola băncii, purtînd inscripția : « Una mie ruble ». Vecinii se îmbulzeau în jurul lui, în timp ce omul, uluit, zgîndărea cu unghia banderola, vrînd să se convingă dacă sînt bancnote autentice, sau poate vrăjite.

— Zău că-s adevărate ! Sînt bani ! urlau niște glasuri încîntate de la galerie.

— Încercați și cu mine cu un pachet de cărți din ăsta, se rugă vesel un grăsan din rîndurile de mijloc ale parterului.

— *Avec plaisir* ! dădu replica Fagot. Dar de ce numai cu dumneavoastră ? Toată lumea o să participe activ ! Și, spunînd acestea, dădu comanda : « Vă rog să priviți în sus ! ... Unu ! » În mîna lui apărură un pistol. « Doi ! » strigă el. Pistolul se avîntă cu teava în sus : « Trei ! » strigă Fagot. Urmă o străfulgerare, un bubuit și îndată de sub cupolă, plutind printre trapeze, începură să cadă în sală niște hîrtii albe.

Se învîrteau, erau purtate în toate părțile, tîrîte pînă la galerie, aruncate peste capetele muzicanților și pe scenă. În cîteva clipe, ploaia de bani, tot mai deasă, atinse fotoliile și spectatorii începură să prindă bancnotele.

Sute de mîini se întindeau în sus, spectatorii se uitau prin bancnote spre scena viu luminată și constatau filigranele cele mai autentice. Nici mirosul bancnotelor nu mai lăsa nici un fel de îndoială : era mirosul, incomparabil prin farmecul său, al banilor proaspăt tipăriți. Întîi sala fu cuprinsă de veselie, căreia îi urmă o mirare profundă. Peste tot vuia cuvîntul « bancnote », se auzeau exclamații de uimire : « Ah ! Ah ! » și risete.

Pe fețele celor de la miliție se întipări, încetul cu încetul, o expresie de nedumerire iar artiștii începură, fără jenă, să-și scoată nasul din culise.

Excitarea generală creștea și nu se știe cu ce s-ar fi soldat totul, dacă Fagot n-ar fi întrerupt ploaia de bani, suflînd pe neașteptate în aer.

Schimbînd o privire semnificativă și veselă, doi tineri o luară din loc, îndreptîndu-se fără nici un ocol spre bufet.

Teatrul vuia, ochii spectatorilor străluceau plini de agitație. Da, da, nu se știe cu ce s-ar fi soldat totul, dacă Bengalski nu și-ar fi adunat puterile și nu s-ar fi mișcat căuțînd să se stăpînească, după care își frecă palmele din obișnuință și cu un glas mai sonor decît de obicei, începu așa :

« Iată, cetățeni, adineaoori, noi am văzut un caz de așa zisă hipnoză în masă. O experiență pur științifică, care dovedește cum nu se poate mai bine că, în magie nu există nici un fel de minuni. Să-l rugăm pe *maestro* Woland să ne dezvăluie această experiență.

Îndată, cetățeni, veți vedea, cum aceste, așa zise, bancnote vor dispărea tot atât de neașteptat cum au apărut.

Începu să aplaude, dar de unul singur, pe față îi juca un zîmbet încrezut, în timp ce ochii lui, departe de a avea acea expresie încrezută, mai degrabă implorau.

Publicului spectator nu-i plăcu discursul lui Bengalski. Se lăsă o tăcere adîncă, pe care o curmă cadrilatul Fagot :

— Iar acesta este un caz de așa zise gogoși, declară el, cu glasuri de tenor, tremurător ca de capră. Bancnotele, stimați cetățeni, erau autentice.

— Bravo ! răcni un bas undeva în înălțimi.

— Trebuie să vă spun printre altele, că așa, — Fagot arătă spre Bengalski, — mă plictisește. Se bagă mereu unde nu-i fierbe oala, strică reprezentația cu observațiile lui mincinoase ! Ce să facem cu el ?

— Să-i smulgem capul, propuse un glas aspru de la galerie.

— Ce-ați spus ? Poftim ? sări imediat Fagot, la această propunere nerușinată. — Să-i smulgem capul ? E o idee ! Ei, Hipopotam ! strigă el motanului. « Executarea ! Ein, zwei, drei ! »

Se petrecu un lucru nemaivăzut. Motanul își zbirli blana neagră și scoase un mieunat sfîșietor. Apoi, se făcu ghem și, ca o panteră, sări drept în pieptul lui Bengalski, de unde se mută pe capul acestuia. Mîrîind, motanul își înfipse labele grase în părul rar al comperului, și, cu un urlat sălbatic, după ce îl răsuci de două ori smulse capul din gîtul grăsan.

Cei două mii cinci sute de spectatori din sală strigară toți ca un singur om. Din arterele rupte de la gît, sîngele țîșni în sus, asemenea unor fîntîni arteziene, inundînd plastronul și fracul. Trupul decapitat își mai țîrși cam aiurit picioarele și se lăsă la pămînt. În sală se ridicară niște țipete isterice de femei. Motanul îi pasă capul lui Fagot, — acesta îl apucă de păr și, ridicîndu-l, îl arătă publicului, în timp ce capul striga deznădăduit, de se auzi în toată sala :

— Un medic ! !

— Ai să mai trîncănești și pe viitor verzi și uscate ? întrebă amenințător Fagot adresîndu-se capului care plîngea :

— Nu ! horcăi capul.

— Pentru Dumnezeu, nu-l mai chinuiți ! răsună, acoperind larma generală, un glas de femeie dintr-o lojă, și magul își întoarse privirea în partea aceea.

— Ce facem, cetățeni, îl iertăm sau nu ? întrebă Fagot adresîndu-se sălii.

— Să-l iertăm, să-l iertăm ! răsunară la început glasuri răzlețe și în majoritate de femei, care apoi formară un cor cu glasurile de bărbați.

— Cum porunciți, messire ? întrebă Fagot pe cel cu mască.

— Ce să-i faci, răspunse meditativ magul, ei sînt oameni ca toți oamenii. . . Ușuratici. . . ce să-i faci. . . uneori și mila bate la poarta inimii lor. . . oameni obișnuți. . . și porunci cu glas tare : « Puneți-i capul la loc ! »

Ochind cu cît mai multă precizie, motanul arboră capul pe umeri și acesta își reluă locul ca și cînd nu s-ar fi desprins nici o clipă de trup. Nu rămase nici măcar o cicatrice pe grumaz ! Motanul șterse cu labele fracul și plastronul lui Bengalski, și urmele de aînge pieriră. Fagot îl ridică pe comper de pe podea, îl puse în picioare, îi băgă în buzunarul fracului un teanc de bancnote și-l expedie de pe scenă, spunîndu-i :

— Ia-ți valea, fără dumneata e mai vesel !

Privind buimac în jur și clătîindu-se, comperul ajunse doar pînă la postul de pom-pieri, unde i se făcu rău. Strigă jalnic :

— Capul, capul meu !

Printre cei care-i săriră în ajutor, se afla și Rimski. Comperul plîngea, se silea să prindă ceva cu mîinile, mormăind :

— Dați-mi înapoi capul meu, capul. . . Luați casa, luați tablourile, numai dați-mi capul înapoi !

Un curier alergă să aducă un medic. Încercară să-l culce pe Bangalski pe divanul din cabina artiștilor, dar nefericitul se zbătu, devenind violent. A trebuit chemată salvarea. Când mașina cu nefericitul comper plecă, Rimski o luă grăbit înapoi spre scenă și văzu noi minuni. În treacăt fie zis, chiar atunci sau poate ceva mai înainte, magul, împreună cu fotoliul său decolorat, dispăruse de pe scenă și trebuie spus, că publicul nu prinse de veste, vrăjit de acele figuri extraordinare pe care le dezplântuise pe scenă Fagot.

Făcându-i vînt nefericitului comper, Fagot anunță publicul :

— Acuș, după ce ne-am descotorosit de pisălogul ăsta, haideți să deschidem un magazin pentru doamne !

Și îndată pe podeaua scenei se așternură covoare persane, se înălțară niște oglinzi uriașe luminate lateral de niște tuburi verzui, iar în intervalele dintre oglinzi se instală vitrine, în care spectatorii uluiți și încîntați văzură modelele cele mai variate de toalete pariziene în toate culorile. În alte vitrine văzură sute de pălării de dame cu pens și fără pene, cu cataramă și fără, sute de perechi de pantofi — albi, negri, maro, din piele, antilopă, atlas, cu curelușe și pietricele. Printre pantofi apăruă sticle de parfum, mormane de poșete din antilopă și atlas, iar printre ele grămezi de batoane aurii lunguiețe și grele cu ruj de buze.

O jună roșcată, răsărită naiba știe de unde, într-o toaletă de seară, o jună care ar fi fost desăvîrșită dacă n-ar fi dezavantajat-o cicatricea ciudată de la gît, se postase lîngă vitrine, arborînd pe buze un zîmbet de gazdă primitoare.

Hlizindu-se dulceag, Fagot anunță că firma primește rochii și pantofi purtați dînd în schimb toalete pariziene și pantofi de la Paris. Toate astea gratuit. Același schimb era valabil în ce privește gențile și alte mărunțșuri.

Motanul începu să-și pocnească din nou călcîiele unul de celălalt, făcînd în același timp, cu laba dinainte, niște gesturi aidoma cu cele pe care le fac portarii cînd deschid o ușă.

Cu glasul ușor voalat, dar dulce și cîntător, juna începu să debiteze, graseind, ceva greu de înțeles, dar tare ademenitor, judecînd după figurile doamnelor de la parter. — *Guerlain, Chanel, Mitzouko, Narcisse noir, Chanel numero cinq*, rochii de seară, rochii cocteil. . .

Fagot se răsucea ca un șarpe, motanul se înclina, juna deschidea vitrinele de cristal.

— Pofțiți ! zbiera Fagot. Fără fasoane și fără nici o jenă !

Publicul se agita, însă pentru moment nimeni nu se încumeta să se aventureze pînă la scenă. În cele din urmă, de la parter, cam din rîndul zece, se ridică o brunetă și, arborîndu-și un zîmbet care vroia să spună că nu-i pasă de nimic, trecu pe unul din intervalele laterale spre scenă.

— Bravo ! strigă Fagot. Salut pe cea dintîi vizitatoare. Hipopotam, fotoliul ! Începem cu pantofii, *madame* !

Bruneta se instală în fotoliul oferit, și Fagot etală în fața ei, pe covor, o grămadă de pantofi. Bruneta își scoase pantoful drept, încercă unul mov, tropăi pe covor, examină și tocul.

— Dar n-o să mă strîngă ? îl întrebă ea îngîndurată.

La care Fagot exclamă ofensat :

— Vai, se poate ! Iar motanul jignit și el, mieună scurt.

— Iau perechea asta, *monsieur*, zise demnă bruneta, încălțînd și celălalt pantof. Pantofii vechi fură aruncați după o perdea, unde dispăru și bruneta însoțită de roșcată și de Fagot, care ducea cîteva rochii pe umerase. Motanul se agita, ajuta și el, și, ca să-și dea mai multă importanță, își atîrnă de gît un centimetru.

Peste câteva clipe, bruneta reapăru de după perdea, dar într-o toaletă atât de superbă, încât tot parterul oftă ca un singur om. Curajosa femeie, care în mod uimitor devenise mult mai drăguță, se opri în fața oglinzii, își îndreptă umerii dezgoliți, își pipăi părul de la ceafă și se răsuci, străduindu-se să vadă ce se petrece în spatele ei.

— Firma vă roagă să primiți asta ca amintire, zise Fagot, oferindu-i brunetei o cutie deschisă cu un flacon înăuntru.

— *Merci*, zise arogant bruneta și făcu cale-întoarsă spre parter, în vreme ce spectatorii săreau de pe locurile lor ca să pună mîna pe cutia cu flaconul și s-o vadă.

De aici încolo se dezlănțuiră patimile și din toate părțile femeile o porniră spre scenă.

Prin larma agitată a glasurilor, printre rîsete și suspine se auzi un glas de bărbat: «Nu-ți dau voie!» și un glas de femeie: «Ești un despot și un mic-burghez! Nu-mi răsuci mîna!» Femeile dispăreau după perdea, își lepădau acolo rochiile, și apăreau în altele noi. Pe taburetele cu picioare aurite ședea un șir de cucoane, care țopăiau energic pe covor, încălțate cu pantofi noi. Fagot se lăsa în genunchi, manevra limba metalică de pantofi, motanul, coudrjat sub povara mormanelor de poșete și pantofi, făcea neobosit naveta între vitrină și taburete, juna cu gîtul mutilat ba apărea, ba dispărea, pînă la urmă începu să trîncănească numai în franceză și, ceea ce era uimitor, cum deschidea gura, o înțelegeau toate femeile, chiar și acelea care nu știau o boabă franțuzește.

Pe toți îi uimi un bărbat, rătăcit și el pe scenă, care declară că nevastă-sa are gripă și că de aceea el roagă să i se transmită darul prin el. Drept dovadă că este într-adevăr înrurat, cetățeanul era gata să-și prezinte actul de identitate. Cererea soțului grijiului fu întîmpinată cu hohote de ris. Fagot țipă că-l crede și fără act de identitate, cum se crede pe sine însuși, și-i înmînă cetățeanului două perechi de ciorapi de mătase, iar motanul adăugă, de la el, un baton de ruj.

Femeile întîrziate dădeau năvală, de pe scenă se scurgeau fericitele în rochii de bal, în pijamale cu dragoni, în taioare sobre pentru vizită, cu pălăriuțe trase pe-o sprinceană.

Apoi, Fagot înștiință publicul că orele fiind înaintate, magazinul se închide pînă a doua zi.

După un minut răsună un foc de pistol, oglinzile dispărură, vitrinele și taburetele se prăvăliră nu se știe unde, covorul se topi în văzduh, tot așa ca și perdeaua. La urmă de tot dispăru și mormanul de haine și ghețe purtate, și scena redeveni severă, pustie și goală.

Atunci intră pe fir un personaj nou. Din loja numărul 2 răsună o voce de bariton plăcută, sonoră și foarte insistentă.

— Ar fi de dorit totuși, cetățene artist, să dezvăluieți neîntîrziat în fața spectatorilor tehnica scamatoriilor dumneavoastră, în deosebi aceea cu bancnotele. De dorit este, de asemeni, și întoarcerea comperului pe scenă. Soarta lui îi neliniștește pe spectatori.

Glasul de bariton aparținea lui Arkadi Apollonovici Sempliarov, președintele Comisiei Acustice a teatrelor din Moscova, oaspetele de onoare al acelei serii.

Arkadi Apollonovici stătea în lojă cu două doamne: una în vîrstă, gătită după ultima modă, numai cu lucruri scumpe pe ea, și cealaltă — tinerică și frumușică, îmbrăcată mai modest. Prima, după cum se constată în curînd, la întocmirea procesului-verbal, era consoarta lui Arkadi Apollonovici, iar a doua — o rudă îndepărtată de-a lui, actriță începătoare care promitea, venită de la Saratov și găzduită în casa lui Arkadi Apollonovici.

— Pardon! sări Fagot. Iertați-mă, aici nu ai ce dezvălui, totul e limpede.

— Ba să-mi fie cu iertare! Dezvăluirea este absolut necesară. Fără aceasta numerele strălucite prezentate de dumneavoastră vor lăsa o impresie apăsătoare. Marea masă a spectatorilor cere o explicație.

— Marea masă a spectatorilor, îi tăie vorba lui Sempliarov măscăriciul neobrăzat, nu și-a exprimat, după câte știu, nici-un fel de pretenții. Luind însă în considerație prea stimata dumneavoastră dorință, Arkadi Apollonovici, treacă de la mine — voi proceda la dezvăluire. Dar pentru aceasta îmi permiteți încă un număr mititel?

— De ce nu... răspunse protegitor Arkadi Apollonovici, dar negreșit cu dezvăluire.

— Am înțeles. Voi proceda întocmai. Așadar, permiteți-mi să vă întreb, Arkadi Apollonovici, unde ați fost aseară?

Auzind această întrebare deplasată și chiar, am spune, bătărească, Arkadi Apollonovici se schimbă la față destul de vizibil.

— Aseară, Arkadi Apollonovici a fost la o ședință a Comisiei Acustice, declară arrogant din cale-afară consoarta lui Sempliarov, dar nu înțeleg, ce legătură are asta cu magia?

— Da *madame* ! confirmă Fagot. E firesc că nu înțelegeți. În ce privește ședința, sînteți indusă în eroare. Plecînd de acasă la ședința amintită, care, fiindcă veni vorba, nici nu era fixată pentru ieri, Arkadi Apollonovici îi dădu drumul șoferului său la Cistie Prudi, în dreptul clădirii Comisiei Acustice (aici toată sala amuți) și, luînd autobuzul, s-a dus în vizită, pe strada Elohovskaia, la Milița Andreevna Pokobatto, artistă de la teatrul raional de turneuri, unde a rămas aproape patru ore.

— Vai ! răsună în liniștea ce se lăsase o exclamație îndurerată.

Iar tînăra rudă a lui Arkadi Apollonovici izbucni deodată în niște hohote de rîs joase și înspăimîntătoare.

— Totul este limpede ! strigă ea. De mult bănuiam eu ! Acum înțeleg de ce incapacitățile astea i s-a dat rolul Luizei !...

Și făcîndu-și vînt, îl pocni pe Arkadi Apollonovici în cap cu o umbrelă liliachie scurtă și groasă.

Ticălosul de Fagot, alias Koroviev, strigă :

— Iată, stimați cetățeni, unul din cazurile de dezvăluire, cerută cu atîta pisălogeală de Arkadi Apollonovici !

— Cum ai îndrăznit, ticăloaso, să te atingi de Arkadi Apollonovici ? întrebă amenințătoare consoarta acestuia, ridicîndu-se în picioare, cît era ea de gigantică.

Un al doilea scurt acces de rîs satanic puse stăpînire pe tînăra rudă.

— Alții ca alții, răspunse ea printre hohote, dar, în ce mă privește pe mine, îndrăznesc să-l ating. Și se auzi al doilea troznet sec al umbrelei ricoșînd de pe capul lui Arkadi Apollonovici.

— Miliția ! Ridicați-o ! zibieră cu un glas atît de cumplit consoarta lui Sempliarov, încît multora le îngheță inima în piept.

Colac peste pupăză, motanul veni pînă la rampă, răcnind, pe neașteptate, cu glas omenesc :

— Ședința a luat sfîrșit ! Maestre ! Trîntește un marș !

Dirijorul înnebunit, fără să-și dea seama ce face, își ridică bagheta și orchestra nu cîntă, și nu intonă, și nici nu zise ci, în tocmai expresiei oribile a motanului, trînti un marș cu totul aiuristic, inadmisibil prin tonul său dezmățat.

O clipă, unora li se păru că auziseră cîndva, sub cerul înstelat al sudului, într-un *café-chantant*, cuvintele confuze, greu de descifrat, în schimb, îndrăznește ale acestui marș :

*Excelenței Sale
li plăceau orătăriile...
Și ținea sub aripă
Pe fetele drăguțe.*

Dar poate că nici nu au fost aceste cuvinte, ci altele, pe aceeași melodie, indecente la culme. Dar nu asta importa, ci faptul că după toate cele descrise aici, la « Varietăți » începu o babilonie curată. Spre loja lui Semplanov alerga miliția, curioșii dădeau buzna spre rampă, răsunau explozii infernale de râs, strigăte turbate, estomplate de clinchetul tipsiilor de alamă ale orchestrei.

Se văzu cum, deodată, pe scenă nu mai rămase nimeni, potlogarul de Fagot, ca și neobrăzatul cotoi, Hipopotam, se topiră parcă în văzduh, pierind cum pierise mai înainte magul în fotoliul său cu tapiserie decolorată.

CAPITOLUL 14

SLAVĂ COCOȘULUI!

Nervii dădură chix, cum se zice, și Rimski fugi în cabinetul său, fără să mai aștepte sfârșitul încheierii procesul-verbal. Ședea la masa lui de lucru și cu ochii injectați se uita la bancnotele magice din fața sa. Directorul contabilității era complet năuc. De afară răzbătea un vuiet uniform. Publicul se revărsa șuvoaie din clădirea teatrului în stradă. Deodată, auzul încordat la culme al lui Rimski înregistră un tril limpede de milițian, care și așa, ca atare, nu prevestește niciodată nimic bun. Dar când se repetă și în ajutorul lui veni încă unul, mai autoritar și mai prelung, la care se adăugară un hohotit și parcă niște huiduieli, directorul contabilității își dădu seama că în stradă s-a mai petrecut ceva scandalos și murdar, și că acest ceva, oricât ai vrea să nu ții seama de el și să-l dai la o parte, este strâns legat de reprezentația desgustătoare dată de magul cu ajutoarele sale.

Sensibilul director nu se înșelase de loc. De îndată ce privi pe fereastra ce da în Sadovaia, fața i se schimonosi și buzele șoptiră, șuierară mai degrabă:

— Eram sigur!

La lumina vie a felinarelor puternice de pe stradă, văzu jos pe trotuar o doamnă numai în cămașă și chiloți liliachii. Pe cap, ce-i drept, avea o pălăriuță, și în mâini ținea o umbrelă. În jurul doamnei cuprinsă de panică, care, ba se lăsa la pământ, ba dădea să fugă cine știe unde, mulțimea fremăta cu hohote de râs și, auzindu-le, directorul simțea fiori de gheață pe șira spinării. Lângă doamna cu pricina se agita un cetățean care își smulgea de pe el pardesiul de vară și de emoție nu reușea de loc să-i vină de hac minecii în care i se împotmolise brațul. Strigăte și hohote de râs turbate se auziră și din altă parte, anume de lângă intrarea din stînga și, întorcîndu-și ochii într-acolo, Grigori Danilovici zări o altă doamnă în dessous-uri roz. Aceasta sărise din mijlocul străzii pe trotuar, voind să se ascundă într-un gang, dar publicul ce se scurgea în bara drumul și, sărmana victimă a ușurinței și a pasiunii sale pentru toalete, înșelată de firma blestematului Fagot, visa un singur lucru — să intre în pământ. Un milițian venea spre nenorocită, sfredelind văzduhul cu fluieratul său, iar în urma milițianului se îmbulzeau niște tineri foarte veseli, cu șepci pe cap. Ei erau autorii hohotelor de râs și huiduielilor.

Un birjar slab, mustăcios, semeț, trase în dreptul primei despuiate și, din mers, își opri mîrzoaga costelivă și rablagită. Fața mustăciosului se hlizea încîntată.

Rimski își dădu un pumn în cap, scuipă și sări înapoi de la fereastră. Stătu cităva vreme la biroul său, trăgînd cu urechea la zgomotele ce veneau din stradă. Fluierăturile venind din diferite puncte atinșere punctul culminant, apoi începură să scadă. Spre mirarea lui Rimski, scandalul se lichidă neașteptat de repede.

Venea momentul cînd trebuia să acționeze, trebuia să bea din cupa amară a răspunderii. În timpul ultimei părți a programului, aparatele telefonice fuseseră reparate,

trebuia să telefoneze, să comunice cele întâmplate, să ceară ajutor, să toarne la minciuni, să dea toată vina pe Lihodeev, să se apere ca să iasă basma curată, și așa mai departe. Ptiu, drace !

De două ori mihnitul director pusese mîna pe receptor și de două ori renunțase să mai sune. Deodată, în liniștea de mormînt a cabinetului, răsună strident soneria telefonului drept în fața directorului care tresări și îngheță de spaimă. « Da rău mi s-au mai zdruncinat nervii ! » își zise el ridicînd receptorul. De îndată se dădu înapoi, alb ca varul. Un glas încet, insinuant și dezmățat de femeie șopti la telefon :

— Nu suna nicăieri, Rimski, altfel o să fie rău de tine. . .

În clipa următoare nu mai era nimeni pe fir. Simțind cum îl furnică pe șira spinării, directorul contabilității puse receptorul în furcă și, privi, fără să știe nici el de ce, pe fereastra din spatele său. Printre crengile rare și încă slab înverzite ale arțarului, văzu luna fugind într-un nor străveziu. Țintuindu-și nu se știe de ce privirea pe aceste crengi, Rimski se tot uita la ele, și cu cît se uita mai mult, cu atît mai cumplit îl cuprindea frica.

Făcînd un efort de voință, directorul se întoarse cu spatele spre fereastră pe care se revărsa lumina lunii și se ridică în picioare. Nu mai putea fi vorba de nici un telefon, și acum nu mai avea decît un singur gînd — cum să plece mai repede din teatru.

Trase cu urechea : clădirea era cufundată în tăcere. Își dădu seama că este de mult singur la etaj, și o teamă copilărească, de neînvins, îl cuprinse numai la ideea asta. Nu se putea gîndi fără să se cutremure la drumul ce avea de parcurs singur prin coridoarele pustii și pe scări în jos. Apucă febril de pe masă bancnotele hipnotizorului, le ascunse în servietă și tuși ca să-și dea un pic de curaj. Glasul sună răgușit, slab.

Atunci i se păru că pe sub ușa cabinetului său vine deodată o adiere de umezeală și putreziciune. Îl trecură flori. Colac peste pupază, ceasul porni să bată miezul nopții. Pină și bătaile ornicului îl făcură să tremure pe directorul contabilității. Dar inima i se făcu cît un purice atunci cînd auzi întorcîndu-se încetîșor în ușa lui cheia yale.

Înfîgîndu-și mîinile asudate și reci în servietă, directorul simți că dacă mai continuă acest scîrțîit în broască, el nu va rezista și va scoate un țipăt strident.

În cele din urmă, cedînd eforturilor cuiva, ușa se deschise și în cabinet intră neauzit Varionuha. Cum stătea în picioare, Rimski se lăsă în fotoliu, pentru că picioarele i se îndoiră. Trăgînd aer în piept, zîmbi lingușitor, rostind abia auzit :

— Doamne, cum m-ai speriat. . . Da, această apariție neașteptată putea să sperie pe oricine, dar în același timp, era o mare bucurie : în acest nod încîlcit, se ivise măcar un capăt cît de mic al firului. . .

— Ei, vorbește, hai, mai repede ! Ei, haide ! zise răgușit Rimski, agățîndu-se de acest capăt. Ce înseamnă toate astea ?

— Iartă-mă te rog, îi răspunse cu glas surd celălalt, închizînd ușa. Credeam că ai plecat.

Și Varionuha, așa cum era, cu șapca pe cap, se îndreptă spre un fotoliu și se instală de cealaltă parte a mesei de lucru.

Trebuie arătat că răspunsul lui Varionuha suna un pic straniu, ceea ce îl izbi din capul locului pe Rimski, care, în ce privește sensibilitatea, putea concura cu seismograful oricăreia dintre cele mai bune stațiuni de cercetări din lume. Cum adică ? De ce Varionuha a venit în cabinetul directorului contabilității, din moment ce-a presupus că nu-l găsește acolo ? Are doar cabinetul său, una la mînă. Și două la mînă, indiferent pe ce ușa a intrat în clădire, inevitabil trebuia să-l fi întîlnit pe unul din paznicii de noapte, iar aceștia au fost cu toții avertizați că Grigori Danilovici va mai rămîne un timp în biroul său. Directorul contabilității nu stătu însă multă vreme să mediteze la această ciudățenie — nu-i ardea de asta.

— De ce n-ai telefonat? Ce înseamnă toată aiureala asta cu Ialta?
— Ceea ce și spuneam, răspunse administratorul, plescăind din gură, ca și când l-ar fi supărat o măsea. L-am găsit într-o bodegă la Pușkino.

— Cum la Pușkino? ! Lîngă Moscova? Și telegramele din Ialta? !

— Ce Ialta, fir-ar al dracului! L-a îmbătat pe telegrafistul de la Pușkino și s-au apucat amîndoi să facă scandal, printre altele să trimeată telegrame cu mențiunea «Ialta».

— Aha. . . Aha. . . Bine, bun. . . rosti cu glas cîntător Rimski și în priviri i se aprinsese o lumină gălbuie. Cu ochii minții vedea de pe acum tabloul sărbătorec al scoaterii rușinoase a lui Steopa din post. Eliberarea! Eliberarea mult așteptată de directorul contabilității, eliberarea de această calamitate numită Lihodeev! Stepan Bogdanovici s-ar putea să se învîrtească chiar și de ceva mai rău decît pierderea postului. . . — Vreau amănunte! țipă Rimski lovind cu tamponul în masă. . .

Și Varionuha începu să-i relateze amănuntele. Îndată ce s-a prezentat acolo unde îl trimisese directorul contabilității, a fost primit numaidecît și ascultat cît se poate de atent. Acolo, nimeni, nici măcar nu admitea ideea că Steopa ar putea fi la Ialta. Toți au fost imediat de acord cu presupunerea lui Varionuha că Lihodeev se află desigur, la «Ialta» din Pușkino.

— Și unde-i în prezent? îl întrerupsese tulburat directorul contabilității pe administrator.

— Unde să fie? zîmbi strîmb acesta. La miliție, la camera specială pentru trezirea din beție.

— Aha! Vai, ce bine!

Varionuha își urma relatarea și, pe măsură ce povestea, în mintea directorului contabilității se desfășura tot mai viu lanțul nesfîrșit al fapetelor desgustătoare, nerușinate, și ale bătărilor lui Lihodeev și fiecare verigă din acest lanț era mai rea decît cea precedentă. Numai dansul acela de bețivi, de gît cu telegrafistul, pe poiana din fața telegrafului de la Pușkino, în sunetele pe care le scotea din caternică un flașnetar vagabond, numai asta cîte parale făcea! Apoi s-a luat după niște cetățence care, de groază, au urlat, ca din gură de șarpe. După aceea Lihodeev a încercat să se ia la bătaie cu bufetierul de la «Ialta», după care a aruncat cu generozitate pe podeaua «laltei» ceapă verde. Apoi a spart opt sticle de vin alb sec «Ai-Danil». A spart aparatul de taxat la un taxi, pentru că șoferul n-a vrut să se pună cu mașina sa la dispoziția lui Steopa. I-a amenințat apoi cu arestarea pe cetățenii care au încercat să frîneze porcăriile lui. . . Într-un cuvînt, o grozăvie. Steopa era bine cunoscut în cecurile teatrale din Moscova, și toți știau că omul acesta este o bucatică bună. Dar prea era de tot, chiar și pentru Steopa, ceea ce povestea administratorul despre el. Da, prea de tot, chiar prea, prea de tot. Ochii ironici, răi ai lui Rimski sfredelau, peste masă, figura administratorului și, pe măsură ce Varionuha își depăna povestirea, ochii aceștia priveau tot mai sumbru. Cu cît mai colorate, mai vii deveneau acele detalii murdare cu care își utila povestirea administratorul, cu atît mai puțin îi dădea crezare directorul contabilității. Iar atunci cînd Varionuha îi zise că Steopa se deslîncisese în așa măsură, încît încercase să opună rezistență celor care veniseră să-l ia și să-l readucă la Moscova, directorul contabilității știu cu precizie că tot ce-i povestise administratorul întors la miezul nopții la teatru — este o minciună! O minciună de la început pînă la sfîrșit.

Varionuha nu se duse la Pușkino și nici Steopa nu fusese pe acolo. Și povestea cu telegrafistul beat, și geamul spart din locanță, și scena legării lui Steopa cu frînghii — toate erau corneli. Îndată ce se convinse că administratorul îi minte, directorul contabilității fu cuprins de o teamă care i se tira de-a lungul trupului de la picioare în sus și de vreo două ori i se păru don nou că dinspre podea adie o umezeală putredă, purtătoare de malarie. Fără să-l slăbească o clipă din ochi pe administratorul, care se zvîrcolea

într-un fel ciudat în fotoliul său, străduindu-se tot timpul să rămână în umbra lămpii de birou și acoperindu-și foarte straniu fața cu un ziar, ca să se ferească, chipurile, de lumina supărătoare a becului, directorul contabilității nu se gîdea decît la un singur lucru — ce înseamnă totuși tot ce se întîmplă? De ce îl minte oare atît de neobrăzat în clădirea tăcută și pustie administratorul întors prea tîrziu? Și Rimski își simți suflul chinuit de senzația unei primejdii, a unei primejdii neștiute, dar cumplite, amenințătoare. Prefăcîndu-se că nu observă șiretlicurile lui Varionuha și figurile lui cu ziarul, directorul contabilității îi examina atent figura, fără să mai asculte aproape de loc cele ce-i îndruga Varionuha. Mai era ceva ce părea și mai inexplicabil decît povestirea cleve-titoare despre aventurile din Puškino, născocită nu se știe în ce scop, și acest ceva era o schimbare petrecută atît în aspectul exterior, cît și în manierele administratorului.

Cu toate strădanile lui Varionuha de a-și trage cozorocul șepcii pe ochi, pentru ca fața lui să rămînă în umbră, oricît încerca el s-o ascundă după ziar — directorul reuși să deslușească o vinătaie uriașă pe obrazul drept, atingîndu-i aproape nasul. Și unde mai pui că administratorul, rumen de obicei era acum de o paloare nesănătoasă, iar la gît, nu se știe de ce, pe această noapte sufocantă, purta un fular vechi, în dungi. Dacă la aceasta mai adăugăm maniera degustătoare de a plescăi din buze, apărută la administrator în perioada în care lipsise de la teatru, schimbarea izbitoare ce se putea observa în intonațiile glasului său, devenit surd și grosolan, expresia lașă și hoțască a ochilor, putem spune fără ezitare că Ivan Savelievici Varionuha devenise de nerecunoscut.

Mai era ceva ce-l neliniștea la culme pe directorul contabilității, dar ce anume, nu putea înțelege, oricît și-l încorda creierul înfierbîntat și-l fixa pe Varionuha cu privirea. Un lucru putea să afirme: în această îmbinare a administratorului cu fotoliul binecunoscut, era ceva nemaivăzut, nefiresc.

— Apoi i-au venit de hac, în cele din urmă l-au îmbarcat în mașină, bubuia Varionuha, privind de după ziar și acoperindu-și cu palma vinătaia.

Deodată Rimski întinse mîna parcă mașinal și bătînd în același timp darabuaa cu degetele pe masă, apăsă soneria electrică și înmărmuri. În clădirea pustie ar fi trebuit să se audă un sunet ascuțit. Dar sunetula cesta nu urmă și butonul se lăsă mort în tăbia mesei. Butonul era mort, soneria defectă.

Șiretlicul la care recurse directorul contabilității nu-i scăpă lui Varionuha care, cutremurîndu-se, îl întrebă cu sclipiri răutăcioase în ochi:

— De ce suni?

— Mașinal, răspunse surd Rimski, trăgîndu-și mîna înapoi, și, la rîndul său, întrebă cu glas șovăitor: — Ce ai pățit la obraz?

— În mașină m-am lovit de clanța portierei, îi răspunse Varionuha, ocolindu-i privirea.

«Minte!» exclamă în gînd directorul contabilității și, în aceeași clipă, rămase cu ochii rotunjiți de spaimă, niște ochi de nebun, pironiți asupra spezei fotoliului.

În spatele fotoliului, pe podea, se încrucișau două umbre, una mai deasă și mai întunecată, cealaltă slabă, cenușie. Se profila limpede pe podea spețea umbră a fotoliului și picioarele lui ascuțite, dar deasupra spezei, pe podea, lipsea umbra capului lui Varionuha, așa cum sub picioarele fotoliului nu se vedeau picioarele administratorului. «Nu aruncă umbră!» strigă disperat în gînd Rimski și începu să tremure înfiorat.

Varionuha se uită hoțeste în jur, urmărind privirea de nebun a lui Rimski în spatele fotoliului, și își dădu seama că este descoperit. Se ridică din fotoliu (ceea ce făcu și directorul contabilității) și se dădu înapoi cu un pas, strîngînd în mîni servieta.

— Ai priceput, afurisitul! Întotdeauna ai fost isteț, rosti Varionuha, hlizindu-se cu furie drept în fața directorului contabilității, apoi deodată sări de la fotoliu spre

ușă și trase în jos ȕmburușul de la yale. Directorul privi în jurul său disperat, retrăgându-se spre fereastra ce dădea în grădină, și, în această fereastră scăldată în lumina lunii, văzu, lipit de geam, chipul unei tinere goale și brațul ei gol, pe care-l strecurase prin oberliht, străduindu-se să deschidă zăvorul de jos. Pe cel de sus îl deschisese.

Lui Rimski i se păru că lampa de pe masa lui de lucru se stinge și că masa se apleacă. Simți ca un val înghetăt scăldându-l tot, dar, din fericire, cu o sfortare a voinței, rămase în picioare. Nu mai avu puterea să strige, dar izbuti să șoptească:

— Ajutor. . .

Păzind ușa, Varionuha sărea în sus, rămânind îndelung în văzduh și legănându-se acolo. Își agita degetele încîrligate ale mîinilor în dreptul ochilor lui Rimski, plescîia din buze, șuiera și făcea cu ochiul tipei de la fereastră.

Tipa începu să se grăbească, băgă capul roșcovan prin oberliht, își întinse cît putu mîna zgîrîind cu unghiile încuietorea și zgîlțîind rama ferestrei. Mîna i se tot lungea, ca și cînd ar fi fost de cauciuc, colorîndu-se într-un verde cadaveric. În cele din urmă, degetele verzi ale moartei, apucară capul încuietorei, îl întoarseră, și rama începu să se deschidă. Rimski scoase un țîpăt slab și se sprijini de perete, ținînd înaintea sa servieta, în chip de scut. Își dădea seama că-i sunase ceasul.

Fereastra se deschise larg, dar în loc să intre răcoarea nopții și parfumul telor înfloriți, în casă năvăli o duhoare de pivniță. Moarta păși pe prichiciul ferestrei și Rimski zări deslușit pe pieptul ei semnele de putrefacție.

În momentul acesta, dinspre grădină, din clădirea joasă aflată în spatele tirului, unde erau ținute păsările care participau la program, veni neașteptat un cîntec radios de cocoș. Cocoșul dresat, gălăgios, trîmbița vestea că dinspre soare-răsare zorile se apropie grăbite de Moscova.

Cipul roșcovanei se schimonosi de furie turbată, o înjurătură gîtuită îi izbucni din gîtlej, iar Varionuha țîpă strident și se prăvăli din văzduh, pe podea, lîngă ușă.

Urmă un al doilea «cucurigu», juna clăntăni din dinți și părul roșcat i se ridică măciucă. La al treilea cîntat, făcu strînga împrejur și-și luă zborul. Săltîndu-se în sus, întins orizontal în aer, aidoma unui cupidon în zbor, Varionuha trecu pe deasupra mesei și, plutind alene, ieși în urma moartei pe fereastră.

Un bătrîn cu părul alb ca neaua, care nici nu aducea cu Rimski de mai adineaori, se apropie în fugă de ușă, ridică ȕmburușul de la yale și o luă la goană pe coridorul întunecat. Ajuns în dreptul scării, gemînd de groază, găsi pe dibuite comutatorul și își lumină drumul. Pe scară, bătrînul care se clătina și tremura tot, se poticni pentru că i se păruse că i-a căzut în cap Varionuha.

Ajungînd la parter, Rimski îl văzu pe portarul de serviciu adormit pe un scaun, lîngă casă, în vestibul. Se strecură pe lîngă el în vîrfurile degetelor și se furișă pînă la intrarea principală.

Ăfară în stradă se simți oarecum mai ușurat. Își reveni într-atît încît apucîndu-se cu mîinile de cap, realiză că pălăria i-a rămas în cabinet.

Se înțelege de sine că nu s-a mai întors s-o ia, ci, gîfîind, trecu repede strada largă pînă la celălalt colț unde se afla un cinematograf, în dreptul căruia clipea o lumină palidă, roșiateică. În cîteva clipe, Rimski era lîngă cinematograf și reuși să pună mîna pe taxi.

— La rapidul de Leningrad. Ai un bacșiș gras, spuse el gîfîind și ținîndu-se cu mîna de piept.

— Mă retrag la garaj, răspunse cu ură șoferul și-i întoarse spatele.

Atunci Rimski deschise servieta, scoase din ea cincizeci de ruble și prin geamul deschis le întinse șoferului.

Peste câteva clipe, zdrăngănind, mașina zbura ca vîntul pe Sadovoe Kolțo. Pasagerul se zgîlțîia în fundul mașinii și, în ciobul de oglindă ce atîrna în dreptul scaunului șoferului, Rimski vedea ba ochii radioși ai acestuia, ba ai săi, de nebun.

În fața clădirii gării, Rimski sări jos din taxi și strigă celui dintîi om cu șorț alb și număr de hamal, care-i ieșise în cale:

— Unul pentru clasa întâi, îți dau treizeci, spuse el, scoțînd și mototolind bancnotele din servietă; nu găsești a-ntîia — iei a doua, dacă nu — a treia!

Aruncînd o privire pe cadranul luminos al ceasului gării, hamatul smulgea banii din mîna lui Rimski.

Peste cinci minute, rapidul zvîcni de sub cupola de sticlă a gării și pieri în bezna nopții.

Odată cu el dispăru și Rimski.

În românește de NATALIA RADOVICI



Chagall

@Asociația Ziariștilor Independenți din România



SWIFT PRINTRE STILURI

Swift seamănă cu o cetate asediată. În jurul zidurilor dau năvală horde de monștri. Cocoși, păroși, uriași sau pitici, strîmbi și hidoși, nestăpîniți sau întortochiați ei mișună pretutindeni, caută cea mai mică spărtură pentru a se infiltra, pentru a sfărîma sau deforma totul, pentru a trece prin ascuțișul săbiei sau al limbii rînduilele drepte, simple și adevărate. Dar cetatea aceasta e primejduită și dinlăuntru : zavera și haosul stau la pîndă, își arată colții la tot pasul, o singură clipă de moleșală, și totul poate cădea pradă neorînduiei dintru început. Dar această clipă nu se ivește : chinuit precum Sfîntul Antoniu de cele mai improbabile fapte pe care le poate zămisi iadul în străfundurile sale mîloase, el le opune luciditatea febrilă dar fermă a Sfîntului Antoniu. Nici o clipă de compromis, nici o clipă de trădare : dărîmăturile zidurilor vor îngropa un neînfrînt.

Metafora bătăliei o folosește Swift însuși în prima sa lucrare importantă : *A Full and True Account of the Battle Fought last Friday between the Ancient and the Modern Books in St. James's Library* (istorisirea completă și fidelă a bătăliei ce s-a dat vinerea trecută între cărțile antice și moderne în biblioteca St. James) scrisă în 1697. Acolo hordurile dezordonate conduse de Tasso, Milton, Gassendi, Hobbes, Paracelsus, Descartes năvălesc zadarnic asupra « armatei Anticilor, mult mai puțin numeroasă ; Homer conducea cavaleria, iar Pindar cavaleria ușoară ; Euclid era comandantul pionierilor ; Platon și Aristotel conduceau arcașii ; Herodot și Tit-Liviu pedestrașii ; Hipocrat dragonii ». Ciocnire după ciocnire se încheie cu deruta desăvîrșită a modernilor (« cîine ! ») grai Pindar, « prietenilor tăi să le rămînă răscumpărarea ; dar stîrful va fi lăsat pradă zburătoarelor cerului și dihăniilor cîmpului ». Zicînd acestea el înalță spada și cu o lovitură puternică îl spintecă pe mizerabilul Modern în două . . . și una din jumătăți se zgîrcea în țărînă, călcată de copitele cailor, cealaltă a fost tîrîtă prin tot cîmpul de bătaie de armăsarul înfricoșat ». Sub acest semn a stat toată activitatea lui Swift de mai tîrziu.

Cu toate că ea se desfășoară mai toată în politicosul secol XVIII, realitatea este că rădăcinile îi sînt adînc înfipite în cel precedent, că mentalitatea și comportamentul lui Swift sînt determinate de problematica și stilul celui precedent. Perplexitățile, îndîrjirile, dar și reacțiile și soluțiile lui Swift se explică prin raportare la o realitate barocă. Secolul XVII este cel mai zbuclumat și sfîșiat pe care l-a cunoscut istoria modernă a Angliei ; este secolul revoluției lui Cromwell, secolul înlăturării monarhiei

absolute, secolul luptei între hedonismul cavalerilor și puritanismul burghezilor, secolul pirateriei și comploturilor, al trădărilor și regicidului, al egalitarismului și exilului. Este un secol baroc nu numai prin lirica metafizică, epopeea lui Milton, dramaturgia singeroasă a lui Tourneur și Webster, cea rafinată a lui Massinger și Middleton, sau cea rotundă și totală a ultimei faze shakespeareiene, nu numai prin gesticulația marilor prozatori religioși, nu numai prin sensibilitatea și ideile sale, ci mai cu seamă prin sfîșierea și veleitățile sale, prin nestăpînirea și fantasticul său. În Anglia secolului XVII barocul se manifestă nu în primul rînd în literatură, ci în politică și moravuri. Compromisul de la 1688 care avea să pună bazele Angliei moderne, este, desigur, întii de toate un compromis social-politic între clase și pături sociale, între grupuri politice antagoniste; el reflectă noile realități economic-sociale ale societății engleze. Dar starea de echilibru social atinsă după un secol de cumplite frămîntări declanșase la rîndul ei un proces complicat de adevcare; moravurile, uzanțele, moda, gustul, preocupările, artele și scrisul tind toate către un nou echilibru care să depășească atit cinismul rafinat și elegant al unei aristocrații hedoniste cit și puritanismul verace și necioplit al unei burghezii austere. Astfel va lua naștere treptat idealul gentilomului solemn, potolit și sigur de sine, elegant și pios, moral și cizelat: prototipul său va fi Spectatorul lui Joseph Addison. Un ideal uman și un nou sistem de valori se constituie la începutul secolului XVIII; ele vor fi atit de durabile încit abia vîietul industrial al Manchesterului va izbuci să le clatine supremația. Aceste valori și acest ideal se pretind descinse nemijlocit din Roma stoică, și fără îndoială antichitatea rămîne tiparul etern al oricărei tentative clasiciste. Cu toate acestea clasicismul englez din jurul lui 1700 este, nu « augustan » așa cum îi place să se numească, ci forma condensată, restrînsă a barocului. Dacă admitem că fiecare epocă stilistică europeană are un clasicism al ei, dacă admitem (așa cum o fac cercetările lui Auerbach, Spitzer, Hatzfeld, Reynold) că barocul francez se clasicizează de la Corneille la Racine, ne va fi ușor să înțelegem în Dryden, Pope, Swift pe clasicizatorii barocului englez. Orice importanță a lor decurge din poziția de *filtru* pe care o dețin: apele tulburi și învolburate ale secolului trecut vor curge mai departe cu grație și docilitate. Dar atare menire istorică cere decizie feroce și voință implacabilă: Pope și Swift făuresc subteran arme și comori precum plitcii torturați ai legendelor nordice.

Ei știu acest lucru și viața lor este o lungă și chinuitoare luptă împotriva diformităților din afară. Orice rînd de satiră scris vreodată de Swift este o raportare a realului la idealul clasic. Swift nu intenționează niciodată să caricaturizeze sau să deformeze, el nu face decit o operație aritmetică simplă: măsoară cu etalonul logicii clasice simple faptul real și retează tot ce depășește într-o direcție sau alta etalonul său. Apoi oferă aceste « felii de realitate » retezate și ambalate în scurgerea impecabilă și pură a frazei sale (Obiectul satirei lui Swift plutește ca un gunoș pe un fluviu de argint). Astfel ia naștere inteligența meschină, malicioasă, crudă a Lilliputanilor, grosolănia și nesimțirea greoaie a Brobdingnagienilor, fripturile geometrice din Laputa, Academia din Lagado, spectrele din Glubbdudrib, bătrînețea eternă a struldbrugilor, lingerea podelelor la curtea din Luggnagg, poștele porcești ale yahooilor. Nici o clipă nu folosește Swift, așa cum s-a pretins, instrumente ciudate, ca microscopul sau ocheanul pentru a descoperi viciile ascunse ale omului; dimpotrivă, este convins că astfel de instrumente nu ar face decit să ascundă și mai mult ceea ce altminteri ar bate la ochi: deformarea cumplită prin social a naturii umane originare. Nici o clipă nu socotește că ar opera cu o exigență ucigătoare, nici o clipă nu suspectează că etalonul său ar putea fi ceva construit artificial. Pentru el idealul clasic reprezintă bunul simț, comportarea naturală, perfect dezinvoltă și firească, legile simple și eterne ale rațiunii sădite de la naștere în sufletul fiecărui muritor. Lumea e condusă de Dumnezeu și națiunea

de monarhi precum familia de tată, deci în chip binevoitor, generos și înțelept. Religia revelată este în fond o confirmare a regulilor de bun simț, bunătate, dreptate și adevăr pe care nu putem să nu le recunoaștem fiecare din noi dacă sîntem normali. Subtilitățile dogmatice sînt ridicole, dar cele științifice tot așa, căci adevărul e simplu și evident, la îndemîna oricui, numai pretenția, prefăcătoria și minciuna sînt complicate, fiindcă sînt artificiale. Simțurile și rațiunea ne oferă oglinda fidelă a universului. Statul este o repartizare naturală de funcții, precum între organele corpului: luptele între oameni și state nu sînt decît dovezi de boală a întregului organism. Dacă oamenii nu înțeleg acest lucru ei cad mai prejos decît animalele, nu sînt vrednici să vadă lumina soarelui.

S-a afirmat de nenumărate ori că Swift a fost un mizantrop, ba chiar că efectul dominant în viața sa și în scrisul său ar fi *ura*, o ură sălbatică, necontrolată, nestăpînită care s-ar fi îndreptat coroziv și nediferențiat împotriva a tot ce se afla împrejur. Numai binecunoscuta incapacitate de înțelegere a omului cu care ne-au obișnuit psihiatrii putea duce la reluarea grosolanelor acuzații antiswiftiene de acum 100 de ani, așa cum o fac unele « cercetări » recente. (Greenacre, Karpman, Ferenczi, Brown, dar și Huxley, Murry, Lawrence). Pentru cadrul cel mai general al vederilor sale există un text fundamental într-o scrisoare a lui Swift care rezolvă o dată pentru totdeauna problema: « Am urît din totdeauna toate neamurile, profesiile și comunitățile, și întreaga mea dragoste se îndreaptă spre indivizi: de exemplu, urăsc tribul juriștilor, dar îl iubesc pe consilierul cutare și judecătorul cutare: la fel cu doctorii — de meseria mea să nu mai vorbesc — militarii, englezii, scoțienii, francezii și ceilalți. Dar mai cu seamă urăsc și detest animalul acela numit om, deși iubesc din inimă pe John, Peter, Thomas și așa mai departe. Acesta e sistemul după care m-am condus de ani de zile și tot așa am să fac pînă la capătul zilelor mele. Mi-am adunat material pentru un tratat dovedind netemeinicia acelei definiții *animal rationale*, și vreau să arăt că ar fi numai *rationis capax*. Pe această mare temelie de mizantropie, deși nu în maniera lui Timon, se înalță întreaga clădire a *Călătoriilor mele*; și n-am să fiu cu sufletul împăcat pînă n-o să fie de părerea mea toți oamenii cinstiți ». (Faimoasa scrisoare către Pope din 29 septembrie 1725). El este confirmat de fiecare rînd scris vreodată de Swift, de fiecare gest făcut vreodată de el. Vederile sale conservatoare și organice nu puteau să nu se întemeieze pe un elogiu al *diferențialului*, al valorii mîntuitoare a *persoanei*, pe opoziția neîmpăcată față de incalculabila sporire a absurdului și deformării pe care o constituie uniformizarea. Căci, departe de a fi un clasicist mecanic, Swift înțelegea că numitorul comun în marile grupuri umane îl constituie nu etalonul, ci abaterea de la etalon, îl constituie deformarea care e obiectul satirei sale.

Dacă există totuși un afect care îl domină, nu față de fiecare om în parte, ci față de consecvențele abaterii de la adevărul firii de care se ciocnește la tot pasul, acela este nu *ura*, ci *scîrba*. Scîrba, această milă a urii, este cea care domnește pînă și în cea mai crudă imagine a sa: în creaturile Yahoo, întruchipare sintetică a tuturor păcatelor, viciilor și hidoșeniilor. Scîrba este cea care se citește din epistolele sale. Scîrba este cea care descrie pielea domnișoarelor de onoare prietene cu Glumdaclitch, și uruitul asurzitor cu care se prăbușește scîrfirila brobdingnagianului decapitat, aparatele de ameliorat gîndirea și reconstituirea alimentației din fecale, la Marea Academie din Lagado, intrigile pigmeice de la curtea din Mildendo și motivele războaielor europene. Cu scîrbă și precizie se propune utilizarea surplusului de nou-născuți ai Irlandei drept un aliment hrănitor și ieftin, se calculează eficiența economică, sporirea venitului național brut și pe cap de locuitor, ameliorarea nivelului alimentației publice care ar decurge dintr-o astfel de reorganizare științifică a rezervelor interne nefolosite, ca să nu mai vorbim de stimularea natalității (*A Modest Proposal for Preventing the Children*

of Poor People in Irland from Being a Burden to their Parents or Country, and for Making Them Beneficial to the Public, 1728). Tot scîrba este tema centrală a celor mai importante poezii ale sale. (Și înțelegem din ce în ce mai bine meritele neglijate ale lui Jonathan Swift, poetul). O analiză atentă a rimelor din poemele sale centrale, cele scrise în distihul iambic octosilabic (mai ales *Casinus* and *Peter*, *Progress of Marriage*, *A Beatiſul Young Nympe* etc.) trădează o sistematică opoziție între aparența strălucitoare și esența scabroasă a mondenității, iubirii, elanului poetic. Niciodată ură, ci numai sila, greață sint senzațiile pe care i le provoacă orgoliul și pretențiile. De altfel, un preot dominat de ură nu va folosi niciodată ironia: el are la dispoziție arme mai violente, predici, diatriba, pamfletul, anatema.

Swift folosește ironia cea mai rafinată, și complexă. Ca și stilul său, care are limpezimea unui inger viril, instrumentul artei sale este o permanentă antiteză tacită la adresa obiectului ei. Rareori auzim vocea lui Swift însuși; tehnica sa este cea a măștilor (vezi R. Quintana, *The Mind and Art of J. Swift*, 1953 ca și cercetările unor Ross, Ewald, Stone). Prima măsură a lui Swift este totdeauna inventarea unui personaj, destul de bine conturat, de la obișnuințele de vorbire pînă la ideologia sa. Acesta este cel care ar lua cuvîntul, care ține lungi monologuri satirice; nu o dată se întîmplă de altfel ca ironia lui Swift să se îndrepte contra vorbitorului însuși. Astfel mizantropia dezlănțuită din ultima călătorie îi aparține căpitanului Gulliver însuși: care este partea lui Swift? Iar în *Tale of A Tub* vocile sînt nenumărate: cea a lui Swift însuși, cea a « librarului » care se dedică volumului, un autor modern, energic și entuziasmat care prezintă textele, un istoric care e în fond *alter ego* al celui precedent, apoi Satiricul însuși. S-a arătat cum fiecare din aceștia are un rol precis în complicarea acțiunii satirice, în centrul căreia se află aberațiile teologiei și erudiției. Tipică este situația din micuțul studiu *Mechanical Operation of the Spirit* (Funcționarea mecanică a spiritului) unde naratorul (« masca »), un mecanicist plat, descrie un sistem complicat de foale și scripete, de impulsuri fizice și nervoase care declanșează entuziasmul religios, elocvența, elanul poetic etc. Satira e dirijată cu perfectă justiție împotriva stupidității vorbitorului și exceselor patosului.

Mai are un înțeles această continuă schimbare de măști: ne dezvăluie o pronunțată înclinație spre ludic la Swift. Lupta lui este condusă nu de ură, ci de dezgust fiindcă el nu se simte în fața unui adversar stimabil de puteri egale, ci în fața unei mase flasce pe care vrea s-o exorcizeze, care trebuie să primească formă. Satira poate deveni un adevărat exercițiu. Swift își poate alege prada cu nonșalanța unui vînător încercat. În 1708 îl distruge pe reputatul prezlcător John Portridge (al cărui almanah anual *Merlinus Liberatus* se bucura de un public variat) creînd figura unui astronom rival, Bickerstaff, care îi prezice felul, ziua și ora morții. Așteptarea nervoasă a acestuia este hrănită cu două pamflete care descriu triumful și minuțios împlinirea prezicerii. Zadarnic va protesta sârmanul Partridge: « Bickerstaff » va aduce dovezi, mai mult, va deduce din înseși protestele lui că a încetat din viață. De aceea creează un sistem propriu, pe care îl modifică mereu, într-o veșnică joacă marțială. Swift, dominat nu de vocația dragostei, ci de cea a prieteniei, își trădează adevărata natură în raporturile cu un grup restrîns de tovarăși de idei, poate cele mai remarcabile spirite ale vremii: Alexander Pope, John Gay, dr. Arbuthnot, Bolingbroke, Harley. Creînd împreună clubul *Scriblerus* (după numele unui imaginar pedant, întruchipare a prostiei și mediocrității), au instituționalizat propria lor alianță ca o fortăreață defensivă, dar și ca o sfidare orgolioasă la adresa întregii lumi. În mijlocul lor abia își dezvăluie Swift întreaga fire, nobilă și jucăușă, generoasă și sprintenă, limpede și sigură de sine. Țara Houghnhamilor nu e o invenție: Swift a cunoscut la Londra, între 1707—1714 și mai ales între 1726—1727 nemijlocit fericirea vieții într-o lume ideală, în care oamenii aveau virtuțile pe care le pretindea el.

Ochilor din afară le-au rămas necunoscute oazele, și, desigur, au fost foarte izolate și efemere chiar pentru Swift însuși; — cei care ar fi putut să-l înțeleagă cel mai bine, cei cărora se adresa el, cu violența și subtilitatea, duritatea și patetismul lor dispăruseră; lumea barocului se stinge și el însuși contribuia la tranziție. Secolul XVIII deci, al cărui părinte stilistic era, îl respectă și îl antipatizează, se teme de el și îl detestă. Pe măsură ce trece timpul neînțelegerea sporește și pentru secolul XIX romantic și victorian, realist și prozaic, Swift devine o făptură nefastă, un cîrtitor împotriva firii, a cărui principală ocupație este să ponegrească neamul omenesc, o făptură în fond periculoasă care trebuie închisă între gratii și lovită fără milă. Simultan însă Swift hrănește secolul XIX; înțelegerea față de opera lui scade în așa măsură încît ea rămîne un simplu joc, o ladă în care se află aruncate păpuși bizare, lipsite de semnificație dar tocmai prin aceasta pline de fascinație. Romanticii tîrzii și excentrici receptează numai aparatul exterioră a lui Swift cu formele ei fantastice și, aparent, gratuite. Este un monstru inofensiv care poate inspira, este un plămuitor de viziuni incoerente, atrăgătoare precum un pergament vechi, o inscripție runică sau un fragment ossianic. Este nebulă ca și Blake.

Secolul XX este cel care îl reabilitează cu desăvîrșire. Val după val de mici inovatori îl proclamă precursor al suprarealismului, precursor al absurdului. Nu merită să ne oprim asupra celor care descoperă în el suprarealismul, căci ei nu fac decît să îl dezvolte pe « Swift plămuitor de viziuni incoerente » al secolului trecut. Dragostea lor provine din ignoranță. Dacă Swift este însă un precursor al literaturii absurdului, atunci dintr-o singură cauză: adversitatea lui îndîrjită față de absurd. Clasicismul său intratabil îl face într-adevăr deosebit de sensibil la tot ce e absurd, dar numai pentru a-l combate, pentru a-l depista în cele mai ascunse cotloane și a-l nimici. Fără prejudecăți, constatăm că i se întîmplă nu o dată să absurdizeze realul tocmai în dorința de a menține norme constante și controlate. Confruntarea continuă cu absurdul îl înrudește cu mulți scriitori de seamă ai secolului nostru. Se deosebește de ei atunci cînd, în *Gulliver* de pildă, controlează acest absurd, îl fixează într-un sistem sigur, în raportări de un rafinat alegorism și în disjuncțiile ordonate ale valorilor din masa realului. Dar se apropie considerabil de moderni cînd suprapunerea între real și absurd devine inestricabilă (*Directions to Servants*, unde acumularea de sfaturi contrare bunului simț suie încet de la humor blajin la maliție deliberată și începe să constituie un univers al distrugerii; invadată din interior de mici furtișaguri și neglijențe, ordinea societății se năruiește sub loviturile a ceea ce e în fond o conspirație universală), feroce (*Modesta Propunere* unde stupiditatea și bestialitatea societății pare atît de mare încît nu pot fi combătute decît cu propriile lor arme) sau difuză (a publicat în 1738 O colecție completă de conversație generală și ingenioasă, în conformitate cu cea mai politicoasă modă și metodă folosită în prezent la curte și în cea mai bună societate engleză, un diabolic curs de clișee verbale și expresii care acoperă neantul în dialoguri pe care Ionescu nici nu le-a depășit, nici nu le-a egalat; de altfel aceste 3 dialoguri au și fost jucate la vremea sa). Cunoașterea absurdului devine însă atît de intensă încît își asimilează subiectul cunoscător. Lupta devine atît de apropiată încît ajunge să-i înfrățească pe antagoniști. Atacul contra absurdului devine atît de eficace și de total încît îl anulează și pe atacator. Nu mai există învingători și învinși în acest război total. În exemplele amintite absurdul nu mai poate fi stăpînit, nu-și mai găsește contraponderile, Swift e copleșit de monștri și se scufundă încet, precum un bastiment amiral cu pavilionul încă ridicat. Abia în august 1742, după nespuse suferințe fizice, inteligența sa sîmbrează.

Dar luptînd cu negurile, răspunzînd barocului, el devine unul din părinții secolului XVIII, un izvor firav dar viu al secolului XIX și un precursor notabil al literaturii secolului XX.

JACQUES LASSAIGNE

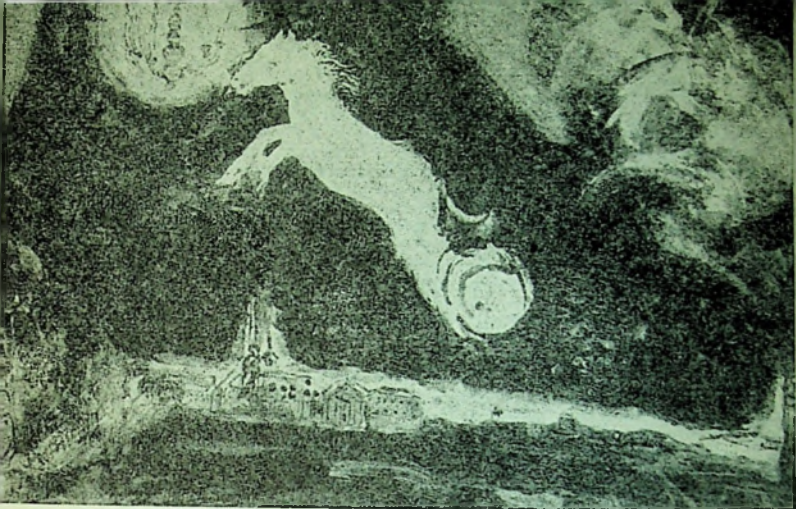
CHAGALL

sau

lirismul scenei

Legătura lui Chagall cu scena este o poveste lungă care nu se poate scrie decît în mai multe capitole. Universul teatrului, al baletului, al operei l-au fascinat dintotdeauna oferindu-i-se ca o tentație. Șovăia să i se dăruie. S-a aventurat uneori cu o intensitate aproape înfricoșătoare, ca și cum această înclinație trebuia să ia și să absoarbă totul. Dar, oricît de spontan, oricît de pasionat ar fi fost, a avut întotdeauna tăria de a se regăsi pentru a nu se îndepărta de pe calea picturii, pe care o alesese, chiar dacă era prins cu totul într-o altă aventură. Mai mult, acestui drum al picturii, descoperit acum șaiszeci de ani și pe care fiecare zi îl determina mai mult, Chagall îi supune toate experiențele îndrăznețe pe care le încearcă în toate domeniile, pentru a-l lărgi și a-l îmbogăți cu noi date.

Cu toate că în tinerețea lui a lucrat în atelierul lui Bakst, Chagall nu și-a amestecat niciodată itinerariul cu acela al baletelor ruse. Divergențe fundamentale îl opuneau profesorului său și grupului din care acesta făcea parte, Mir Iskoustvo (lumea artei), cu Benois, Rerich, Golovin, Bilibin. Intr-un stil influențat de München, acești artiști erau atrași de reconstituiri istorice sau de povești hrănite de căutări și documentări luate din trecut. Chagall avea alte neliști și curiozități. Pasionat de ceea ce descoperise la Moscova din opera lui Gauguin sau Cézanne, el alese Parisul și nu Münchenul cînd protectorul său Vinaver îi propuse să plece în străinătate. Și apoi, nu avea nici un fel de comuniune umană cu Bakst, mult prea estetic după gustul lui. Această legătură directă, Chagall o găsea, dimpotrivă, cu tînărul Nijinski, care, la Petersburg, încerca să picteze și pe care-l revăzu la Paris. Prin el, se apropie de adevăratul mister al dansului. Bakst îl propuse doar să participe la Paris la executarea colectivă a decorurilor. Chagall nu răspunse acestui avans ceea ce este foarte explicabil. Nu era în fond nimic comun între concepția ilustrativă, hrănită cu folclor rus și cu modern-styl



a primelor baletе ruse și revoluția veritabilă a imaginii și a culorii făcută de Chagall la Paris, începînd din anul 1910. De altfel, dacă gîndirea esențial decorativă a lui Bakst putea să flateze ochiul publicului rafinat din acea epocă, încercarea lui Chagall cu gustul său pentru fantastic era atunci prea neliniștitoare și profundă pentru a putea fi acceptată de cineva, în afara cîtorva spirite iluminate ca Apollinaire, Delaunay, Canudo, Cendrars.

Totuși, desmințirea structurilor tradiționale, suprapunerea mișcărilor succesive și ale virtualităților ființei caracteristice primelor mari compoziții ale lui Chagall constituie un răspuns la adevăratele necesități ale punerii în scenă care implică condensarea sentimentelor, organizarea desfășurării, determinarea spațiului. În fapt, toate aceste descoperiri aveau să capete o valoare decisivă cînd Chagall fu chemat, din 1919 în 1921, să ia parte la renovarea teatrului evreesc. Încă din 1917, el se alătură experiențelor antitradiționale ale lui Evreinov și Meyerhold care caută să trezească imaginația spectatorului și să-l uimească. Ciudatele desene ale acelei epoci arată personaje dezarticulate, prinse într-un soi de dans extatic care se desfășoară în ritmul unei muzici absente. Aceasta însemna pentru el o viziune scenică și cînd este însărcinat să aducă pe scenă opera marelui scriitor evreu Shalom Alehem, are posibilitatea să dezvolte pe scară mare și să împingă pînă la ultimele consecințe viziunea deja elaborată.

În această tentativă are un contact deosebit de strîns cu actorul Michaelos care-l face să beneficieze de experiența lui personală și pentru care crează interpretările cele mai surprinzătoare. Michaelos fu poate cel dintîi să înțeleagă într-adevăr ceea ce concepușe Chagall. Începînd din acel moment, el își modifică singur jocul de scenă, luă atitudini și gesturi din care camarazii lui se inspiră la rîndul lor, în vreme ce directorul spectacolului, Gramovski, rămase surprins și reticent.

Chagall impune personajelor o structură nouă care introduce în înfățișarea lor, în afara trăsăturilor caracteristice, o adevărată prefigurare a acțiunii ce-i va duce cu ea. Concepția sa este cu atât mai acaparatoare, cu cât se întinde chiar în sală, care este în întregime marcată de penelul artistului. Decorul și costumele se regăsesc pictate pe mari panouri murale care sînt puse pe plafon și pe ziduri și înconjoară pe spectatorul asaltat din toate părțile.

Chagall respectă opera scriitorului, sau mai tîrziu aceea a muzicianului și nu pretinde să le fie superior. Dar se ferește de a ilustra sau chiar de a înfrumuseța descrierea elementelor simbolice sau exotice după moda scenografilor. Pentru el, aspectul desăvîrșit al unei spectacol este un ansamblu în care intră decorul, costumele și lumina ca și dezvoltarea ideii (ori a muzicii ori a dansului). Cu alte cuvinte, el nu se mulțumește să servească opera, el vrea să-i asimileze toate elementele pentru a le topi într-o singură exprimare plastică perfect omogenă care înfășoară opera și o exprimă de aci înainte, răspunzînd cu exactitate spiritului său.

O intervenție atît de exigentă nu este de conceput fără o dragoste profundă pentru opera aleasă. Trebuie să se creeze o adevărată comuniune de gîndire. Regl-zorii și scriitorii teatrului evreesc se supuseră ușor acestei exigențe care-i făcea să se descopere, și fără îndoială și pentru că solidaritatea între Chagall și ei era evidentă. Dimpotrivă, divergența cu Diaghilev dură. Acest animator extraordinar înțelegese după război că primele sale căutări erau depășite. El apelă atunci la cei mai mari artiști occidentali: Picasso, Matisse, Gris, Derain, cînd întreprinse o nouă călătorie în Europa și în America. Este ciudat că nu a știut, de rîndul acesta, să obțină colaborarea lui Chagall. Veni să-l viziteze la Paris, întovărășit de Tristan Tzara, dar nu-l convinse. Fără îndoială, puternica sa personalitate nu se putea acomoda cu ambiția de infinit a lui Chagall.

Chagall înțelege și stimează profesioniștii lîngă care lucrează. Îndrăgostit de tehnică, este și un țesător grijuliu al meșteșugului, al operei realizate cu grijă și dragoste. El nu contenește cu laudele despre coreografil care au lucrat cu el, marele regizor Léonide Massine, Balanchine, G. Skriabin; el socotește că a realizat cu ei o operă care nu se poate diviza.

Îngrădirile nu-l sperie pe Chagall. Astfel, lui îi place să lucreze pe baze preexistente. Ține cont de ele și poate chiar să le folosească pentru a-și lua un nou elan. Vitraliile sale fac să trăiască o catedrală gotică chiar în vecinătatea altor secole. De aceea e dezolat că, în cadrul spitalului din Ierusalim unde a trebuit să-și plaseze marile sale geamlîcuri, arhitectura nu există: vitraliile sale îi par adăugite și nu aparținînd unui ansamblu. Dimpotrivă, executînd plafonul Operei a știut să țină seama de figurile baroce, marcate de stilul epocii, care ornamează plafonul. El izbutește să le integreze în compoziția sa, să le neutralizeze și să le dea o anume grație.

Chagall visează un spectacol total, în care să nu fie nici o separație între cadru și acțiune, între decorurile fixe și costumele mobile, între elementele plastice și elementele muzicale. Astfel pentru el un costum de scenă nu este o haină ci posibilitatea pentru personajul reprezentat fizic și moral de a participa la o viață de ansamblu. Culoarea se prelungește pe pielea actorului, liniile îi califică structura. El își poartă caracterul, casa, atributele. Această imagine împinsă la paroxism se înscrie într-un univers complex. La rîndul său, personajul este iluminat, influențat de decor, ia parte la lumina sa. Costumele sînt ca frunzișul unei păduri, culori în libertate care se rotesc și se armonizează după înlănțuirea minuțios scandată a mișcărilor melodiei și pătrund muzica înșiși.

Chagall mi-a spus: « Am vrut să pătrund în *Pasărea de foc* și în *Aleko* fără să le ilustrez, fără a copia ceva. Nu încerc să reprezint ceva. Vreau ca culoarea să joace

și să vorbească singură. Nu este nici o echivalență între lumea în care trăiești și lumea în care intri în acest fel ». A voi să pătrundă, să împărtășească creația altuia, a refuza ilustrarea ca o copie, a încredința rolul esențial și fără limite culorii, acestea sînt principiile fundamentale ale participării lui Chagall la scenă. El construiește o lume în care imaginația domnește singură. El ignoră raporturile care rezultă din logica zilnică, le încurcă, le rupe și născocoște din nou altele pentru a ne înstrăina mai tare. Pentru că vrea, înainte de orice, să ne elibereze de toate concepțiile noastre anterioare. Pentru el, libertatea actuală se cîștigă și ea este condiția esențială a frumosului.

PASĂREA DE FOC

Acest balet fusese reprezentat pentru prima oară în 1910 de compania de balet ruse cu o coregrafie de Fokin. La reluare, s-a cerut coregrafia unui vechi dansator a lui Djaghilev care dansase într-unele din aceste baletе și care era stabilit atunci în California, Alphonse Bolm. Acesta nu voi să ia nici un contact cu Chagall și compuse coregrafia din amintirile pe care le avea. Doar cu cîteva săptămîni înaintea reprezentației văzu decorurile, și-și exprimă un dezacord total. Totuși reprezentația a avut loc. Coregrafia fu primită cu mari rezerve de către critici care, dimpotrivă, fură de acord în a sublinia frumusețea decorurilor și a costumelor lui Chagall. « Decorul domină baletul », se scrisе peste tot. Ceea ce era foarte nedrept pentru modul în care pictura voise să servească muzica.

Cînd Ballet Theater deveni New York City Ballet sub direcția lui Balanchine, acesta refăcu coregrafia după specificul său și, în această formă, opera fu reprezentată la Londra la Covent Garden la 20 iulie 1950 cu Marjorie Tallchief, Francisco Moncion și Helen Kramer, pe urmă la New York, la 24 octombrie al aceluiași an, la City Center, unde Igor Stravinski dirija el însuși orchestra.

Această lucrare fu prima pe care o întreprinse Chagall în 1945, după sumbra perioadă de inactivitate care urmă morții soției sale, Bella. Tema împrumutată de la o veche legendă rusă atingea lumea fantastică care îi era deja familiară, dar o preia cu o violență care-l duce dincolo de el însuși. Trebuie să facă un efort imens pentru a relua cursul vieții și al operei sale și nu izbutește decît într-o tresărire de pasiune. Găsim aici ecoul puternicelor impresii avute în Mexic.

Legenda care arată iubirea triumfînd asupra forțelor de distrugere și demascînd blestemele, este o poveste fericită, dar Chagall este într-o stare de spirit în care accentuează contrastele între episoadele dramatice și acelea în care viața triumfă. Catifelata muzică pe care Stravinski o scrisese către 1910, încă sub impresia lui Debussy și a lui Ravel, se termină în momentul în care muzicianul se întoarce către ritmurile barbare și structurile primitive care formează introducerea la *Încununarea primăverii*. Refuzînd ilustrația strălucitoare, pitorescul interpretării tradiționale a baletelor ruse, dezvoltînd aspectele dramatice și misterioase, Chagall regăsește, fără îndolală, spiritul adevărat al operei. Și Balanchine, în interpretarea ulterioară a versiunii lui Chagall, accentuează la rîndul său aceste aspecte situînd cea mai mare parte a acțiunii într-o atmosferă sumbră, de magie și farmec.

Pentru uvertura care deschide baletul, Chagall a conceput un fundal care conduce la acele spații mari despre care am vorbit mai sus și care la un caracter sacru. O lume se deșteaptă, iese din pămînt și se desfășoară pe un cer nesigur. Pasărea de foc apare din noaptea catifelată, pasărea de foc din legendă care nu este alta decît un tînăr bărbat fermecat de vrăjitor, își desfășoară larg aripile, susținînd o femeie cu capul dat pe spate, pur obraz oval în care se recunosc trăsăturile Bellei. Ea ține în mînă un buchet de trandafiri roșii și trupul său imaterial este și el o aripă îndolită care

se termină cu o egretă. Acest grup strălucitor închis într-o elipsă mare, domină norii și fumul care-i înlanțuie pe monștri, o lună neagră și fulgerări luminoase. Un mic cavaler trece prin cîmpie. Un înger zboară deasupra cupolelor și acoperișurilor iluminate. Chagall pare a spune că pe pămînt totul este neliniște, frică, tristețe și că doar cerul este un refugiu fericit.

Pentru a evoca pădurea fermecată, Chagall, în primul fundal de un verde dominant, a găsit un mod foarte ciudat. Arborii se ridică în fața noastră și poteci ascunse pe care trec animale fantastice ne invită să pătrundem în pădure, dar în partea superioară, reflexul pădurii răsturnate, o prelungește. Ridicînd astfel perspectiva și întrebunînd imaginea răsfrîntă de cer ca pe suprafața unei ape liniștite, Chagall ne face să pierdem orice noțiune despre sus și despre jos, despre dos și față. Este ca și cînd, transportați în inima pădurii, am fi culcați sub un cer care o reflectă. Pasărea întoarsă este ca un ochi căruia nu-i scapă nimic. Această vegetație abundentă este animată de vieți furiate; o pată colorată prinsă în hățișul ramurilor își pierde identitatea: este o baltă sau un nor; totul devine cu puțință: fericire sau nenorocire.

Al doilea fundal se joacă în mod delicat cu galbenul auriu, rozul și albastrul deschis. Compoziția sa este foarte suplă, lină și pură, și pentru oricine altcineva în afară de Chagall ar fi nesigură. Dar unduirea culorii, irizarea luminii acordă aceste forme nehotărîte ce se organizează pe niște perspective care încercuiesc fundalul susținut de axa scării fermecate care duce la castelul vrăjit.

Al treilea fundal se organizează pe acordul între roșu și alb. Deasupra aceleiași reprezentări concave a lumii din care nu se mai vede decît o parcelă, cercuri de diferite mărimi năvălesc în spațiu. Lansări de baloane, bule irizate la suprafața cărora se înscriu tot felul de mici personaje în filigran, acești aștri se rotesc în sferile unui sistem stelar. Amorul triumfînd, roșul se unește cu albul, lumina. Tînăra fată eliberată și prințul se avîntă în cer, primiți de îngeri care sună vesel din trompete. Chagall își leagă creațiile pe orbita lor împrejurul soarelui.

Este aci una din compozițiile cosmice cele mai caracteristice ale lui Chagall. Aceste forme circulare pe care le întrebunțează adeseori pentru a închide o lume într-o alta (personaje sau animale care își poartă copilul), regăsesc aici rolul lor de organizare a spațiului pe care-l joacă în compozițiile majore din 1911—1912, (*Omagiu lui Apollinaire, Eu și Satul, Golgota*). Vom avea un alt exemplu memorabil în *Acoperișurile roșii* din 1953, în care pictorul se apleacă asupra evocării satului său.

Dar, în dimensiunea decorului, formele nu mai sînt izolate, ele aparțin în întregime spațiului colorat, ele sînt deci mai fluide și se răspîndesc pe toată suprafața pe care o nuanțează la infinit. Chagall va avea tendința de a sugera mai mult, de a-și abstractiza formele pentru ca ele să se armonizeze culorii generatoare de spațiu.

Aceste decoruri sînt deci o etapă însemnată în opera lui Chagall și traduc concepții care sînt mai generale și mai absolute. Nu mai sînt punctele de plecare, raporturile de proporții, importanța maselor suficiente pentru a crea un spațiu deosebit, este culoarea care e principalul, și ei singure Chagall îi dă de aci înainte toate puterile în modulațiile sale infinite.

Chagall desenase mai mult de patruzeci de costume care sînt de o bogăție de invenție cu totul deosebită, mai ales în descrierea monștrilor cu cap de animal. Erau mult mai bogați și mai încărcați decît în precedentul balet și realizarea lor ceru aplicarea unor materiale de diferite țesături și de broderii pe care trebuia să joace penelu artistului. Problema păstrării costumelor originale ale baletului, care nu rezistă la multiple reprezentații, se pune întotdeauna. Din cauza aceasta, schițele și desenele care au precedat realizarea lor ne sînt foarte prețioase, chiar dacă nu ne dau decît o idee foarte relativă a ceea ce pictorul concepuse și executase pînă în ultimele sale improvizatii.

FLAUTUL FERMECAT

În decorurile și costumele lui Chagall, opera « Flautul fermecat », reprezentată la 19 februarie 1967 la Metropolitan Opera din New York, a obținut un triumf.

Ideea acestei realizări a luat naștere în 1964 la o întâlnire la Paris între directorul operei, Rudolf Bing, regizorul münchenez Gunther Rennert și artist. Chagall a spus el singur revistei *News Week*: « Îl ador pe Mozart — N-am putut refuza. Este un dumnezeu. Și *Flautul fermecat* este divin, cea mai mare dintre toate operele. Nu, nu aş putea spune de ce. Nu pot spune pentru ce un dumnezeu este divin sau opera unui dumnezeu. . . M-am apropiat de Mozart atît cît am putut, de Mozart atît de dantelat, atît de spiritual, atît de divin. »

Chagall pare să fi realizat aci exemplul cel mai desăvîrșit al acelui spectacol total la care nu a încetat niciodată să se gîndească. Participările sale la diverse experiențe par să marcheze etape succesive pentru a atinge acest țel complex și dificil. Pentru *Flautul fermecat*, Chagall compuse 13 cortine mari de 17 metri pe 10 metri, 26 de pînze de dimensiuni mai mici, și 121 de costume sau măști. După machetele sale îndelung pregătite, coapte, acordate cu punerea în scenă proiectată, atelierele operei metropolitane executară un ansamblu de decoruri și de costume bogat brodate. Dar, venit la New York o lună înainte de reprezentație, Chagall reia toate aceste elemente pe care nu mai vrea atunci să le considere decît ca un punct de plecare. El pictează direct un imens omagiu lui Mozart, ca ridicare de cortină (prolog), remodelează formele cu costumele personajelor, amestecînd și întreamestecînd culorile sale directe cu materialele întrebuițate. El realizează astfel un soi de țesătură liberă compusă din materii felurite foșnind de invenții explozive. În această ultimă muncă, el împinge la extrem posibilitățile expresiei. Întărește liniile de forță ale pînzelor, întrebuițează suprapunerile și transparențele pentru a însufleți de prezențe susținute diferitele momente ale acțiunii. Personajele se află îmbăiate într-o atmosferă magică, ireală. O profuziune de colorații, de irizări care nu încetează să se modifice, le metamorfozează succesiv aparența.

Toate modificările se fac totuși aproape pe nesimțite, fără a altera aspectul general al suprafeții care este doar din ce în ce mai densă sau care se aerează. Aceasta pentru că nu mai este vorba de un balet, ci de o operă. Cu alte cuvinte, ceea ce Chagall exprima prin mișcare, prin cercuri concentrice și ritmuri pe care le regăseai în decorul și costumele lui și în coregrafie este transpus de data aceasta pe un plan static și mai interior. Pentru Chagall, baletul este un joc de forțe de mișcare, o mare strălucitoare agitată de un flux și un reflux constant căruia i se abandonează dansatorii. În operă, dimpotrivă, prezența cîntecelor crează echivalența unei a treia dimensiuni în care viața, mișcarea, se exprimă printr-o adîncire, un plonjon interior, puterea vocii. Itinerariul se spiritualizează și pentru a-l traduce plastic, Chagall multiplică în decorul său elementele de bază care se încrucișează, rafinîndu-i așezarea și durata.

Devoțiunea sa pentru muzica lui Mozart este atît de puternică, cunoașterea acestei muzici atît de intimă, încît izbutește să facă să izbucnească o colorație generală specifică care, la rîndul ei, însuflețește și domină toată execuția simfonică și melodică. În cîrînd, una și cealaltă nu mai pot fi despărțite, fuziunea artelor este totală.

Chagall este în mod cert unul dintre artiștii care a exprimat cel mai bine această corespondență atît de des căutată între sunete și culori. Dar, între altele, știe să ne convingă și să dea o reală măreție, o perfectă armonie marilor idealuri de dragoste și de fraternitate pe care vrea să le reprozințe și pe care înțelege să le servească, pentru că ele constituie însuși izvorul inspirației sale.

În românește de LIDA IGIROȘIANU

Acad. G. OPRESCU

DOMNIȘOARA ELENA VĂCĂRESCU

Purtătoare a unui nume ilustru în literatura românească, domnișoara Văcărescu și-a câștigat ea însăși o celebritate de autoare în tot Apusul Europei, și bineînțeles și la noi, ca poet de limbă franceză și conferențiară în chestiuni culturale, mai ales cele privind literatura. Desigur, importanța sa de scriitor nu atinge înălțimea celei pe care a cunoscut-o o altă româncă, cam în același timp, contesa Anna de Noailles, născută Brâncoveanu. Dar nici renumele de care s-a bucurat Elena Văcărescu nu este dintre cele care se pot uita.

Deoarece, de la început, m-am simțit obligat, vorbind de această reprezentantă strălucită a poporului nostru, să mă gândesc și la o alta, trebuie totuși să fac o mare deosebire între ele, adică între contesa de Noailles și Elena Văcărescu. În timp ce sentimentul și întreaga activitate culturală și de propagandă a Elenei Văcărescu sînt cele ale unei adevărate românce, care, din pricina unor împrejurări particulare, fusese nevoită să părăsească țara, contesa de Noailles se consideră și-i place să fie considerată, ca un exponent al Franței și al culturii franceze. În adevăr, Elena Văcărescu, oriunde s-ar afla, cu deosebire în Franța, păstrează o dragoste și o amintire atît de duioasă și de puternică țării și neamului său, încît activitatea ei, care se petrece mai ales în străinătate și îndeosebi la Paris, este în mare parte consacrată dragostei și pătrunsă de nostalgia patriei, pe care a părăsit-o numai silită fiind. Ori de cîte ori are ocazie și în toate împrejurările serioase ale vieții ei, ea își declară cu emfază sentimentele de româncă.

Cursul vieții mele a făcut să cunosc foarte bine pe domnișoara Văcărescu. Aceasta s-a întîmplat în timpul activității mele și a prezenței domniei sale la Liga Națiunilor, adică timp de aproape 20 de ani: a mea, ca secretar al Comisiei de cooperare intelectuală, apoi ca membru al acestei Comisii, a sa, mai întîi ca membru într-una din comisile Ligii, reprezentînd participarea noastră la acțiunile acestei instituții, cea privind chestiunile culturale și diversele probleme sociale, care se discutau la Ligă, apoi, ca membră într-una din subcomisiile, formate și depinzînd de Comisia Generală de Cooperare intelectuală, cea de literatură și de arte.

Prima Adunare a Ligii Națiunilor, ieșită din Tratatul încheiat după primul război mondial, a avut loc în 1920, și la ea a participat, ca reprezentant al României, după ce reprezentase țara și la Conferința pentru pace de la Paris, tot în 1920, Nicolae Titulescu. Relațiile dintre reprezentantul nostru politic, care va deveni în curînd și pentru multă vreme unul din factorii esențiali ai activității Ligii, și domnișoara Văcărescu, începuseră simțitor înainte de sfîrșitul războiului și de încheierea Tratatului de pace (în 1918), ca o urmare a activității oamenilor noștri politici, care

se găseau în capitala Franței, tocmai în vederea viitorului tratat de pace. Titulescu, împreună cu Take Ionescu și cu alți oameni importanți politici români, izbătiseră să se strecoare în Franța, ca să activeze în vederea câștigării unei simpatii eficiente a francezilor, pentru când se va fi terminat războiul, în care se vor pune bazele viitoarei Europe. Acest grup ajunsese la Paris într-un timp nu tocmai oportun, greu și pentru francezi, și era în mare parte lipsit de relații temeinice printre oamenii politici sau cei care contau în opinia publică franceză, scriitorii, literați ori jurnaliști de renume, care ar fi putut să ne fie utili. Acesta e momentul în care domnișoara Văcărescu le-a fost românilor de cel mai mare ajutor.

Stabilită la Paris, domnia sa ajunsese să pătrundă în mediul cultural cel mai înalt al orașului, înconjurată și favorizată și de legenda ce se stabilise în jurul ei, din cauza plecării silite din România. Avea, când plecase, 25 de ani. Și calitățile sale individuale, și mai ales tot ce se spunea despre plecarea ei din România, inspiră pretutindeni o mare simpatie, cum era natural pentru o victimă a unei nedreptăți regale. Pe cât se pare, pe atunci era și deosebit de grațioasă și de atrăgătoare, așa că, prin curajul cu care, însoțită de mama sa, o persoană și ea interesantă și simpatică, luptase ca să se distingă în imensul mediu cultural parizian, își făcuse prieteni printre toți literații de seamă ai epocii, îi frecventa asiduă și avea cu ei discuții și schimb de păreri, nu numai în ce privește literatura, dar și în ce privea situația în care se găsea Europa, și mai ales Franța, în ajunul primului război mondial. Prin ajutorul acestor prieteni, ea venise în contact și cu importanți oameni politici adică tocmai cei de care avea nevoie grupul venit din România. Relațiile politice ale domnișoarei Văcărescu puteau astfel deveni ajutoare și mai utile decât acelea literare, în vederea scopului ce urmăreau românii, de a atrage asupra lor interesul francezilor.

Plecase din țară ca urmare a hotărârii brutale a regelui Carol I de a rupe brusc legăturile sentimentale dintre domnișoara Văcărescu și Ferdinand, moștenitorul tronului, legături despre care regele fusese informat de un general ce auzise din întîmplare pe domnișoara Văcărescu spunându-i lui Ferdinand, în intimitate, *darling* (expresie familială între cei ce se iubesc). O asemenea legătură, care tindea desigur la căsătorie, nu era dorită de rege și nici posibilă de suportat: ea trebuia zdrobită. La ea însă considerase că trebuie să contribuie și s-o favorizeze regina Elisabeta. Regina era minată la această atitudine, pe de o parte de faptul că era vorba de una dintre cele mai iubite și mai inteligente ale ei domnișoare de onoare, și de viitorul acesteia, pe de altă parte, din pricina temperamentului și educației ei, crescută fiind în idei romantice și iubind senzaționalul, cum ar fi fost desigur căsătoria dintre prințul moștenitor și domnișoara Văcărescu. În fond, totul fusese rezultatul atmosferei pe care regina o crease și o întreținea în palat și la curte, atmosferă bazată pe închipirile sale de «poet» și pe amintiri de la vechi curți germane, unde nu lipseau respectul pentru sentimentele nobile, printre care în primul rînd amorul, și ca urmare poezia, și nici cîntăreți, poeți, mici orchestre și executanți de diferite instrumente. Regina deci, se simte obligată să vină în ajutorul celeilalte poete. Face opoziție regelui, iar rezultatul fu, că atît domnișoara Văcărescu cît și Carmen Sylva, sint silite să părăsească țara. Exilul lor trebuia să se petreacă la Veneția, unde fură vizitate, din simpatie și ca o demonstrație, de Pierre Loti, romancierul celebru, și de alți intelectuali de renume.

Ne închipuim zgomotul făcut în Europa de toate aceste împrejurări și cît adăugase el la interesul deșteptat, oriunde apărea, de domnișoara Văcărescu. După o bucată de vreme, totuși, regina se întoarce în țară, ceea ce fu însă interzis domnișoarei sale de onoare. De atunci deci, din 1891, datează stabilirea definitivă a domnișoarei Văcărescu la Paris.

Mijloacele sale de existență erau relativ modeste. Ele constau din veniturile ce-i proveneau de la moșia Văcăreștilor, ceea ce o obliga la o viață activă cu, pe lângă volumele de versuri originale, traduceri din limbi străine și conferințe. Totul se petrecea însă în împrejurări care conveneau temperamentului activ și voluntar al tinerei femei, încântată să lupte cu greutățile în care-și petrecea viața și dornic de a cunoaște cât mai temeinic pe literații francezi și străini, pe care-i simpatiza. Aceștia, la rîndul lor, erau atrași de darurile tinerei femei, printre care o cultură literară vastă, o posibilitate de exprimare prin vorbă și prin scris, excepțională. La aceste daruri naturale se adăugau știrile ce veneau din viața sa particulară, cunoscută de toți cei cu care venea în contact și care măreau simpatia de care se bucura. Atunci, odată cu debarcarea trenului Take Ionescu la Paris, cum s-a numit trenul care primise, ne închipuim cu câte dificultăți, autorizația de a pleca din România încă neocupată de germani, în străinătate, au început legăturile oamenilor politici români cu domnișoara Văcărescu. Era singura persoană ce le putea procura posibilitatea de a veni în contact cu oamenii, de care românii aveau atunci atîta nevoie, și care mulți făceau parte din cerul de cunoștințe al poetei. Și Take Ionescu, dar mai ales Titulescu, au fost recunoscători acestei împrejurări atît de bine venite și i-au purtat domnișoarei Văcărescu o simpatie care, la Titulescu, s-a transformat în adevărată amicitie și prețuire.

De aceea, în momentul în care-și începe activitatea la Liga Națiunilor, ca trimis al țării noastre, în 1921, printre cei care constituiau delegația română condusă de Titulescu, se găsea și domnișoara Văcărescu.

Situația aceasta excepțională pentru o femeie sporea reputația intelectuală a domnișoarei Văcărescu, devenită un agent important, ocupîndu-se, cu simțul răspunderii, de chestiunile culturale și sociale, discutate la Liga Națiunilor, care constituiau atunci o activitate nouă și importantă în Europa. Domnișoara Văcărescu, însă, nu s-a ocupat niciodată, nici atunci, nici mai tîrziu, oficial, de chestiunile noastre politice. Comisia din care făcea parte avea în vedere problemele social-umanitare și culturale, și nu chestiunile politice propriu-zise, cum greșit s-a spus la noi într-un articol de revistă, de către cineva neinformați, căci aceste probleme erau dezbătute exclusiv de alte comisii ale Adunării Generale, în care nu figura și n-ar fi putut figura domnișoara Văcărescu, și în care Titulescu și colaboratorii săi erau singuri indicați să participe, din partea României. Acela a rămas tot timpul rolul domnișoarei Văcărescu în Liga Națiunilor, paralel celui al lui Titulescu, dar pe un alt teren, la un alt plan, și supus hotărîrilor lui Titulescu, căci el conducea tot ce privea afacerile românești în Ligă. Domnișoara Văcărescu rămînea însă, în subcomisia din care făcea parte ca membră, sau ca invitată în anume consfătuiri, cum vom vedea, pînă ce Liga, din pricina împrejurărilor care au provocat cel de-al doilea război mondial, s-a destrămat, adică aproximativ după rveo 15 ani de activitate.

Acești 15 ani reprezintă și colaborarea mea directă cu Liga, deci, în mare parte și cu domnișoara Văcărescu. Colaborarea domniei sale cu Titulescu este, cum am văzut, anterioară creării Ligii, dar, accentuez, n-a luat niciodată o înfățișare politică. Domnișoara Văcărescu i-a fost o bună prietenă, cu care îi plăcea să se întâlnească și să converseze, căci conversația ei era deosebit de plăcută, era o bună prietenă a doamnei Titulescu, prețuită de amîndoi și de prietenii lor, pentru imaginația ei vie, expresiile pitorești, mai ales cînd vorbea românește, pentru umorul pe care-l posedea, precum și deosebita sa cultură literară, adică tocmai ceea ce lipsea uneori lui Titulescu.

Am întîlnit-o pentru prima dată în sesiunea Ligii din 1924, deci nu la Comisia de cooperație intelectuală, care avusese o sesiune la sfîrșitul anului 1923, cea la care participasem pentru prima oară ca secretar. Venise tot ca membră a delegației române.

Comisia de Cooperație intelectuală, împreună cu membrii guvernamentali desemnați pentru studierea chestiunilor social umanitare, în tot timpul cât ținea Adunarea, studiau chestiunile la ordinea zilei împreună și înaintau apoi spre aprobare un raport Consiliului și Adunării, ca toate celelalte secțiuni ale Ligii. Mă găseam deci pentru prima dată într-o comisie împreună cu domnișoara Văcărescu. Celebritatea domniei sale, în legătură cu evenimentele care se petrecuseră înainte de plecarea din țară, acea pasiune fără noroc, brusc întreruptă de rege, dar petrecută între persoane de un înalt rang social, cum și numele de care se bucura pe terenul cultural internațional, mă interesaseră și-mi măriseră dorința de a o cunoaște de aproape. Deși, în genere, în ședințele comisiei din care făcea parte era deosebit de rezervată, și cu atât mai mult în primul ei contact cu personalități pe care le cunoștea poate din nume, dar nu personal, ca român, am îndrăznit să forțez puțin nota și să intru direct în conversație cu domnia sa, în orele neoficiale. În vremea aceea, desigur, aparența ei fizică era alta decât cea pe care o avusese atunci când numele și portretul său figurau în articolele din reviste și jurnale. Acest prim contact mai direct a fost totuși destul de banal. Lucrul s-a schimbat când am auzit-o vorbind. Vocabularul bogat, claritatea expunerii, ușurința cu care debita ideile m-au impresionat. Cum am constatat mai târziu, atunci când, după înființarea subcomitetului de literatură și arte, activitatea sa în lucrările Comisiei de cooperație intelectuală a luat mai multă importanță și amploare, ceea ce o caracteriza era forma personală în care își expunea comunicările, într-o limbă pe care i-ar fi invidiat-o orice francez, seriozitatea cu care privea orice chestiune ce trata, simțul răspunderii intelectuale, îndrăgălă a tot ce exprima, însușiri care nu erau atât de frecvente cum s-ar crede nici pentru unii din membrii din comisia de literatură și arte din care făcea parte.

De fiecare dată ordinea de zi în privința dezbaterilor din comisii cuprindea mai multe chestiuni. O listă a lor fusese trimisă de mine ca secretar, fiecărui membru, cu mult înainte de termenul fixat pentru o sesiune, pentru ca, eventual, membrul respectiv să-și aleagă subiectul la a cărui discuție dorea să participe. Pe domnișoara Văcărescu o interesau în primul rând cele legate de literatură și de rolul social al acesteia în lumea noastră modernă. În cele 20 pînă la 25 de minute, cit ținea o comunicare, domnia sa expunea totul într-o ordine perfectă, fără să se uite la vreo bucată de hîrtie cu note sau la un text, bătut la mașină, și trimis anterior Comisiunii. Această memorie cu totul excepțională mă uimise și, vorbind cu membrii delegației române din jurul lui Titulescu, am hotărît să facem o încercare. Am rugat pe domnișoara Văcărescu să ne expună oral, fără să consulte ceea ce scrisese, o chestiune oarecare pe care o tratase. N-au fost decît numai două cuvinte în tot textul de 15 pînă la 20 de pagini, asupra cărora se înșelase.

De altfel, dorința domnișoarei Văcărescu de a se prezenta întotdeauna în condiții cu totul superioare atunci cînd făcea o intervenție, mergea atît de departe, încît în timpul unei sesiuni a Adunării, nu a Comisiei noastre, un membru al secretariatului intrînd pe neașteptate dimineața, în sala destinată ședinței de după masă, ca să inspecteze dacă totul era în regulă, spre surprinderea lui, o găsi pe domnișoara Văcărescu pe estradă, repetînd cu gesturile necesare, comunicarea ce trebuia ținută mai târziu.

În orice adunare numeroasă, cu contacte care se repetă zilnic, se nasc între participanți simpatii și antipatii. Însușirile izbitoare ale domnișoarei Văcărescu, culminînd prin acea formă impecabilă și cursivă în care își expunea ideile, fără ajutorul notelor și fără întreruperi, fără acele ezitări, în care unii oratori își caută cuvîntul cel mai potrivit, mîlîneau mai ales pe cei la care elocința joacă un rol important, adică în primul rînd pe reprezentanții națiunilor latine. Ea era profund admirată de americani latini și de europenii amatori de o vorbire cursivă și frumoasă și, din contră,

privită cu puțină simpatie și cu un fel de neîncredere, de către anglo-saxoni, în realitate de englezi, fiindcă America nu făcea parte din Liga Națiunilor. Această aprehensiune a anglo-americanilor pentru cei care se exprimă cu prea multă ușurință s-a întins la început chiar și asupra lui Titulescu. El însă, prin contactul personal cu membri importanți ai cabinetului britanic, cu funcționarii înalți din Foreign Office și mai ales din Banca Angliei, a ajuns să-i convingă de însușirile lui superioare, în așa chip, încît de multe ori, după ce situația lui în Ligă devenise atît de eminentă, să fie consultat chiar în probleme privind exclusiv Anglia. Cu domnișoara Văcărescu evoluția de la neîncredere la simpatie a fost mai dificilă. Pentru a înțelege neîncrederea deșteptată în englezi de darul ei superior oratoric, voi povesti o scenă la care am asistat. În cursul unei ședințe, domnișoara Văcărescu, cu talentul și îndrăzneala în vorbă care-i erau proprii, a expus ceva, nu-mi aduc aminte precis ce, în numele «femeii». Aceasta se petrecea nu la Comisia de cooperare intelectuală ci în una din comisiile care lucrau în timpul sesiunii Adunării. În fața sa se găsea o englezoaică, care ar fi putut întruchipa perfect tipul clasic al sufragetei: masivă, cu o alură bărbătească, accentuată încă prin costumul ce purta, cu o privire tăioasă, și care, după ce domnișoara Văcărescu își terminase cuvîntarea, ceru să-i răspundă. Replica agresivă tindea să demonstreze că domnișoara Văcărescu n-avea dreptul să vorbească în numele «femeii», fiindcă femeile sînt absolut egale bărbatilor, și nu e cazul să luăm atitudini contrazise de starea societății în care trăim și de evenimente. Cuvintele acestea, spuse tăios, o făcură pe domnișoara Văcărescu să se ridice să-i răspundă. «Eu nu sînt nici femeie-bărbat, nici bărbat-femeie, nici al treilea sex: eu sînt femeie, și ca femeie vorbesc». Această replică a amuzat enorm asistența.

Dintre membrii subcomitetului de literatură și de arte, cu care ne-am fi așteptat ca domnișoara Văcărescu să aibă legături mai intime, ar fi fost mai întîi marele poet Paul Valéry. Se cunoșteau, evident și, în genere, Valéry era foarte prevenitor și totdeauna extrem de politico în aprecieri și răspunsuri, cînd vorbea domnișoara Văcărescu. Dar nu-i prea aprecia poezia. De altfel, evident cu altă nuanță, nici pe cea a ilustrei poetese, contesa de Noailles. Pentru el, poezia avea un caracter mult mai adînc și mai intelectual decît impulsul sentimental, oricît de adînc, și reprezenta un efort în găsirea formei celei mai potrivite, și nu o expresie spontană, oricît de frumoasă. Poezia pentru el era mai ales cea cuprinsă în opera lui Mallarmé și, bineînțeles, a sa proprie, conformîndu-se regulilor poetice ale lui Mallarmé. Dar această atitudine a lui Valéry, care nu se simțea decît rareori, n-a schimbat întru nimic relațiile domnișoarei Văcărescu cu Paul Valéry.

Domnia sa întîlnise multe în viață și privea dificultățile cu mult curaj. Pentru ca s-o înțelegem mai bine, voi menționa o întîmplare pe care mi-a povestit-o ca însăși. Regele și regina României au făcut în toamna lui 1924 o vizită oficială la secretariatul Ligii Națiunii, după care, sau înainte de care, nu știu bine, au vizitat Parisul. Regina Maria, cu firea ei originală, l-a convins pe regele Ferdinand să facă la Paris o vizită domnișoarei Văcărescu. Era foarte curioasă să vadă reacțiunile celor doi eroi ai întîmplării terminate cu exilul domnișoarei Văcărescu din România. Regele luase tocmai atunci hotărîrea de a exila pe prințul Carol, moștenitorul tronului, pentru evenimente reprobabile din viața lui particulară și pentru atitudinea lui politică. Venind vorba de acest eveniment important, discutat între cele trei persoane, regele spuse cu energie că hotărîrea sa este definitivă și asupra ei nu va reveni «niciodată». Domnișoara Văcărescu mi-a povestit acest episod, adăugînd că acel «niciodată», spus cu aceeași energie, a fost cuvîntul pe care l-a exprimat Ferdinand ca prinț moștenitor, cînd Carol I i-a ordonat să se despartă de dînsa. Și într-un caz, și în

altul, puțin după ce o expresie atât de gravă fusese exprimată, Ferdinand sfârșise prin a ceda.

După câțiva ani de activitate, comisia de Cooperare intelectuală își dăduse seama că dezbaterile și recomandările ei n-aveau destulă priză asupra opiniei publice. Se tratau prea multe probleme, prea diferite între ele și nu toate importante. Pentru a mișca opinia publică, era nevoie de ceva mai interesant și mai concret. Și astfel s-a ajuns la acele publicații ale Comisiei și ale Institutului ei din Paris, printre care consider mai importante așa-numitele « Entretiens ». S-au publicat opt asemenea « Entretiens ». La trei din ele a participat și domnișoara Văcărescu. Restul celor care participau la ele era compus din unii membri ai Comisiei Generale, între care se găseau unii din cei mai celebri intelectuali ai epocii, din membrii Subcomisiunii de literatură și arte, și din unii invitați, care se remarcaseră prin lucrări ce puteau aduce un supliment de lămurire în discuția problemei alese. Pe de altă parte, cum aceste « Entretiens » nu se țineau în același oraș, ci când într-o capitală când într-alta, era de așteptat să aibă răsunet în primul rând în țara respectivă, apoi printre toți intelectuali curioși să cunoască rezultatele în problema discutată.

Prima ocazie ce s-a oferit pentru un asemenea « Entretien » a fost în mai 1932 și a avut loc la Frankfurt pe Main. S-au comemorat atunci 100 de ani de la moartea lui Goethe. Printre participanți, în convorbirea prezidată de Jules d'Estrée, fost ministru de instrucție în Belgia, reprezentând Comisia principală, se găseau: Thomas Mann, Paul Valéry, Salvador de Madariaga, Ugo Ojetti, Gilbert Murray, atunci președintele Comisiei internaționale, Focillon, Szczygowski, Roberto Paribeni și alți câțiva, împreună cu domnișoara Văcărescu și cu mine.

Dezbaterile erau împărțite pe subiecte: Goethe, european, care constituia materia primului « Entretien »; arta lui Goethe, cel de al doilea; călătoriile, cel de al treilea. Domnișoara Văcărescu, nu numai că a luat cuvântul cu mult succes în primul « Entretien », vorbind despre Goethe și lirismul european, dar a intervenit și în celelalte două.

Cel de-al doilea « Entretien » s-a ținut la Madrid, în mai 1933, sub președinția doamnei Curie, membră a Comisiei principale și a discutat despre « Viitorul culturii ». Printre invitați erau marele matematician Paul Langevin, din nou Madariaga, istoricul german Pinder, Szczygowski, Unamuno, celebrul eseist și filozof spaniol, domnișoara Văcărescu. Și de data aceasta subiectul era împărțit în mai multe părți, tratate fiecare în cite o zi. Prima parte era consacrată « Punctelor de vedere » ale fiecărui participant; cea de a doua, discuțiilor generale, asupra a ceea ce se exprimase în prima zi; a treia purta numele de « Esența culturii ». Cel din urmă « Entretien », din cele opt care s-au ținut, la care a participat domnișoara Văcărescu, a avut loc în Paris, în iulie 1937. El a fost prezidat de Paul Valéry. Au participat toți membrii subcomisiei de literatură și de arte, printre care Focillon, Madariaga, poetesa din America de Sud Gabriela Mistral, Ojetti, Paul Hymans, domnișoara Văcărescu, Gilbert Murray, președintele Comisiei internaționale, câțiva membri ai acestei comisii, printre care olandezul Huyzinga, iar ca invitați, printre alții, Georges Duhamel, Paul Hazard, membru al Institutului Franței. Și de astă dată subiectul, « Destinul apropiat al literelor », era împărțit în capitole: Limbajul și mediul, Scriitorii (situația lor materială și morală în lumea modernă), Cititorul (nevoi și gusturi noi ale publicului), și discuția finală, împreună cu hotărârile. De data aceasta au fost și citeva discursuri oficiale, cu care s-a terminat convorbirea, între care unul al domnișoarei Văcărescu.

Aceste remarcabile publicații, probabil însă din lipsa de experiență a celor care aveau însărcinarea să ușureze răspîndirea lor, sînt foarte puțin cunoscute, și este un mare păcat. Ca unul care a asistat și la aceste « Entretiens », și la toate lucrările obișnuite ale Comisiei de cooperare intelectuală, mărturisesc că, dată fiind impor-

tanța personalităților care au participat la « Entretiens » și la alte publicații, constând din corespondența dintre doi sau mai mulți membri ai Comisiunii, cum a fost una între Einstein și Freud, ar merita să nu lipsească din nici o bibliotecă, care se ocupă cu răspîndirea ideilor. De aceea aș propune ca cel puțin seria de « Entretiens » să fie traduse și în românește.

Ultimul « Entretiens » semnalat a fost una dintre ultimele manifestări ale Cooperației intelectuale. După acesta n-am mai întâlnit-o pe domnișoara Văcărescu. A trăit la Paris pînă în 1947 și a cunoscut ororile ocupației. Cu caracterul său integru și seriozitatea cu care privea viața, cu interesul ce purta culturii, îmi închipui cu cită durere și-a trăit ultimii ani ai vieții. Pentru mine, care am cunoscut-o de aproape, ea reprezintă unul din cele mai remarcabile tipuri de româncă, și așa îi voi păstra amintirea.

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

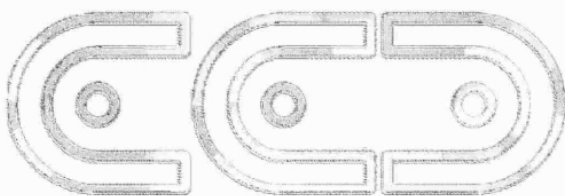
**PREZENTAREA TEHNICĂ:
S. CIUBOTARU**

Secolul 20

**REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 - TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI**

Lei 10

43 804



Scanare și prelucrare digitală



de

Anonim



și

CAT Graur



Antwerpen

2026

